MASTER
NEGATIVE
NO. 94-82282-11

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States (Title 17, United States Code) governs the making of photocopies or other reproductions of copyrighted materials including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

The Columbia University Libraries reserve the right to refuse to accept a copying order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

Author:
Dutch East Indies

Title:
Verslag van de Suiker-enquête...

Place:
[Soerabaia]

Date:
1921

94-82282-11
MASTER NEGATIVE #

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DIVISION

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

ORIGINAL MATERIAL AS FILMED - EXISTING BIBLIOGRAPHIC RECORD

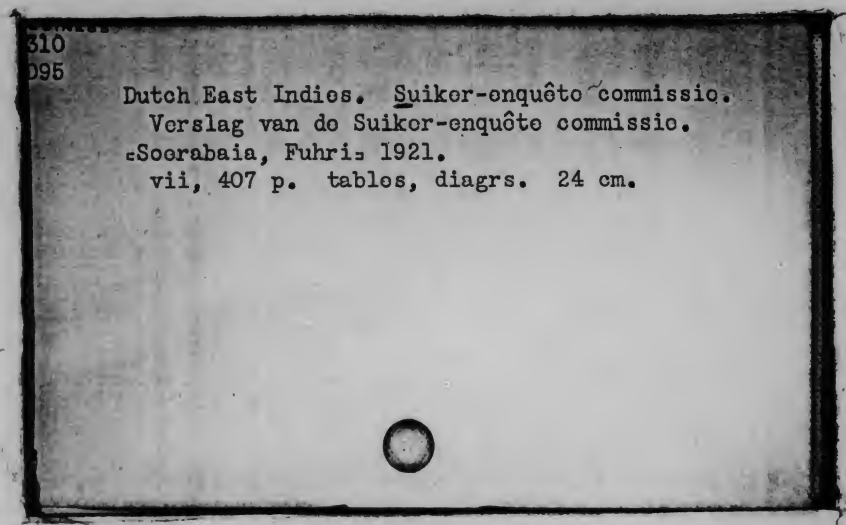

RESTRICTIONS ON USE:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 12x IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB

DATE FILMED: 11-22-94 INITIALS: W.W

TRACKING # : MSH 03337

FILMED BY PRESERVATION RESOURCES, BETHLEHEM, PA.

BIBLIOGRAPHIC IRREGULARITIES

MAIN ENTRY: Dutch East Indies

Verslag van de Suiker-enquête Commissie

Bibliographic Irregularities in the Original Document:

List all volumes and pages affected; include name of institution if filming borrowed text.

_____ Page(s) missing/not available: _____

_____ Volume(s) missing/not available: _____

_____ Illegible and/or damaged page(s): _____

__X__ Page(s) or volume(s) misnumbered: page 106 numbered as "06"

_____ Bound out of sequence: _____

_____ Page(s) or volume(s) filmed from copy borrowed from: _____

_____

_____ Other: _____

_____

TRACKING#: MSH03337

2.0 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

1.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

PM-MGP 13″x18″
METRIC GENERAL PURPOSE TARGET
PHOTOGRAPHIC

150 mm

100 mm

A5

A4

1.0 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

1.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

2.0 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890

2.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890

PRECISION℠ RESOLUTION TARGETS

Century

A&P

1303 Geneva Avenue
St. Paul, MN 55119

4.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890

3.5 mm ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

NEH
15H03337
OCT 08 1994
D310 D95
Columbia University
in the City of New York
LIBRARY
School of Business

VERSLAG

VAN DE

SUIKER-ENQUÊTE

COMMISSIE

COLUMBIA
UNIVERSITY
LIBRARY

1921.

Bus.

COLUMBIA
UNIVERSITY
LIBRARY

D 310
D95

Oct 30, 1933 DA/HED

Blz.

INHOUD

Aanbiedingsbrief 1

Inleiding 7

HOOFDSTUK I.

Oprichting en Uitbreiding van suikerondernemingen.

§ 1. Overzicht van de van Inlandsche zijde geuite klachten en wenschen 17
§ 2. Aard der bezwaren 17
§ 3. Het verleenen van vergunningen door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur 19
§ 4. Beperking van den rietaanplant 21
§ 5. Sluiting van gebieden voor de particuliere suikerrietcultuur 24
§ 6. Sluiting der afdeeling Malang voor de Europeesche suikerrietcultuur 27
§ 7. Invloed van verleende oprichtings- en uitbreidingsvergunningen op den Inlandschen landbouw 35
§ 8. Invloed van het stopzetten van suikerondernemingen 36
§ 9. Voorwaarden door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan de vergunningen verbonden en de opvolging daarvan 38
§ 10. Arbeidsveld 39
a. Het denkbeeld van de rayonneering van het arbeidsveld. 39
b. Bestaande toestand op het stuk van grensregelingen. 42
c. Toestanden in het z.g. Waroedjajeng-Kertosono-gebied der afd. Berbek (residentie Kediri) 44
d. Voorstel om tot rayonneering over te gaan. 48
§ 11. Tweejaarlijksche wisselbouw 51
§ 12. Opkoop door de suikerondernemingen van door de Inlandsche bevolking geplant suikerriet.... 53
§ 13. Bezwaren tegen de gestelde voorwaarden ingebracht..... 67
§ 14. Toepassing der Fabriekenordonnantie door de plaatselijke ambtenaren 68
§ 15. Toepassing der Fabriekenordonnantie op het klein-suikerbedrijf 69
§ 16. Gevolgtrekkingen 71
§ 17. Voorstellen 74

Blz.

HOOFDSTUK II.

Grondhuur en daarmede in verband staande grond-aangelegenheden.

§ 1. Overzicht van de geuite bezwaren en wenschen 75
§ 2. Samenvatting en aard van die bezwaren 76
§ 3. Vrijwillige of onvrijwillige verhuring 78
§ 4. Premies aan desahoofden in verband met de inhuur van grond 87
§ 5. Inlandsche ambtenaren en grondhuur 93
§ 6. Enclaves 93
§ 7. Enkele punten betreffende het Inlandsch grondbezit 94
a. De hoegrootheid van het grondbezit 95
b. De vorm van het grondbezit in de suikerstreken 99
§ 8. De totstandkoming der grondhuurovereenkomsten. 116
§ 9. Wijze van betaling van de grondhuur 119
§ 10. Uitreiking van een uittreksel uit het exemplaar der huurovereenkomst aan den Inlandschen verhuurder 121
§ 11. Grondhuurprijzen 125
§ 12. Voorwaarden in grondhuurovereenkomsten gesteld en nakoming daarvan 130
a. Tijdstip van levering en van teruggave van den grond 130
b. Toestand van den grond bij teruggave 136
c. Kostelooze afstand van grond 137
d. Andere gestelde voorwaarden 137
§ 13. Vergoeding wegens het in orde brengen der afgeoogste rietvelden 139
§ 14. Inlandsche landbouwers als leden der commissies voor de vaststelling der minimum-grondhuurprijzen 139
§ 15. Bekendmaking van de definitief vastgestelde minimum-prijzen 140
§ 16. Berekening der ingehuurde uitgestrektheden 141
§ 17. Het voorschotstelsel 147
a. Afwijking van de bepalingen 147
b. De N. V. „Leen- en Inlegbank voor Wlingi." 148
c. Het in bepaalde gevallen mogelijk maken van het doen van meerdere vooruitbetalingen op de huursom 149

Blz.

§ 18. Braakhuur 155
§ 19. Ambtsvelden 160
§ 20. Niet opvolging van enkele bepalingen der Grondhuurordonnantie 162
§ 21. Inhuur door de suikerfabriek Kalimati van in agrarisch- eigendom bezeten gronden in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan 164
§ 22. Burgerlijke rechtsvorderingen 165
§ 23. Strafvervolgingen 166
§ 24. Grondverhuur bij Inlanders onderling 167
§ 25. Gevolgtrekkingen 177
§ 26. Voorstellen 181

HOOFDSTUK III.

De Europeesche suikerindustrie en het water.

§ 1. Overzicht van de geuite klachten en wenschen 183
§ 2. De dag- en nachtregeling 183
§ 3. Het wadoekstelsel 185
§ 4. Wijze van verstrekking van water uit de wadoeks 186
§ 5. Aanlegkosten der wadoeks 187
§ 6. Waterreglementen 188
§ 7. Waterregeling voor bibitaanplantingen 189
§ 8. Plaatselijke Bevloeiingscommissies 190
§ 9. De theoretische beginselen van gebruik en verdeeling van bevloeiingswater 192
§ 10. Gebrek aan personeel 193
§ 11. Oplossing van geschillen 193
§ 12. Betrouwbaarheid van het lager Inlandsch personeel 194
§ 13. Onderhoud der tertiaire leidingen 196
§ 14. Aanleg der tertiaire leidingen 200
§ 15. Waterschappen 202
§ 16. Bijdragen van de suikerindustrie in het belang van het bevloeiingswezen 202
§ 17. Bevloeiing van droge gronden 205
§ 18. Waterafkoop 207
§ 19. Gebruik van z.g. fabriekswater 209
§ 20. Verontreiniging van het achterwater der fabrieken 211
§ 21. Gevolgtrekkingen 214
§ 22. Voorstellen 217

Blz.

HOOFDSTUK IV.

De Europeesche suikerindustrie en de ambtenaren.

§ 1. Overzicht van de geuite bezwaren en wenschen. 219
§ 2. Samenvatting en aard der bezwaren. 219
§ 3. Standpunt der Regeering ten opzichte van de suikerindustrie 220
§ 4. Standpunt der ambtenaren ten opzichte van de suikerindustrie 222
§ 5. Politiemaatregelen tegen rietbranden en rietdiefstallen 228
§ 6. Gevolgtrekkingen 236
§ 7. Voorstellen 237

HOOFDSTUK V.

De Europeesche suikerindustrie en de desa.

§ 1. Overzicht van de geuite klachten 238
§ 2. Samenvatting en aard der bezwaren 238
§ 3. De ongunstige verhouding in de desa en hare oorzaak 239
§ 4. De middelen tot verbetering 243
§ 5. De desabelangen in verband met het transport ten behoeve van suikerondernemingen. 249
§ 6. De maatschappelijke taak van den ondernemer. 261
§ 7. Gevolgtrekkingen 267
§ 8. Voorstellen 269

HOOFDSTUK VI.

De economische beteekenis der Europeesche suikerindustrie op Java.

§ 1. Klachten en bezwaren van Inlandsche zijde geuit 271
§ 2. Samenvatting en aard der bezwaren 272
§ 3. De invloed van de Europeesche suikerindustrie op den Inlandschen landbouw 272
§ 4. De Inlandsche rietcultuur en -suikerbereiding en hare toekomst 277
§ 5. De invloed der Europeesche suikerindustrie op de andere Inlandsche bedrijven 285

Blz.

§ 6. Het z.g. drainagebezwaar en de op de industrie rustende fiscale lasten 289
§ 7. De ontwikkeling der Java-suikerindustrie en haar invloed op de algemeene welvaart 297
§ 8. Gevolgtrekkingen 304
§ 9. Voorstellen 306

BIJLAGEN.

I. Staat van de voor de suikerindustrie gesloten gebieden. 309
II. Model van de voorwaarden voor de oprichting van fabrieken 317
III Model van de voorwaarden voor uitbreiding van de maximum-uitgestrektheid van den jaarlijkschen bruto-aanplant van maalriet 321
IV. Staat van suikerfabrieken 323
V. Nota houdende uiteenzetting van de houding der Regeering inzake het vraagstuk van het planten door de Inlandsche bevolking van door fabrikanten op te koopen suikerriet 329
VI. Staat van suikerondernemingen in afdeelingen waar bevolkingsriet in eenigszins belangrijke mate voorkomt 341
VII. Afschrift rondschrijven van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur ddo. 30 Augustus 1919 No. 9844/AI. 343
VIII. Afschrift rondschrijven van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur ddo. 5 Maart 1919 No. 2581/AI. 345
IX. Minderheidsnota van het Lid der Commissie Sardjan al. Kartosoedirdjo 347
X. Gewestelijk overzicht van de rietbranden gedurende de jaren 1913 t/m 1920 350
XI. Participatierapport der Suiker-Enquête Commissie 353
XII. Directe belastingen van de suikerindustrie sinds 1 Januari 1913.
XIII. Minderheidsnota van het Lid der Commissie Sardjan al. Kartosoedirdjo 397
XIV. Nos. 1 t/m 7. Grafische voorstellingen 401

ERRATA.

Blz.	20	regel	10	van	boven	staat	„bleef"	moet zijn	„bleven"
„	26	„	15	„	„	„	„Kedirie"	„ „	„Kediri"
„	27	„	5	„	onder	„	werkten	„ „	werkte
„	29	„	14	„	boven	„	zou	„ „	zouden
„	33	„	10	„	onder	„	Irigatie	„ „	Irrigatie
„	50	„	15	„	„	„	aan	„ „	van
„	52	„	14	„	„	„	Amzterdam	„ „	Amsterdam
„	55	„	15	„	boven	„	onderne-mingen	„ „	onderne-ming
„	61	„	11	„	„	„	artike l15	„ „	artikel 15
„	62	„	13	„	„	„	op omkoop-riet	„ „	om opkoop-riet
„	98	„	4	„	„	„	te nemn	„ „	te nemen
„	106	„	3	„	onder	„	creterium	„ „	criterium
„	109	„	8	„	boven	„	dat	„ „	welke
„	109	„	4	„	onder	„	(II blz.	„ „	(deel II blz.
„	143	„	5	„	boven	„	bergen	„ „	heuvels
„	153	„	4	„	„	„	eigenlijk	„ „	eindelijk
„	165	„	3	„	onder	„	§ 21	„ „	§ 22
„	203	„	12	„	boven	„	der	„ „	per
„	215	„	20	„	„	„	droge gron-den	„ „	gronden
„	246	„	21	„	„	„	Staatsblad 1386	„ „	Staatsblad 1886
„	292	„	2	„	onder	„	Banjamin	„ „	Benjamin
„	360	zie	noot	„	„	„	bijlage II	„ „	bijlage 2
„	362	regel	4		„	„	bijlage III	„ „	bijlage 3
„	374	„	8	„	„	„	ijn	„ „	zijn
„	375	„	17	„	boven	„	afgelegd	„ „	gelegd

Aan
Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal
van Nederlandsch-Indië.

No. 1452/A
Bijlagen: XIV.

Soerabaia, den 10 Juli 1921.

Instelling, opdracht en samenstelling der Commissie.
Toerusting voor hare taak.

Bij besluit van 24 December 1918 No. 73 heeft Uwe Excellentie goed gevonden eene Commissie in te stellen, welke tot taak verkreeg een onderzoek te doen naar de verhoudingen en toestanden in de suikerindustrie en zoo noodig in verband daarmede aan de Regeering voorstellen in te dienen nopens eene betere regeling dier verhoudingen; met bepaling, dat deze Commissie zou worden genoemd: „Suiker-Enquête Commissie".

In deze Suiker-Enquête Commissie werden bij datzelfde besluit benoemd:

tot lid tevens Voorzitter: G. TH. STIBBE, Resident van Pekalongan, lid van den Volksraad;

tot leden: HAN TIAUW TJHIANG te Pasoeroean; DR. PH. VAN HARREVELD, Directeur van het Proefstation der suikerindustrie te Pasoeroean; DR. J. SCHMUTZER te Soerabaia, lid van den Volksraad; Raden Mas ARIO SOERIODIPOETRO, gewezen Hoofddjaksa te Sitoebondo; Raden SOETOPO, Inlandsch Landbouwleeraar, Commissaris van het Hoofdbestuur der Vereeniging Boedi Oetomo te Poerworedjo, sedert, na op verzoek uit zijne betrekking van Landbouwleeraar te zijn ontslagen, optredend als redacteur van het Orgaan der Vereeniging Boedi-Oetomo te Djokjakarta; Raden O. S. TJOKROAMINOTO, lid van den Volksraad, President van de Vereeniging „Centraal Sarekat Islam" te Soerabaia.

Krachtens aan de Commissie verleende machtiging benoemde zij in hare vergadering van 26 Maart 1919 tot haren Secretaris den Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur H. FIEVEZ DE MALINES VAN GINKEL, welke ambtenaar vervolgens bij Gouvernements Besluit van 22 Mei d.a.v. No. 54 daar-

toe tijdelijk ter beschikking van den Voorzitter werd gesteld.

Bij Gouvernements Besluit van 1 Februari 1919 No. 27 werden de leden bevoegd verklaard bij de in te dienen verslagen of voorstellen te doen blijken van hun van het gevoelen der meerderheid afwijkende zienswijze, zoomede van de gronden, waarop deze berustte, terwijl de Commissie meer in het bijzonder voor hare taak werd toegerust door de toekenning bij Gouvernements Besluit van den 1en Maart daaraan volgende No. 41 van eenige bevoegdheden, in hoofdzaak betreffende het oproepen van getuigen en deskundigen, het kennis nemen van schriftelijke bescheiden en het betreden van gebouwen, werkplaatsen en aanplantingen. Ingevolge een voorstel van de Commissie is sedert bij Gouvernements Besluit van 26 Juni 1920 No. 55 het aantal van vijf leden, noodig voor het afnemen van verhooren, veranderd in drie.

Wijziging in de opdracht.

Reeds bij den eersten opzet van het werk werd de overtuiging verkregen, dat eene enquête naar toestanden in de residentiën Djokjakarta en Soerakarta ongewenscht zou zijn. In die gewesten toch was eene reorganisatie van bestuur, agrarische toestanden en waterregelingen gaande, waarvan het te voorzien was, dat zij eerst na eenige jaren haar beslag zou krijgen. De Commissie was van meening, dat de omtrent de Vorstenlanden te verzamelen gegevens alzoo slechts historisch, geen praktisch belang zouden kunnen hebben en het doen van voorstellen nutteloos zou zijn. In die meening werd zij versterkt na kennisneming van de inzichten der beide betrokken gewestelijke bestuurders.

Overeenkomstig haar voorstel werd daarom bij Gouvernements Besluit van 21 Januari 1920 No. 45 bepaald dat het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie zich niet uitstrekte over de residentiën Soerakarta en Djokjakarta.

Bij schrijven van den Gouvernements-Secretaris van 9 April 1919 No. 943/II werd, teneinde te voorkomen, dat twee Commissies hare onderzoekingen over hetzelfde onderwerp zouden uitstrekken, onder de aandacht der Suiker-Enquête Commissie

gebracht, dat het onderzoek naar de arbeidstoestanden in de Suikerindustrie meer bijzonder behoorde tot de taak der sedert ingestelde Arbeidscommissie.

Hoewel de Commissie bij haar instellingsbesluit aan geen bepaalden tijd voor het volvoeren van de haar opgedragen taak was gebonden, gaf de Landvoogd in Januari 1920 den Voorzitter mondeling opdracht het daarheen te leiden dat het onderzoek niet langer zoude duren dan tot in de eerste helft van 1921. Toen het onmogelijk bleek alle werkzaamheden vóór 1 Juli van dat jaar te voltooien, werd de eindtermijn nader op ultimo Juli van dat jaar gesteld.

Wijziging in de samenstelling.

Sedert de instelling der Commissie onderging hare samenstelling wijziging, in dier voege, dat bij Uwer Excellentie's Besluit van 18 December 1919 No. 7 ter vervanging van den Heer STIBBE, die het lidmaatschap om gezondheidsredenen moest neerleggen, en sedert naar Nederland is vertrokken, werd benoemd de Heer C. J. FEITH, Resident van Cheribon, en bij dat van 10 Januari 1920 No. 14 ter vervanging van den Heer Raden Mas ARIO SOERIODIPOETRO, aan wien op verzoek eervol ontslag was verleend, is benoemd de Heer SARDJAN, ook geheeten KARTOSOEDIRDJO, onderwijzer aan de Normaalschool voor Inlandsche hulponderwijzers te Bondowoso, sedert te Djember. Het lid der Commissie HAN TJIAUW TJHIANG, op zijn verzoek om gezondheidsredenen ontheven van het lidmaatschap der Commissie, werd bij Gouvernements Besluit van 30 December 1920 No. 107 vervangen door den Heer H. L. LIEM te Soerabaia.

Eene installatie der Commissie heeft niet plaats gehad.

Vergaderingen. Werkwijze der Commissie.

In het kort moge hier worden medegedeeld, op welke wijze de Commissie zich van de haar opgedragen taak heeft gekweten.

Bij gelegenheid van de eerste bijeenkomst der Commissieleden op 13 Januari 1919 te Soerabaia werd een, door den toen-

maligen Voorzitter, den Heer STIBBE ontworpen voorloopig werkplan aan de orde gebracht. De omvangrijke stof, waaraan het onderzoek blijkens de in ruime bewoordingen gestelde opdracht der Commissie zou moeten worden gewijd, werd in dat programma gesplitst in een aantal hoofdstukken, waarvan gedurende de verdere werkzaamheden zijn behouden gebleven de volgende:

Oprichting en uitbreiding van suikerondernemingen.

Grondhuur.

Verhoudingen van ambtenaren tot de suikercultuur.

Verhoudingen der Inlandsche gemeenten en der inheemsche bevolking tot de suikercultuur.

Watergebruik.

Bedrijven in verband met de suikercultuur en economische beteekenis der suikerindustrie.

Deze indeeling der stof geeft een aanknoopingspunt aan de verschillende belangen van de Europeesche suikerindustrie en aan de invloeden door die nijverheid uitgeoefend, zoodat, naar in het verslag blijken zal, alle tot uiting gekomen klachten en wenschen aangaande die industrie zich onder een of meer dier hoofdstukken laten rangschikken.

De werkwijze, welke de Heer STIBBE zich daarbij voorstelde en waarmede door zijne medeleden aanstonds werd ingestemd, bestond hierin, dat elk der leden een of meer hoofdstukken (er waren aanvankelijk een tiental ontworpen) voor zich in bewerking nam. Elk zou eene vragenlijst ontwerpen met betrekking tot het hem toegewezen deel der stof en nadat over die vragenlijst door eene vergadering zou zijn beslist, de binnenkomende antwoorden bewerken en samenvatten, waarop weder de Commissie zich over de te maken gevolgtrekkingen zou kunnen uitspreken, alsmede over het instellen van aanvullende plaatselijke onderzoekingen. Voor de bestudeering der verschillende onderwerpen werd een overzicht van de bestaande literatuur gegeven.

In de tweede vergadering der Commissie, gehouden op 26 Maart 1919, eveneens te Soerabaia, verklaarde elk der leden zich bereid een of meer der hoofdstukken in bewerking te nemen en had eene toewijzing van deze taak aan ieder hunner plaats.

Volgens den gedachtengang, welke aan de hier geschetste methode ten grondslag was gelegd, bevond zich derhalve het

zwaartepunt in den zelfstandigen arbeid der individueele leden, en zou de taak van het Secretariaat beperkt blijven tot het bieden van de behulpzame hand aan de bewerkers der verschillende hoofdstukken en het vergemakkelijken van de daartoe noodzakelijke onderlinge gedachtenwisseling.

Hoewel deze werkwijze ongetwijfeld de voordeelen bieden kon, welke aan alle verdeeling van arbeid zijn verbonden, heeft de praktijk aldra geleerd, dat de leden meerendeels te zeer door hunne eigenlijke beroepsbezigheden werden in beslag genomen, om genoegzamen tijd beschikbaar te kunnen stellen voor de taak, die zij vrijwillig op zich hadden genomen. Dientengevolge is de geschetste arbeid grootendeels ten kantore van de Commissie onder leiding van den Voorzitter verricht en heeft zich het aandeel, door de leden persoonlijk aan de werkzaamheden genomen, bepaald tot het uitspreken in de daartoe gehouden vergaderingen van een oordeel over de verkregen uitkomsten.

De vragenlijsten werden in de bijeenkomsten der Commissie van 25 November 1919 en 24 Februari 1920 goedgekeurd, en vervolgens gedrukt en rondgezonden.

Tusschen laatstgenoemden datum, waarop de inmiddels opgetreden Voorzitter, de Heer C. J. FEITH voor het eerst de vergadering der Commissie leidde, en die van 25 October d. a. v., waarop de Commissie te Djocjakarta bijeenkwam, ligt het meest omvangrijke en voor de hoofdlijnen van het rapport beslissende deel der werkzaamheden besloten. Gedurende dat tijdvak zijn alle ingekomen antwoorden gezift, gerangschikt en samengevat, en met behulp van die samentrekkingen voorloopige conclusies opgesteld. Over enkele onderwerpen, die blijkens het verkregen materiaal afzonderlijke bestudeering behoefden, werden ten behoeve der leden nota's geschreven, die, voor zooveel noodig, in het rapport zijn verwerkt.

Ingevolge tusschentijdsche opdracht, ontvangen bij brief van den Eersten Gouvernements-Secretaris van 24 Februari 1920 No. 481/III B werd in dezen tijd bij schrijven van 19 Mei 1920 No. 463/V bovendien nog uitgebracht een rapport aan de Regeering over het invoeren van een stelsel, waarbij aan de grondverhuurders en werknemers in de suikerindustrie een aandeel in de winst ware toe te kennen, en welk rapport met

machtiging van Uwe Excellentie aan het verslag der Commissie als bijlage is toegevoegd.

Ter vergadering van 25 en 26 October 1920 werd over de voorloopige conclusies beslist en hiermede waren de hoofdtrekken van het rapport der Suiker-Enquête Commissie vastgelegd. Wat aanvulling behoefde zou plaatselijk worden nagegaan en besproken, voor welken arbeid de Voorzitter zich op verzoek der leden beschikbaar stelde. Dit laatste geschiedde met gebruikmaking van artikel 15 van het Reglement van Orde der Commissie, volgens hetwelk aan een lid met diens toestemming door de vergadering kon worden opgedragen een bepaald onderzoek te houden.

Ingevolge deze beslissing der vergadering heeft de Voorzitter zich beurtelings naar verschillende deelen van het suikerareaal op reis begeven, waarbij hij van tijd tot tijd vergezeld werd door een of meer leden der Commissie.

Inmiddels werd het verslag ten kantore samengesteld en nadat daarover nog eenige malen door de Commissie is beraadslaagd, heeft het den vorm erlangd, waarin het hierbij Uwer Excellentie eerbiedig wordt aangeboden.

Van de bevoegdheid tot het indienen van minderheidsnota's is door slechts een der leden, den Heer SARDJAN al. KARTOSOEDIRDJO gebruik gemaakt. Een tweetal nota's van diens hand zijn als bijlagen Nos. IX en XIII aan het verslag toegevoegd.

Ingevolge verkregen goedkeuring van Uwe Excellentie zijn de stukken reeds aanstonds gedrukt.

De Commissie veroorlooft zich eerbiedig als hare meening te kennen te geven, dat zij met de indiening van dit verslag de opdracht, haar door Uwe Excellentie verstrekt, heeft volvoerd.

Namens de Suiker-Enquête Commissie,
De Voorzitter:
FEITH.

Inleiding.

Ter bepaling van de wijze, waarop de Suiker-Enquête Commissie de haar opgelegde taak zou vervullen, is zij als volgt te werk gegaan.

Daar de Commissie niet, zooals dat gewoonlijk geschiedt, door of vanwege den Gouverneur-Generaal is geïnstalleerd en de bij zulke gelegenheden gebruikelijke toelichtende rede dus achterwege is gebleven, kon zij eene eigenlijke uiteenzetting van inhoud en strekking der haar verleende opdracht, ter bepaling van het door haar in te nemen standpunt, alleen ontleenen aan de beteekenis der omstandigheden, waaronder tot hare instelling is besloten. Zij vond die in de gedrukte stukken van den Volksraad met betrekking tot de Tweede Gewone Zitting van het jaar 1918, waaruit het volgende hier kan worden aangehaald.

Nadat sinds de eerste bijeenkomst van het College hoofdzakelijk van Inlandsche zijde was uiting gegeven aan tal van grieven en bezwaren tegen het Europeesche grootkapitaal in het algemeen en tegen de suikerindustrie in het bijzonder, zeide het lid van den Volksraad, BERGMEIJER bij het houden der Algemeene Beschouwingen in de vergadering van 16 November 1918 (Handelingen blz. 224):

„Wanneer wij de overigens zoo schoone rede van den Heer „TJOKROAMINOTO overdenken en vragen: wat is het praktische „resultaat, waarnaar hij wil streven?, dan zien wij, dat hij in de „eerste plaats wil strijden tegen de suikerindustrie.

„Wil men de suikerindustrie weg hebben? En men wil de „Inlandsche industrie mogelijk maken? Waarschijnlijk is dan ook „bedoeld een strijd tegen de misbruiken, die de suikerindustrie „aankleven, maar dan moet men nooit volgen den weg van schel„den en schimpen, *maar concreet de misstanden aanwijzen en den „weg zoeken om die weg te nemen*".

Dan gaat de Heer BERGMEIJER voort:

„Men spreekt hier zoo vaak van commissies, maar als eens „een commissie zou gevormd worden om te onderzoeken de toe„standen bij de suikerindustrie, dan zou zij moeten nagaan: „hoe „kunnen wij de industrie doen strekken in het belang van de be„volking; hoe kunnen wij trachten de bevolking te interesseeren

„in de suikerindustrie, zoodat zij daarbij financieel betrokken is.
„Dan krijgen wij een onderzoek, waarvan verbetering te ver-
„wachten is.

„Ik stem toe, Mijnheer de Voorzitter, dat dit zeer moeilijk
„is, en dat het veel gemakkelijker is om in het algemeen in vage
„termen te spreken en strijd te voeren tegen dit en dat; maar
„laat men duidelijk zeggen, wat men wil en met concrete voor-
„stellen komen, dan zal de meerderheid van dit College die voor-
„stellen gaarne steun verleenen".

De Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken, de Heer TALMA, deelde daarop bij het beantwoorden der Algemeene Beschouwingen ter vergadering van 2 December 1918, terzake het volgende mede: (Handelingen blz. 434 en 435).

„Ik kom thans tot de dezer dagen in te stellen Commissie
„van onderzoek naar verhoudingen en toestanden in de suiker-
„industrie.

„Met waardeering constateert de Regeering, dat de Heer
„SCHMUTZER haar oordeel over de taak, die op den ondernemer
„rust, onderschrijft. Zijn ernstige woorden van aandrang op
„moraliteit in den socialen strijd zijn haar uit het hart gesproken
„en het is bemoedigend, dat van deze zijde juist inzicht werd ge-
„toond in den aard der bestaande wrijving en de houding welke
„den werkgever daarbij voegt.

„Intusschen is hier voor de Overheid een groote taak weg-
„gelegd: in de eerste plaats om te zorgen voor een behoorlijke
„sociale wetgeving en het wegnemen van bestaande misstanden.
„Vóór alles is het noodig een juist inzicht in de belangen waar
„het hier om gaat. Eerst moet daaromtrent het noodige licht
„worden verspreid. Om deze reden heeft de Regeering besloten
„zonder verwijl een Commissie te benoemen, teneinde een on-
„derzoek in te stellen naar de verhoudingen en omstandigheden
„in de groot-landbouwnijverheid, in de eerste plaats in de suiker-
„industrie. De Heer STIBBE heeft zich bereid verklaard, het Voor-
„zitterschap te aanvaarden, terwijl de Regeering eveneens het
„met genoegen heeft gezien, dat de Heeren SCHMUTZER en
„TJOKROAMINOTO, die dit vraagstuk in den Volksraad ter sprake
„brachten, genegen zijn in die Commissie zitting te nemen.
„Voor zooveel het onderzoek in de Vorstenlanden betreft, zal

„instemming van de zelfbestuurders moeten zijn verzekerd.

„Voor de wegruiming van de misstanden, welke aan den
„dag zullen worden gebracht, rekent de Regeering op de mede-
„werking van den Volksraad.

„Het verwijt, dat de Regeering zou coquetteeren met de
„suikerindustrie, werpt Zij verre van zich. De Regeering denkt
„er niet aan de belangen der suikerindustrie te stellen boven die,
„van het algemeen. Het hier arbeidende kapitaal heeft echter aan-
„spraak op rechtszekerheid, zonder welke die arbeid niet moge-
„lijk is. Verder dan de — niet immer volmaakte — handhaving
„dier zekerheid gaat de bemoeienis der Overheid niet; met name
„is van bevoorrechting harerzijds van kapitaal boven arbeid
„geen sprake".

De instelling der Suiker-Enquête Commissie moet dus worden begrepen als het middel, door de Regeering ter hand genomen om een afdoend antwoord te kunnen geven op de geuite bezwaren tegen de bestaande verhoudingen en heerschende toestanden in de suikerindustrie of anders uitgedrukt, ter opsporing van mogelijke wanverhoudingen en misstanden, in of in wezenlijk verband met die nijverheid aan te treffen.

De Commissie heeft zich daarbij aanstonds een praktisch doel voor oogen gesteld; het houden van theoretische beschouwingen acht zij met eene richtige vervulling van hare taak niet vereenigbaar. Een andere eisch dien zij zich gesteld heeft is: actueel te blijven, en daarom is van de zoo belangwekkende geschiedenis der industrie en de totstandkoming van de op die nijverheid betrekking hebbende wetgeving slechts datgene aangehaald, dat voor de beoordeeling der huidige verhoudingen en toestanden noodig scheen. Eene monografie over de Javasuikernijverheid samen te stellen achtte zij hare taak dus allerminst: uit het veelomvattende gebied dezer industrie heeft zij slechts die onderwerpen tot zich genomen, die haar vanuit het door haar ingenomen standpunt toeschenen van belang te zijn, of wel verbetering te behoeven. Verder is door de Commissie het standpunt ingenomen, dat niet dan deugdelijk bewezen feiten aanleiding mochten geven tot het doen van uitspraken, en dat meeningen, van welke zijde ook geuit, met behulp van de aan deze Commissie verleende ruime bevoegdheden aan de werke-

lijkheid moesten worden getoetst, alvorens zij waren over te nemen.

Het was dus allereerst noodig, een zoo volledig mogelijk overzicht te verkrijgen van de nopens de Europeesche suikerindustrie in de Gouvernementslanden van Java geuite bezwaren en wenschen.

Bood reeds het verhandelde in de Volksraadszittingen van 1918 en volgende jaren hieromtrent veel belangwekkends, het scheen geboden de onder het volk heerschende meeningen te leeren kennen, ook en vooral waar die buiten dat College tot uiting konden komen. Daarom is kennisgenomen van hetgeen op de z.g. Nationale Congressen der Vereeniging Sarekat Islam ten aanzien van de onderwerpelijke nijverheid is ter sprake gebracht, en waartoe de Commissie vanwege de Regeering de beschikking is gegeven over uittreksels uit de daarvan opgemaakte ambtelijke verslagen. Van de vele plaatselijke bijeenkomsten van Inlandsche Vereenigingen, waarin de suikercultuur een onderwerp van bespreking uitmaakte, werden door tusschenkomst van de Hoofden van Gewestelijk Bestuur geregeld extractnotulen ontvangen, en voorts werd onophoudelijk gedurende de werkzaamheid der Commissie kennis genomen van de uitingen der Europeesche en Inlandsche pers. Aan de in suikerstreken gevestigde plaatselijke Inlandsche organisaties als Sarekat Islam, Boedi Oetomo, Kaoem Tani dan Boeroeh, P. E. B. en P. F. B. zijn schriftelijke vragen gericht, ten doel hebbende de tegen de suikerindustrie bestaande grieven en de ten aanzien van deze cultuur te vervullen wenschen te leeren kennen, en voorts is in het algemeen niets onbeproefd gelaten ook door het houden van gesprekken bij persoonlijke ontmoetingen en, waar noodig, met de Inlandsche bevolking, om klachten over verhoudingen en toestanden in de suikerindustrie tot een zoo volledig mogelijk dossier te vereenigen.

Waar alzoo de Europeesche suikerindustrie hier te lande door de geuite klachten feitelijk in staat van beschuldiging is gesteld bij monde van als hare aanklagers optredende en als woordvoerders van de Inlandsche bevolking beschouwd wordende personen en lichamen, was het te verwachten, dat de Voorzitter der Vereeniging Centrale S. I., die als lid in de Commissie zitting

had, zich zoude hebben beijverd dit dossier zoo volledig en uitvoerig mogelijk samen te stellen, althans bij de verzameling der klachten en wenschen in alle opzichten de behulpzame hand te bieden. Hij toch was het, die in andere hoedanigheid, als lid van den Volksraad n.l. mede den stoot had gegeven tot het in leven roepen door de Regeering van deze Suiker-Enquête Commissie en thans door zijne benoeming in die Commissie in staat was gesteld metterdaad mede te werken aan het tot klaarheid brengen der door hem aangegeven ongerechtigheden in de suikernijverheid.

Het was daarom, dat de vergadering van 24 Februari 1920 een beroep deed op den heer O. S. Tjokroaminoto, die hierop toezegde de Commissie te zullen voorzien van alle adressen van plaatselijke organisaties, in de eerste plaats van S. I. kringen, bij welke desbetreffende klachten en wenschen bestonden en waaraan eene daarvoor geschikte reeks van vraagpunten zou kunnen worden toegezonden.

Vanaf dat oogenblik is uit niets gebleken, dat het genoemde lid eenig aandeel aan de verdere werkzaamheden der Commissie heeft genomen. Het is bij de toezegging gebleven en de Commissie heeft haren verderen arbeid in het belang van de bevrediging o.m. van de wenschen eener groote volksvereeniging moeten verrichten zonder den voorman dier corporatie.

Het scheen gewenscht aan dezen gang van zaken een enkel woord te wijden, waar de Regeering bij monde van Haren gemachtigde voor Algemeene Zaken in den Volksraad ter zitting van 22 Juni d. a. v.[1]) Hare verontwaardiging heeft uitgesproken over de onverantwoordelijke onthouding van eenige in die Commissies zetelende voormannen der volksbeweging, „Deze personen — aldus de Regeeringsgemachtigde—„die de hun geschon„ken gelegenheid om in het belang van hun volk te arbeiden, op„zettelijk verpassen, zal de Regeering niet licht wederom be„noemen".

Diezelfde Regeeringsgemachtigde sprak in de Tweede Gewone Zitting van den Volksraad van 1920[2]), na in verband met de Algemeene Beschouwingen op de aanvullingsbegrooting van

1) Handelingen Eerste Gewone Zitting 1920, blz. 114.
2) Handelingen blz. 262.

dat jaar te hebben gewezen op de maatregelen, die in behandeling zijn om de gelegenheid te openen tot deelname aan het Bestuur door het volk, de volgende woorden:

„In afwachting daarvan heeft de Regeering in commissies „alvast aan intellectueele leiders van het volk gelegenheid ge„geven, deel te nemen aan de voorbereiding van maatregelen. „Juist de Heer TJOKROAMINOTO zit in vele commissies, maar „zijne belangstelling blijkt gering. Als verontschuldiging heeft „deze spreker daarvoor aangevoerd, dat hij geen tijd heeft, „maar een dergelijke verontschuldiging is niet te aanvaarden, „want dan had hij de benoeming niet moeten aannemen of „moeten bedanken. Het argument, dat hij vreesde, dat dan in zijn „plaats geen nieuwe vertegenwoordiger voor de S. I. zou worden „benoemd, is geen argument, als de benoemde vertegenwoordiger „niets uitvoert. Buitendien is het bekend genoeg, dat de Re„geering zeer toegankelijk is voor de verzoeken inzake samen„stelling van commissies.

„Ook andere S.I.-ers munten in Commissies niet uit door „hun vlijt".

Het was tengevolge van dit gebrek aan medewerking noodzakelijk, op eigen gelegenheid grieven en klachten te verzamelen, hetgeen bemoeilijkt werd door de groote vaagheid, waarmede de gegevens werden verstrekt. Het waren tal van algemeenheden, die een voor een moesten worden gepreciseerd en vervolgens onderzocht. Het kaf bleek daarin rijker vertegenwoordigd dan het koren, en slechts weinige der medegedeelde gevallen bevatten waarheid. Het is dit zoeken naar de feiten, dit preciseeren van de vele vaagheden, die bij onderzoek telkens en telkens weder niet tot het doel bleken te leiden, hetgeen de Enquête het meest heeft opgehouden. Deze wijze van onderzoeken kostte buitengewoon veel tijd, veel meer dan bij meerdere medewerking van de zijde van belanghebbenden ware noodig geweest.

Liet alzoo de medewerking in den boezem der Commissie zelve op een enkel punt te wenschen over, met waardeering kan in het algemeen worden teruggezien op de wijze, waarop zoo van ambtelijke als van niet-ambtelijke zijde aan verzoeken om in-

lichtingen werd voldaan. Met ingenomenheid wordt hier melding gemaakt van de ondervonden medewerking bij het instellen van plaatselijke onderzoekingen, zoomede bij de besprekingen die met de vertegenwoordigende lichamen en personen in de suikerindustrie, alsook met de beheerders der ondernemingen bij gelegenheid van de vele aan de suikerfabrieken gebrachte bezoeken werden gehouden. De ambtelijke kantoren, met name de Algemeene Secretarie en de Departementen van Binnenlandsch Bestuur, Burgerlijk Openbare Werken en Landbouw, Nijverheid en Handel stelden desgevraagd herhaaldelijk hetzij afschriften, hetzij oorspronkelijke bescheiden, hetzij boekwerken ter beschikking van de Commissie.

In het bijzonder werd een nuttig gebruik gemaakt van de gedrukte ambtelijke nota's over agrarische onderwerpen, zooals die over:

het oprichten en in werking brengen van suiker- en indigo-ondernemingen op Java en Madoera[1]).

de verhuring van grond door Inlanders aan niet-Inlanders op Java en Madoera[2]).

de invloed van de particuliere suikerrietcultuur op de teelt van Inlandsche voedingsgewassen[3]).

het recht van den Staat op den grond op Java en Madoera.[4]).

het gebruik van desawegen ten dienste van ondernemingen van landbouw en nijverheid op Java en Madoera[5]).

eenige ambtelijke bescheiden nopens het vraagstuk der rietbranden op Java[6]).

Het is dan ook niet noodig geweest gebruik te maken van de bijzondere maatregelen, waartoe de Commissie in de desbetreffende ordonnantie is bevoegd verklaard.

Toen eenmaal een goed overzicht van de bestaande grieven en wenschen was verkregen, was de voor het onderzoek te bewandelen weg verder als vanzelf aangewezen.

Bij dit onderzoek deden zich echter ernstige moeilijkheden

---

1) Batavia, Landsdrukkerij 1898—1917
2) idem 1895—1900
3) idem 1900—1907
4) idem 1902—1906
5) idem 1900
6) idem 1911

voor, waarvan de gevolgen zich gedurende den geheelen verderen duur der Enquête hebben doen gevoelen.

Bij de aanvaarding van het Voorzitterschap had de ondergeteekende een onderhoud met den toenmaligen Gouverneur-Generaal, GRAAF VAN LIMBURG STIRUM, en ontving bij die gelegenheid opdracht het daarheen te leiden, dat het onderzoek in de eerste helft van het jaar 1921 zou afloopen. Zijne Excellentie was n.l. van oordeel, dat het met alle waardeering voor den arbeid van den Heer STIBBE, niettemin gewenscht was, om het onderzoek der Commissie zooveel doenlijk te vereenvoudigen, opdat binnen korten tijd resultaten zouden zijn verkregen, en de actualiteit van het onderwerp er niet bij zoude verliezen.

Hier werd dus aan de Suiker-Enquête Commissie een termijn gesteld, en zag zij zich genoodzaakt, haar onderzoek, dat een zoo bij uitstek uitgebreid terrein moest beslaan, binnen een nauw toegemeten tijdsbestek te doen afloopen en niettemin een afgerond oordeel daarover uit te spreken.

Bij het tijdverlies, ontstaan door de hierboven geschetste onthouding van een der bij het onderzoek meest belanghebbende leden, voegde zich een tweede tegenvaller: het gemis aan behoorlijk cijfermateriaal. De toestand der gewestelijke en plaatselijke kantoren bleek van dien aard, dat de archieven, welke geraadpleegd moesten worden, vaak het gevraagde materiaal niet konden leveren; vooral met het jaar 1913 was dit het geval. Het was verder opmerkelijk, hoe weinig bruikbaar statistisch materiaal de suikerindustrie zelve in al de jaren van haar bestaan heeft bijeengebracht. Het algemeen Syndicaat van Suifabrikanten, die aangewezen vraagbaak op statistisch gebied voor eene Commissie als de onderwerpelijke, heeft in dezen bijna niets opgeleverd. Wel zijn in de industrie voor en na cijfers bijeengebracht, doch die arbeid bleek òf gestaakt òf met een geheel ander doel te zijn verricht, en daardoor niet bruikbaar. De Java-Suiker Werkgevers Bond, die dadelijk na zijne oprichting is begonnen met het aanleggen van statistieken op economisch gebied, belooft weliswaar in de toekomst het geuite bezwaar te zullen kunnen ondervangen, doch kon in deze eerste jaren van zijn bestaan, waarin hij zijne statistieken nog moet opbouwen, nog geen hulp bieden.

Sterk deed zich het gemis gevoelen van een Centraal Bureau voor de Statistiek, en het is dan ook hier de plaats om met nadruk te wijzen op de wenschelijkheid, dat zoo spoedig mogelijk aan zulk eene instelling het aanzijn worde gegeven.

Zooals de toestand nu was moest dus alle cijfermateriaal zelfstandig worden bijeengebracht, hetgeen natuurlijk veel tijd kostte.

Naarmate een inzicht werd verkregen in de verhoudingen en toestanden, kwam men meer en meer tot de overtuiging, dat het onderzoek, hoewel dat binnen den gestelden tijd tot een geheel moest en ook kon worden samengevat, verre van voltooid moet worden geacht. Integendeel, het had veel meer kunnen worden uitgebreid; tal van punten noodden als het ware tot een voortgaan in de ingeslagen richting, doch de gegeven tijdsruimte dwong den arbeid der Enquête telkens binnen nauwe grenzen terug.

In verband met het vertrek naar Europa van het Lid der Commissie DR. SCHMUTZER is reeds einde Maart 1921 aan het toen verkregen materiaal een aantal conclusies en voorstellen ontleend, waarop vervolgens het eindverslag is opgebouwd geworden, teneinde genoemd lid nog vóór zijn vertrek zijn oordeel over de resultaten te doen uitspreken.

Als tijdstippen van vergelijking zijn gekozen de jaren 1913 en 1919; het eerste omdat toen de wereldoorlog zijn invloed nog niet deed gelden; het laatste omdat de Commissie in dat jaar haren arbeid aanving. Intusschen heeft zij, naarmate de tijd voortging ook het jaar 1920 binnen den kring harer beschouwingen getrokken en in het algemeen hare gegevens tot op den huidigen dag bijgehouden.

Thans moge aandacht worden verzocht voor het eigenlijke verslag der onderzoekingen.

HOOFDSTUK I.

Oprichting en Uitbreiding van Suikerondernemingen.

§ 1. *Overzicht van de van Inlandsche zijde geuite klachten en wenschen.*

Het verzoek wordt gedaan niet tot verdere uitbreiding der suikercultuur over te gaan. Vooral in het Gewest Kediri acht men stopzetting noodzakelijk. Elders vraagt men om inkrimping van het rietareaal ten behoeve van den aanplant van voedingsgewassen.

Men wenscht bekendmaking van de aan de suikerondernemingen toegestane maxima van den jaarlijkschen bruto-aanplant.

Men acht den toestand in de afdeeling Malang verkeerd, waar de tegalgronden door cassave worden ingenomen en de sawahs, erven en tuinen door riet. Door de uitbreiding aan de cassavecultuur in de afdeeling Kediri gegeven zoude een tekort aan bouwvelden zijn ontstaan.

§ 2. *Aard der bezwaren.*

Beziet men deze bezwaren en wenschen, dan blijken zij alle betrekking te hebben op den omvang van het rietareaal ten behoeve van de Europeesche markt. Aangezien deze stof geregeld is in de z.g. Fabriekenordonnantie, d.i. Stbl. 1899 No. 263, sedert gewijzigd en aangevuld bij Stbl. 1905 No. 148, 1911 No. 85, 1912 No. 11, 1916 No. 266 en 1918 No. 704, was het voor de Suiker-Enquête Commissie als aangewezen om, voornamelijk met het oog op die bezwaren, nadat kennis was genomen van den inhoud dier bepalingen vervolgens na te gaan hoe de toepassing daarvan in dé practijk plaats vindt.

Bekend is, hoe de suikerindustrie hier te lande hare eigenlijke expansie heeft gevonden in het tijdvak vanaf 1900 tot

heden, waarin het jaarlijks door haar in beslag genomen oppervlak van ± 100.000 bouw steeg tot bijna 200.000 bouw, alzoo bijna verdubbelde, en juist gedurende die geheele periode was het de Fabriekenordonnantie die de middelen moest geven om die expansie in zulke banen te leiden dat voor klachten als de onderwerpelijke geen grond behoefde te bestaan.

Zoowel naar strekking als naar uitvoering is de Fabriekenordonnantie dus onderzocht, en het resultaat daarvan vormt het onderwerp van dit eerste hoofdstuk.

De strekking der bepalingen blijkt volkomen duidelijk uit den tekst der Fabriekenordonnantie en de daarop verschenen ambtelijke toelichting[1]). Zij is uit te drukken in de woorden van den considerans: „Door nadere voorzieningen de econo-„mische belangen te beschermen van de Inlandsche bevolking op „Java en Madoera, waar die belangen benadeeld kunnen worden „door het uitbreiden van bestaande of het in werking brengen „en drijven van nieuwe landbouwondernemingen, welke geheel „of gedeeltelijk berusten op den grondslag van overeenkomsten „met de bevolking".

De bedoeling dezer bepalingen is dus juist te voorkomen dat de expansie der suikerindustrie ook maar in eenig opzicht de welvaart der Inlandsche bevolking benadeele.

Valt dus op de strekking der bepalingen niet af te dingen, de vraag of die bepalingen wijziging of aanvulling behoeven kan eerst beantwoord worden nadat ook de toepassing, de uitvoering daarvan is nagegaan. Aan die uitvoering toch moeten blijkens het voorgaande de geuite bezwaren worden toegeschreven, zij zijn alzoo te kenmerken als uitvoeringsbezwaren.

De uitvoering der Fabriekenordonnantie berust bij den Directeur van Binnenlandsch Bestuur en bij de plaatselijke ambtenaren. Bij eerstgenoemde waar het de beginselen der ordonnantie betreft, bij de laatstgenoemden berust het onderzoek van aanvragen, de contrôle op de opvolging der bij de vergunningen gestelde voorwaarden en het gebruik maken van de bevoegdheden hun in die voorwaarden toegekend.

1) Batavia, Landsdrukkerij 1915.

§ 3. *Het verleenen van vergunningen door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.*

Allereerst is aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gevraagd of er gevallen zijn bekend geworden, waarin door oprichting van nieuwe, dan wel door uitbreiding van bestaande suikerfabrieken te veel grond onttrokken bleek aan den eigen aanplant der bevolking.

Deze vraag is ontkennend beantwoord.

Uit dit antwoord bleek voorts, dat de beoordeeling der suikeraanvragen in de laatste jaren strenger geschiedt dan vroeger. Het aantal der afgewezen aanvragen is veel grooter dan dat, hetwelk geheel of ten deele wordt toegewezen.

Sedert 1913 werden *toegestaan* 4 verzoeken tot oprichting van suikerondernemingen tot eene totale uitgestrektheid van 1640 bouws, en 64 verzoeken tot uitbreiding van bestaande ondernemingen tot eene uitgestrektheid van 22.669 bouws in totaal.

Afgewezen werden d.e.t. sedert 1913 in totaal 65 verzoeken tot oprichting van suikerondernemingen, op grond van de volgende overwegingen, n.l.:

7 als zijnde strijdig met de economische belangen der bevolking.
27 op grond van irrigatiebezwaren,
23 wegens ligging van het terrein binnen een der gesloten gebieden (waarover hieronder) en verder enkele gevallen op grond van strijd met de voorgeschreven formaliteiten dan wel omdat dezelfde gronden reeds door anderen waren aangevraagd.

Verzoeken om uitbreiding van den maximum aanplant van bestaande ondernemingen werden sedert 1913 *afgewezen*, tot een aantal van 81, t.w.:

11 tot eene uitgestrektheid van 2972 bouws, als zijnde strijdig met de economische belangen der bevolking,
36 tot eene uitgestrektheid van 16.203 bouws, op grond van irrigatiebezwaren,
28 tot eene uitgestrektheid van 19.907 bouws, wegens ligging van het aangevraagde terrein in gesloten gebieden,

3 tot eene uitgestrektheid van 1950 bouws omdat uitbreiding in de betrokken streek ongewenscht werd geacht;
1 tot eene uitgestrektheid van 730 bouws omdat requestrant tevoren verklaard heeft de voorwaarde van driejaarlijksche wisseling niet aan te nemen; en
2. tot eene uitgestrektheid van 540 bouws omdat de tijdsomstandigheden (1918) opvoering van de padiproductie noodig maakten en verder enkele gevallen op grond van verzuim van formaliteiten (totaal 625 bouws).

Bijna 43.000 bouws bleef alzoo sedert 1913 alleen door het weigeren van uitbreidingsverzoeken gereserveerd voor den Inlandschen landbouw.

Uit de beschikbare gegevens is gebleken dat de totale uitgestrektheid sawahgronden van de 10 suikergewesten[1]) 2.671.722 bouws bedraagt. De totale aanplant van suikerfabrieken op huurgronden op 1 Januari 1920 was 175.886 bouws, d.i. ongeveer 6.5% van de sawahs, indien men de droge huurgronden, die een relatief klein oppervlak innemen n.l. ± 6000 bouw, tot de sawahs rekent. Totaal was op dien datum, berekend naar den veroorloofden maximumaanplant, aan de suikerindustrie toegestaan een aanplant op huurgronden van 198.854 of ongeveer 7.4% van de sawahs in de suikerstreek. Hiervan zijn 97.652 bouws gedurende het tijdvak van 1900 tot 1920 door oprichting en uitbreiding aan het rietareaal toegevoegd.

Het verschil, dat men opmerkt tusschen de in totaal toegestane uitgestrektheid eenerzijds en hetgeen daarvan op 1 Januari 1920 inderdaad was beplant, en dat ongeveer 23.000 bouws bedraagt, is toe te schrijven aan de omstandigheid dat vele suikerondernemingen er niet in geslaagd zijn het hun toegestane maximum vol te huren. Deze gronden zijn dus ter beschikking van de Inlandsche bevolking gebleven.

Deze cijfers, voor welker absolute juistheid niet wordt ingestaan, doch die de waarheid in elk geval zeer nabij komen, geven echter nog geen antwoord op de vraag, die hier aan de orde is. Of het rietareaal al of niet verder kan worden uitgebreid is alleen te beslissen met betrekking tot bepaald aangewezen

1) De Vorstenlanden blijven hier buiten beschouwing.

streken, met inachtneming van alle plaatselijke omstandigheden. Dit is dan ook de werkwijze door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur bij het beoordeelen der aanvragen toegepast. In de eerste plaats wordt daarbij gelet op het „absolute grondgebrek" in den zin, waarin dit wordt besproken op blz. 25 der ambtelijke toelichting op de Fabriekenordonnantie. Dit wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer al de voor de suikercultuur geschikte gronden tezamen niet voldoende zijn voor de periodieke verplaatsing van den rietaanplant, dus minder dan driemaal de uitgestrektheid van den jaarlijkschen aanplant der ondernemingen aan geschikte gronden voorhanden is. Deze norm is volgens de bevindingen der Commissie steeds in acht genomen, overschrijding daarvan werd niet geconstateerd.

Een andere maatstaf echter moet worden aangelegd, indien beoordeeld moet worden of wellicht het z. g. relatieve grondgebrek een beletsel vormt voor nieuwe uitbreiding.

Relatief grondgebrek[1]) kan n.l. aanwezig zijn wanneer door het vestigen eener onderneming te weinig grond voor de teelt van voedingsgewassen zou overblijven (ofschoon aan deze omstandigheid bij de belangrijk verbeterde middelen van verkeer, welke eene spoedige aanvulling van het tekort mogelijk maken, geen al te groote waarde mag worden toegekend) of wel, wanneer daardoor een te groot gedeelte van de bevolking aan het geregeld landbouwbedrijf zoude worden onttrokken. Eene algemeen geldende grens daarvoor valt moeilijk te stellen, zoodat elk geval, waarin deze omstandigheid zich voordoet afzonderlijk zal moeten worden overwogen.

Laat ons zien welke oplossing in voorkomende gevallen aan deze moeilijkere vraag wordt gegeven.

§ 4. *Beperking van den rietaanplant.*

De Directeur van Binnenlandsch Bestuur heeft zijne gedragslijn ten dezen in den laatsten tijd nader bepaald in dien zin, dat, terwijl vroeger als regel de rietcultuur werd toegestaan tot op 1/3 der aanwezige daarvoor geschikte gronden, tegen-

1) Zie toelichting Fabriekenordonnantie blz. 26.

woordig gewoonlijk niet verder wordt gegaan dat tot 1/4 daarvan. Daartoe is besloten teneinde aan de ondernemingen bij de inhuur van hare gronden eenige speling te laten. In elk gebied toch, aldus de Directeur van Binnenlandsch Bestuur, zijn er altijd personen die hun gronden niet willen verhuren en zonder bedoelde speling zou er wellicht aanleiding bestaan voor de suikerondernemers minder gepaste middelen aan te wenden om zich ook van die gronden te verzekeren. Een tweede voordeel van die gedragslijn is, dat alsdan niet al te veel gronden aan de teelt van voedingsmiddelen worden onttrokken en ook de bevloeiïng van de gronden der ondernemers en van de Inlandsche bevolking billijker is te regelen als de rietaanplantingen eenigszins beperkt worden.

In verband hiermede is door de Commissie nagegaan, in welke districten van het suikerareaal de nieuwe norm van het 1/4 der sawahs wordt overschreden. Dit toch kan het gevolg zijn geweest van de vroegere, meer vrijgevige methode van uitgifte, en is met betrekking tot de sawahs de overschrijding van dezen norm aangetroffen in de volgende 17 districten (van de 244 districten waaruit het suikerareaal bestaat):

District	*Afdeeling*	*Gewest*
Sindanglaoet, Losari, Palimanan	Cheribon	Cheribon
Pemalang	Pemalang	Pekalongan
Maospati	Magetan	Madioen
Paree, Papar	Kediri	Kediri
Porrong, Boelang, Krian, Sidhoardjo	Sidhoardjo	Soerabaia
Modjokerto	Modjokerto	Soerabaia
Dringoe, Soemberkareng, Ranoelamongan	Probolinggo, Loemadjang	Pasoeroean
Sitoebondo, Soemberwaroe	Panaroekan	Besoeki

Ook al is de norm van het 1/4 in acht genomen, zoo kunnen niettemin plaatselijke omstandigheden met name de aanwezigheid van andere Europeesche cultures, eene verdere uitbreiding van het rietareaal ongewenscht maken.

Er is daarom aan de Regenten, alsmede aan Inlandsche vereenigingen de vraag gesteld, of er naar hun oordeel sedert de oprichting of uitbreiding van suikerondernemingen in hun ressort te weinig grond was overgebleven voor den bevolkingsaanplant.

Enkele Regenten en Inlandsche corporaties beantwoordden de vraag bevestigend. De meesten bleven in gebreke hunne bewering met bewijzen te staven, of wel de aangevoerde cijfers bleken in tegenspraak met de beschikbare gegevens. Voor de volgende districten echter bleek de verhouding tusschen het voor voedingsgewassen beschikbare deel en dat, hetwelk door de overige cultures w.o. riet en cassave, wordt ingenomen, ongunstig n.l.:

Voor het district Soemberkareng van de afdeeling Probolinggo der residentie Pasoeroean is slechts 65% van het totaal der bouwvelden beschikbaar voor voedingsgewassen, welk cijfer voor het district Gondanglegi van de afdeeling Malang 67% bedraagt en voor het district Kediri van het gelijknamig gewest 66%.

Het komt de Commissie noodzakelijk voor op deze en de hiervoren genoemde districten de aandacht te vestigen, in verband met de eventueel aldaar aan de cultuur te geven uitbreiding, hoewel zij niet voorbijziet dat zelfs eene overschrijding van den strengsten norm in het algemeen nog niet nadeelig behoeft te zijn voor de economie eener streek, mits verkeersmiddelen het mogelijk maken van elders met behulp van het aan loonen en grondhuur verdiende geld in de economische behoeften dier streek te voorzien. Waar echter tot voor korten tijd de voedselvoorziening zoo op den voorgrond

heeft gestaan komt het in het algemeen raadzaam voor een bepaalde gedragslijn te volgen, als hoedanig zich die van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, n.l. beperking van den rietaanplant tot het 1/4 der daarvoor geschikte sawahvelden, wel aanbeveelt. Temeer is dit het geval, waar artikel 10 sub g van de Grondhuurordonnantie (Staatsblad 1918 No. 88) verhuring, zoowel van sawahs als van droge gronden door Inlanders aan niet-Inlanders beperkt tot het 1/3 dier gronden in elke desa[1]).

§ 5. *Sluiting van gebieden voor de particuliere suikerrietcultuur.*

In belangrijke mate is de uitbreiding der suikerindustrie geremd door middel van de sluiting van gebieden voor de verdere toelating dier nijverheid. De totstandkoming dier sluiting wordt beschreven in de meergenoemde toelichting op de Fabriekenordonnantie (Blz. 62 t/m 69). Door den Gouverneur-Generaal zijn gesloten:

een deel der afdeeling Salatiga (Bijblad No. 5659, bijlage III der meergenoemde Toelichting);

tijdelijk, een reeks van gebieden, in verband met zich voltrekkende belangrijke wijzigingen in het bevloeiïngswezen dier streken, met het doel de Inlandsche maatschappij de gelegenheid te geven zich aan te passen aan de daaruit voortspruitende veranderingen in de plaatselijke omstandigheden en verhoudingen en storende invloeden, welke op de harmonische ontwikkeling dier streken dreigen te werken, zooveel mogelijk uit te schakelen [2]).

Door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur zijn gesloten eene groote groep van streken met de bepaling, dat voorloopig geene aanvragen, op gronden daarbinnen gelegen betrekking hebbende, in behandeling zullen worden genomen. Behalve irrigatiebelangen gaven bij de overweging van dezen maatregel de economische belangen der bevolking den doorslag [3]).

Als bijlage I van dit verslag vindt men eene opgave van de op 1 Januari 1921 krachtens een der hiervoren genoemde maatregelen nog gesloten gebieden.

---

1) Over de toepassing dezer bepaling wordt in Hoofdstuk II gehandeld.
2) Vgl. Toelichting blz. 64 en bijlage V op blz. 101 daarvan.
3) Vgl. idem blz. 67 t/m 69 en bijlage VI.

Hoewel dus de in § 4 genoemde districten Porrong, Boelang, Krian, Sidhoardjo, Modjokerto, Paree, Papar, Gondanglegi en Kediri reeds binnen een gesloten gebied zijn gelegen en dus uitbreiding der suikercultuur voorshands daar onmogelijk is, kan reeds nu worden aangeteekend, dat ook in den vervolge bij mogelijke wederopenstelling der betrokken streek die uitbreiding aldaar onraadzaam is te achten.

Ten aanzien van de districten Sitoebondo, Soemberwaroe, Dringoe, Soemberkareng, Maospati, Pemalang, Sindanglaoet, Losari en Palimanan is op grond van de aangegeven gedragslijn eveneens verdere uitbreiding uitgesloten.

Voor de verdere uitbreiding der suikercultuur zijn dus uit te sluiten die districten waar ongeacht andere niet-Inlandsche cultures door het suikerriet alleen meer dan 1/4 der voor die cultures geschikte sawahvelden worden in beslag genomen.

Hetzelfde geldt voor streken waar door Europeesche cultures en Inlandsche rietcultuur gezamenlijk eene ongunstige verhouding is ontstaan tusschen het voor voedingsgewassen beschikbare deel van den bouwgrond en het door de overige cultures ingenomen gedeelte. Hier denkt de Commissie in de eerste plaats aan de in de opgesomde klachten genoemde afdeelingen Kediri en Malang. De toestanden en verhoudingen in die streken hebben uit meer dan één oogpunt hare aandacht getrokken.

In die afdeelingen komt n.l. naast de Europeesche eene Inlandsche rietcultuur voor, terwijl verder groote uitgestrektheden van die afdeelingen worden ingenomen door Europeesche cassave-aanplantingen, en van Malang bovendien door de Europeesche bibitcultuur.

Hetgeen is beweerd omtrent het ingenomen worden van de tegalgronden in de afdeelingen Malang en Kediri door cassave en van de sawahs, erven en tuinen door riet is in zooverre juist bevonden dat geconstateerd is een overgang van de Inlandsche rietcultuur van de tegallans naar de sawahs, tengevolge van de uitbreiding, die de cassave-aanplantingen voor de Europeesche markt de laatste jaren op tegalvelden ondergingen.

Hiertegenover moet worden in het licht gesteld, dat de Directeur van Binnenlandsch Bestuur die uitbreidingen thans

geheel beheerscht door de toepasselijkverklaring achtereenvolgens bij Staatsblad 1915 No. 666 van de Fabriekenordonnantie op ondernemingen voor de bereiding van cassavemeel en andere cassaveproducten, berustende op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking tot inhuur van bevloeibare sawahs, en bij Staatsblad 1918 No. 704 tot soortgelijke ondernemingen met betrekking tot inhuur van droge gronden.

Over de totstandkoming van het eerste der beide genoemde Staatsbladen leze men de Nota over het oprichten en in werking brengen van Suiker- en Indigo-ondernemingen (z.g. Fabriekennota) blz. 366 e.v., over die van het tweede Staatsblad kan hier worden medegedeeld, dat het juist de hiervoren genoemde klachten waren, welke vervolgens aanleiding hebben gegeven tot een onderzoek van de Agrarische Inspectie. Dit onderzoek heeft aan het licht gebracht dat de Inlandsche landbouw in Kediri (afdeeling Toeloengagoeng) bezig was verdrongen te worden door de Europeesche cassaveteelt, met name was dit het geval met de Inlandsche rietcultuur, die op dezelfde droge gronden werd gedreven. Deze ingebruikneming van bouwvelden werd een nadeel voor de bevolking geacht. Aangezien dus economische belangen der bevolking in het spel waren, werd de cassavecultuur voor de Europeesche markt in de residenties Kedirie en Pasoeroean geheel aan banden gelegd, door deze onder de bepalingen der Fabriekenordonnantie te brengen.

Meer nog dan de occupatie van het bouwgrondareaal zelf, is het de algemeene invloed van die occupatie op de economie der streek welke zoowel in de afdeeling Malang als in de afdeeling Kediri verdere uitbreiding der Europeesche cultures berustende op overeenkomsten met de Inlandsche bevolking onraadzaam maakt. De grondenstrijd in die streken door die cultures gevoerd, met als gevolg o.m., verdringing van eene Inlandsche cultuur, was de aanleiding tot het nemen van den bovengenoemden maatregel. Dienzelfden strijd zullen wij hieronder terugvinden in de afdeeling Malang.

Dat erven en tuinen door riet worden bezet is echter eene overdreven voorstelling van zaken. Het Europeesche riet komt als regel alleen voor op sawahs. Ook in Kediri, waar de erven zeer uitgestrekt zijn, worden die door de suikerondernemingen niet bij voorkeur en daarom zeer weinig ingehuurd wegens de daaraan verbonden bezwaren (beschaduwing, diefstallen).

Inlandsche rietaanplant wordt wel aangetroffen op de z.g. kebon-pekarangans, dat zijn de om de erven gelegen tuinen.

§ 6. *Sluiting der afdeeling Malang voor de Europeesche suikerrietcultuur.*

Eene afzonderlijke bespreking van de verhoudingen en toestanden in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean moge hier eene plaats vinden.

Sedert 1913 (Besluit van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 8 Juli van dat jaar No. 857) zijn de gronden, gelegen binnen het bevloeiïngsgebied der Brantasrivier, voor de verdere uitbreiding der suiker- en indigocultuur gesloten. Tot een nader te publiceeren tijdstip worden geene aanvragen tot het in werking brengen en drijven of tot uitbreiding van ondernemingen voor de bereiding van suiker of indigo in behandeling genomen welke betrekking hebben op gronden binnen deze streek gelegen.

Tot dit uitgebreide bevloeiïngsgebied behoort de geheele afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, alwaar eigenaardige toestanden in het leven zijn geroepen, allereerst door het samentreffen aldaar van den rietaanplant van suikerfabrieken met de teelt van suikerrietstekken; de z.g. bibitcultuur voor de Europeesche markt. Dat dit juist in Malang het geval is, vindt zijn oorzaak in de ligging van een groot deel dier afdeeling op eene zoodanige hoogte boven den zeespiegel (± 1000 voet) dat zoowel maalriet als bibit daar gedijen kunnen.

Op het oogenblik van sluiting dezer streek voor de niet-Inlandsche suikercultuur als bovenbedoeld (de indigocultuur is te verwaarloozen) werkten er een viertal suikerondernemingen, terwijl nog 2 andere een deel van haren aanplant hier vonden. Deze fabrieken concurreerden toen reeds vrij levendig met de vele Europeesche bibitplanters, die evenals zij grond behoefden voor hun bedrijf, zoo zelfs dat de beheerders in 1915 om toepasse-

lijk verklaring van de Fabriekenordonnantie op de bibitcultuur verzochten, opdat beide cultures dan aan dezelfde beperkingen zouden zijn onderworpen.

De Regeering gaf er de voorkeur aan de fabrikanten in de gelegenheid te stellen hun bedrijf op eene krachtige basis te vestigen en besloot daarom in 1916 tot eene vervroegde openstelling van het Brantasgebied voor zoover betreft de afdeeling Malang, (Bijblad 8490) speciaal met het doel de 4 fabrieken eene uitbreiding van aanplant te kunnen geven, waarvan deze dan ook gebruik maakten. In 1916 werd de maximum-aanplant voor de suikerfabrieken Krebet, Panggoengredjo en Sempalwadak gebracht op 1500 bouws en voor de fabriek Kebon-Agoeng op 1200 bouws.

Om die uitbreiding van aanplant te bewerkstelligen (in 1921 moest die volgens het in de vergunningen bepaalde inderdaad zijn in den grond gebracht) ontmoetten de fabrikanten echter volkomen dezelfde moeilijkheden bij de inhuur van gronden als voordien het geval was geweest. De bibitplanters zaten reeds overal met hunne overeenkomsten genesteld daar, waar de uitbreiding der suikerfabrieken moest gevonden worden.

Hiervan maken deze bibitplanters de Regeering een verwijt, n.l. dat de bestaande toestand bij de uitbreiding der suikerfabrieken over het hoofd is gezien en met hunne belangen geen rekening is gehouden. Het komt der Suiker Enquête Commissie voor, dat dit bezwaar niet van grond ontbloot is.

De concurrentie tusschen suikerriet en bibit blijkt na 1916, instede van verminderd, buitengewoon verscherpt te zijn. Overal vonden de suikerfabrikanten de bibitplanters op hunnen weg, en de hun bij gelegenheid der uitbreiding opgelegde beperkende voorwaarden deden hun de ongelijkheid der mededinging te scherper gevoelen. Tweejaarlijksche wisseling, den bibitplanters niet verboden, mochten zij niet toepassen, en daardoor waren de bibitplanters hen bij het voorschot verleenen aan de grondbezitters telkens een vol jaar vóór. De fabrikanten waren aan een arbeidsveld gebonden, de bibitplanters niet. Deze ongelijkheid gaf hun in 1919 aanleiding tot nieuwe betoogen tot de Regeering.

Reeds langen tijd geleden is het denkbeeld van toepasselijkverklaring der Fabriekenordonnantie op de bibitcultuur aan de orde geweest, doch telkens is de Regeering daarvan teruggekomen op grond voornamelijk van deze overweging, dat het uit een economisch oogpunt niet wenschelijk was om zonder overwegend motief het verkrijgen van goed plantmateriaal voor de suikerindustrie te bemoeilijken en alzoo die toepasselijkverklaring eerst dan reden van bestaan zoude hebben, wanneer de belangen der Inlandsche bevolking in de betrokken streek op het spel zouden blijken te staan tengevolge van overprikkelde mededinging der belanghebbende planters.

Om dezelfde reden is ook niet ingegaan op een van Syndicaatswege voorgeslagen licentiestelsel waardoor de bibitcultuur en handel aan scherpe controle zou worden onderworpen.

Het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, aldus de denkbeelden van het Syndicaat, zou een licentie kunnen uitreiken voor een bepaalde uitgestrektheid ingehuurden grond, voor één plantjaar, onder voorwaarde van eerste snit-bibit, tweejaarlijkschen wisselbouw (minstens), verder met bepaling van den aanvangsdatum der beplanting en van den uitersten datum van den oogst. Het licentieregister zou voor belanghebbenden ter inzage moeten worden gelegd, terwijl levering van verkochte bibit vergezeld zou moeten gaan van een certificaat van herkomst.

Ook practische moeilijkheden verzetten zich zoowel tegen eene toepasselijkverklaring der Fabriekenordonnantie als tegen de invoering van een licentiestelsel.

De Commissie vond de zaak belangrijk genoeg om zich door een onderzoek op de hoogte te stellen van de verhoudingen en toestanden in de afdeeling Malang, teneinde op grond daarvan te kunnen uitmaken of het tot dusver door de Regeering ingenomen standpunt van voorloopige onthouding inderdaad juist moest worden genoemd dan wel aanleiding tot bemerkingen zou geven.

Plaatselijk zijn daartoe de noodige besprekingen gehouden zoowel met de ambtenaren van het Binnenlandsch-Bestuur, de Irrigatie en den Landbouwvoorlichtingsdienst, als met tal van niet ambtelijke personen, o. m. de beheerders van suiker- en van bibitondernemingen alsook Inlandsche planters.

De bevindingen der Commissie zijn de volgende.

Een scherpe mededinging viel zeer zeker waar te nemen, zij het dan dat het jaar 1920, dat zich door abnormale omstandigheden als gevolg der hooge suikerprijzen kenmerkte en in welk jaar het onderzoek plaats vond, de verhoudingen in ongewone mate had toegespitst. Zeker is, dat een felle strijd om de begeerde gronden door beide groepen van planters daar wordt gevoerd. Beiden willen dezelfde gronden inhuren, welke wegens geaardheid en vooral ligging voor het bedrijf gewenscht worden, en dus een tamelijk begrensd oppervlak beslaan.

Achtereenvolgens en in onderling verband zijn de belangen der verschillende groepen van personen, die bij de Malangsche toestanden betrokken zijn, namelijk van de Inlandsche bevolking, de suikerfabrikanten en de bibitplanters, nagegaan en zal aan elk dier groepen een enkel woord worden gewijd.

Van eene nadeelige werking door deze grondhuurmededinging op de landbouwende bevolking uitgeoefend, is niet gebleken. Integendeel, de grondhuurprijzen zijn betrekkelijk hoog, het natuurlijk gevolg van de groote vraag naar gronden.

De Commissie heeft evenwel ook onder de oogen gezien de vraag, of de ongelijkheid der voor beide groepen ondernemers geldende bepalingen niet eene onbillijkheid daarstelt, welke alleen daarom reeds behoort te worden weggenomen, temeer nu bij het onderzoek bleek dat de fabrikanten ernstig klaagden over de moeilijkheden, die hun in den weg stonden bij het voldoen aan de gestelde voorwaarden van volplanten van het hun toegewezen maximum in 1921. Geen der fabrikanten was daaraan in 1920 reeds toe, elk miste nog eenige honderden bouws, die onmogelijk aan de reeds ingehuurde konden worden toegevoegd. Hieraan zou volgens hen de Regeering reeds in belangrijke mate kunnen tegemoet komen door hun op den voet van alinea 2 van artikel 4 der Grondhuurordonnantie toe te staan, ook ambtsvelden op langen termijn in te huren. Voor elk zou dat de kans openen op inhuur van 100 à 150 bouw per jaar meer, alzoo dichter tot het te bereiken maximum naderende.

Het komt der Commissie thans, nu wij 1921 schrijven voor, dat ook al neemt men in aanmerking de niet te ontkennen ongelijkheid in de voor de twee groepen geldende bepalingen geene aanleiding bestaat tot het verlaten van het bovenomschreven

standpunt van onthouding. Sedert de inwerking-treding der nieuwe grondhuurbepalingen staat het beiden partijen vrij, de begeerde gronden door middel van langjarige contracten aan hunne belangen te verbinden, hetgeen ook geldt voor de ambtsvelden, sinds bij Gouvernements Besluit van 17 Augustus 1920 No. 46 de hierboven vermelde wensch der fabrikanten is vervuld. Het is dus voor beide partijen eenvoudig eene kwestie van geld geworden, eene omstandigheid, waarbij de grondbezitters slechts wel kunnen varen. Twee der vier suikerfabrieken, n.l. Krebet en Panggoengredjo, blijken thans geslaagd in het bereiken van hun maximum, de laatste door aankoop van de bibitonderneming Soemberpoetjoeng. Sempalwadak heeft verlenging van den termijn verzocht, Kebonagoeng uitbreiding van het haar toegewezen arbeidsveld.

Eene tweede moeilijkheid, die naast den grondenstrijd de bereiking van de maximale uitbreiding der fabrieken gedurende de oorlogsjaren vertraagde, n.l. de aanschaffing van machinerieën en railbaanbenoodigdheden, is thans weder grootendeels weggenomen door het zich herstellende wereldverkeer.

In het kamp der bibitplanters bleek bij veel verdeeldheid volkomen eenstemmigheid te bestaan nopens dit eene punt: behoud der bestaande vrijheid. Toepasselijkverklaring der Fabriekenordonnantie of van een licentiestelsel met in beide gevallen aanwijzing van een arbeidsveld aan elk hunner zou daarenboven thans niet meer mogelijk zijn, daar zij alle hunne werkzaamheid uitoefenen binnen het arbeidsveld dat in 1916 aan de vier genoemde suikerfabrieken is aangewezen.

Ook onderling concurreeren zij echter fel. Er valt eene afscheiding waar te nemen in groote en kleine ondernemers, waarvan de eerste groep, de kapitaalkrachtigen, neiging vertoont de tweede te overvleugelen en langzamerhand geheel te verdringen. De eischen der bedrijfszekerheid, waarvan ongestoorde en betrouwbare bibitvoorziening zeker niet de minste mag genoemd worden hebben er n.l. in de laatste jaren enkele directies van suikerondernemingen toe gebracht òf zelf bibitaanplantingen aan te leggen òf bestaande bibitondernemingen over te nemen. Het laat zich aanzien dat binnen afzienbaren tijd de meeste directies van suikerondernemingen hunne eigen bibit-

voorziening in het Malangsche zullen ter hand nemen en de kleine bibitboeren voor hen zullen moeten plaats maken.

Dit proces is echter nog in een beginstadium. Momenteel vertoont het bibitbedrijf in Malang nog al die eigenaardigheden die daaraan verbonden zijn, zoolang het in handen is van tal van kleine, ongecontrôleerde ondernemers. Die eigenaardigheden zijn verklaarbaar, doch geven de Commissie niettemin aanleiding hierbij een oogenblik stil te staan.

Ten tijde dat de fabrieken in de vlakte beginnen te planten, moet er terstond de noodige bibit voorhanden zijn, vandaar dat een zekere marge in de levering gewenscht is. Ook later in den planttijd der suikerfabrieken komt het voor, dat plotseling van meerdere zijden vraag naar bibit ontstaat. Eene fabriek welker vlaktetuinen door regengebrek zijn mislukt, moet op het moment van planten materiaal hebben, en liever slechte bibit dan geen bibit. De bibitlevering moet dus kunnen zijn ruim, moet op de gewenschte tijden geschieden en mag in tijd van nood wel eens minder van gehalte zijn. Dit nu heeft het aanzijn gegeven aan een levendigen bibithandel. De meeste kleine planters zijn tevens bibithandelaren, sommige zelfs uitsluitend. Zij verrichten commissionairswerk en oefenen daardoor een nivelleerenden invloed op de markt uit, waardoor zij in zekeren zin aan eene behoefte van de suikerindustrie voldoen. Dit maakt het te moeilijker in deze samengestelde toestanden in te grijpen door beperkingen op te leggen. Van waar betrekken die tusschenpersonen nu hun materiaal? Van de Inlandsche bevolking.

Hiermede komt een nieuwe factor in het geding. De afdeeling Malang is tevens het terrein van eene levendige bevolkingsrietcultuur. Behalve voor Inlandsche suikerbereiding en voor levering aan suikerfabrieken, over welke twee onderwerpen in Hoofdstuk I § 12 en Hoofdstuk VI § 4 van dit verslag wordt gesproken, dient die bevolkingsaanplant om de bibithandelaren van het noodige te voorzien, hetgeen weder op verschillende wijzen gebeurt. Soms huren deze den grond op de gewone wijze in, en zorgen zelf voor de verschaffing van al het noodige, zooals bibit en mest, en drijven de cultuur geheel en al zelf, hoewel de Inlandsche grondverhuurder steeds nog als de bibitplanter wordt opgegeven. Andere bibithandelaren betrekken van de bevolking topstek of tweeden snitbibit, daarvoor speciaal door den Inlandschen planter aangehouden. Bij verhuur der gronden aan bibitplanters wordt zelfs de eisch gesteld, dat de verhuurder de stronken mag behouden voor het kweeken van tweeden snit maalriet of bibit. Een bonte dooreenmengeling van al deze practijken maakt de contrôle daarop ondoenlijk, bevolkingsrietcultuur en Europeesche bibitcultuur en -handel zijn door elkaar heen over de heele bibitstreek vermengd. Deze toestand helpt, zooals hierboven gezegd, om de suikercultuur in de vlakte bij plotselingen bibitnood van plantmateriaal te voorzien en voldoet dus aan eene behoefte dier nijverheid, hij is evenwel niet zonder bedenking in verband met de watervoorziening. Bibit, welk gewas uitsluitend op sawahs wordt verbouwd, is in het betrekkelijke waterreglement gelijkgesteld met polowidjo, welke in den Oostmoesson niet meer dan een daarvoor voldoend geachte hoeveelheid water bekomt. Nu behoeft de bibitaanplant gedurende den oostmoesson wel degelijk water, meer dan voor polowidjo wordt toegestaan. Dit kan na 15 Juli verstrekt worden door middel van eene aanvraag aan den irrigatiedienst. Met het oog echter op de bonte schakeering van cultures, zoo juist besproken, is het, vooral door personeelsgebrek bij de Irrigatie onmogelijk te controleeren, of niet clandestien na 15 Juli aan staanden aanplant meer water wordt gegeven dan het kwantum dat voor polowidjo is toegestaan. Vooral waar zoovele bibittuinen van de bevolking tot maalriet worden doorgekweekt en tweede snit wordt gemaakt van afgesneden Europeesche bibittuinen is er geen oog op te houden, en is de Commissie met het Hoofd der Irigatieafdeeling Brantas van oordeel, dat wateronttrekking aan den eigenlijken Inlandschen landbouw er het gevolg van is.

Wat de waterregeling voor bibit aangaat, hiervoor acht de Commissie dus eene herziening noodig, die in het bijzonder rekening houdt met de geschetste toestanden. Hierover zal in Hoofdstuk III nog het een en ander worden gezegd.

Het bovenstaande samenvattende, is de Commissie dus van oordeel, dat toepasselijkverklaring van de Fabriekenordonnantie op de bibitcultuur ook thans achterwege kan blijven.

Voor waterontrekking aan de bevolkings-cultures moet worden gewaakt, hetgeen in het derde hoofdstuk van dit verslag tegelijk met de watervoorziening aan de bibitcultuur in andere streken, w.o. de vlaktebibitteelt, zal worden onder de oogen gezien.

Evenzoo moet het aanhouden van tweeden snit door Inlandsche planters, voorzoover dat geschiedt op aansporing en met geldverstrekking van Europeesche bibithandelaren, zooveel mogelijk worden tegengegaan.

Is de Commissie derhalve van oordeel dat een reglementeering van de Europeesche bibitteelt met het oog op al het voorafgaande niet raadzaam is te achten, zij meent hier nog de aandacht te moeten vestigen op een nog niet besproken factor in de ingewikkelde Malangsche verhoudingen. Hierbij heeft zij het oog op de zich in de laatste jaren sterk ontwikkelende Europeesche cassavecultuur. Deze, die zoowel op bevloeibare sawahs als op droge gronden wordt gedreven, is zich langzamerhand in den grondenstrijd gaan mengen.

In het oogstjaar 1919—1920 bedroeg de totale aanplant in de afdeeling Malang op tegallans ruim 10.000 bouws, terwijl voor cassaveaanplant op sawahs eene concessie van 1200 bouws was toegestaan. Wij zagen reeds hoe deze toename van aanplant het bevolkingsriet langzamerhand naar de sawahs heeft verdreven, waardoor de concurrentie om gronden met bibit- en rietplanters werd verscherpt.

Met name klaagt de cassave over de concurrentie, haar aangedaan door het bevolkingsriet (en wel in den vorm van voor den verkoop aan suikerfabrieken geteeld riet), alsmede door de bibitplanters.

Wat het bevolkingsriet aangaat, hierover zal afzonderlijk worden gehandeld in § 12 van dit hoofdstuk en in het licht gesteld, dat tengevolge van eene voor te stellen beperking in de vrijheid tot opkoopen, die thans nog door vele suikerfabrieken wordt genoten, het kunstmatig opdrijven vooral in jaren als 1920 van z.g. bevolkingsrietaanplantingen alleen voor den verkoop aan suikerfabrieken vanzelf zal ophouden en die cultuur binnen redelijke grenzen worden teruggebracht, als wanneer zij alle bescherming van Overheidswege verdient.

Wat de bibitcultuur voor de Europeesche markt betreft, deze acht de Suiker-Enquête Commissie een levensbelang niet zoozeer voor de vele planters die daarvan thans hun bedrijf maken, als wel voor de suikerindustrie in haar geheel, die met eene ongestoorde voorziening van plantgoed staat of valt. Alle suikerfabrieken van Oost-Java en een deel van Midden-Java, totaal meer dan 100 ondernemingen, moeten hun plantmateriaal uit de afdeeling Malang betrekken. Bovendien heeft zij als cultuur oudere rechten.

Werd in het voorafgaande betoogd, dat het raadzaam voorkwam deze planters niet aan nieuwe regelen te binden, het beschermen dezer cultuur tegen de steeds scherper wordende mededinging van de zijde der twee genoemde groote Europeesche cultures schijnt gewenscht. Vooral nu de belanghebbende directies meer en meer hare bibitvoorziening zelf ter hand gaan nemen, komt het noodig voor deze daarin niet te belemmeren.

Uit overweging dat met het oog op de teelt van plantmateriaal ten behoeve van de suikerindustrie het in het algemeen niet wenschelijk wordt geacht, dat in de streek van de afdeeling Malang, waar suikerbibit geteeld wordt, de aanplantingen der aldaar bestaande Europeesche cultures zich nog meer uitbreiden, stelt de Commissie voor dat met betrekking tot in de afdeeling Malang gelegen gronden geene vergunningen voor oprichting of uitbreiding van suikerfabrieken meer zullen worden verleend en bij eventueele verzoeken om oprichting en uitbreiding van cassavefabrieken met de belangen van de plaatselijke suikerbibitcultuur ernstig rekening worde gehouden.

§ 7. *Invloed van verleende oprichtings- en uitbreidings-vergunningen op den Inlandschen landbouw.*

Aan de Hoofden der Irrigatieafdeelingen is de vraag gesteld, of er sedert de oprichting van nieuwe of de uitbreiding van den aanplant van bestaande suikerondernemingen in het rayon der betrokken suikerfabrieken meer of minder sawahs in den Oostmoesson met tweede gewassen worden beplant, en meer of minder sawahs in den Westmoesson met padi.

Blijkens de hierop ontvangen antwoorden was in de Irrigatieafdeelingen Serang in Semarang, in de sectie Bondojoedo der Irrigatieafdeeling Pekalen-Sampean en de (zelfstandige) sectie Madioen de Oostmoesson-aanplant toegenomen, en was die elders stationnair gebleven. De Westmoesson-aanplant verminderde overal met eene uitgestrektheid gelijk aan den aanplant der opgerichte of de toename van aanplant der uitgebreide ondernemingen. Alleen in de Irrigatieafdeeling Serang alsook in de sectie Boudowoso der Irrigatieafdeeling Pekalen-Sampean bleef de bevolkingsaanplant hier en daar op hetzelfde niveau, daar sawahuitbreiding gelijken tred kon houden met de vergrooting van het rietareaal.

Gelijk bekend, hebben de maatregelen in het belang van de voedselvoorziening in de jaren 1919 en 1920 mede invloed gehad op de uitbreiding der bevolkingsaanplantingen.

§ 8. *Invloed van het stopzetten van suikerondernemingen.*

In de Eerste Buitengewone Zitting van den Volksraad in 1919 wees het lid CRAMER[1]) op het stopzetten van de suikerondernemingen Kabat en Rogodjampi in de afdeeling Banjoewangi gelegen, er daarbij op wijzende dat de bevolking daarvan geene nadeelige gevolgen had ondervonden. Na dien tijd zouden de passers o.m. veel drukker zijn bezocht dan te voren toen de fabrieken er nog werkten.

Het lid DR. SCHMUTZER hierop antwoordende[2]) schreef den geringen invloed van die sluiting toe aan het feit, dat de bevolking in het Banjoewangische gezeten is en de economische voordeelen van eene suikerfabriek kan missen.

De Commissie heeft de zaak belangrijk genoeg geacht om een plaatselijk onderzoek in te stellen nadat van de gewezen directies de noodige inlichtingen waren ingewonnen nopens de geschiedenis dezer gesloten ondernemingen. Gebleken is, dat inderdaad de bevolking van het stopzetten van de suikerondernemingen Kabat en Rogodjampi geen nadeelige gevolgen heeft ondervonden, zij het dan ook, dat het vaste fabrieksper-

1) Handelingen blz. 79.
2) Handelingen blz. 86.

soneel en dat deel van het tuinvolk, dat destijds alleen met koeliearbeid voor die ondernemingen den kost verdiende, een ander heenkomen heeft moeten zoeken. Deze categoriën vormden echter in deze streek een kleine minderheid.

De geringe invloed der sluiting van de genoemde suikerfabrieken is naar het oordeel der Commissie inderdaad toe te schrijven aan het gezeten zijn van de Banjoewangische bevolking. Deze streek, buitengewoon geschikt voor padi- en klapperteelt, kan het stellen buiten de rol, die de suikerindustrie in de economie van andere streken op Java vervult. Eene ernstige concurrentie met de rijstpellers om grondenhuur is er nooit geweest. Deze plegen n.l. den grond niet in te huren, althans niet op de wijze van eene suikerfabriek. Zij werken in deelbouw of koopen het gewas op. Een nadeelige invloed door het wegvallen der suikerondernemingen op de grondprijzen, ook bij verhuringen door Inlanders onderling, zooals aanvankelijk door de Commissie werd verondersteld, is dan ook niet aan het licht getreden.

Dat voordeelige cultures de bezitters van bouwgronden in een bepaalde streek economisch onafhankelijk kunnen maken van de Europeesche groot-industrie bleek nog in een ander deel van Java, dat in vele opzichten met Banjoewangi kan worden vergeleken, n.l. het areaal der suikerfabrieken Poerworedjo en Remboen in Zuid-Kedoe. De rol, die de bevolkingscultures (rijst en klappers) in de economie dezer streek vervullen, komt overeen met die zooals zij in Banjoewangi werd waargenomen. Dit komt o.a. hierin uit, dat in deze meest dicht bevolkte streek van Java de suikerondernemers groote moeite hebben om aan werkvolk te komen en zij zelfs genoodzaakt zijn dit van elders te betrekken.

Het scheen niet overbodig aan deze bevindingen der Commissie een enkel woord te wijden, wijl daaruit blijkt, hoe betrekkelijk de waarde is, die aan de medegedeelde occupatiecijfers valt te hechten, en het tenslotte de algemeene economische omstandigheden zijn die over de levensvatbaarheid van eene suikerfabriek in een bepaalde streek beslissen. Let men alleen op de verhouding tusschen het riet en de overige bouwgronden in de beide genoemde gebieden, dan zou men geneigd zijn te besluiten, dat de suikercultuur aldaar nog voor ruime expansie

vatbaar was. Integendeel bleken de suikerondernemingen zich niet staande te kunnen houden dan wel met moeilijkheden te kampen te hebben. Evenzoo zijn het in streken, waar de verhouding der occupatiecijfers minder gunstig bleek, toch weer de gezamenlijke economische factoren, die ten slotte het oordeel over de mogelijkheid van uitbreiding der suikercultuur moeten bepalen.

Vallen omgekeerd in eene streek als het Banjoewangische de suikerondernemingen weg, dan blijkt dit zonder merkbare gevolgen te kunnen plaats vinden. De rol, door haar in de economie der streek vervuld, bleek van te geringe beteekenis; deze streek heeft de suikerindustrie niet van noode, en stelt het dus zonder die nijverheid.

Ten aanzien van de in de afdeeling Toeban der Residentie Rembang gewerkt hebbende suikerfabriek Kebonhardjo is uit plaatselijk daaromtrent ingewonnen inlichtingen aan de Commissie gebleken dat genoemde suikeronderneming te kort in werking is geweest (n.l. slechts van 1913 tot 1918) om een merkbaren invloed uit te oefenen op den economischen toestand der streek.

§ 9. *Voorwaarden door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan de vergunningen verbonden en de opvolging daarvan.*

Aan elke vergunning tot oprichting eener suikerfabriek dan wel tot uitbreiding van haren aanplant wordt sedert de laatste jaren stelselmatig eene reeks van voorwaarden verbonden, die alle gericht zijn op het eigenlijke doel der Fabriekenordonnantie: bescherming van de economische belangen der Inlandsche bevolking.

Deze model-voorwaarden vindt men als bijlagen II en III aan dit verslag toegevoegd. Evenzoo treft men als bijlage IV aan een staat van suikerfabrieken, gerangschikt naar hare oprichting krachtens eene vóór 1899 dan wel na dat jaar verleende vergunning, waarbij tevens eene afzonderlijke opgave wordt gedaan van alle suikerondernemingen die eene uitbreiding van aanplant hebben gekregen. Enkele van de voornaamste voorwaarden worden in de hier volgende paragrafen 10, 11 en 12 besproken.

§ 10. *Arbeidsveld.*

a. Het denkbeeld van de rayonneering van het arbeidsveld.

In de vergunningsbesluiten tot oprichting van suikerondernemingen wordt dadelijk na de bepaling van de uitgestrektheid van den maximum aanplant der onderneming als eerste voorwaarde opgenomen, dat die aanplant beperkt blijve tot een bepaald gebied, het arbeidsveld der onderneming. Bij vergunningen tot uitbreiding wordt datzelfde geregeld met betrekking tot den geheelen aanplant dan wel tot den meerderen aanplant die daarbij wordt toegestaan. De beteekenis hiervan is, dat de Directeur van Binnenlandsch Bestuur van oordeel is, dat de nieuwe of uitgebreide onderneming zonder nadeel voor de economische belangen der bevolking in de betrokken streek hare werkzaamheid zal kunnen uitoefenen en daarom die werkzaamheid tot die streek moet beperken. Men spreekt daarom wel van het z.g. onschadelijke arbeidsveld [1]).

Sedert de inwerkingtreding der tegenwoordige Fabriekenordonnantie in 1899 is de bovenaangegeven praktijk gevolgd, zoodat alle vóór dat tijdstip opgerichte ondernemingen *niet*, alle na dat tijdstip opgerichte dan wel uitgebreide ondernemingen *wel* aan de genoemde beperking zijn gebonden.

Voor deze onderscheiding der suikerfabrieken in twee groepen zie men bijlage IV.

Deze aanwijzing van arbeidsveld is evenwel geen rayonneering in dezen zin, dat inhuur van gronden binnen dat gebied aan andere gelijksoortige ondernemingen verboden is, tenzij die anderen zelf ook aan een arbeidsveld zijn gebonden. Het staat dus aan de gansche groep van vóór 1899 opgerichte, nooit uitgebreide suikerfabrieken vrij, te planten waar zij willen, ook binnen het arbeidsveld der nieuwere of uitgebreide fabrieken. M. a. w. uit een oogpunt van mededinging is hier slechts eene eenzijdige beperking opgelegd, waarbij de eene partij gebonden

1) Vgl. Toelichting Fabriekenordonnantie blz. 17, verder de Fabriekennota blz. 38.

wordt, de andere daarentegen vrij blijft. Het is geen rayonneering met uitsluiting van alle andere gelijksoortige ondernemingen, doch beperking van het plantgebied van een bepaalde groep suikerfabrieken, anders niet.

Met opzet is de Regeering niet verder gegaan dan het geven van een min of meer scherpe aanduiding van het z.g. onschadelijk arbeidsveld eener suikeronderneming. Indien men nagaat hoe de omschrijving van dit arbeidsveld in de vergunningen gewoonlijk plaats vindt, dan blijkt eene opsomming der desa's, waarin de aanplant tot stand moet worden gebracht het meest gebruikelijk te zijn, verder, doch minder veelvuldig, treft men aan het opnoemen van natuurlijke grenzen of een of meer stroom- of irrigatiegebieden.

Toch heeft het reeds vóór de totstandkoming der Fabriekenordonnantie van de zijde der suikerindustrie niet ontbroken aan verzoeken om tot rayonneering bij uitsluiting over te gaan. De aanleiding daartoe was de scherpe mededinging, die tusschen de fabrieken was ontstaan. Staatsblad 1836 No. 10 gaf slechts bepalingen van politioneelen aard en was niet berekend op de groote vlucht die de industrie na de crisisjaren van 1884 zoude nemen. De industriëelen vestigden in de negentiger jaren reeds de aandacht der Regeering op de concurrentie, die zij bij inhuur van gronden te voeren hadden en uit dien tijd dagteekent het denkbeeld der industriëelen, om eene rayonneering ingevoerd te krijgen. Dit denkbeeld bestaat nog steeds, getuige de in de paragrafen 131 t/m 134 van de Inleiding tot het Programma van het Suikersyndicaat gegeven beschouwingen, welke ten slotte in de volgende bewoordingen uiting vonden in § 15 van het Programma zelf:

„Daar grondhuurstrijd tusschen suikerfabrikanten onder-
„ling niet alleen voor hen zelven, doch ook voor de bevolking
„schadelijk is, streve het Syndicaat naar het sluiten van overeen-
„komsten bij welke de fabrikanten onderling grenzen stellen,
„waaraan zij zich bij de uitoefening van hun bedrijf zullen
„houden".

Dat het aanwijzen van een arbeidsveld ingevolge de bepalingen der Fabriekenordonnantie iets anders is dan deze rayonneering werd zooeven reeds opgemerkt. Uit de ambtelijke stukken

blijkt integendeel hoe de Regeering steeds heeft vermeden met die aanwijzing van het arbeidsveld eene rayonneering in het leven te roepen. Reeds de Gouverneur-Generaal Pijnacker Hordijk schrijft in 1891[1]), dat het middel van redres niet gezocht behoort te worden in het vaststellen van rayons voor de bestaande fabrieken, vermits zoodoende in zekere mate een monopolie ten behoeve van den fabrikant zou worden in het leven geroepen. In de Toelichting op de Fabriekenordonnantie van 1894 (Staatsblad No. 87) wordt bij artikel 2 (eisch van omschrijving van het arbeidsveld) opgemerkt dat de Regeering niet wenscht te vervallen in het voorschrijven van rayons. Men wordt bij de lectuur van ambtelijke stukken over dit onderwerp voortdurend eene zekere aarzeling gewaar, zoodra het geldt den ondernemer, hetgeen toch geschieden moet, te binden aan de desa's die te zamen het z.g. onschadelijk arbeidsveld moeten uitmaken. Een rayon in den zin als de industrie dit wenschte, wil men hem niet voorschrijven, hem vrijlaten te planten waar hem goeddunkt, evenmin. Toen over de praktijk van die „duidelijke omschrijving"[2]) de vraag was gerezen of het arbeidsveld dan in de vergunning niet moest worden aangewezen, besliste de Regeering in ontkennenden zin „wijl dit feitelijk gelijk zou staan met de vaststelling van rayon, waartegen de wetgever bezwaar heeft gemaakt[3])". Te beperkt mocht dit arbeidsveld in de vergunningen niet worden aangegeven. „Het is toch duidelijk", aldus de Regeering, „dat ingeval dat gebied niet veel meer omvatte, dan het „terrein, bij de aanvraag als arbeidsveld aangewezen, men weder „in het euvel eener rayonbepaling zou vervallen [4])".

Hoe men dan in de practijk die omschrijving heeft ingekleed werd hierboven medegedeeld.

De bezwaren, waarop eene rayonneering van Overheidswege tot nog toe zijn afgestuit, zijn in hoofdzaak de volgende:

1e. Teneinde te voorkomen dat de ondernemers elk in „eigen kring een monopolie zouden krijgen, zouden als tegen-
„maatregel minimum-grondhuurprijzen moeten worden vast-

1) Fabriekennota blz. 12.
2) Vgl. § 1 sub c der Uitvoeringsvoorschriften op de huidige Fabriekenordonnantie, Toelichting blz. 91.
3) Fabriekennota blz. 192.
4) Fabriekennota blz. 193.

gesteld. Zonder dit correctief toch vreesde men drukking der grondhuurprijzen. Langen tijd achtte de Regeering echter dezen maatregel zeer moeilijk uitvoerbaar en met groote gevaren verbonden[1]).

2e. De mogelijkheid van ontduiking der rayonneering, waardoor deze hare beteekenis zou inboeten[2]). Een ondernemer die behalve de gronden in zijn eigen rayon ook nog gronden in dat van een buurman met suikerriet ten eigen behoeve wenschte te zien beplant, zou immers toch de Inlandsche grondbezitters aldaar kunnen bewegen om hunne gronden niet aan dien buurman te verhuren doch zelf z.g. op eigen risico suikerriet te planten en dat aan hem te leveren. De concurrentiestrijd zou dan in gewijzigden vorm opnieuw ontbranden.

Beide bezwaren komen evenwel tengevolge van de thans geldende bepalingen geheel te vervallen.

De minimumprijzenregeling is een feit geworden. Het Bestuur heeft derhalve een eventueel drukken der prijzen door fabrikanten geheel in de hand. De prijzen zijn trouwens overal belangrijk gestegen, ook voor de op korten termijn gehuurde gronden.

Tegen ontduiking van een rayonstelsel biedt artikel 15 der Grondhuurordonnantie een afdoend middel, en rietopkoop is aan bijzondere bepalingen gebonden of nader te binden.

Niets belet de Overheid om haar standpunt nopens de rayonneering van plantgebieden te herzien, ingeval de ratio der Fabriekenordonnantie, bescherming van de economische belangen der Inlandsche bevolking in de cultuurcentra, zulks blijkt te vereischen.

b. Bestaande toestand op het stuk van grensregelingen.

Uit het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie is gebleken:

dat de suikerfabrikanten op Java zeer algemeen rayons hebben gevormd voor de inhuur van gronden. Hiermede is dus reeds geruimen tijd door de industrie uitvoering gegeven aan de hiervoren aangehaalde § 15 van het Syndicaatsprogramma.

1) Vgl. Fabriekennota blz. 64.
2) idem idem

dat van de desbetreffende overeenkomsten een aantal notariëel is gesloten, en de overige onderhands, hetzij schriftelijk, hetzij mondeling,

dat bij het kleinste deel dier overeenkomsten boeten, zelfs zeer hooge, worden bedreigd tegen schending,

dat van de 152 suikerfabrieken in de Gouvernementslanden werkende, slechts een veertigtal het niet noodig hadden geoordeeld grensregelingen met hare buren te treffen,

dat in de weinige streken, waar het vormen van rayons niet voorkomt, zulks zijne oorzaak vindt óf in de groote onderlinge afstanden, waarop de fabrieken van elkander verwijderd zijn, zoodat zij wederzijdsche concurrentie niet te vreezen hebben, óf in de omstandigheid, dat de betrokken fabrieken in één hand zijn vereenigd en zich er mitsdien van onthouden elkander bij de inhuur van gronden concurrentie aan te doen.

Wij hebben hier bijna letterlijk de bewoordingen kunnen volgen van het resultaat van de onderzoekingen van den Heer Mullemeister[1]), wiens bevindingen kort nadat zij, ten behoeve van de door dat Raadslid voorbereide ontwerp-ordonnantie op de grondverhuringen, waren verkregen, geheel werden bevestigd door de met zorg opgezette en ten uitvoer gelegde Enquête naar grondhuuraangelegenheden van het jaar 1894. De redenen, die tot het niet treffen van grensregelingen hebben geleid spreken ook uit het door de Suiker-Enquête Commissie ingestelde onderzoek met voldoende duidelijkheid, terwijl waar deze wel getroffen zijn de fabrikanten algemeen verklaren, dat de regelingen bevredigend werken.

Het onderzoek der Commissie heeft echter nog meer geleerd. Er is n.l. onder die veertig zich vrijhoudende ondernemingen eene kleine minderheid, welke er blijkbaar de voorkeur aan geeft zich niet te binden, teneinde de vrijheid te behouden zich desgewenscht op andermans terrein te kunnen begeven.

Die minderheid verdient naar het oordeel der Commissie de bijzondere aandacht, en de gevolgen van het ontbreken van die grensregelingen zijn daarom nader onderzocht.

1) Fabriekennota blz. 173 noot.

Immers, indien slechts één van eene groep aan elkander grenzende ondernemingen dit standpunt van onthouding inneemt, kunnen vanzelf de overigen met deze niet tot eene grensafspraak komen. De gansche streek, waarin die groep van ondernemingen werkt, staat dan voor onbeperkte mededinging open, en er is niet veel noodig, om dien belangenstrijd de scherpte en afmetingen te doen aannemen, waarop de sub *a* van deze paragraaf aangehaalde industriëelen zich zoo vaak hebben beroepen, wanneer zij rayonneering aanprezen.

c. Toestanden in het z.g. Waroedjajeng-Kertosonogebied der afdeeling Berbek (residentie Kediri).

Zulk een grondenstrijd met al de nadeelige gevolgen daaraan verbonden wordt sedert jaren gevoerd in het z.g. Waroedjajeng-Kertosonogebied in de afdeeling Berbek der residentie Kediri.

Teneinde de zeer samengestelde verhoudingen in die streek naar juistheid te beoordeelen is het noodig, eene scheiding te maken tusschen twee elementen van corruptie, welke hier werkzaam zijn, n.l. de plantvrijheid en de opkoopvrijheid der meeste hier gevestigde ondernemingen.

In dit gebied omvattende o.m. de districten Ngandjoek, Waroedjajeng-en Kertosono van de afdeeling Berbek der residentie Kediri treft men aan de volgende fabrieken:

Djati	opgericht in	1847
Koedjonmanis	„ „	1879
Meritjan	„ „	1883
Ngandjoek	„ „	1883
Baron	„ „	1887
Djoewono	„ „	1896
Lestarie, in werking sedert		1910.

De suikerfabriek Ngandjoek, die eene mondelinge grensovereenkomst met Koedjonmanis heeft, en welke afspraak steeds wordt geëerbiedigd, alsmede Meritjan, die zich naar andere zijde kan bewegen, kunnen in het volgende buiten beschouwing blijven.

De suikerfabrieken Koedjonmanis en Baron waren eigendom van den Chinees Lim Tik Koey. Oorspronkelijk eigenaar van eerstgenoemde fabriek had hij in 1903 Baron aangekocht. Djoewono ging in 1911 eveneens in zijne handen over.

Lestarie is voortgekomen uit de concessie-Ngrombot, dateerend van 1902, welke echter nooit tot oprichting eener suikerfabriek was gekomen, totdat in 1908 de Maatschappij „Suikerfabriek Lestarie" werd gevormd, welke in 1910 voor het eerst de tegenwoordige suikerfabriek van dien naam in werking bracht.

De suikeronderneming Djati behoort aan eene afzonderlijke „N. V. Cultuurmaatschappij „Djati", in beheer bij de Nederlandsch-Indische Landbouw Mij.

De tegenwoordige toestand is deze, dat de drie hiervoren genoemde aan de erfgenamen van Lim Tik Koey toebehoorende fabrieken geheel volgens de bepalingen van vóór 1899 werken, hetgeen ook het geval is met Djati, m.a.w. hun is geen arbeidsveld aangewezen, terwijl zij geheel vrij zijn in het opkoopen van riet. Voor Lestarie gelden die vrijheden niet, doch de eigenaresse dezer onderneming, de Cultuurmaatschappij Tjeweng-Lestarie, beschikt over de z. g. concessie-van Davelaar, eene in 1909 door den toenmaligen Resident van Kediri verleende vergunning tot het beplanten met riet van 101 bouws in de omgeving der suikerfabriek Djoewono gelegen. Lestarie beschikt dus nog over een zeker gebied buiten haar arbeidsveld. Opkoopvrijheid heeft de laatste onderneming niet.

Tengevolge van de opkoopvrijheid dier andere z.g. Chineesche ondernemingen nu heeft zich eene uitgebreide stroomanpractijk ontwikkeld, waardoor de bepalingen der Grondhuurordonnantie op groote schaal worden overtreden. Gebleken is, zooals in § 12 nader wordt besproken, dat de inhuur en de vooruitbetalingen te vroeg plaats vinden. Tevens bleek in de practijk overschrijding van het 1/3 der sawahs van die „inhuur" het gevolg te zijn.

De onbegrensde plantvrijheid dezer ondernemingen is een tweede middel, waarmede zij hare buuronderneming Lestarie den voet dwars zetten.

In zekeren zin worden beide middelen in onderling verband toegepast, en wel doordat de opkooppractijken die in werkelijk-

heid inhuurpractijken zijn, met gebruikmaking der plantvrijheid onbeperkt tot onder den rook der concurreerende onderneming worden uitgeoefend.

Lestarie ziet zich genoodzaakt om bijwijze van tegenweer evenmin toelaatbare grondhuurmethoden toe te passen, waarbij zij zich onder meer bedient van de zooeven genoemde, aan de Maatschappij Tjeweng-Lestarie toebehoorende concessie-van Davelaar.

Zoowel Lestarie als de Chineesche ondernemer bedienen zich van een tusschenpersoon voor de inhuur der gronden. Deze stroomannen, Inlanders, huren de gronden op eigen naam met het geld van hunne lastgevers in en zijn zoodoende niet aan de bepalingen der Grondhuurordonnantie onderworpen. Het gevolg hiervan is, dat beide mededingers meer gronden tot hunne beschikking krijgen dan waarop zij recht hebben. De Mij. Tjeweng-Lestarie overschrijdt de concessie-van Davelaar op deze wijze jaarlijks met 100 à 200 bouws. Deze maatschappij heeft er dezen vorm aan gegeven, dat haar strooman zich bij contract heeft verbonden niet voor Tjeweng te planten. De verstrekking van al het noodige alsmede het leiden van de geheele cultuur geschiedt door employé's van de fabriek.

Dat de mededinging in deze streek scherpe verhoudingen heeft aangenomen, blijkt voorts uit de gevolgde cultuurwijze. De Chineesche ondernemers aan geen bepalingen terzake gebonden, bedienen zich van den tweejaarlijkschen wisselbouw. Hoewel aan Lestarie bij de in 1912 verkregen uitbreiding de voorwaarde van driejaarlijksche wisseling is opgelegd, is het haar volstrekt onmogelijk dit beding na te komen, wegens de omstandigheid dat de belangenstrijd met hare Chineesche buren dan op nog meer ongelijken voet zou moeten worden gevoerd, dan reeds het geval is. Zich beroepend op eene mondelinge tegemoetkoming in dezen van een der voormalige Hoofden van Plaatselijk Bestuur van Berbek past zij daarom nog steeds over haren ganschen aanplant, in afwijking derhalve van dit bestaande voorschrift, den tweejaarlijkschen wisselbouw toe. Voor het overige uit zich die grondenstrijd — en dit is wel het meest ernstige — in eene demoraliseerende werking op de grondbezitters, die zich laten verleiden van twee partijen tegelijk voorschot aan te nemen

op hetzelfde stuk grond. Enkele teekenende voorbeelden van zulke dubbele verhuur zijn door de Commissie geconstateerd.

In zekere dessa waren door Inlandsche grondbezitters gronden aan den strooman der Chineesche fabrikanten verhuurd. Zooals gebruikelijk was daarvan eene onderhandsche overeenkomst op zegel opgemaakt en het totstandkomen dezer transactie aan het Inlandsch Bestuur gerapporteerd. Toen nu de suikerfabriek den grond wilde beplanten eischten de rechthebbenden bijbetaling van den fabrikant. Deze weigerde, waarop de bezitters den grond aan eene andere, niet aan den Chinees toebehoorende suikeronderneming verhuurden. Deze streek mislukte echter, wijl de betrokken huurovereenkomst niet werd goedgekeurd, zijnde de gronden door de bezitters wettig aan den tusschenpersoon van den Chineeschen fabrikant verhuurd.

In eene andere desa was een stuk grond, dat reeds aan één der suikerfabrieken verhuurd, doch nog niet in gebruik genomen was, vervolgens door den concurreerenden fabrikant ingehuurd en daarop beplant. Ook hier kreeg de oorspronkelijke huurder den grond tot zijn beschikking, en de concurrent moest daarenboven schadevergoeding betalen.

In eene derde desa verzuimde de suikerfabriek, als rechthebbende op het laatste occupatie tijdvak van een langjarig verhuurd complex den grond in gebruik te nemen, en wel doordat de fabrikant liever andere, elders gelegen gronden wilde beplanten. Toen er op 1 Augustus nog niets met den grond was gebeurd, gingen de bezitters zelf planten, waarop de betrokken fabrikant er plotseling bibit op wilde verbouwen en daarom in verband met den korteren termijn van occupatie minder wilde betalen, zulks in strijd met het contract. De suikerfabriek heeft het verschuldigde echter toch moeten voldoen.

Dergelijke gevallen wijzen op de noodzakelijkheid van meer geregelde toestanden, waarbij elke fabrikant aan bepaalde grenzen is gebonden.

Daar het hier toestanden betreft die zich in deze streek gedurende vele jaren achtereen hebben ontwikkeld, is het thans moeilijk na te gaan aan welken ondernemer bepaaldelijk de schuld moet worden gegeven. Er hebben vroeger grensovereenkomsten bestaan, die echter niet zijn nageleefd.

De ondernemers beroepen zich ter verdediging hunner handelingen op de gestie hunner tegenstanders en betoogen, dat uitbreiding van de thans toegestane maxima van den aanplant het euvel vanzelf zou doen ophouden. Die uitbreiding is dan ook meermalen verzocht, doch geweigerd op grond van de omstandigheid, dat de streek, bekend als het Waroedjajeng-Kertosonogebied, sedert 1905 in verband met de uitvoering van de bevloeiingswerken voor uitbreiding der Europeesche suikerindustrie is gesloten. Alleen voor Lestarie is hierop in 1912 eene uitzondering gemaakt, en wel, naar de Commissie is gebleken, terwille van het vormen van een krachtig tegenwicht tegenover de gestie der drie fabrieken van Lim Tik Koey.

De betrokken ondernemers hebben reeds lang de oplossing gezocht in grensregeling na uitbreiding, en daartoe meermalen plannen ontworpen, o. a. op den grondslag van verplichte rayonneering van het areaal volgens den maatstaf van viermalen den maximum-aanplant van elk der ondernemingen, welke plannen echter eerst werkelijkheid zouden kunnen worden bij de openstelling van het Waroedjajeng-Kertosonogebied, waarvan vooralsnog geen sprake kan zijn. Die maxima zouden dan eerst door uitbreiding moeten zijn vergroot. Het laatst is daarover in Maart 1920 beraadslaagd, doch steeds zijn de besprekingen afgestuit op de besluiteloosheid van den vertegenwoordiger der erfgenamen van den Chineeschen eigenaar.

De Commissie meent op grond hiervan, dat in den bestaanden toestand kan en moet worden ingegrepen en wel door wegneming van het eerste der genoemde elementen van corruptie: de plantvrijheid der daar vermelde ondernemingen.

d. Voorstel om tot rayonneering over te gaan.

De hierboven aangegeven verhoudingen en toestanden in het Waroedjajeng-Kertosonogebied hebben de Commissie er toe geleid het denkbeeld van eene rayonneering, van hoogerhand opgelegd, weder op te vatten. Reeds werd in het licht gesteld, dat het aanwijzen van een arbeidsveld aan ondernemers met uitsluiting van andere suikerondernemers nimmer geschiedt. Rayonneering van Overheidswege, waaraan thans wordt

gedacht, beteekent dus eene uitbreiding van de bepalingen der Fabriekenordonnantie, welke uit hoofde van haar ingrijpend karakter uiteraard alleen dan zal zijn te wettigen, indien overtuigend is gebleken, dat de ratio dier ordonnantie, bescherming van de economische belangen der Inlandsche bevolking in zeker cultuurcentrum zoodanige uitbreiding vereischt.

Naar het oordeel der Commissie is de urgentie van den gedachten maatregel daar, waar als gevolg van het ontbreken van eene vrijwillige grensregeling eene demoraliseerende werking op de Inlandsche bevolking eener gansche streek wordt geconstateerd, zooals in het Waroedjajeng-Kertosonogebied ongetwijfeld aanwezig.

Zij stelt zich voor, dat door middel van eene aanvullende bepaling, op te nemen in de Fabriekenordonnantie, aan alle bestaande en nieuw op te richten suikerondernemingen een arbeidsveld worde aangewezen, elk met uitsluiting van alle andere soortgelijke ondernemingen. De Directeur van Binnenlandsch Bestuur worde echter in de gelegenheid gesteld om daar, waar de toestanden zulks toelaten, vrijstelling te verleenen van deze bepaling.

Uit het voorafgaande kan reeds genoegzaam zijn gebleken, dat deze maatregel minder ingrijpend is dan hij op het eerste gezicht schijnt. Daar waar zich op het stuk van onderlinge grensregelingen eene bevredigende praktijk heeft ontwikkeld, en dat is bij de meerderheid der suikerondernemingen het geval, behoeft in het algemeen niets in den bestaanden toestand te worden gewijzigd, en zal allicht aanleiding worden gevonden tot het gebruikmaken van de uitzonderingsbepaling. Dit zal evenzoo kunnen gebeuren bij fabrieken van geïsoleerde ligging en bij aan elkaar grenzende zusterondernemingen. Waar reeds een arbeidsveld is aangewezen kan worden volstaan met te bepalen, dat die aanwijzing voortaan een uitsluitend karakter draagt, hetgeen voor de betrokken onderneming slechts een voordeel kan zijn: hare bedrijfszekerheid wordt er door verhoogd.

Voor de tot dusver geheel vrije ondernemingen beteekent de maatregel eene inperking van hare vrijheden.

Nu heeft dit voor nagenoeg al die „oude" ondernemingen slechts theoretische waarde. Immers, in normale omstandigheden vinden al deze oude ondernemingen in de onmiddellijke

omgeving der fabriek een natuurlijk arbeidsveld, waarbuiten zij zich nimmer begeven dan voor mogelijken opkoop van riet, doch hierop heeft de rayonneering geen invloed. Gezien de langjarige praktijk, behoeft dus ten aanzien dezer oude ondernemingen van de rayonneering van een of meer wellicht ver verwijderde suikerfabrieken geenerlei nadeel te worden gevreesd. Trouwens, de hierboven geconstateerde bijna algemeene vrijwillige rayonneering, op de wenschelijkheid waarvan het Syndicaat zelf heeft gewezen toont reeds aan, dat de meeste ondernemers er terwille van meerdere bedrijfszekerheid zelf toe overgingen hunne plantvrijheid — althans ten deele — vrijwillig aan banden te leggen. Van de zijde dezer meerderheid van ondernemers is dus zeer zeker — wat de Commissie dan ook uit veler mond mocht vernemen — tegen verplichte rayonneering geenerlei tegenstand te verwachten.

Het ligt in de rede, de bevoegdheid tot het nemen van dezen maatregel te leggen in handen van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

Deze toch is de autoriteit, die de vergunningen tot oprichting en uitbreiding van suikerondernemingen verleent, bij welke vergunningen tevens het arbeidsveld dier ondernemingen, op de wijze zooals tot nu toe gebruikelijk, wordt omschreven.

Het toewijzen bij uitsluiting aan soortgelijke ondernemingen van zulk een arbeidsveld aan een bestaande suikerfabriek vereischt eene bevoegdheid van dezelfde orde als het gewone aanwijzen van een arbeidsveld aan nieuw op te richten of uit te breiden ondernemingen, waarom die bevoegdheden aan een en dezelfde autoriteit waren toe te kennen.

Indien men wil aanvoeren, dat de ondernemers door dezen maatregel van Overheidswege worden vrijgemaakt van concurrentie en hun alzoo een monopolie wordt geschonken, dan staat hiertegenover dat de ware en noodige concurrentie, die tusschen den industriëel eenerzijds en den Inlandschen grondverhuurder anderzijds, door dit voorstel intact wordt gelaten.

De sanctie, aan de nieuw op te nemen bepaling te verleenen, wordt gevonden in de strafbepaling van artikel 6, eerste lid, der Fabriekenordonnantie, waardoor voor de onderneming, op

welke de rayonneering is toegepast, de naleving der dienovereenkomstig in de vergunning op te nemen voorwaarde wordt verzekerd.

In verband met het vorenstaande stelt de Commissie voor de Fabriekenordonnantie aan te vullen met eene bepaling, waaruit blijkt, dat ter voorkoming van benadeeling der economische belangen van de Inlandsche bevolking, aan thans in werking zijnde en in de toekomst op te richten ondernemingen voor de bereiding van suiker, rekening houdende met verkregen rechten, een arbeidsveld zal worden aangewezen met uitsluiting van alle andere gelijksoortige ondernemingen, tenzij de Directeur van Binnenlandsch Bestuur in bijzondere gevallen van deze bepaling vrijstelling verleent.

§ 11. *Tweejaarlijksche wisselbouw* [1]).

Het verbod van tweejaarlijkschen wisselbouw werd voor de eerste maal gesteld bij het toestaan van uitbreiding van den aanplant aan de in de afdeeling Panaroekan van de Residentie Besoeki gelegen suikeronderneming Olean, welke uitbreidingsvergunning werd verleend bij Gouvernements Besluit van 28 Januari 1903 No. 19. Sindsdien is bij het verleenen van oprichtings- en uitbreidingsvergunningen meermalen van de gelegenheid gebruik gemaakt om ondernemers de verplichting van driejaarlijksche wisseling op te leggen, en in de laaste jaren werd dit zelfs tot een vaste regel, waarvan niet dan om redenen van plaatselijken aard wordt afgeweken. Deze gedragslijn is gegrond op de door het Departement van Binnenlandsch Bestuur gehuldigde opvatting, dat tweejaarlijksche wisseling bij de rietcultuur op huurgronden in het algemeen niet in het economisch belang der landbouwende bevolking is.

Bij tweejaarlijkschen wisselbouw krijgt de verhurende bevolking hare gronden in de tweede helft van het jaar van den suikerondernemer terug en moet die dan in het volgend voorjaar reeds weer voor den rietaanplant afstaan. Zij heeft alzoo in den regel tusschen elke twee rietaanplantingen in slechts gedurende

---

1) Model voorwaarde oprichting: 6. uitbreiding: 2. (bijlagen II en III)

± 8 maanden de beschikking over haren grond, en kan daarvan meestal dan slechts één Westmoesson-oogst verkrijgen; in het gunstigste geval, wanneer de grond tijdig wordt teruggegeven bovendien één polowidjo-oogst. Het gevolg is niet denkbeeldig, dat zij al spoedig hare belangstelling voor eigen landbouw zal verliezen met alle gevolgen daarvan. Bij driejaarlijkschen wisselbouw kan de bevolking haar grond tenminste twee Westmoessons en één Oostmoesson in de tusschenperiode voor eigen landbouw benutten. Ook om agronomische redenen is volgens de Agrarische Inspectie tweejaarlijksche wisseling in vele gevallen niet gewenscht.

In vele der vóór 1911 verleende oprichtings- en uitbreidingsvergunningen is de tweejaarlijksche wisseling vrij gelaten; eerst *na* dit jaar wordt de tweejaarlijksche wisselbouw *in den regel* verboden. Hierop zijn echter ook eenige uitzonderingen.

De redenen voor deze afwijking van den regel zijn in sommige gevallen aan te geven. Zoo werd aan de suikerfabrieken Djatiroto, Madjenang en Petaroekan de eisch van driejaarlijkschen wisselbouw niet gesteld, omdat eene tweejaarlijksche wisseling met het oog op den maagdelijken toestand der nieuw ontgonnen terreinen wenschelijk werd geacht.

De toestand is thans deze, dat 82 ondernemingen geheel vrij zijn in de toepassing van wisselbouw en 70 verplicht zijn tot driejaarlijkschen wisselbouw. Enkele Kediri-fabrieken der Handelsvereeniging Amzterdam hebben tot 1924 nog voorloopige vergunning voor tweejaarlijksche wisseling in verband met eene misvatting van een vorigen Resident van Kediri nopens de gestelde voorwaarde, welk misverstand een overgangsmaatregel noodig maakte.

De werkelijke toepassing van den tweejaarlijkschen wisselbouw over het geheele suikerareaal genomen blijkt betrekkelijk gering, zij blijft beneden 10% van den totalen jaarlijkschen rietaanplant.

Dit is verklaarbaar als men bedenkt, dat de ondernemers zelf liever den driejaarlijkschen wisselbouw toepassen, hetgeen uit een landbouwkundig oogpunt voor hen meer gewenscht is. De beperktheid der voor inhuur beschikbare gronden noopt hen echter veelal tot tweejaarlijksche wisseling; soms zelfs, naar de

Commissie heeft geconstateerd, in afwijking van het gestelde verbod.

Zoo overtreedt de suikerfabriek Lestarie de gestelde voorwaarde voor haar ganschen aanplant, in verband met de grondhuurtoestanden in de betrokken streek; Petjangaän over ± 300 bouws, volgens den administrateur, omdat anders de maximum aanplant niet ingehuurd kan worden.

Ernstig acht de Commissie deze overtredingen op zichzelf beschouwd niet. Volgens hare bevindingen bestaan reëele bezwaren van den tweejaarlijkschen wisselbouw in de suikerindustrie alleen, beschouwd vanuit het standpunt van den individueelen landbouwer, wiens grond daardoor veelvuldiger aan den eigenbouw wordt onttrokken.

Verder, indien de vraag of riet, voorafgaande aan padi, dit laatste gewas in opbrengst schaadt in bevestigenden zin moet worden beantwoord, — hetgeen blijkens de in Hoofdstuk VI te volgen behandeling van dit vraagpunt niet altijd zeker is en steeds afhankelijk van omstandigheden — geldt dat bezwaar vanzelfsprekend meer bij twee- dan bij driejaarlijkschen wisselbouw.

Gebleken is echter, dat waar tweejaarlijksche wisselbouw gewoonte is geworden, de verhuurders van den grond bezwaar maken tegen de omzetting in driejaarlijkschen wisselbouw, omdat hunne huishouding op de meer frequente ontvangsten van de huursom is ingericht.

De Commissie vindt daarom geen aanleiding om tot een wijzigen van de tot nu toe door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gevolgde gedragslijn te adviseeren.

§ 12. *Opkoop door de suikerondernemingen van door de Inlandsche bevolking geplant suikerriet*[1]).

De opkoop van door de Inlandsche bevolking geplant suikerriet door de suikerondernemingen vindt het eerst regeling bij de Fabriekenordonnantie van Stbl. 1899 No. 263, zooals deze nader is aangevuld en gewijzigd, in artikel 1 waarvan is bepaald,

1) Model voorwaarden oprichting: 5 a.b.c. uitbreiding: 3 a.b.c. (bijlagen II en III).

dat in de Gouvernementslanden op Java en Madoera voor het in werking brengen en drijven van ondernemingen voor de bereiding van suiker, welke geheel of gedeeltelijk berusten op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking tot inhuur van gronden of tot opkoop van gewas eene vergunning vereischt is van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

Het standpunt der Regeering ten aanzien van dezen opkoop wordt duidelijk aangegeven in eene nota van het jaar 1914, houdende uiteenzetting van de houding der Regeering inzake het vraagstuk van het planten door de Inlandsche bevolking van door fabrikanten op te koopen suikerriet, welke als bijlage V aan dit rapport is toegevoegd en waarnaar bij de behandeling van dit onderwerp een enkel maal zal worden verwezen.

Met betrekking tot dit onderwerp heeft men te onderscheiden de suikeronderneming uitsluitend bestemd voor de verwerking van door de Inlandsche bevolking op eigen risico geteeld suikerriet door opkoop verkregen, en de onderneming, berustende op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking tot inhuur van gronden met opkoop van bevolkingsriet als nevenbedrijf.

Blijkens de genoemde nota § 11 en volgende werd de eerste vergunning voor het oprichten en in werking brengen van eene suikeronderneming uitsluitend voor de verwerking van opkoopriet verleend op den voet der Fabriekenordonnantie in 1902 uitgegeven aan Ch. W. VAN LEEUWEN. Deze fabriek zoude worden opgericht in het district Loano, afdeeling Poerworedjo der Res. Kedoe. Ondanks de voor die onderneming gemaakte propaganda was voor deze zaak geen voldoend kapitaal te vinden en werd de concessie, waaraan nog steeds geen ernstig begin van uitvoering was gegeven in 1909 door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur ingetrokken.

In 1906 werden verschillende verzoekschriften ingediend om in Zuid-Kediri, alwaar van oudsher eene belangrijke Inlandsche cultuur van suikerriet wordt aangetroffen, eensdeels suikerfabrieken te mogen oprichten, welke zouden werken op den grondslag van opkoop van bevolkingsriet, anderdeels om aldaar bestaande fabrieken voor verwerking van opkoopriet

te mogen gebruiken. Onder de voorwaarde, dat de houder der vergunning zich vooraf verbond om elke beperkende voorwaarde, welke naderhand mocht worden noodig geacht te aanvaarden, werd in de afdeeling Blitar der residentie Kediri voor de onderneming Kenongo eene opkoopvergunning verleend. Op verzoek van de belanghebbende eigenaren werd echter in 1908 deze opkoopvergunning omgezet in eene vergunning tot inhuur van gronden voor eigen aanplant, aangezien de verleende opkoopvergunning in de praktijk bleek geen behoorlijken grondslag voor een loonend en goed ingericht bedrijf op te leveren. De Directeur van Binnenlandsch Bestuur was op raad der plaatselijke ambtenaren ten volle bereid zijne medewerking daartoe te verleenen, in verband met de ernstige misstanden, waartoe het planten van riet door de bevolking ten behoeve van die ondernemingen aanleiding had gegeven.

Een derde fabriek in het bezit van eene opkoopvergunning is de suikerfabriek Modjopanggoeng in de afdeeling Toelengagoeng der Res. Kediri geweest, welke in 1914 het verzoek deed om omzetting van haar recht tot opkoop van riet in eene vergunning voor eigen aanplant en zulks in de eerste plaats, omdat de prijs waarvoor het riet door haar van de bevolking gekocht moest worden verre den kostprijs te boven ging, waarop het riet haar in eigen teelt op ingehuurde gronden kwam te staan. Dit verzoek werd evenzoo ingewilligd. Hierbij is het gebleven.

Meerdere verzoeken van deze strekking werden sedert niet ingediend, omdat men overtuigd was, dat de basis van een bedrijf uitsluitend aangewezen op opkoopriet te onzeker was en de risico te groot, terwijl in verhouding tot eene fabriek met eigen aanplant de te behalen winst te klein zou zijn. Ten aanzien van eene conversie van fabrieken met eigen aanplant in opkoopfabrieken werd door de Regeering het standpunt ingenomen, dat hiervan nimmer sprake zal kunnen zijn, zulks niet alleen, omdat, zooals § 35 van bovengenoemde nota aangeeft, de gronden, waarop rietcultuur in hoofdzaak gedreven wordt, zich in het algemeen voor een bevolkingsaanplant minder eigenen maar ook — en wel in de voornaamste plaats — omdat de financieele belangen van de industrieelen door die conversie in belangrijke mate zouden worden geschaad.

Wat thans betreft de ondernemingen berustende op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking tot inhuur van gronden, die opkoop van bevolkingsriet als nevenbedrijf uitoefenen zij opgemerkt, dat alle ondernemingen werkende krachtens vergunningen, welke dagteekenen van vóór het in werking treden der geldende Fabriekenordonnantie onbeperkte vrijheid behielden tot opkoop van door de Inlandsche bevolking op eigen risico geteeld maalriet. Ten aanzien van den opkoop werden geene beperkingen gesteld, zoodat alle bestaande ondernemingen vrij bleven om dien opkoop voort te zetten en uit te breiden en zelfs, voor zoover zij zulks tevoren nog niet deden, daartoe alsnog over te gaan.

Waar intusschen de Regeering zich voorgenomen had om verzoeken tot oprichting van ondernemingen uitsluitend bestemd voor verwerking van opkoopriet niet meer toe te staan, zulks in verband met de ernstige misstanden, waartoe het planten van riet door de bevolking ten behoeve van die ondernemingen aanleiding had gegeven, is het te begrijpen, dat men beoogde te komen tot eene beperking van de aan de bestaande huurondernemingen toekomende opkoopvergunning. Dit doel was te bereiken door de praktijk te aanvaarden om telkenmale, waarneer daartoe gelegenheid bestond en zulks in billijkheid kon geschieden aan vergunningen tot uitbreiding van bestaande of tot oprichting van nieuwe ondernemingen een verbod tot verwerking van opkoopriet te verbinden, waarmede sedert het jaar 1908 dan ook stelselmatig is voortgegaan.

Voormelde gedragslijn werd aangenomen, niet alleen als gevolg van ongewenschte toestanden, waartoe het bij den opkoop gebruikelijk voorschottenstelsel aanleiding gaf, maar ook op grond van de overweging, dat bij een aanvraag tot oprichting of uitbreiding eener suikerondernemning nauwkeurig onderzocht wordt of de gewenschte aanplant van suikerriet ten behoeve dier ondernemingen niet strijdig zou zijn met de economische en irrigatiebelangen der Inlandsche bevolking, en dat aan de onderneming ten slotte slechts vergunning wordt verleend hoogstens een rietaanplant van zoodanige uitgestrektheid in den grond te brengen, welke voor de bevolkingsbelangen niet nadeelig kan worden geacht. Het geven van vrijheid aan zoodanige onderneming om nu bovendien nog riet van de bevolking op te koopen zou dus een meerderen rietaanplant tengevolge kunnen hebben dan in het belang der bevolking zou zijn. Bovendien zouden alsdan, om van stroomannen der onderneming niet te spreken, wellicht Europeesche of andere tusschenpersonen zich bezig kunnen gaan houden met het voor eigen rekening aanplanten van maalriet om dit aan de ondernemingen te verkoopen, hetgeen dus zou leiden tot ontduiking van de in het economisch belang der bevolking in het leven geroepen bepalingen der Fabriekenordonnantie.

Hoewel toegevende, dat evengemelde beweegredenen pleitten voor het handhaven van het opkoopverbod, wijdde de toenmalige Directeur van Binnenlandsch Bestuur in een in 1914 aan de Regeering gericht schrijven eenige beschouwingen aan de vraag of het wel gewenscht moet worden geacht om voortaan bij het verleenen van vergunning tot oprichting en uitbreiding van suikerondernemingen het opkoopen van riet door die ondernemingen, gelijk tot dusver zooveel mogelijk geschiedt, door het stellen van een voorwaarde dienaangaande te beletten en daardoor de teelt van suikkerriet in het groot door de bevolking praktisch onmogelijk te maken. Het kwam dien Departementschef voor, dat in bijzondere gevallen de bezwaren tegen den opkoop van bevolkingsriet minder overwegend zouden kunnen zijn, zoo bijv. in sommige streken van Kediri, waar de bevolking riet kan telen op droge gronden met geen of weinig gebruik van irrigatiewater. In zulke gevallen zou er geen bezwaar tegen bestaan om dien opkoop toe te laten, indien deze door eenige onderneming bij wijze van uitzondering mocht worden gewenscht en de noodige waarborgen kunnen worden gegeven dat de bezwaren aan den opkoop verbonden zooveel mogelijk zullen worden ontgaan.

Het resultaat van dit schrijven is geweest, dat in 1916 de Directeur van Binnenlandsch Bestuur door de Regeering werd uitgenoodigd om met de betrokken Hoofden van Gewestelijk Bestuur in overleg te treden over de wenschelijkheid om hen te machtigen in bijzondere gevallen aan suikerondernemingen onder de noodige waarborgen vergunning te verleenen om van het gesteld verbod tot opkoop van riet afwijking toe te staan, indien en voor zoolang naar hun oordeel de daaraan verbonden

bezwaren niet overwegend zouden zijn. Uit dit gehouden overleg bleek, dat tegen opkoop van riet op eenigszins groote schaal ernstige bedenking bestond, maar opkoop van bevolkingsriet op kleine schaal, vooral van riet, dat door de bevolking op erven en droge gronden wordt geteeld wel kon worden toegelaten, indien door het stellen van de noodige voorwaarden allerlei bij dien opkoop zich voordoende misbruiken zooveel mogelijk worden tegengegaan.

Sedert zijn de Gewestelijke Bestuurshoofden gemachtigd, om in bijzondere gevallen telkens voor den duur van één maaltijd, afwijking van het verbod toe te staan, welke machtiging tot uitdrukking komt in de sedert in de besluiten van den Directeur van Binnenlandsche Bestuur tot het verleenen van vergunning tot oprichting van suikerfabrieken of tot uitbreiding van den aanplant opgenomen voorwaarde 3 *c*, luidende als volgt: [1])

„dat door de onderneming geen riet zal worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking dan die begrepen zijn in den sub 1 bedoelden aanplant, tenzij het Hoofd van Gewestelijk Bestuur in bijzondere gevallen daartoe tijdelijk, doch telkenmale voor niet langer dan één maaltijd, vergunning heeft gegeven".

Volledigheidshalve moge hier tevens melding worden gemaakt van de voorwaarde 3 *a* betreffende het algeheel opkoopverbod, waarin staat:

„dat door de onderneming geen riet zal worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking dan die begrepen zijn in den sub 1 bedoelden aanplant", terwijl als overgang tot een algeheel verbod van opkoop nog de voorwaarde 3 *b* kan worden gesteld, luidende:

„dat te beginnen met het jaar.....
„door de onderneming geen riet zal worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking dan die begrepen zijn in den sub 1 bedoelden aanplant".

Welke dezer drie voorwaarden aan de te verleenen vergunningen zal worden verbonden, wordt in elk voorkomend geval naar de plaatselijke omstandigheden door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur beslist.

1) Zie de bijlagen II en III.

Beschouwen wij thans de in de Gouvernementslanden gelegen fabrieken ten getale van 152, in verband met het stellen van eenige voorwaarde betreffende den opkoop van bevolkingsriet, dan blijkt dat 37 fabrieken ten opzichte van dezen opkoop eene onbeperkte vrijheid genieten, omdat zij tijdens het inwerkingtreden van de huidige Fabriekenordonnantie reeds bestonden en de aanplant van deze fabrieken sedert niet is uitgebreid, terwijl 6 eveneens vrij zijn, daar, om dezerzijds nog onbekende redenen bij de oprichting van drie daarvan[1]) welke na 1899 viel, geene voorwaarde nopens den opkoop van riet werd gesteld en van de drie andere[2]) die voorwaarde eveneens werd achterwege gelaten bij de in de jaren 1907/1913 vallende uitbreidingsvergunningen; van de 109 fabrieken die aan eene voorwaarde zijn verbonden hebben 17 de voorwaarde 3 *a*, drie de voorwaarde 3 *b*, en 89 de voorwaarde 3 *c*.

Hierbij moge echter opgemerkt worden, dat onder de fabrieken, die geheel vrij zijn in den opkoop er vele voorkomen, die van dat opkooprecht in de praktijk geen gebruik kunnen maken, om de eenvoudige reden, dat in de omgeving dezer fabrieken geen bevolkingsaanplant van suikerriet aanwezig is. Wil men dus een denkbeeld verkrijgen van de wijze, waarop door de z.g. vrije fabrieken van dit opkooprecht gebruik wordt gemaakt, dan dient men alleen die fabrieken in beschouwing te nemen, welke gelegen zijn in streken, waar de bevolking een eenigszins beduidenden suikerrietaanplant onderhoudt, om deze voor het grootste deel tot Inlandsche suiker te verwerken, zooals dit het geval is in de afdeeling Malang van het Gewest Pasoeroean, in de afdeelingen Kediri, Berbek en Toeloengagoeng van het Gewest Kediri, en in de afdeelingen Pati, Koedoes en Japara van het Gewest Semarang. En dan blijkt, zooals bijlage VI nader aangeeft dat slechts 14 fabrieken die het onbeperkte opkooprecht hebben, in de gelegenheid zijn daarvan in beduidende mate gebruik te maken. In werkelijkheid is dit slechts met 9 fabrieken het geval.

Van de bevoegdheid tot het geven van eene vergunning tot opkoop van riet ingevolge de clausule 3 *c* werd door den Resident

1) Nieuw-Tersana, Kaliredjo en Madjenang.
2) Soerowinangoen, Gempolkrep en Olean.

van Pasoeroean gebruik gemaakt tijdens de campagnes 1917, 1918 en 1920 ten behoeve van resp. 2, 3 en 2 fabrieken, terwijl de Resident van Kediri gedurende de jaren 1913, 1914 en 1920 telkens aan één fabriek vergunning gaf, waaruit wel blijkt, dat overeenkomstig de zienswijze der Regeering het verleenen van zulk eene vergunning sedert 1913 slechts tot enkele gevallen beperkt is gebleven.

Zagen wij uit het vorenstaande hoe de opkoop van bevolkingsriet ten behoeve van de suikerondernemingen is geregeld en hoe deze opkoop wordt mogelijk gemaakt, thans dient eenige aandacht gewijd te worden aan de wijze, waarop deze regeling in de praktijk werkt, welke misstanden daarbij voorkomen en hoe daaraan een einde kan worden gemaakt.

Zooals bij de bespreking van de bevolkingsrietcultuur in het laatste hoofdstuk van dit verslag uitvoerig is medegedeeld, is de Inlandsche rietplanter niet in staat van eene bepaalde uitgestrektheid grond dezelfde hoeveelheid product te verkrijgen als de Europeesche ondernemer. Genen ontbreekt daartoe zoowel het benoodigde kapitaal als de onmisbare kennis, reden waarom de Inlandsche rietcultuur in haar tegenwoordig stadium zich nog op zulk een laag peil van ontwikkeling bevindt.

Is het, zooals wij hiervoren reeds zagen, daarom uitgesloten, dat het suikerbedrijf zich zoude kunnen grondvesten op uitsluitend opkoop van door de bevolking geplant maalriet, dit neemt niet weg, dat fabrieken, die geheel vrij zijn in den opkoop van bevolkingsriet daarvan gebruik maken, wanneer zij daartoe in de gelegenheid en de omstandigheden gunstig zijn.

Bij enkele dezer suikerfabrieken heeft zich nu een bepaald stelsel ontwikkeld, dat bezwaarlijk in overeenstemming is te brengen met de beginselen, welke aan de Grondhuur- en Fabriekenordonnantie ten grondslag liggen.

Men past daar de z.g. stroomanpraktijk toe, waarbij een Inlander als tusschenpersoon optreedt om gronden in te huren ten behoeve van de onderneming, welke hij op eigen naam, maar met geld van de onderneming inhuurt. Deze inhuur van Inlanders onderling is aan geen beperkende bepalingen gebonden.

Komen de gronden voor ingebruikname in aanmerking, dan worden kapitaal en kennis, de beide factoren waaraan het den

Inlandschen planter ontbreekt, hem door den fabrikant verstrekt. Het riet wordt door en op naam van den Inlander geplant, doch de fabriek verschaft hem bibit, mest en een voorschot in geld, waarbij zij zich begrijpelijkerwijs niet slechts een medezeggenschap in de cultuur, doch vrijwel eene absolute heerschappij daarover voorbehoudt. Zij heeft dan zekerheid van het te verkrijgen product.

Het is echter duidelijk, dat dit proces, waarbij de Europeesche suikerfabrikant feitelijk den grond huurt en de gansche teelt van het gewas door eigen personeel laat leiden, zoowel eene ontduiking van de bepalingen der Grondhuurordonnantie (artike 115 van Stbl. 1918 No.88) als van die der Fabriekenordonnantie (art. 6 van Stbl. 1899 No. 263) vertegenwoordigt, en dus niet toelaatbaar is.

Zien wij nu een oogenblik terug naar de hierboven gemaakte onderscheiding tusschen de geheel vrije ondernemingen en die bij welke de opkoop aan zekere voorwaarden is gebonden, dan is het te begrijpen, dat echte stroomanpraktijken zich alleen kunnen ontwikkelen bij de eerstgenoemde groep. Voor die praktijken toch is in de eerste plaats noodig een voorafgaand inhuren van den grond, waarbij belangrijke sommen betrokken zijn. Het is bekend, dat de Inlandsche grondbezitter gewoon is zijne huurovereenkomsten, ook die met zijne rasgenooten, aan te gaan geruimen tijd voordat de occupatie door den huurder begint. Zijne huishouding is gebaseerd op het te ontvangen voorschot en niet dan in uitzonderingsgevallen, zooals plotseling opgekomen noodzakelijkheid tot betaling van schulden e. d. stelt hij grond voor dadelijke occupatie beschikbaar. Bij ondernemingen, die van jaar op jaar in de onzekerheid verkeeren of zij van den betrokken Resident eene opkooplicentie zullen bekomen, kan een echte stroomantechniek dan ook niet tot ontwikkeling geraken. Bij die groep geschiedt de opkoop van bevolkingsriet dan ook niet anders dan te hooi en te gras, naar de behoefte van eene bepaalde campagne en het aanbod dat een bepaald Inlandsch plantjaar oplevert.

Tegen dezen opkoopvorm meent de Commissie dus geen bezwaar te moeten maken en veeleer onderschrijft zij ten dezen wat hierboven werd medegedeeld als te zijn het standpunt der

Regeering nopens opkoop van bevolkingsriet op kleine schaal, vooral van dat door de Inlandsche bevolking op erven en droge gronden geteeld. De Inlandsche planter heeft daardoor gelegenheid een tijdelijk surplus van eigen gewas voor het geval hij met zijn oorspronkelijk voor de Inlandsche markt geteeld riet mocht blijven zitten, voordeelig van de hand te doen.

De Commissie is daarom van oordeel, dat het niet met het hier vermelde standpunt der Regeering strookt, wanneer, gelijk dit geschiedde in door de Commissie waargenomen gevallen, vergunning tot opkoop en verwerking van belangrijke hoeveelheden bevolkingsriet wordt verleend. Zoo werd aan de in de afdeeling Malang gelegen suikerfabriek Krebet gedurende de suikercampagne 1917 vergunning verleend op omkoopriet te verwerken tot eene onbepaalde hoeveelheid, waarvan zij gebruik maakte om 951.882 picol riet op te koopen. Voor het campagnejaar 1918 kreeg dezelfde fabriek vergunning tot eene hoeveelheid gelijkstaande aan de opbrengst van 635 bouw riet en in 1920 om opkoopriet te verwerken gelijkstaande aan de opbrengst van 180 bouw. In hetzelfde jaar werd ook aan de in Malang gelegen suikerfabriek Kebonagoeng eene gelijkluidende vergunning verleend tot eene uitgestrektheid van 200 bouw riet. De geringste hoeveelheid waarvoor vergunning werd verleend, bedroeg in Kediri de opkoop van 10.000 pikol bevolkingsriet.

Nu moge voor het jaar 1920 daarvoor het motief geweest zijn, dat men daarmede beoogde eene concurrentie in het leven te roepen tusschen de fabrieken, die wèl en die niet aan eene opkoopvergunning gebonden waren, waardoor de koopprijs van f 0.50 tot f 1.50 per pikol kon stijgen, het valt niet goed te praten, dat in strijd met het Regeeringsstandpunt, de vergunningen over zulke belangrijke uitgestrektheden verleend werden, hetgeen niet noodig was om het beoogde doel te bereiken, en te minder is dit het geval met de in vorige jaren aan de suikerfabriek Krebet verleende vergunning, waarvoor het evengenoemd motief niet gold. Op deze wijze handelende roept men de misstanden weer in het leven, die het gevolg zijn van een concurreerend voorschottenstelsel en welke de aanleiding waren om tot beperking van het opkooprecht over te gaan. Bovendien deelt de Inlandsche rietplanter slechts in geringe mate in de voordeelen, omdat het grootste gedeelte aan de fabrieken wordt verkocht door kapitaalkrachtige Inlanders of door Inlandsche of Chineesche aannemers, die de gronden daartoe huren en laten bewerken.

Ten deele moet het dan ook aan het verleenen der gemelde vergunningen tot opkoop van bevolkingsriet worden toegeschreven, dat de oogst van bevolkingsriet van 1760 bouw in 1919 toenam tot ± 4000 bouw in 1920, al hebben de hoogere suikerprijzen op de vermeerdering van den aanplant veel invloed gehad. Het werd dan ook gewoonte bij den Inlander om zijn grond slechts dan voor den aanplant van suikerbibit beschikbaar te stellen, wanneer hem werd toegestaan om daarvan tweede snit aan te houden, met de bedoeling dit als maalriet aan de suikerfabrieken te verkoopen.

Kan de Commissie zich dus volkomen vereenigen met het nopens den opkoop van bevolkingsriet door de Regeering ingenomen standpunt, zij vindt daarin tevens aanleiding de wenschelijkheid te betoogen dit Regeeringsstandpunt nogeens in het bijzonder onder de aandacht te doen brengen van de Hoofden van Gewestelijk Bestuur, in wier gebied bevolkingsrietaanplant in belangrijke mate voorkomt, opdat daarmede in meerdere mate dan tot nu toe het geval was, rekening zal worden gehouden.

Anders evenwel staat de Commissie tegenover de stroomanpraktijk, zooals die met name door haar is waargenomen in het Waroedjajeng-Kertosonogebied der afdeeling Berbek van de Residentie Kediri. De opkoopvrijheid van eenige daar gelegen ondernemingen heeft eene stroomanpraktijk van de meest afkeurenswaardige soort in het leven geroepen, waarover hier een en ander kan worden medegedeeld.

Naar aanleiding van het vraagstuk der verplichte rayonneering werd onder § 10 *c* van dit hoofdstuk gewezen op de gestie der z.g. Chineesche ondernemingen aldaar, de suikerfabrieken Djoewono, Baron en Koedjonmanis. In verband met den rietopkoop nu is gebleken, dat deze drie ondernemingen de eenige der te dezen aanzien geheel vrije fabrieken zijn, die van die vrijheid in werkelijk belangrijke mate gebruik maken.

De Chineesche ondernemer nu heeft een bepaalden persoon, een Inlander in dienst, die niets anders doet dan met de hem door

den ondernemer verstrekte gelden grondhuurovereenkomsten aangaan met de Inlandsche bevolking, hetgeen onbeperkt is toegestaan. Dit loopt jaar in jaar uit voor Djoewono over uitgestrektheden van totaal ± 500 bouws, en de aard der gesloten overeenkomsten is de Commissie geheel duidelijk geworden uit de daarbij gebezigde onderhandsche contracten, waaruit o.a. blijkt, dat in het jaar 1919 voorschotten werden verleend op gronden welke eerst 10 jaar later zullen worden geoccupeerd, waarbij de betalingen van jaar tot jaar uit afnemende bedragen bestaan, zoodat de laatste betalingen, kort voor de ingebruikneming door den ondernemer, slechts enkele guldens bedragen.

Niet alleen middels deze stroomanpraktijk tracht de Chineesche eigenaar der drie genoemde fabrieken zijn product te vermeerderen, maar eveneens door opkoop van bevolkingsriet, waartoe hij zijne praktijken tot in de afdeelingen Kediri en Toeloengagoeng uitstrekte, waarvoor hij geene vergunning behoefde.

Concurrentie had hij niet te vreezen, daar de aldaar aanwezige fabrieken daarvoor eene vergunning noodig hadden van den Resident (voorwaarde 3 *c*), welke niet verleend werd om de Inlandsche rietplanters in de gelegenheid te stellen door het maken van Inlandsche rietsuiker van de hooge prijzen te doen profiteeren. Toen het echter bleek, dat de rietprijs door den Chineeschen suikerondernemer door het geven van voorschotten belangrijk werd gedrukt, vergunde de Resident van Kediri aan de suikerfabriek Soemberdadi om in haar arbeidsveld eveneens riet van de bevolking op te koopen, onder voorwaarde, dat de opkoop moest worden gestaakt, zoodra de suikerfabrieken Baron en Koedjonmanis niet meer in het ressort van Soemberdadi riet opkochten. Het gevolg hiervan was, dat de prijzen verdubbelden. Dezelfde beweegreden bracht de Resident van Pasoeroean er toe, zooals hiervoren werd medegedeeld, om opkoopvergunningen te verleenen.

Het is duidelijk, dat volgens deze stroomanpraktijk de grondbezitters alle voordeelen missen, welke zij aan de bepalingen der nieuwe Grondhuurordonnantie zouden kunnen ontleenen, terwijl de ondernemer den hem toegewezen maximumaanplant aanzienlijk vergroot, in strijd met de bepalingen der Fabriekenordonnantie. Ongetwijfeld biedt artikel 15 der Grondhuurordonnantie het aangewezen middel tot beteugeling dezer stroomanpraktijken, doch het is der Commissie gebleken, dat tot dusver door de betrokken ambtenaren tot die toepassing niet is overgegaan.

Toch meent de Commissie, dat het zeer wel uitvoerbaar toeschijnt in een bepaald geval als het onderwerpelijke uit een reeks van handelingen van een ondernemer te besluiten tot een doen gebruiken van aan een Inlander toebehoorenden grond ten eigen behoeve, en op grond van die waarneming eene gerechtelijke vervolging in te stellen.

Zij acht het van belang dat, waar noodig, van het middel geboden in het onderwerpelijk artikel 15 der Grondhuurordonnantie door de betrokken plaatselijk ambtenaren steeds gebruik zal worden gemaakt, op welke aangelegenheid bij rondschrijven de aandacht zou kunnen worden gevestigd[1]).

De stroomanpraktijk van den Chineeschen ondernemer heeft zijn concurrenten in deze streek gebracht tot het toepassen van volkomen gelijksoortige middelen, met name de Cultuurmaatschappij Tjeweng-Lestarie, die van hare concessie-van Davelaar gebruik maakt om naar de Commissie is gebleken door een strooman meer gronden in te huren dan waarop die consessie recht geeft, en zulks om het verkregen riet te verwerken in de ten aanzien van den opkoop eveneens vrije — in Djombang gelegen — suikerfabriek Tjeweng. Het eene euvel sleept dus het andere met zich, en de Commissie is daarom van oordeel, dat, aangezien het beter is te voorkomen dan te genezen, een eind moet worden gemaakt aan de in het licht van het voorafgaande overzicht verouderd schijnende en niet meer in het kader der thans geldende suikerwetgeving thuis behoorende onbeperkte opkoopvrijheid. Zagen wij dat daarvan niet dan door enkele weinige ondernemingen een werkelijk noemenswaardig en met de uitoefening van het bedrijf eng verbonden gebruik wordt gemaakt, anderzijds bleek dat juist bij die weinige ondernemingen het gebruik tot misbruik leidde, waardoor toestanden in het leven zijn geroepen, die moeilijk gehandhaafd kunnen blijven.

---

1) In dit verband wordt verwezen naar het slot van de 16e gevolgtrekking, opgenomen in § 25 van Hoofdstuk II, alsmede naar het 7e voorstel in § 26 van dat hoofdstuk.

De Suiker-Enquête Commissie meent derhalve, dat zonder bezwaar kan worden overgegaan tot het opnemen van eene bepaling, waarbij de opkoop van maalriet, afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking dan die begrepen zijn in de aan een suikerfabriek toegewezen maximum-aanplant, wordt afhankelijk gesteld van eene tijdelijke, doch telkenmale voor niet langer dan één maaltijd door het betrokken Hoofd van Gewestelijk Bestuur te verleenen vergunning, op den voet van die, bedoeld in de clausule 3 c van het thans gebruikelijke modelbesluit van uitbreiding van den maximum-aanplant, waardoor misbruiken, als waarvan hiervoren sprake was, vanzelf tot de geschiedenis zullen gaan behooren.

Het behoeft na het voorgaande geen nader betoog, dat de beperking van de opkoopvrijheid uitsluitend met het oog op de bescherming van de economische belangen der bevolking wordt voorgesteld. Beziet men de gevolgen die een opkoopverbod op de Inlandsche rietcultuur zal uitoefenen, dan moet men bijv. met betrekking tot de afdeeling Malang niet het abnormale jaar 1920 in beschouwing nemen, toen er overal een ongekende vraag naar opkoopriet bestond. In gewone jaren dient het echte Inlandsche riet, d.i. het door Inlanders op eigen risico geteelde maalriet, hetwelk een veel kleiner oppervlakte beslaat dan het door z.g. bibitplanters gefinancierde riet, nagenoeg geheel voor de Inlandsche suikerfabricage.

Ook zal het aanhouden van tweeden snit, om den opslag als maalriet te verkoopen, hetgeen steeds op groote schaal door Inlandsche planters op instigatie van geldschieters gebeurt, bij opkoopverbod vrijwel verdwijnen.

Welk standpunt ten aanzien van deze Inlandsche nijverheid ware in te nemen zal in Hoofdstuk VI worden uiteengezet.

Uit het voorgaande kan echter voldoende blijken, dat deze volkscultuur van een opkoopverbod als het hier voorgestelde niet het minst te vreezen heeft. Wel zal bij beperking van den opkoop de vraag naar riet verminderen, doch dit zal niet tengevolge hebben, dat de prijs van dat riet daalt; er zal eenvoudig minder riet geplant worden, terwijl de geplante uitgestrektheden overeenkomstig het standpunt der Regeering in de eerste plaats zullen dienen voor Inlandsche suikerbereiding en eerst in de

tweede plaats voor den verkoop aan suikerfabrieken. Eerst dan zal eene doelmatige bevordering en ondersteuning dier volkscultuur, zooals de Suiker-Enquête commissie in Hoofdstuk VI aanbeveelt, tot haar recht kunnen komen.

§ 13.— Bezwaren tegen de gestelde voorwaarden ingebracht.

Blijkens van de drie Raden van Justitie op Java ontvangen antwoorden is nog nimmer eene overtreding van de Fabrieken-ordonnantie door deze colleges berecht.

Aan de beheerders der suikerondernemingen is gevraagd, welke voorwaarden bij oprichting of uitbreiding hunner onderneming gesteld, bezwarend zijn gebleken voor de uitoefening van het bedrijf. In antwoord daarop zijn genoemd:

1e het feit van vaststelling van een maximum-aanplant;
2e. de aanwijzing van een arbeidsveld;
3e. dat het gebruik van irrigatiewater afhankelijk is gesteld van het oordeel van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur;
4e. de voorwaarde van driejaarlijkschen wisselbouw;
5e. de voorwaarde van verbod van tweeden snit;
6e. dat verzwaarde irrigatie-eischen zijn gesteld met betrekking tot aanleg en onderhoud van leidingen;
7e. het verbod van rietopkoop;
8e. de voorwaarde betreffende railtransport en
9e. de vaststelling van den termijn, binnen welken de maximum-aanplant moet zijn tot stand gebracht, n.l. dat die niet steeds ruim genoeg is gesteld.

Aan het geopperd bezwaar, dat de gestelde termijn, waarbinnen een toegestane uitbreiding van aanplant moet zijn tot stand gebracht niet altijd voldoende is, wordt steeds tegemoetgekomen door verlenging van dien termijn, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

Bovendien vervalt de verleende vergunning bij niet-opvolging dezer voorwaarde niet automatisch.

Overigens zijn alle genoemde bezwaren te verklaren als de gevolgen van de inperking der bewegingsvrijheid van ondernemers, wier doel bij uitstek van commercieëlen aard is en welke inperking plaats heeft ter bescherming van de economische belangen der bevolking. Zij geven geene aanleiding om tot afwijking

De Suiker-Enquête Commissie meent derhalve, dat zonder bezwaar kan worden overgegaan tot het opnemen van eene bepaling, waarbij de opkoop van maalriet, afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking dan die begrepen zijn in de aan een suikerfabriek toegewezen maximum-aanplant, wordt afhankelijk gesteld van eene tijdelijke, doch telkenmale voor niet langer dan één maaltijd door het betrokken Hoofd van Gewestelijk Bestuur te verleenen vergunning, op den voet van die, bedoeld in de clausule 3 c van het thans gebruikelijke modelbesluit van uitbreiding van den maximum-aanplant, waardoor misbruiken, als waarvan hiervoren sprake was, vanzelf tot de geschiedenis zullen gaan behooren.

Het behoeft na het voorgaande geen nader betoog, dat de beperking van de opkoopvrijheid uitsluitend met het oog op de bescherming van de economische belangen der bevolking wordt voorgesteld. Beziet men de gevolgen die een opkoopverbod op de Inlandsche rietcultuur zal uitoefenen, dan moet men bijv. met betrekking tot de afdeeling Malang niet het abnormale jaar 1920 in beschouwing nemen, toen er overal een ongekende vraag naar opkoopriet bestond. In gewone jaren dient het echte Inlandsche riet, d.i. het door Inlanders op eigen risico geteelde maalriet, hetwelk een veel kleiner oppervlakte beslaat dan het door z.g. bibitplanters gefinancierde riet, nagenoeg geheel voor de Inlandsche suikerfabricage.

Ook zal het aanhouden van tweeden snit, om den opslag als maalriet te verkoopen, hetgeen steeds op groote schaal door Inlandsche planters op instigatie van geldschieters gebeurt, bij opkoopverbod vrijwel verdwijnen.

Welk standpunt ten aanzien van deze Inlandsche nijverheid ware in te nemen zal in Hoofdstuk VI worden uiteengezet.

Uit het voorgaande kan echter voldoende blijken, dat deze volkscultuur van een opkoopverbod als het hier voorgestelde niet het minst te vreezen heeft. Wel zal bij beperking van den opkoop de vraag naar riet verminderen, doch dit zal niet tengevolge hebben, dat de prijs van dat riet daalt; er zal eenvoudig minder riet geplant worden, terwijl de geplante uitgestrektheden overeenkomstig het standpunt der Regeering in de eerste plaats zullen dienen voor Inlandsche suikerbereiding en eerst in de

tweede plaats voor den verkoop aan suikerfabrieken. Eerst dan zal eene doelmatige bevordering en ondersteuning dier volkscultuur, zooals de Suiker-Enquête commissie in Hoofdstuk VI aanbeveelt, tot haar recht kunnen komen.

§ 13.— Bezwaren tegen de gestelde voorwaarden ingebracht.

Blijkens van de drie Raden van Justitie op Java ontvangen antwoorden is nog nimmer eene overtreding van de Fabriekenordonnantie door deze colleges berecht.

Aan de beheerders der suikerondernemingen is gevraagd, welke voorwaarden bij oprichting of uitbreiding hunner onderneming gesteld, bezwarend zijn gebleken voor de uitoefening van het bedrijf. In antwoord daarop zijn genoemd:

1e het feit van vaststelling van een maximum-aanplant;
2e. de aanwijzing van een arbeidsveld;
3e. dat het gebruik van irrigatiewater afhankelijk is gesteld van het oordeel van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur;
4e. de voorwaarde van driejaarlijkschen wisselbouw;
5e. de voorwaarde van verbod van tweeden snit;
6e. dat verzwaarde irrigatie-eischen zijn gesteld met betrekking tot aanleg en onderhoud van leidingen;
7e. het verbod van rietopkoop;
8e. de voorwaarde betreffende railtransport en
9e. de vaststelling van den termijn, binnen welken de maximum-aanplant moet zijn tot stand gebracht, n.l. dat die niet steeds ruim genoeg is gesteld.

Aan het geopperd bezwaar, dat de gestelde termijn, waarbinnen een toegestane uitbreiding van aanplant moet zijn tot stand gebracht niet altijd voldoende is, wordt steeds tegemoetgekomen door verlenging van dien termijn, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

Bovendien vervalt de verleende vergunning bij niet-opvolging dezer voorwaarde niet automatisch.

Overigens zijn alle genoemde bezwaren te verklaren als de gevolgen van de inperking der bewegingsvrijheid van ondernemers, wier doel bij uitstek van commercieëlen aard is en welke inperking plaats heeft ter bescherming van de economische belangen der bevolking. Zij geven geene aanleiding om tot afwijking

van de door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gevolgde gedragslijn te adviseeren.

§ 14. *Toepassing der Fabriekenordonnantie door de plaatselijke ambtenaren.*

Behoudens hetgeen op de vorige bladzijden voor en na is medegedeeld over de wijze, waarop de plaatselijke ambtenaren uitvoering gaven aan de bepalingen der Fabriekenordonnantie, wordt hier nog het een en ander met betrekking tot die uitvoering aangestipt.

Aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur is gevraagd, wie er gehoord worden bij het onderzoek van aanvragen om oprichting of uitbreiding van suikerondernemingen.

Gebleken is, dat desahoofden en bevolking overal gehoord worden. De landbouwleeraar in een enkel gewest tot nu toe niet.

Het komt der Commissie wel gewenscht voor, dat ook de betrokken Regent steeds in de gelegenheid wordt gesteld van zijn oordeel te doen blijken, en verder dat in de permanente Commissie van onderzoek van deze soort aanvragen, welke gewoonlijk bestaat uit den betrokken Assistent-Resident en Hoofd der Irrigatieafdeeling, de landbouwleeraar zitting heeft, gelijk hij deel uitmaakt van de bij Bijblad No. 9372 bedoelde plaatselijke bevloeiïngscommissies.

Voorts wordt het een eisch des tijds geacht, dat die Commissie van onderzoek het gevoelen inwint van de daarvoor naar hare meening in aanmerking komende Inlandsche landbouwvereenigingen, terwijl later natuurlijk de betrokken Regentschapsen desaraden over die aanvragen mede zullen moeten oordeelen.

Wat aangaat den van Inlandsche zijde geuiten wensch om bekendmaking van den voor de fabrieken vastgestelden maximum-aanplant, zoo wordt volstaan met de opmerking dat dat maximum voor elke fabriek een cijfer is, dat aan elken Binnenlandsch-Bestuursambtenaar in het betrokken arbeidsveld bekend is of door eenvoudige informatie bekend kan worden. Zonder deze kennis toch kan de contrôle op het in acht nemen van het maximum niet worden uitgeoefend. Verlangt dus eenige Inlandsche vereeniging zoodanige inlichtingen te verkrijgen, dan

kan naar het oordeel der Commissie die vereeniging zich bij den naastbijwonenden ambtenaar van het bedoelde cijfer vergewissen.

Wat overigens de contrôle door de Plaatselijke ambtenaren op de naleving der bij de vergunningen gestelde voorwaarden betreft, zoo geeft die voldoenden waarborg voor de bescherming van de economische belangen der bevolking.

Over het gebruikmaken door de ambtenaren van hun in die vergunningen toegekende bevoegdheden is ten aanzien van den opkoop van maalriet in het desbetreffende voorstel gesproken, terwijl in de volgende hoofdstukken nog gelegenheid is daarop ten aanzien van andere voorwaarden terug te komen.

§ 15. *Toepassing der Fabriekenordonnantie op het klein-suikerbedrijf.*

Aan het slot van dit hoofdstuk wil de Commissie nog eene enkele mededeeling doen over hetgeen haar is gebleken nopens de uitvoering van artikel 8 tweede lid sub *b* der Fabriekenordonnantie.

Deze bepaling luidt, dat van de toepassing der Fabriekenordonnantie zijn uitgesloten ondernemingen voor de bereiding van suiker of indigo, welke op zoo kleine schaal gedreven worden, dat zij, ter beoordeeling van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, niet met de in de artikelen 1 en 2 der ordonnantie bedoelde ondernemingen op één lijn kunnen worden gesteld.

Voor suikerondernemingen van zoo weinig beteekenenden aard, dat zij niet op eene lijn zouden zijn te stellen met die, welke overal op Java door middel van het Europeesche grootkapitaal zijn tot stand gebracht, is de Fabriekenordonnantie niet geschreven en de toepassing der bepalingen zou behalve overbodig, ook moeilijk uitvoerbaar zijn[1]).

De Suiker Enquête Commissie heeft nagegaan welke uitvoering aan bovenaangehaalde bepaling is gegeven.

Slechts in Madioen en Pasoeroean heeft bij Gewestelijk Besluit eene uitsluiting van suikerondernemingen in dezen zin plaats gehad.

---

1) Vgl. Toelichting Fabriekenordonnantie bl. 77 t/m 79.

Deze beslissingen dragen een algemeen karakter. De uitsluiting geldt voor alle suikerbedrijven, waarvan de capaciteit beneden eene daarbij aangegeven grens is gelegen. Hierbij is gedacht aan de vele Inlandsche suikermolens, die in de genoemde gewesten voorkomen. Voor Madioen is die grens bepaald op eene capaciteit van 25 bouws aanplant van eigen dan wel gehuurde gronden verkregen, met door buffels of runderen gedreven molens te verwerken.

In Pasoeroean is volstaan met de uitsluiting van alle zuiver Inlandsche bereidingsinstallaties.

Praktisch acht de Suiker-Enquête Commissie deze algemeene beslissingen niet van groote beteekenis, zoodat zij ook in die gewesten waar zij nog niet genomen zijn, zelfs daar waar bevolkingsrietcultuur op groote schaal wordt aangetroffen, desnoods achterwege kunnen blijven. Van belang is alleen, dat het Hoofd van Gewestelijk Bestuur in elk bijzonder geval de bevoegdheid heeft te beslissen, of voor de oprichting van een suikerbedrijf vergunning moet worden gevraagd aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

Wel van belang, in het bijzonder met het oog op de bevolkingsrietcultuur, acht de Commissie het door de Hoofden van Plaatselijk Bestuur uit te oefenen toezicht op de Inlandsche kleine suikerbedrijven. Alle zoodanige bedrijven, ook in de gewesten, waar omtrent de uitsluiting niets bepaald is en die derhalve alle zijn op te vatten als miniatuurbedrijven in den zin van artikel 8 tweede lid *b* moeten, ook al zijn zij buiten hoofdplaatsen of belangrijke centra gelegen, naar het oordeel der Commissie meer dan tot nu toe het geval was onder contrôle van het Plaatselijk Bestuur worden gebracht, hetgeen in de eerste plaats noodig is in de streken waar de bevolkingsrietcultuur van beteekenis is, doch ook in het algemeen voor het verzamelen van gegevens in het belang van de ontwikkeling dier cultuur.

Daartoe is het wenschelijk, dat al die kleine suikerbedrijven door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur worden geregistreerd en voorzien van eene vergunning, zooals dit bijv. in de afdeeling Kediri geschiedt.

De bevolkingsrietcultuur zelf wordt meer in het bijzonder in het zesde hoofdstuk van dit verslag besproken.

Niet uitgesloten van de bepalingen der Fabriekenordonnantie is in 1917 eene door zekeren Hadji Matsech in de afdeeling Japara op kleine schaal ontworpen suikerfabriek ter vermaling van 80 bouw aanplant. De vergunning hiervoor werd door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur geheel op den voet der Fabriekenordonnantie met opneming van alle daarbij gebruikelijke voorwaarden verleend.

Kapitaalsgebrek, waaraan ook de oorlogstoestand schuld was, en waardoor de aankoop van machinerieën onmogelijk bleek, belette den vergunninghouder om in 1920 het bedrijf met eene volledig opgezette fabriek te beginnen. Daarom werd hem op zijn verzoek bij Directeurs besluit in eind 1920 eene verlenging van drie jaren van den termijn van oprichting verleend.

Op dat oogenblik was aan de vergunning door Hadji Matsech nog geenerlei uitvoering gegeven.

§ 16. *Gevolgtrekkingen.*

Op grond van het behandelde in dit hoofdstuk komt de Suiker-Enquête Commissie tot deze gevolgtrekkingen:

1. De toepassing der Fabriekenordonnantie door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur geschiedt met de uiterste omzichtigheid.

De door dien Hoofdambtenaar aangenomen grens van het 1/4 deel der voor de rietcultuur geschikte sawahs, boven welk maximum geene vergunning tot oprichting of uitbreiding van aanplant eener suikeronderneming wordt verleend, komt de Suiker-Enquête Commissie in algemeenen zin juist voor.

2. De vraag of uitbreiding der cultuur mogelijk dan wel stopzetting gewenscht is, kan echter alleen naar plaatselijke omstandigheden beoordeeld worden.

3. De grens van het 1/4 der voor rietcultuur geschikte sawahs is tengevolge van vroegere vergunningen thans reeds overschreden in een aantal districten, terwijl in enkele andere tengevolge van de aanplantingen van handelsgewassen voor de Europeesche markt niet meer dan 2/3 der bouwgronden voor den Inlandschen landbouw overblijft.

Voorzoover die districten binnen voor de suikercultuur gesloten gebieden zijn gelegen, worde de sluiting dier districten bestendigd ook na mogelijke wederopenstelling dier gebieden, en voorts uitbreiding in de buiten de gesloten gebieden gelegen districten eveneens stopgezet.

4. In de afdeelingen Malang en Kediri is een overgang van de Inlandsche rietcultuur van de tegallans naar de sawahs tengevolge van de uitbreiding der cassave aanplantingen merkbaar.

Dat erven en tuinen door het riet zouden worden ingenomen, is overdreven voorgesteld.

5. Toepasselijkverklaring van de Fabriekenordonnantie op de suikerbibitcultuur kan achterwege blijven.

6. Het komt noodig voor in de afdeeling Malang verzoeken om oprichting en uitbreiding van suikerfabrieken in het belang van de suikerbibitcultuur aldaar niet meer in behandeling te nemen en met die cultuur rekening te doen houden bij de behandeling van verzoeken om oprichting en uitbreiding van cassavefabrieken in die streek.

7. Het aanhouden van tweeden snit door Inlandsche bibitplanters op aansporing en met voorschotverstrekking van Europeesche bibithandelaren worde zooveel mogelijk van Bestuurswege tegengegaan.

8. De sluiting der suikerondernemingen in Banjoewangi heeft geen nadeeligen invloed uitgeoefend op de grondhuurprijzen noch in het algemeen op de huishouding dezer streek. Deze blijkt het zonder de suikerindustrie te kunnen stellen tengevolge van de hooge ontwikkeling der rijst- en klappercultuur, waarmede de suikercultuur hier niet voldoende kon concurreeren.

9. Ter voorkoming van benadeeling der economische belangen van de Inlandsche bevolking worde rayonneering van

het arbeidsveld der suikerfabrieken met uitsluiting van alle soortgelijke ondernemingen, rekening houdende met verkregen rechten, verplichtend gesteld, tenzij de Directeur van Binnenlandsch Bestuur in bijzondere gevallen daarvan vrijstelling wenscht te verleenen.

10. Wezenlijke bezwaren tegen den tweejaarlijkschen wisselbouw bestaan alleen beschouwd van het standpunt van den individueelen landbouwer, wiens grond daardoor veelvuldiger aan den eigenbouw wordt onttrokken.

De suikerindustrie geeft de voorkeur aan driejaarlijksche wisseling, maar is meermalen door omstandigheden verplicht van tweejaarlijksche wisseling gebruik te maken. Zoodra de omstandigheden gunstiger worden, wordt overgegaan tot driejaarlijksche wisseling.

11. Opkoop van maalriet afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking dan die begrepen zijn in de aan eene suikerfabriek toegewezen maximum aanplant worde afhankelijk gesteld van eene tijdelijke doch telkenmale voor niet langer dan één maaltijd door het betrokken Hoofd van Gewestelijk Bestuur te verleenen vergunning.

Bij het verleenen dezer vergunning worde meer rekening gehouden met het ten aanzien van dezen opkoop door de Regeering ingenomen standpunt.

12. De door de ondernemers geuite bezwaren geven geen aanleiding om van gedragslijn te veranderen, daar zij niet aantoonen, dat het bedrijf door de gestelde voorwaarden noodeloos wordt belemmerd.

13. De toepassing der Fabriekenordonnantie door de plaatselijke ambtenaren zal beter verzekerd zijn, wanneer ook de betrokken Regent steeds in de gelegenheid wordt gesteld bij de behandeling van verzoeken om oprichting of uitbreiding van suikerondernemingen van zijn gevoelen te doen blijken, benevens de landbouwleeraar zitting neemt in de permanente Commissie van onderzoek voor deze aanvragen. Voorts is het een eisch des

tijds om opzettelijk de daarvoor in aanmerking komende Inlandsche landbouwers-vereenigingen te hooren. Zijn eenmaal Regentschaps- en desaraden ingesteld, dan zullen deze van raad moeten dienen.

14. Het staat een ieder vrij om bij den naastbijwonenden ambtenaar van het Inlandsch- of Europeesch Bestuur kennis te nemen van den voor eene suikeronderneming vastgestelden jaarlijkschen maximum bruto aanplant. De huidige maxima zijn vermeld in bijlage IV. Elke wijziging wordt gepubliceerd in de Javasche Courant. Eene andere bekendmaking wordt niet noodig geacht.

15. Contrôle middels registratie op de door Inlanders gedreven kleine suikerondernemingen is gewenscht met het oog op de toekomstige ontwikkeling dezer bevolkingssuikernijverheid.

16. De Fabriekenordonnantie zelf, alsook de wijze waarop zij door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur en de plaatselijke ambtenaren wordt toegepast beheerscht de expansie der Europeesche suikerindustrie volkomen en houdt voldoende rekening met het volksbelang.

§ 17. *Voorstellen.*

Naar aanleiding van het voorafgaande meent de Commissie te moeten voorstellen:

1. De afdeeling Malang voor de oprichting en uitbreiding van suikerfabrieken te sluiten, ter verzekering van de teelt van bibit van suikerriet voor de particuliere industrie.

2. Aanwijzing bij uitsluiting van alle andere soortgelijke ondernemingen van een arbeidsveld aan elke bestaande suikeronderneming, tenzij de Directeur van Binnenlandsch Bestuur in bijzondere gevallen daarvan vrijstelling verleent.

3. Opkoop van maalriet door suikerondernemingen worde algemeen gebonden aan eene door het betrokken Hoofd van Gewestelijk Bestuur telkens voor één maaltijd te verleenen vergunning.

HOOFDSTUK II.

Grondhuur en daarmede in verband staande Grondaangelegenheden.

§ 1. *Overzicht van de geuite bezwaren en wenschen.*

a. De fatale invloed van desahoofd en desabestuur bij de grondverhuur wordt gewraakt. Het desahoofd is een willig werktuig in handen der cultuur, voor welker belangen hij moet opkomen.

b. Verhuur buiten medeweten van rechthebbenden komt voor in de streken met communaal bezit met periodieke verdeeling.

c. Het premiestelsel wordt veroordeeld en een verbod wenschelijk geacht.

d. Geklaagd is over inmenging van Inlandsche ambtenaren bij inhuur van gronden en vaststelling van grondhuurprijzen ten gunste van fabrieken.

e. Gewezen wordt op het terugloopen van het gemiddeld grondbezit der landbouwers.

f. Door de grondverhuur aan de fabriek wordt de grondbezitter tot loonarbeider.

g. Men verlangt beteren uitleg van de grondhuurvoorwaarden aan de verhuurders, het in goeden toestand teruggeven der verhuurde velden, meer persoonlijk overleg met de verhuurders.

h. Er wordt weinig rekening gehouden met de bezwaren der niet-verhuurders.

i. Men wenscht opmaking der grondhuurakten in het Maleisch en uitreiking van een exemplaar aan elken verhuurder.

j. Verhooging der grondhuurprijzen wordt gewenscht, omdat deze niet in overeenstemming zijn met de geldswaardige opbrengst bij aanplant van padi en tweede gewassen.

Hier en daar wil men meerdere vergoeding wegens het in orde brengen der afgeoogste rietvelden.

k. Men wenscht, dat ook niet-ambtelijke leden zitting hebben in de Commissie voor de minimum-prijzen.

l. De berekening van de uitgestrektheid der huurgronden wenscht men te doen plaats hebben naar de landrente-gegevens.

m. Van meerdere zijden wordt op afschaffing van het voorschottenstelsel aangedrongen, dat den Inlander tot werktuig van de fabriek maakt.

In verband hiermede wordt gewezen op het verkeerde van het jaren tevoren binden van grondverhuurders middels het verleenen van voorschotten.

Opheffing van de Bank van Dinger te Wlingi wordt daar noodig geacht.

De langjarige contracten worden een nadeel voor de landbouwers genoemd.

§ 2. *Samenvatting en aard van die bezwaren.*

De verhuring van gronden van Inlanders aan niet-Inlanders is een zeer belangrijk deel van de grondverhuringen op Java, en van de niet-Inlandsche grondhuurders is de Javasuikerindustrie verreweg de voornaamste.

Het is dus geenszins te verwonderen, dat een deel der tot de Suiker-Enquête Commissie gekomen klachten betrekking had op deze grondverhuringen, en zoo wordt dit hoofdstuk

bijzonderlijk aan de daartoe strekkende overeenkomsten en wat daarmee samenhangt gewijd.

Wil men zeer kort samenvatten wat de zooeven genoemde bezwaren inhouden, dan kan dit als volgt worden gedaan.

De grondverhuur ten behoeve der suikercultuur geschiedt niet met de vrije instemming van de verhuurders, is dus niet vrijwillig.

Het onderzoek der aan te gane verbintenissen geschiedt onvoldoende; geeft daardoor niet de waarborgen, die voor de Inlandsche partij vereischt zijn.

De huurprijzen zijn te laag.

Er heerscht een voorschotten-en premiestelsel, dat verdwijnen moet.

Zooals bekend is worden de grondverhuringen door Inlanders aan niet-Inlanders beheerscht door de bepalingen der Grondhuurordonnantie in Staatsblad 1918 No. 88. Hiervan bestaat, evenals van de Fabriekenordonnantie waarover in het Eerste Hoofdstuk werd gehandeld, eene ambtelijke toelichting.[1])

Bij het beoordeelen der aangehaalde bezwaren zal echter moeten worden in aanmerking genomen, dat het betrekkelijk kort geleden is dat de nieuwe grondhuurbepalingen in werking traden, en dat de klachten werden verzameld in het overgangstijdperk tusschen de oude en de nieuwe regeling. Eene gunstige omstandigheid kan het daarom worden genoemd, dat op het oogenblik van samenstellen van dit verslag de Commissie niet alleen over den inhoud, doch ook over eene zij het kortstondige praktijk dezer nieuwe regeling een oordeel kan uitspreken. Zij heeft zich daartoe zooveel mogelijk van de werking der nieuwe bepalingen op de hoogte gesteld, hetgeen uit het volgende meermalen moge blijken.

---

1) Toelichting op de nieuwe Grondhuurbepalingen in de Gouvernementslanden op Java en Madoera (Staatsblad 1918 No. 88) samengesteld door het Departement van Binnenlandsch Bestuur, afdeeling Agrarische Inspectie, (Weltevreden. Visser & Co. 1918), waarnaar in den vervolge meermalen zal worden verwezen.

§ 3. *Vrijwillige of onvrijwillige verhuring.*

Eene ernstige aanklacht is voorzeker, dat niet elke verhuring van grond door een Inlandschen grondbezitter aan een niet-Inlandschen ondernemer met de volkomen instemming en vrijen wil van dien bezitter zoude geschieden.

Leest men de Grondhuurordonnantie door, dan ziet men hoe de wetgever zich heeft beijverd om de totstandkoming der grondhuurakten tot in bijzonderheden te regelen juist met de bedoeling, een zoo groot mogelijken waarborg te scheppen voor de volkomen instemming van de Inlandsche contracteerende partij. Men zie in het bijzonder de §§ 4, 5 en 8 der Uitvoeringsvoorschriften[1]) betreffende de voorhouding en onderteekening der huurakten, het onderzoek der grondhuur-overeenkomsten vervat in die huur-akten, en de bekrachtiging der grondhuurovereenkomsten.

Het is daarom dat de Commissie allereerst op die klacht een antwoord heeft willen geven.

Zeker niet voor het eerst wordt de vraag gesteld van al- of niet vrijwilligheid van de grondverhuur aan de suikerindustrie, en blijkens de daarover bestaande literatuur is zij voor en na in verschillenden zin beantwoord. De Commissie heeft, nu de klacht van onvrijwilligheid dier transacties nog altijd wordt vernomen, daarover zelfstandig uit eigen gegevens willen beslissen. Zij heeft daarom onderzocht of er gevallen zijn, waarin de grondbezitters door andere dan zuiver economische oorzaken tot verhuring aan suikerfabrieken zijn gekomen.

Welke de gewone, wèl economische drijfveeren tot grondverhuring zijn, mag als bekend worden ondersteld. De economisch zwakke grondbezitter beschouwt zijn bezit eenvoudig als het middel om zoo vaak het hem mogelijk is crediet te erlangen, waarbij het in suikerstreken de fabrikant is, die als zijn bankier optreedt. Hij gaat tot verhuur over gedreven door de behoefte om op een zeker tijdstip, hetzij voor de betaling van belastingen, hetzij van schulden of voor andere min of meer noodzakelijke uitgaven over geld te kunnen beschikken. Bij

1) Mede in de Toelichting opgenomen en besproken op blz 49 e. v.

het minder welvarende deel der grondbezitters doet deze behoefte zich vanzelfsprekend het meest gevoelen.

In al deze gevallen, en dat is naar men kan aannemen de groote massa, is het dus de grondbezitter bij wien men zoo niet het initiatief, dan toch de volle instemming in de verhuur aantreft.

Dit zou dan niet zoo zijn geweest in een aantal door de Commissie verzamelde gevallen, waarin hetzij dwang of bedreiging op de verhuurders heette te hebben gewerkt, hetzij de transactie was tot stand gekomen zelfs buiten diens medeweten om, dus door toedoen van een derde.

In de tot de eerste groep behoorende gevallen moest dus de verhuring tot stand zijn gekomen onder den invloed van vrees voor een ernstig nadeel, welke dan moest zijn opgewekt door eene bedreiging die op iemand van de ontwikkeling van den grondbezitter indruk had moeten maken.

Indien dit aanwezig werd bevonden, zou tot grondhuurdwang zijn te besluiten.

Ingevolge § 9 sub d der Uitvoeringsvoorschriften op de oude Grondhuurordonnantie (Staatsblad 1900 No. 240) werd de bekrachtiging van grondhuurovereenkomsten geweigerd, ingeval gebleken was dat de verhuurder door dwang, bedrog of dwaling in de verhuur had toegestemd.

Volgens aanvankelijke inlichtingen zou zulk eene weigering slechts plaats hebben gevonden ten aanzien van drie op eene zelfde suikerfabriek betrekking hebbende contracten, alle in het jaar 1914.

Nadere inlichtingen wezen uit, dat de weigering was uitgesproken, omdat op den dag van het onderzoek huurder en verhuurder niet tot overeenstemming konden komen, en dus een heel ander geval betrof, hetwelk hier buiten beschouwing kan blijven.

Door Inlandsche vereenigingen en pers was verder een aantal gevallen ter kennis van de Commissie gebracht, waarin de verhuur door dwang zou zijn tot stand gekomen.

Vele dier gevallen vertoonen overeenkomst. De grondbezitters hebben voorschot op den verhuur opgenomen, en als het

oogenblik van contractsluiten in tegenwoordigheid van den verlijdenden ambtenaar is gekomen, hebben de grondbezitters spijt en bedenken zich nog eens, hetzij dat zij tegen afstand der gronden opzien, hetzij dat de gelegenheid door hen wordt aangegrepen om met voorbijgaan van de mondelinge afspraak thans eene hoogere huursom te eischen, welke de huurder dan gewoonlijk niet wil geven. In dit stadium wordt hun dan in den regel soms door dien ambtenaar, vaker echter daarna op diens last door Inlandsche ambtenaren of desahoofden, hunne verplichting voorgehouden van hetzij te verhuren, hetzij het genoten voorschot terug te betalen, tot welk laatste de grondbezitters in den regel niet in staat zijn. Deze voorhouding blijkt als dwang te zijn uitgelegd door de aanbrengers der onderzochte gevallen, zulks alzoo ten onrechte.

Dwang is dus niet gevonden. Behalve dit negatieve resultaat kan echter worden medegedeeld dat wel is gebleken hoe het desabestuur vooral in streken met communaal grondbezit zich voor de totstandkoming der grondhuurovereenkomsten met de suikerindustrie beijvert. Ter overreding worden dan daarbij wel eens bedreigingen geuit, doch deze bleken in de onderzochte gevallen haar doel te hebben gemist, hetgeen begrijpelijk is toe te schrijven aan het weinig ernstig karakter dat die dreigementen kenmerkte. (medeneming naar den controleur, ontbieden van de gewapende macht, e.d.)

Voorts zijn aan de Commissie medegedeeld enkele gevallen waarin met toepassing van § 9 sub *b* der Uitvoeringsvoorschriften op de oude Grondhuurordonnantie de bekrachtiging van grondhuurovereenkomsten was geweigerd, omdat niet was gebleken dat de verhuurder de rechthebbende was op den grond noch gemachtigd was tot verhuur, en verder meerdere waarbij de verhuring eveneens buiten de rechthebbenden om was tot stand gebracht.

Hier is een positief resultaat verkregen. Indien men aanneemt dat de bekendgeworden gevallen in de minderheid zijn vergeleken bij die waarop het licht der openbaarheid nooit is komen te schijnen, dan mag worden besloten dat men hier een wezenlijken misstand op het spoor is gekomen.

De gewone gang van zaken in de onderzochte gevallen is deze, dat een strooman zich als rechthebbende voordoet, hetgeen

natuurlijk alleen mogelijk is wanneer meerderen daartoe medewerken, al is het slechts door hun stilzwijgen. Dit gaat soms voort door alle phasen van de totstandkoming van het contract heen tot aan het in bewerking nemen van den grond door den huurder toe, want dan komt het vanzelf aan het licht omdat de bezitter van den grond zich dan tegen de occupatie door de fabriek verzet.

Deze praktijk komt voor in streken met communaal bezit, en wel daar waar men periodieke verdeeling der aandeelen aantreft.

Een enkele maal zijn het gewone desalieden, die op bovenomschreven wijze het desabestuur dat met de verhuring bemoeienis heeft, om den tuin hebben geleid. Dit blijft echter uitzondering.

Dat gewone desalieden als strooman voor elkander fungeeren, tenzij met medewerking van het desabestuur, is n.l. bij de bestaande verhoudingen in de desa meestal niet mogelijk, daar het desabestuur gewoonlijk de deelgerechtigden in den bouwgrond persoonlijk kent.

Bijna altijd zijn het dan ook leden van het desabestuur zelf, het desahoofd voorop, die er den strooman voorspannen, ten einde de door dezen ontvangen vooruitbetalingen ten eigen bate aan te wenden. Opmerkelijk is hierbij, dat waar de totstandkoming van een grondhuurcontract meerdere bijeenkomsten van tal van desalieden vereischt, het bedrog kan blijven voortleven tot aan de bewerking van den grond toe. Dit bewijst een grooten invloed van die desahoofden en -bestuursleden.

Komt het ten slotte uit, dan tracht het desahoofd uit vrees voor de gevolgen de zaak in het reine te brengen door de gedupeerde rechthebbenden op den grond een elders gelegen stuk communalen grond van overeenkomstige waarde in ruil te geven, waarvoor hij dan eene ruiling teweegbrengt met den rechthebbende op dat stuk. Ruilingen toch zijn in streken waar rietcultuur wordt gedreven gebruikelijk. Ook staat het desahoofd in zulk een noodgeval wel een hem ter beschikking staand stuk ambtsveld ter bewerking af.

Zijn de rechthebbenden dus meestal dupe van de geschetste praktijken, de fabriek is dat steeds, daar zij in de noodzakelijkheid komt te verkeeren ook den waren rechthebbende de huursom uit te betalen.

Gewag moet worden gemaakt van het juiste optreden van de betrokken Bestuursambtenaren, die zoodra de gevallen bekend werden, (hetgeen meestal bij het verlijden der contracten plaats heeft, soms echter, naar wij zagen, eerst later, wanneer de grond moet geleverd worden) die in behandeling namen en de schuldigen steeds dadelijk in rechten deden vervolgen, ongeacht ontslag uit de door de delinquenten bekleede functiën.

Ter toelichting moge hier volgen de korte beschrijving van een viertal teekenende gevallen.

Een desaschrijver had in 1915 een verhuurstaat opgemaakt voor een contract met eene suikeronderneming, en den betrokken grondbezitters medegedeeld dat zij het geld alsnog zouden ontvangen. Inmiddels had hij zelf dit reeds in den zak gestoken. Eerst toen de gronden door de suikeronderneming werden in gebruik genomen kwam dit uit. De fabriek moest toen opnieuw met de betrokken grondbezitters onderhandelen en ten tweeden male betalen. De schrijver is ontslagen.

In de nabijheid van eene groote afdeelingshoofdplaats heeft het desahoofd de aandeelen van 21 deelhebbenden in den communalen grond, die op langen termijn aan de suikeronderneming waren verhuurd, en welke deelhebbenden sedert 6 of 7 jaren waren overleden of verhuisd, gedurende al dien tijd van nieuwe uitgifte uitgezonderd, om de achtereenvolgende betalingen der loopende huur voor zich te kunnen behouden. Op klachte van de Sarikat Islam is dit door het Binnenlandsch Bestuur onderzocht en juist bevonden. Sedert is het desahoofd voortvluchtig.

Het hoofd eener desa had aan eenige deelgerechtigden in den communalen grond, wier aandeelen binnen een aan de suikeronderneming voor oogst 1917/18 te verhuren complex waren gelegen, en die niet tot verhuur genegen waren, zonder met hen overleg te plegen, andere gronden in ruil toebedeeld. Hiermede namen zij eerst geen genoegen, doch verklaarden aan het Bestuur dat zij zich tenslotte daarin geschikt hadden. Het desahoofd verdedigde zich met te zeggen, dat geen voorafgaand overleg was gepleegd, aangezien de menschen in dergelijke ruilingen gewoonlijk toestemmen. Hij is hierover door den Regent berispt.

Eén binnen een aan de suikerfabriek verhuurd blok gelegen aandeel van 0.122 bouw behoorde niet bij de verhuring, daar de rechthebbende, hoewel gewoonlijk mee verhurende, ditmaal daartoe niet genegen was. Hij was daarom ook niet bij de verlijding der huurovereenkomst verschenen. Bij de occupatie door de suikerfabriek had hij al 15 dagen geleden kedelé geplant. Hiervoor diende hij een eisch tot schadevergoeding in, welke, hangende het geschil, door dading werd beslecht. De suikerfabriek betaalde hem f 270.— schadevergoeding.

Men kan alle onderzochte gevallen kenschetsen als desa-intrigues door den communalen verhuur begunstigd. Begrijpelijk worden zij eerst recht, wanneer men nagaat de wijze waarop de grondhuur tot stand komt.

In streken met erfelijk individueel bezit bestaat overal persoonlijk contact tusschen huurder en verhuurder. De invloed der desahoofden in deze streken mag verschillen naar den aard van hunne persoonlijkheid, zoover gaat die invloed niet, dat de grondbezitters anders dan door economische drijfveeren tot verhuring overgaan.

In streken met communaal bezit daarentegen heeft het desabestuur ambtshalve, namelijk als vertegenwoordigende de gezamenlijke deelgerechtigden in den bouwgrond, een zeer bijzonderen invloed.

Heeft het communaal bezit vaste aandeelen, dan is die invloed weder betrekkelijk gering, en vond de Commissie vrijwel overal het persoonlijke overleg tusschen partijen. Verhuur door tusschenkomst van het desahoofd kwam daar alleen voor, indien dit hoofd grooten invloed had.

Anders echter is de toestand bij wisselende, d.i. periodiek verdeelde aandeelen. Hier vond de Commissie inderdaad de van ouds bestaande praktijk dat het eigenlijk het desahoofd is, dat de verhuring der gronden geheel en al leidt. Vooral bij jaarlijks verdeelde gronden is dit het geval. Daar wordt de a.s. rietaanplant telken jare het eerst afgezonderd, en daarna het overblijvende verdeeld. Hij wiens grondaandeel in dat te vormen rietcomplex ligt verhuurt dat stuk van zijn aandeel mede, of moet ruilen.

Die ruiling is het natuurlijk gevolg van de geschetste verhuring in communale streken. Ter vorming van een rietcomplex worden een aantal aandeelen aaneengevoegd. Wie niet wil meeverhuren kan elders een stukje grond bewerken, dat in het voor de padicultuur van dat jaar bestemde deel der desa ligt. Zoo worden de belangen van riet- en rijstbouw beide gediend, met name die met betrekking tot bevloeiing en afwatering van de gronden.

De Commissie beschouwt hier echter den onbelemmerden wil van den rechthebbende op een bepaald stuk grond en komt alzoo tot de overtuiging dat bij de beweegredenen van zuiver economischen aard, die hem tot verhuur brengen, in de communale streken met wisselende aandeelen zich andere motieven komen voegen, dan wel geheel daarvoor in de plaats treden, en welke men het best kan aanduiden als sociale motieven, daar zij voortkomen uit den druk van het communale verband. De rechthebbende op den grond is daar in zijne vrijheid beperkt door het bestaande stelsel van periodieke verdeeling en daarmede gepaard gaande ruilingen, die alle rekening houden met den praktischen eisch van vorming van aaneengesloten rietcomplexen.

Nu moet uit de boven gegeven beschrijving van den verhuur in communale streken niet worden afgeleid dat die gang van zaken overal als een drukkende last wordt gevoeld, of dat de deelgerechtigden zich alom beklagen over de hun daardoor opgelegde beperking in de vrije beschikking over hun aandeel.

Eerstens wisselt bij de meeste dier gronden de rietoccupatie regelmatig om, zoodat elke drie of twee jaren dezelfde gronden met riet beplant worden. Het afzonderen van den a.s. rietaanplant draagt dus niet telkenmale het karakter van een gewelddadig ingrijpen, doch is veeleer een regelmatig terugkeerend verschijnsel geworden, waaraan de betrokkenen volkomen gewoon zijn geraakt en zich hebben aangepast.

Tweedens is de bevolking dier streken gewend geraakt aan de beslissende rol die het desabestuur in alle huur- en ruilkwesties speelt; zij weet niet beter, en in het algemeen kan men zeggen dat de geschetste regeling van zaken nog bij het huidig ontwikkelingspeil en de daarmede overeenstemmende behoeften van de landbouwende bevolking dier streken past. Men raakt

hier aan overblijfselen der voormalige dwangcultuur, die ten nauwste samenhangen met de agrarische toestanden in de desa en indirect en in den diepsten grond met de psychologische gesteldheid van den desaman. Waar echter de gebleken corruptie, de beschreven misstand in de desa, het rechtstreeksch gevolg is van het systeem der verhuringen en dus middellijk van de agrarische toestanden, behoeft naar de middelen tot verbetering niet lang gezocht te worden. Publiciteit van alle gevallen van corruptie is geboden, opdat het Bestuur onverwijld kunne optreden. Hier kunnen vereenigingen van Inlandsche landbouwers die hunne taak goed begrijpen een arbeidsveld vinden.

Toch zal dit eerst dan afdoende helpen, wanneer de inwendige gesteldheid van de desa en hare bewoners zal zijn veranderd. Zoolang bij de deelgerechtigden in den communalen grond zoo weinig daadwerkelijke medezeggenschap bij de periodieke verdeeling wordt aangetroffen, dat desahoofd en -bestuursleden hunnen wil met betrekking tot de door hen gewenschte schikkingen kunnen doordrijven, zoolang zullen misbruiken als de geschetste corruptie gevonden worden. Zoolang de desalieden dit dulden, is op hen van toepassing de uitspraak waarmede het bekende Volksraadslid wijlen de Heer Atmodirono den toestand van zijn eigen volk kenschetste:

„Leiding en hulp van Overheidswege zullen niet veel geven als wij er ons niet op toeleggen om karaktergebreken af te leggen die hinderlijk zijn voor onzen stoffelijken vooruitgang"[1]).

Hoe de verbetering van agrarische toestanden kan worden ingeleid en bevorderd zal het onderwerp uitmaken van eene afzonderlijke bespreking. Het zij voldoende hier de hand te hebben gelegd op een misstand, die de bron is van gerechte grieven.

Dat dit geen z.g. suikermisstand is, met dien verstande dat de suikercultuur daarvan de schuld draagt mag afdoende zijn gebleken uit de over de bekend geworden gevallen zoo juist gedane mededeelingen. Integendeel was de industrie hier dupe van echte desacorruptie.

---

1) Handelingen Eerste Zitting 1918. bl. 194.

De vraag is gewettigd waarom de industrie in een gang van zaken die eene voor haar zelve nadeelige corruptie met zich brengt, blijft berusten. Houdt niet § 30 van het Syndicaatsprogramma in: het bevorderen van samenwerking der fabrikanten o.m. in het tegengaan of opheffen van misbruiken en misstanden, terwijl het Syndicaat zelve daartegen alle maatregelen verklaart te willen nemen, die in zijn bereik liggen?

Het antwoord moet ons inziens luiden, dat het nemen van maatregelen tot het wegnemen van een agrarischen misstand niet op den weg van genoemd lichaam, doch op dien der Overheid ligt. Verder, dat de industrie als zoodanig niet dan noodgedwongen werkt met de toestanden die zij aantreft, zich daarnaar schikt en daarvan het gebruik maakt dat zich met haar commercieele doeleinden het best laat vereenigen. Zij wendt zich dus voor de inhuur in communale streken, waar de periodieke grondverdeeling overheerschend is, tot het desabestuur.

Uit gerechtelijke stukken is der Commissie gebleken, dat de tuinopzieners soms de huursommen, tot bedragen van f 1000.— tegelijk, eenvoudig aan het desahoofd ter hand stellen met volmacht om voor het inhuren van eene bepaalde uitgestrektheid grond tot dat bedrag te zorgen.

In de afdeeling Djombang gaf het optreden der desahoofden bij den verhuur tot vóór enkele jaren aanleiding tot ongewenschte toestanden. Desabestuurders verruilden hunne ambtsvelden met communale aandeelen om deze voor langeren tijd te kunnen verhuren. Daaraan is thans door het Binnenlandsch Bestuur een einde gemaakt.

Met de individuen kan de industrie in streken met periodieke verdeeling der gronden eenvoudig niet onderhandelen; het zou haar ook niet baten, die zitten immers te zeer besloten in het communale verband. De industrie moet de sociale machten in deze Oostersche samenleving te hulp roepen, om zich geregeld van grond te kunnen voorzien.

De slotsom waartoe de Commissie komt is dus deze, dat de grondhuurcorruptie een desamisstand is.

De suikerindustrie wordt er slechts door geschaad; zij kan het echter nog niet steeds buiten de corruptieve elementen stellen. Het ligt ook niet op haar weg om aan die misstanden een einde

te maken. Zij schikt zich daarnaar en maakt in vele gevallen van de toestanden gebruik, voor zoover dit in het belang van haar bedrijf noodzakelijk is.

Het is dus allereerst een onderwerp van Overheidszorg een einde te maken aan toestanden, die corruptie in de hand werken. Hierover zal in § 7 afzonderlijk worden gehandeld.

§ 4. *Premies aan desahoofden in verband met de inhuur van grond.*

De rol van desahoofd en -bestuursleden in de grondverhuringen is bij het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie duidelijk op den voorgrond getreden. Het was voor de Commissie eene aanleiding zich bezig te houden met het mede door de volksstem gewraakte z.g. premiestelsel.

Het is algemeen bekend, en door het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie nader bevestigd, dat voor de totstandkoming der grondhuurovereenkomsten ten behoeve der suikerondernemingen — en evenzoo voor bibitaanplantingen — het desahoofd, meestal bijgestaan door enkele leden van het desabestuur, in min of meerdere mate medewerking verleent, waarvoor hem door den huurder, als belanghebbende partij, eene vergoeding of premie wordt toegekend.

Daar het o.a. naar aanleiding van den van de zijde der S.I. geuiten wensch van een verbod aan desahoofden om premies voor hunne hulp inzake grondhuur te ontvangen, een der uitgangspunten voor de Suiker-Enquête Commissie is geweest, de al- of niet vrijwilligheid van de grondverhuur aan suikerfabrieken te beoordeelen, heeft zij zich o.m. op de hoogte gesteld van de bedragen, door de verschillende ondernemers per bouw voor bovengenoemde medewerking uitgekeerd, en daarbij is gebleken, dat die bedragen op 44 suikerfabrieken f 5.— of meer per bouw beloopen. Voor eene richtige beoordeeling dezer bedragen is het verder noodig geweest na te gaan, waaruit die medewerking bestaat, m.a.w. in welken vorm zij wordt verleend.

In de oude Uitvoeringsvoorschriften § 4 alinea 2 der Grondhuurordonnantie van Staatsblad 1900 No. 240 was nog de eisch

gesteld, dat de getuigen, die zoo mogelijk de akte mede hebben te onderteekenen, doch wier verschijnen voor den verlijdenden ambtenaar noodzakelijk is, gekozen zouden moeten worden uit de desabestuurders. Het desabestuur, dat vanaf de dagen van het Cultuurstelsel eene rol gespeeld heeft in de suikerindustrie, vormde alzoo tot aan de inwerkingtreding der thans geldende grondhuurbepalingen een noodzakelijk element in de totstandkoming der overeenkomsten. Tot eind 1918 waren m.a.w. de desahoofden en -bestuursleden, wier functies een publiekrechtelijk karakter dragen, krachtens wettelijk voorschrift gehouden hunne medewerking te verleenen voor het sluiten van privaatrechtelijke overeenkomsten, zonder dat zij daarvoor eene bijzondere vergoeding van Overheidswege, noch ook eene bezoldiging van den Lande ontvingen. Het ligt dus voor de hand, dat zich in de praktijk een premiestelsel heeft ontwikkeld, waarbij de grondhuurder deze ambtelijke getuigen een zeker getuigengeld betaalde. Het bestaan van een premiestelsel bij grondhuur is derhalve volkomen verklaarbaar en op zichzelf niet afkeurenswaardig.

Hoewel de nieuwe grondhuurbepalingen in § 4, sub (2) der Uitvoeringsvoorschriften thans de mogelijkheid openen om behalve desabestuurders ook andere ingezetenen der betrokken desa als getuigen bij het verlijden der akten te doen optreden, bestaat thans nog algemeen de gewoonte, daarvoor desabestuursleden te kiezen, zoodat in het voortbestaan van een premiestelsel niets opmerkelijks is gelegen.

Het zou echter eene miskenning van de praktijk beteekenen, indien men meende, dat met bovengeschetste tot voor korten tijd uitsluitend aan de desahoofden en -bestuursleden opgedragen bemoeienis, welke thans facultatief is gesteld, de medewerking dezer categorieën aan de totstandkoming der grondhuurakten voor de suikerindustrie volledig is vermeld. Integendeel wordt in de meeste gevallen hunne medewerking daarmede slechts afgesloten en zet hun getuigenis ten overstaan van den verlijdenden ambtenaar alleen de kroon op het voltooide werk.

Niettemin is er ook in die niet voorgeschreven bemoeienis veel, dat eene geldelijke vergoeding van de zijde van den huurder volkomen wettigt. Bij de bestaande verhoudingen en toestanden in de desa toch is het, zooals door verscheidene administrateurs

werd verklaard, vrijwel eene onmogelijkheid voor eene onderneming van eenigen omvang om de voor het bedrijf benoodigde gronden ingehuurd te krijgen zonder de medewerking van het desabestuur. Ook in het veel voorkomende, in streken met erfelijk individueelen bezitsvorm bijna algemeene geval, dat de wilsovereenstemming tusschen verhuurder en huurder al dadelijk tot stand komt tengevolge van rechtstreeksche onderhandelingen tusschen beide partijen, (en waarbij de suikerfabriek dan meestal wordt vertegenwoordigd door met de streek en de bevolking goed vertrouwde geëmployeerden)[1]) moeten de staten, vermeldende namen der verhuurders, uitgestrektheid en ligging van den verhuurden grond, huurtermijnen en -sommen worden opgemaakt door of met behulp van het desabestuur. Anders dan bij uiterst eenvoudige, bijna patriarchale verhoudingen, waarin de huurder elk der verhuurders mitsgaders het door hem verhuurde stuk nauwkeurig in het hoofd heeft, zal ook de uitbetaling der huursommen ter meerdere zekerheid moeten geschieden in tegenwoordigheid van de desaoverheid.

Door de berekening der minimum-prijzen voor elk stuk grond, dat volgens de nieuwe grondhuurordonnantie wordt ingehuurd met gebruikmaking der „Regelen", is het werk, door het desabestuur te verrichten, nog belangrijk vermeerderd.

Deze niet wettelijk voorgeschreven, doch door de praktijk vereischte bemoeienis der desabesturen met de grondhuur wettigt derhalve evenzeer eene billijke geldelijke vergoeding.

De betaling der premies heeft hier en daar plaats na afloop van den oogst met de bedoeling het desabestuur gedurende de geheele campagne in de hand te houden en de betaling is dan afhankelijk gesteld, van het niet-voorkomen van rietbranden, diefstallen, enz.

Elders heeft de uitbetaling soms twee jaar tevoren plaats, en zitten de desahoofden dus bij de suikerfabriek in de schuld. Het gevolg is, dat zij zich beijveren om gronden binnen te brengen, teneinde die schuld aan de fabriek te kunnen delgen.

Weer op andere plaatsen heeft de betaling van de premie in twee gedeelten plaats: het eerste na het verlijden van het

1) Een der suikerondernemingen bleek zich daarvoor te bedienen van een gepensioneerd Inlandsch ambtenaar.

contract, het tweede na het afplanten; of onderscheidt men eene gewone premie (na het tot stand komen van het contract betaald) en eene bewerkingspremie (na het afplanten), dus gescheiden.

Verder werd geconstateerd, dat in zekere desa een der desabestuursleden als grondzoeker voor de suikerfabriek fungeerde en daarvoor f 2.— per bouw ontving, behalve eene fooi van elk der verhuurders. Het desahoofd berekende van de verhuurders eene belooning naar een vast tarief.

Het is daarom te verklaren, zooals het onderzoek uitwees, dat de desabesturen zich terwille van de te genieten belooning van hunnen invloed bedienen om hunne bemoeienis uit te strekken tot een aanbrengen van gronden voor den verhuur. Waar de invloeden door desahoofden e.d. aangewend nog al te vaak geheel onberekenbaar zijn, spreekt het vanzelf, dat de vrijwilligheid tot verhuur in bepaalde omstandigheden daardoor in gevaar kan worden gebracht.

Uiteraard kan dit het geval zijn waar de premie hooger is dan met inachtneming van plaatselijke omstandigheden in billijkheid is te verwachten, waardoor zij het karakter aanneemt van een makelaarsloon, zooals met premies van f 5.— en meer per bouw zeer zeker het geval is, zij het dan dat de ondernemers — in vele gevallen zeker terecht — aan dat loon de beteekenis geven van afkoop van tegenwerking, met andere woorden dat het dient om het desabestuur williger voor de cultuur te stemmen.

Begrijpelijk wordt tot het betalen van een bepaald makelaarsloon aan desahoofden slechts overgegaan ingeval ernstige moeilijkheden den grondhuurder in den weg treden.

Van welken aard die moeilijkheden kunnen wezen is afzonderlijk nagegaan en het mocht der Commissie blijken dat die in hoofdzaak tot drie groepen zijn terug te brengen, namelijk:

de grondbezitter is onwillig tot verhuur, daar hij (vooral in 1920) ter wille van de hooge prijzen der producten zelf den grond wenscht te bewerken dan wel meestentijds onder invloed van plaatselijke Inlandsche organisaties, buitengewoon hooge prijzen bedingt;

de grond is in handen van Inlandsche kapitalisten die hooge prijzen vragen;

men ziet op tegen den langjarigen verhuur.

Deze moeilijkheden komen bijna overal voor; slechts 37 suikerfabrieken verklaren geene moeilijkheden bij inhuur te ondervinden.

Ingeval nu ter overwinning van die bezwaren heil verwacht wordt van de hulp van het desahoofd is er wel met geld gewerkt.

De Commissie heeft de hand gelegd op een geval, waarin behalve een geschenk aan den desaschrijver, in 1920 aan het desahoofd een bedrag van f 500.— is ter hand gesteld door een ondernemer, die eene uitgestrektheid van ± 30 bouws sawah opnieuw begeerde in te huren, nadat een loopend contract met betrekking tot die gronden was beëindigd. De ondernemer wilde eenen voor die streek behoorlijken huurprijs, n.l. f 100.— per bouw, betalen, doch niettemin waren de grondbezitters aanvankelijk niet tot afstand genegen. Na korten tijd werd de overeenkomst toen gesloten.

Vermoed wordt dat dergelijke gevallen meer voorkomen, vooral daar, waar het desahoofd veel invloed bezit.

Het zijn overwegingen van bovenstaanden aard, welke den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aanleiding gaven tot een rondschrijven aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madoera, dd. 30 Augustus 1919 No. 9844/A.I., als bijlage VII hierbij gevoegd, waarin de vraag werd gesteld of de premies aan de desahoofden terzake van grondverhuringen door Inlanders aan niet-Inlanders:

a. aan eene beperkende regeling konden worden onderworpen, dan wel aan die premies eene wettelijke basis gegeven in den vorm van een getuigengeld;

b. konden worden omgezet in eene verplichte bijdrage aan de gemeente, als erkenning van de overigens uiteenloopende voordeelen, die de ondernemers van de desa en hare middelen en instellingen genieten.

Tot een verbod van premie ontvangen is dus de Directeur niet willen overgaan, terecht overwegende dat hierin eene onbillijkheid zou zijn gelegen ten aanzien der desabesturen en deze niet verplicht kunnen worden hunne hulp te verleenen zonder vergoeding.

De Suiker-Enquête Commissie is in de gelegenheid gesteld om kennis te nemen van de hierop uitgebrachte adviezen.

Vooropstellende, dat het alleen dan aanbeveling verdient wettelijke maatregelen vast te stellen, wanneer de Overheid over de middelen beschikt die zoo te doen naleven, dat het doel dier bepalingen wordt bereikt, meent zij, dat onthouding van den wetgever ten dezen het meest aan te bevelen is. Zij heeft zich kunnen aansluiten bij de overwegingen van die Hoofden van Gewestelijk Bestuur, die de navolgende bezwaren in het licht hebben gesteld, aan eene reglementeering van het premiestelsel verbonden:

Het doel van den gedachten maatregel sub *a*, n.l. het onder contrôle brengen van de betaald wordende bedragen en daarmede tevens van de verrichtingen waarvoor zij de belooning zijn, zal niet worden bereikt. Indien de huurder het desabestuur aan zich wenscht te verbinden en dit in een zekeren toestand van afhankelijkheid wenscht te brengen en te houden, zal hij ook na de vaststelling van een wettig getuigengeld gelegenheid weten te vinden om zijn doel door extra-belooningen te bereiken. Hij kan dat doen door leeningen, geschenken e.d. buiten en behalve de reglementair voorgeschreven vergoeding, en doordat de gever en de ontvanger hiertoe, natuurlijk in het geheim, zullen samenwerken, is omkooping in den volsten zin des woords voortdurend mogelijk, in weerwil van de tarifieëring der premies.

Tegenover het sub *b* aan de hand gedane denkbeeld wordt aangevoerd dat de desa *als zoodanig* niets stelt tegenover die bijdragen aan hare kas gedaan.

Enkele Residenten wijzen, naar het oordeel der Suiker-Enquête Commissie terecht, op het ontwakend zelfbewustzijn der bevolking, dat mogelijke misbruiken aan het premiestelsel verbonden, meer en meer aan de critiek der openbaarheid zal blootstellen. De bevindingen van de Suiker-Enquête Commissie zijn van dien aard, dat de invloed der desabesturen vooral in de laatste jaren inderdaad afnemende is.

Ongetwijfeld zal eene heffing ten bate der gemeentelijke kas het desabestuur, in zooverre dit ook onder de thans geldende Grondhuurordonnantie als getuigen blijft optreden en overigens de inlichtingen blijft verschaffen, noodig voor de opstelling der akten, in eene zuiverder verhouding ten opzichte der particuliere suikerindustrie plaatsen. Dit zal echter eerst kunnen geschieden,

zoodra het desabestuur geene andere inkomsten geniet, dan eene vaste bezoldiging uit de gemeentelijke fondsen geput [1]) en wel door vaststelling van Overheidswege van eene op de desa bestuursleden rustende verplichting tot het verrichten van de vorenvermelde, alsdan nauwkeurig aan te wijzen diensten. De meerdere of mindere medewerking aan de totstandkoming der akten valt dan samen met de mate van hunne geschiktheid voor hun ambt en treedt daarmede in het licht der openbare beoordeeling.

Wil men de desa eene erkenning doen geworden van de uiteenloopende voordeelen, welke de ondernemers van hare middelen en instellingen genieten dan kan deze gedachte, t.z.t. verwezenlijkt worden, doordat de desaraden van de hun toe te kennen bevoegdheid tot het heffen van belastingen in eigen kring gebruik zullen kunnen maken om van de tot stand gekomen grondhuurovereenkomsten tusschen gemeenteleden en particuliere ondernemers een zeker afzonderlijk recht te heffen ten bate der Gemeente.

Samenvattende komt het der Suiker-Enquête Commissie niet raadzaam voor om, zoolang een desaraad niet is ingesteld en de desa-autoriteiten niet bezoldigd zijn, door middel van wetgevende bepalingen in te grijpen in het thans in de Europeesche suikerindustrie bestaande gebruik van premies aan de desahoofden en bestuursleden terzake van grondhuur.

§ 5. *Inlandsche Ambtenaren en Grondhuur.*

Klachten omtrent inmenging van Inlandsche Ambtenaren ter bevordering van verhuring of bij de prijsbepaling daarvoor zijn niet gebleken waarheid te bevatten.

§ 6. *Enclaves.*

Dat in weerwil van de hierboven besproken invloeden die op de grondbezitters werken, er ten slotte toch zijn die vrij blijven om den grond niet te verhuren zoo zij dat niet willen,

1) Dit is bijv. reeds in Cheribon (als gevolg van de daar tot stand gekomen agrarische hervormingen) en verder ook ter hoofdplaats Tegal het geval.

blijkt uit het voorkomen van in de riettuinen geënclaveerde sawahs. Dit zijn stukken grond welker eigenaren niet tot verhuur noch tot ruiling genegen waren.

Hoewel dit op zichzelf als een juisten toestand moet beschouwd worden, brengt het niet meedoen aan de algemeene verhuring ter vorming van het gewenschte rietcomplex den grondbezitter toch in eene minder gunstige positie, wijl de paditeelt op kleine, tusschen hoog riet ingeklemde stukjes grond om landbouwkundige redenen onvoordeelig is, terwijl ook de bevloeiïng en afwatering van den riettuin andere eischen stellen dan de elders gelegen sawahcomplexen.

Zoowel van de zijde van den fabrikant als van den Inlandschen grondbezitter worden daarbij moeilijkheden ondervonden die vaak tot geschillen leiden. Hoofdstuk III geeft daarvan een voorbeeld.

Vermelding moge hier nog vinden dat in sommige streken desa's worden aangetroffen, die in het geheel niet aan de suikercultuur willen verhuren. Dit bleek toe te schrijven aan de geaardheid der bevolking, die liever vrij blijft van de voorschotten der industrie, hoewel zij niet bepaald welvarend was, of wel aan de hooge prijzen, die voor het padiproduct, dat daar driemaal per jaar oogstbaar is, kunnen worden behaald. Het komt ook voor dat het desahoofd de grondbezitters weet te bewegen om hunne gronden niet te verhuren.

§ 7 *Enkele punten betreffende het Inlandsch grondbezit.*

Uit wat hiervoren werd medegedeeld over de rol, die het desahoofd en de leden van het desabestuur vervullen bij de totstandkoming van grondhuurovereenkomsten voor de suikerindustrie, en waarbij is gebleken dat die tweeledig kan zijn, n.l. bestaat uit een geoorloofd en een niet geoorloofd optreden van deze desamachthebbers, is tevens duidelijk kunnen worden, dat de mate van hunne bemoeienis samenhangt met den aard van het grondbezit.

Verder is door ontevredenen gewezen op het terugloopen van het gemiddeld grondbezit der landbouwers en geklaagd dat door

de grondverhuur aan de fabriek de grondbezitter tot loonarbeider wordt gemaakt [1]).

Dit alles is voor de Commissie eene aanleiding geweest om zich bezig te houden met het grondbezit in de desa, eenerzijds om op de beide aangebrachte klachten een antwoord te kunnen geven, anderzijds om te beoordeelen in hoeverre aan het ongeoorloofde optreden van desahoofden in communale streken een einde kan worden gemaakt.

a. De hoegrootheid van het grondbezit.

Bij de bespreking van het voedselvraagstuk in de eerste buitengewone zitting van den Volksraad in 1919 werd blijkens het voorkomende op blz. 151 e.v. der Handelingen door het Lid TEEUWEN als recente bewering aangehaald dat het gemiddelde grondbezit op Java in 10 jaar tijds reeds was teruggeloopen van 3/4 bouw tot wellicht iets meer dan 1/2 bouw en het thans nog geringer zou zijn wegens den bevolkingsaanwas.

Uit het verband blijkt, dat de teruggang van de gemiddelde grootte van het grondbezit op Java door dezen spreker in het debat werd gebracht als een argument voor de toen aan de orde zijnde tijdelijke inkrimping van het suikerareaal. De ontoereikendheid van de voedselproductie zou dan, luidens hetgeen onmiddellijk aan bovenstaande aanhaling voorafging, het gevolg zijn voor een deel van bevolkingsaanwas en voor een ander gedeelte van het occupeeren van de meest vruchtbare gronden voor de teelt van andere dan voedingsgewassen.

De Directeur van Landbouw beantwoordde blijkens blz. 241 dierzelfde Handelingen het door het Lid TEEUWEN geuite bezwaar met te zeggen, dat een algemeene achteruitgang van de gemiddelde grootte van het grondbezit op Java en Madoera niet met eenige zekerheid kon worden aangetoond, doch dat in voorbereiding was de verwerking van het daaromtrent aanwezige materiaal, en het nog wel eenigen tijd zou duren, voordat de gegevens behoorlijk zouden zijn gerangschikt, en het maken

1). Zie de klachten sub e en f in § 1 van dit Hoofdstuk.

van gevolgtrekkingen omtrent de door den Heer TEEUWEN aangenomen algemeen toenemende versnippering van het Inlandsch grondbezit geoorloofd zou wezen.

Op onze navraag naar den stand van dat onderzoek bleek dat het daarvoor aanwezige materiaal wordt bewerkt door den dienst der z.g. grondstatistiek, waarop betrekking heeft onderafdeeling 134-A der Begrooting van 1920 en waarover men in de Toelichting het volgende vindt aangeteekend:

„De behoefte aan de instelling van eene grondstatistiek „voor Java en Madoera wordt in verschillende opzichten dringend „gevoeld.

„Bij het onvermijdelijk toenemen van het ingrijpen der „Overheid in het economisch leven op velerlei gebied zal een dieper „inzicht in dit onderdeel der volkshuishouding dan met de thans „beschikbare gegevens kan worden verkregen, onontbeer„lijk zijn.

„Bovendien is de statistiek van veel wetenschappelijk be„lang, vooral, omdat door de overwegende beteekenis welke de „landbouw heeft voor de bevolking van genoemde eilanden, tal „van verschijnselen samenhangen met het grondbezit".

Het bewerken der daarvoor geschikte gegevens moet, zoo vervolgt de Toelichting, door apart personeel gebeuren onder leiding van den Inspecteur der Landelijke Inkomsten.

Bij de begrooting van 1921 wordt bij het betrekkelijk artikel nog een enkel woord aan dezen dienst gewijd, met de mededeeling tevens dat nog geen resultaten zijn bereikt.

Thans, voorjaar 1921, verkeert men nog in het allereerste stadium van bewerking der gegevens. Men neemt steekproeven. Eerst als de Landrentekantoren overal zijn opgericht kan men aan de bewerking van heel Java denken.

Uit het bovenstaande volgt, dat de Regeering de juistheid van de bewering van het Volksraadlid TEEUWEN vooralsnog niet boven twijfel verheven acht en daarom verwijst naar de resultaten van een daartoe in te stellen onderzoek.

Eene tweede klacht werd geuit bij de Algemeene beschouwingen op de begrooting van 1920, alwaar door eenige leden was beweerd, dat het grootste deel der Javanen loonarbeider was geworden.

In de Memorie van Antwoord werd daarop het volgende medegedeeld: (stuk 34-A Eerste Gewone Zitting 1919).

Bij gebrek aan behoorlijk statistisch materiaal is het ondoenlijk tot een bepaald oordeel te komen omtrent het percentage Javanen, dat loonarbeider is. De Volksraad werd verwezen naar de uitkomsten van het Mindere Welvaartsonderzoek, die aantoonen, dat in 1905 van de 9.482.712 personen die een bedrijf uitoefenen, 6.728.231, (d. i. 71%) waren betrokken bij den Landbouw; uitsluitend daarbij betrokken (dus zonder nevenbedrijf) waren 5.607.437 of 59%. Het aantal bezitters van bouwgrond bedroeg 3.687.564 of 39%. Onder de 6.523.814 mannen, die toen een bedrijf uitoefenden op Java en Madoera (behalve de contrôle afdeelingen Bodjonegoro en Rembang) waren 3.397.679 of 52% grondbezitters.

Verder dan blijkt uit de resultaten van genoemd onderzoek dat er op Java en Madoera buiten de Vorstenlanden 5.333.966 huisgezinnen waren, waarvan 54% grond bezat.

Dit percentage is volgens den Directeur van Landbouw vermoedelijk sedert 1905 achteruitgegaan, zoodat men nu kan stellen, dat de helft der huisgezinnen behoort tot den stand der grond bezitters, die echter door verpanding, verhuring e.d. niet alle de vrije beschikking over den grond hebben.

Bovendien, aldus de Memorie van Antwoord, is het grondbezit veelal te klein om een zelfstandig bestaan op te leveren. Naar schatting bezit 40% van de grondbezitters buiten de Vorstenlanden minder dan 3/4 bouw. Het zijn echter juist de kleine grondbezitters, die het eerst hun grond verhuren of voorschot op den oogst nemen. Volgens een door de agrarische Inspectie opgemaakte berekening leeft ruim geschat 20% van Java's bevolking door tusschenkomst van het gezinshoofd uitsluitend van den eigen grond.

Versnippering van grondbezit is overal in de wereld het natuurlijk gevolg van bevolkingsaanwas, en kan alleen worden tegengehouden door beperkende bepalingen van erfrecht, hetgeen b.v. in sommige deelen van Duitschland en Oostenrijk geschiedt, alsook in Engeland eene groote rol heeft gespeeld, dan wel doordat het bevolkingssurplus zich bij gebrek aan terreinen voor nieuwe ontginningen op andere bedrijven dan den landbouw

gaat toeleggen. Dit laatste is in Europa een gewoon verschijnsel, en naarmate de bevolking van Java toeneemt en de gelegenheid tot ontginning van onontgonnen terreinen gaat ontbreken, zal dat ook hier te lande meer en meer zijn waar te nemn.

De bedrijfszekerheid van den Inlandschen landbouwer wordt te klein, zoodat hij er wat bij moet verdienen met loonarbeid, en tevens wordt de neiging tot verhuren van den grond in de hand gewerkt, wanneer die grond toch te geringe uitgestrektheid bezit voor den eigen bouw. Die verhuur heeft dan zoowel aan landgenooten als aan de suikerfabrieken plaats.

Waar echter Java voorloopig nog geen industrieland is, ligt het voor de hand dat bij het ontbreken van groote nijverheidscentra, gelijk de Europeesche steden dat zijn, waardoor ginds verhuizing van de bevolking van het land naar de stad plaats vindt, het versnipperingsproces van het bodembezit hier voorloopig blijft doorgaan.

De rol, die de suikerindustrie in verband met die versnippering vervult, kan zoo worden aangegeven, dat zij het is, welke als voornaamste vertegenwoordigster van het grootbedrijf in deze landen door het verschaffen van werkgelegenheid in tuin en fabriek daar, waar die versnippering reeds te ver is voortgeschreden, het surplus van bevolking op andere wijze aan den kost kan helpen.

Terloops moge worden in het licht gesteld, dat het in het algemeen onjuist is te beweren, zooals het Volksraadslid TEEUWEN bij dezelfde gelegenheid deed, dat de meest vruchtbare gronden worden geoccupeerd voor de teelt van andere dan voedselgewassen, met name indien met die laatste gewassen het suikerriet voor de Europeesche markt wordt bedoeld. In verschillende streken worden de vruchtbaarste gronden om verschillende redenen, o.m. wegens hunne hooge padi-productie niet verhuurd en ook aan den anderen kant door de fabrikanten niet begeerd. Het is bekend, dat dezelfde grond die goed is voor padi daarom nog niet altijd goed is voor riet. Men bezigt voor den rietaanplant in het algemeen slechts de middensoorten.

Keeren wij nu terug tot de versnippering van het grondbezit en den overgang van vele landbouwers tot den loon-

arbeid, die van dien teruggang van het grondbezit het gevolg is, dan moet worden geconcludeerd, dat het niet aangaat het landbouwbedrijf als het eenige voor den Javaan aangewezene te beschouwen. Het ligt eenvoudig in de natuurlijke ontwikkelingslijn der z.g. industrialisatie van Java, — welk land in dit opzicht een volkomen gelijksoortig proces moet doormaken als overal elders ter wereld is waargenomen — dat men het grondbezit niet langer als den eenigen maatstaf van-, noch als de eenige voorwaarde voor welvaart gaat beschouwen. Het kan niet anders, of langzamerhand zullen er meer en meer Inlanders hun bestaan naast of zelfs geheel buiten den landbouw gaan vinden zonder dat zij daardoor in welvaart achteruit behoeven te gaan. De toestand is dus blijkens bovengedane aanhaling deze, dat — waarschijnlijk — de helft van de Javaansche huisgezinnen tot den stand der grondbezitters behoort en de rest zijn bestaan vindt in eigen of niet- Inlandsche nijverheid en handel.

De niet-grondbezittende huisgezinnen zullen dus bij de voortschrijdende onafwendbare wijziging van het productiestadium, bestaande in den door alle moderne staten doorgemaakten overgang van zuiveren landbouwstaat- in landbouw-industriestaat, in andere richting een bestaan moeten en kunnen vinden, zonder daarom in welvaart te behoeven achteruitgaan, ter verzekering waarvan andere factoren als ontwikkelend vakonderwijs zullen moeten inwerken. Hierop zal thans niet nader worden ingegaan.

b. *De vorm van het grondbezit in de suikerstreken.*

Dat de Gouvernements-dwangcultuur, waaronder de rietcultuur, invloed heeft uitgeoefend op den bezitsvorm van den grond in de desa kan als vaststaand en ook als algemeen erkend worden aangenomen. In het bekende werk van CLIVE DAY: „Nederlandsch Beheer over Java gedurende drie eeuwen"[1]), vindt men op blz. 326 daarover het volgende:

„Van eene inwerking op de inwendige dorpshuishouding „door het cultuurstelsel, kan met stelligheid gesproken worden, „omdat de sporen daarvan thans nog duidelijk zijn te ontdekken. „Het Bestuur kon zijne plannen tot verandering van aard en

1) 's Gravenhage, W. P. van Stockum & Zoon, 1905.—

„bedrag der voortbrenging op Java alleen tot uitvoering bren-
„gen, als het de landelijke bevolking bereikte, en om tot die
„klasse door te dringen moest het van de dorpshuishouding ge-
„bruik maken; met de individueele landbouwers kon het niet
„onderhandelen. Er bestond een drang van boven, aan het
„communaal landbezit vast te houden en het uit te breiden ten
„koste van dorpelingen, wier grond individueel en erfelijk bezit
„was geworden; het dorp streefde er naar alle gronden, die het
„bekomen kon, onder het dorpsbeheer te brengen, teneinde te
„kunnen voldoen aan de bestuurseischen. Individueele rechten
„verdwenen met de vermindering der individueele belangen,
„en van den vrijen arbeid der dorpsbewoners. In weerwil van
„een overvloed van woeste gronden hoopte de bevolking zich
„op in de dorpen, teneinde de lasten onder meer gezinnen te
„verdeelen, en het aandeel in grond van ieder gezin werd kleiner
„en kleiner. Uit een onderzoek naar het grondbezit in de residen-
„tie Cheribon bleek, dat het ontginningsrecht daar vroeger
„nagenoeg algemeen was, en dat overblijfselen van individu-
„eele en erfelijke bezitsrechten daar bijna overal te vinden waren,
„maar dat die toestand voor een groot deel vernietigd was door
„de invoering van de suiker- en indigocultures, en had plaats
„gemaakt voor het communaal bezit. In een aantal dorpen ver-
„klaarden de bewoners, dat hunne voorvaderen de rijstvelden in
„particulier bezit hadden gehad, maar dat deze op last van het
„Gouvernement tot communaal bezit waren gemaakt. Uit een
„later onderzoek (1878) in hetzelfde gewest bleek, dat commu-
„naal grondbezit het meest zich had staande gehouden in de
„districten, waar de suikercultuur werd gedreven".

Raadpleegt men het door dezen schrijver t. a. p. aangehaalde Eindresumé (van het bij Gouvernements Besluit van 10 Juni 1867 No. 2 bevolen Onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond van Java en Madoera, samengesteld door den Chef der Statistiek ter Algemeene Secretarie Mr. W. B. Bergsma), dan wemelt dit inderdaad van mededeelingen, meerendeels uit den mond der bevolking (1867 e.v. jaren) opgeteekend, alle van den aard als de hierboven vermelde.

Ook uit de stukken betreffende het onderzoek der bij Gouvernements Besluit van 8 December 1853 No. 10 benoemde

Commissie voor de opname der verschillende suikerfabrieken op Java (de z.g. Enquête-Umbgrove) blijkt, dat in de meeste residenties van Java het suikerriet geteeld werd op de gemeentegronden, en blijkens de „beschouwingen der Residenten", voorkomende op blz. 17 e.v., dier (gedrukte) stukken, verklaarde de Resident van Pekalongan, „dat na de invoering van het cultuurstelsel ook
„de sawahs, welke volgens plaatselijke gebruiken van het gemeen-
„schappelijk bezit waren uitgesloten, tot de gemeentegronden zijn
„getrokken. Toen deze maatregel, welke aanvankelijk schijnt
„genomen te zijn om alle geschikte gronden voor de suikercul-
„tuur te kunnen gebruiken, zonder bezwaar gelukte en de be-
„volking er aan gewoon was, begon zij van lieverlede alle rijst-
„velden als gemeentegronden te beschouwen. Meerdere andere
„Residenten verklaarden dat de suikercultuur zich bepaalt tot
„gronden, waarvan het bezit gemeenschappelijk is of als *zoo-
„danig wordt beschouwd*".

Alleen in Besoeki en Probolinggo bleek de adat bestand tegen den invloed van het stelsel: daar werd het individueel sawahbezit aangenomen zonder meer. Welke bezwaren dit aan de uitoefening van het landelijk stelsel in den weg legde blijkt o.m. uit het op blz. 126 van het Tweede gedeelte van bovengenoemd Eindresumé [1]) voorkomende extract uit het rapport van den inspecteur G. Umbgrove van 5 Juli 1847, die het individueele grondbezit in de afdeeling Panaroekan „het groote bezwaar
„voor eene goede regeling van cultuur en anderen arbeid voor
„het Gouvernement" noemt en aanbeveelt „hetzelve van Gouver-
„nementswege niet verder te erkennen dan strikt noodig is".

Op dezelfde wijze zegt het Mindere Welvaartsonderzoek op blz. 207 van dl. V*a* (1e deel, tekst):

„Werd tijdens het cultuurstelsel, als bekend, in menige
„streek van Bestuurszijde ingegrepen ter bevordering van het
„communaal bezit, ook om gelijker verdeeling van lasten en
„lusten te verkrijgen, voor de Gouvernements riet-, tabaks-
„en indigocultuur was jaarlijksche grondverdeeling noodig. In
„Banjoemas en Pasoeroean — en waarschijnlijk ook elders —
„ging men tot vaste verdeeling over in vrijveel desa's bij de op-
„heffing der Gouvernements suikercultuur".

1) Batavia, Ernst & Co., 1880.

Men kan dus besluiten, dat de invloed der Gouvernements suikercultuur op de bezitstoestanden in de desa groot is geweest, met dien verstande, dat die cultuur zooveel mogelijk den communalen bezitsvorm van den grond behield en dien trachtte in te voeren waar zij hem niet of niet in duidelijken vorm aantrof.

„Zonder de suikercultuur zouden er dus veel minder ver„anderingen plaats hebben met betrekking tot het bezit der „rijstlanden", zooals het oordeel der Commissie in de Enquête-Umbgrove (blz. 24 der gedrukte stukken) luidt. Ook de periodieke verdeeling dier cummunale gronden werd opzettelijk behouden of bevorderd.

Men hoede er zich evenwel voor, eenerzijds het cultuurstelsel als de eenige oorzaak van het voorkomen van communaal grondbezit te beschouwen, anderzijds de tegenwoordige particuliere suikerindustrie verantwoordelijk te stellen voor het zelfzuchtig ingrijpen in den desa-adat, waaraan zich de op hoog gezag gedreven cultuur blijkens het voorgaande heeft schuldig gemaakt.

Beziet men de kaart betreffende den aard van het grondbezit op Java en Madoera van de hand van den kenner van den Javaanschen landbouw K. F. Holle, voorkomende als bijlage bij het Koloniaal Verslag van 1895, dan ziet men dat de akkergemeenschap zich sterk heeft ontwikkeld, ook in vele streken, waar het cultuurstelsel nooit van beteekenis is geweest. Er blijkt dus uit, dat ook andere oorzaken het communaal bezit in het leven kunnen roepen, en wel de in de door Javanen bewoonde gedeelten van het eiland heerschende schaarschte van grond alsmede zekere karaktereigenschappen van den Javaan, die hem in tegenstelling tot den Madoerees bijv., tot collectiviteit doen neigen.

De invloed van de particuliere suikerindustrie op het grondbezit in de desa is uit den aard der zaak minder diepgaand geweest dan die van de op hoog gezag gedreven cultuur, en zulks te minder naarmate die dwangcultuur geleidelijk verdween.

Wanneer men op blz. 207 van bovenaangehaald deel van het Welvaartsonderzoek dan ook verder leest:

„Door de inhuur van gronden, liefst zoodanig, dat groote „aaneengesloten stukken er van gevormd worden, welke na elken

„oogst verplaatst worden, meest om na twee of drie jaar „weer op dezelfde plaats terug te keeren, heeft de particuliere „suikercultuur hier en daar de periodieke oververdeeling der „gronden in de hand gewerkt, ook dáár waar zij niet of „niet meer gebruikelijk was, en waarschijnlijk dáár, waar zij „gebruikelijk was, den overgang tot vast grondbezit tegen„gehouden wat natuurlijk moeilijker na te gaan is", dan blijkt al uit de bewoordingen van deze aanhaling dat eene positieve uitspraak ten dezen moeilijk te doen is. Het komt der Suiker-Enquête Commissie voor, dat de particuliere suikerindustrie, zooals met alles, de toestanden eenvoudig genomen heeft zooals zij ze vond, hetgeen uiteraard op ondernemingen, waar zij de Gouvernementscultuur verving, voor haar het gunstigst uitviel. Het zal in het algemeen gesproken niet op haren weg hebben gelegen den overgang naar vasteren bezitsvorm van den grond, gesteld dat zich daartoe in de desa eene natuurlijke neiging vertoonde, te bevorderen, wijl de periodieke wisseling van communale aandeelen haar bij de vorming der rietcomplexen het werk vergemakkelijkte, doch evenmin beschikte zij, zoo zij al dien overgang had willen tegenhouden, over de gezagsmiddelen, die der Gouvernementscultuur ten dienste hebben gestaan. Het is dan ook verklaarbaar, dat de uitspraak van C. J. Hasselman [1]):

„In verband met het streven van de suikerfabrieken om „voor een groot aantal jaren in het bezit te komen van uitgebreide „grondcomplexen schijnt zich onder de bevolking eene neiging „te vertoonen om het communaal grondbezit met vaste aandeelen „te doen overgaan in communaal bezit met periodieke ver„deeling".

in zoo weinig positieve bewoordingen is gesteld, en is de conclusie die getrokken wordt, dat:

„De suikercultuur dus niet bevorderlijk is aan den overgang „van communaal in individueel bezit" niet als geheel onjuist te verwerpen.

De bedenking, dat de suikerindustrie de ontwikkeling van den agrarischen rechtstoestand in de communale streken niet

1) Algemeen Overzicht Welvaartsonderzoek, blz. 173. ('s-Gravenhage. M. Nijhoff 1914).

in de hand zou werken en zoodoende indirect afbreuk doen aan den Inlandschen landbouw, welke immers in algemeenen zin geoordeeld wordt baat te vinden bij den overgang van het tijdelijk en precair gebruiksrecht van den landbouwer in bedoelde streken tot een meer duurzaam bezitsrecht op den bebouwden akker, wordt o.m. aangehaald in de „Nota over den invloed der particuliere suikerrietcultuur op de teelt van Inlandsche voedingsgewassen" (Batavia, Landsdrukkerij 1900).

In het Koloniaal Verslag van 1893 vindt men op blz. 82 vermeld, dat verscheidene desa's in de residentie Pekalongan, waar reeds langen tijd communaal bezit met vaste aandeelen bestond, weder tot eene jaarlijksche verdeeling waren teruggekeerd, omdat die hun de gelegenheid gaf telkenjare eerst het door den ondernemer verlangde complex gronden te bestemmen voor den nieuwen rietaanplant en daarna elk zijn aandeel in de overschietende gronden aan te wijzen, zooals men dat gewoon was bij de dwangcultuur te doen. Bovengenoemde „Nota over den invloed der particuliere suikerrietcultuur op de teelt van Inlandsche voedingsgewassen" teekent hierbij op blz. 132 aan:

„Dat dergelijke gevallen zich meer hebben voorgedaan, voor-
„al waar alle of de groote meerderheid der gogols in de desa aan
„de verhuring ten behoeve van de nijverheid wenschen deel te
„nemen, althans zeker niet gemakkelijk onder dergelijke om-
„standigheden zal worden besloten tot het omgekeerde, ver-
„vanging van het communaal bezit met periodieke verdeeling
„door dat met vaste aandeelen, behoeft geen bevreemding te
„wekken".

Echter, wilde de particuliere suikerindustrie heden ten dage verzet uitoefenen tegen een uitdrukkelijk uit de bevolking van een of meer desa's zelve voortgekomen verlangen naar omzetting van den bezitsvorm harer gronden, dan acht de Commissie het voor zeker dat dit verzet geen gevolgen zoude hebben. De tijden zijn sedert te zeer veranderd om een dergelijk pogen te kunnen tegenhouden.

In het voorgaande is geheel in het midden gelaten welke vorm van grondbezit als de meest wenschelijke wordt beschouwd.

Abstract gesproken is de meest wenschelijke vorm van grondbezit altijd en overal die, welke voor de maatschappij de grootste productiviteit van den grond waarborgt, doch daarmede is tevens gezegd, dat voor elk tijdstip en elk volk afzonderlijk beoordeeld moet worden of die vorm van grondbezit dien men er aantreft, al of niet in eenen anderen moet worden overgebracht. Zou communaal bezit van den bodem voor den Hollandschen boer in den tegenwoordigen tijd onmogelijk zijn, en eene volstrekte belemmering vormen voor de uitoefening van het landbouwbedrijf op den trap van ontwikkeling waarop dat heden ten dage staat, duizenden van grondbezitters op Java denken er niet aan tot den individueelen bezitsvorm over te gaan, en bevinden zich in de communale dorpshuishouding relatief het allerbest.

Ter nadere toelichting volge hier eene aanhaling uit PIERSON's „Leerboek der Staathuishoudkunde [1])", Tweede deel, blz. 311 e. v.

„Men heeft waarschijnlijk reeds de punten opgemerkt,
„waarop wij het meeste licht deden vallen: het zijn die, waaruit
„blijken kan, welke oorzaken medewerken tot bestendiging van
„het gemeentelijk grondbezit, welke d. e. t. de strekking hebben
„om het geleidelijk in individueel bezit te doen overgaan. Tot de
„eerste behooren zware lasten, gemeentelijke solidariteit; tot
„de tweede alles wat de bevolking welvarend maakt. Er zijn [2])
„enkele streken, waar het communaal bezit nog weinig meer dan
„in naam bestaat: het zijn de streken, waar de belangen die de
„periodieke grondverdeeling tegenhouden, met den dag sterker
„worden. Er zijn andere, de talrijkste helaas, waar het communaal
„bezit geenerlei kenteekenen van verval vertoont: dit zijn
„de armste gewesten. Er is veel geschreven over den invloed van
„het communaal bezit op de welvaart; dit onderwerp heeft aan-
„leiding gegeven tot zeer uiteenloopende beschouwingen. Maar
„het is niet minder belangrijk den invloed van de welvaart op
„het communaal bezit na te gaan, en hier is de waarheid veel
„spoediger ontdekt. Deze vorm van bezit moge tot verarming

1) Haarlem, De Erven F. Bohn. 1890.
2) In Rusland, doch voor Java geldt in dit geval hetzelfde.

„leiden, zeker houdt verarming hem in stand. En dan is hij tot „op zekere hoogte ook nuttig [1]).

„Overweegt men dit alles, dan is het nauwelijks meer een „probleem, hoe de Staat zich tegenover deze instelling heeft te „gedragen. Een volk, dat zich krachtig ontwikkelt, ontgroeit „aan het communaal bezit vanzelf. De periodieke verdeeling „geraakt dan in onbruik; er ontstaan rechten op den grond, die „elkeen eerbiedigt.

.....„Onder ditzelfde licht beschouwe men ook de vraag, of „het gemeenschappelijk grondbezit de verbetering van den grond „tegenhoudt en uit dien hoofde schadelijk werkt op de voort- „brenging. Tot verbetering der cultuur zijn drie dingen noodig: „de bevolking moet de wenschelijkheid daarvan inzien, geest- „kracht en kennis bezitten om naar dat inzicht te handelen en „niet verstoken zijn van de daartoe vereischte stoffelijke hulp- „middelen. Ontbreken deze drie of ontbreekt slechts één daarvan, „dan zullen geene verbeteringen plaats vinden, om het even, „welk stelsel van grondbezit in zwang is. Doch zijn die voorwaar- „den vervuld, dan wordt alles, wat de verbeteringen in den weg „staat, spoedig eene belemmering, die men niet meer duldt. De „scherpzinnige, bekwame en van kapitaal voorziene boeren ge- „doogen het niet langer, dat zij telkens na hun grond te hebben „behandeld, gelijk het betaamt, in het bezit worden gesteld van „anderen grond, die, wie weet naar welke wanbegrippen is be- „bouwd. Zij dringen aan op verlenging der termijnen van bezit, „doch iedere verlenging schijnt hun op den duur te kort en in- „dividueel eigendomsrecht wordt het einddoel, dat zij trachten „te bereiken".

Dat het erfelijk individueel bezitsrecht op den grond voor de Inlandsche bevolking op Java voorshands niet zonder meer als ideaal mag worden beschouwd, volgt wel in de eerste plaats uit de resultaten, waartoe die bezitsvorm in vele streken heeft geleid, n.l. het groot grondbezit. Indien men wederom als criterium aanlegt de maatschappelijke productiviteit van dezen bezitsvorm, dan blijkt deze instede van bevorderlijk, nadeelig

1) Bedoeld wordt: ter gelijker verdeeling van zware lasten; dus in die streken, waar ongunstige omstandigheden heerschen.

te zijn voor de opbrengsten van den grond. Immers, — en dat is het groote verschil tusschen Java en Europa — groot grondbezit leidt hier te lande *niet* tot groot-landbouw, dus tot intensiveering van het landbouwbedrijf (b.v. door machinale bewerking, betere cultuurwijze, enz.) doch valt eenvoudig uiteen in tal van — door gemis aan intensieve belangstelling bij den deelbouwer — betrekkelijk minder productieve klein-bedrijven.

Men kan gerust zeggen, dat het erfelijk individueel bezit voor den Inlandschen grondbezitter op Java in het algemeen vooralsnog geenszins de meest gewenschte vorm te achten is. Hij is dat alleen, wanneer en in zooverre hij tot stand is gekomen als het resultaat van eenen uit de landbouwers zelf voortgekomen aandrang tot verbetering van den agrarischen toestand en dan ook alleen kunnen de waarborgen aanwezig zijn voor een richtig gebruik van dien bezitsvorm.

Het slechte gebruik, dat van het groot-grondbezit wordt gemaakt, valt hier te lande grootendeels te verklaren uit de wijze waarop het ontstaat. Meerendeels toch geschiedt dit door verkoop, of als gevolg van niet- ingeloste pandschuld; het initiatief gaat dus uit van dengene die den grond verliest, nooit is het de verkrijger, die het initiatief nam tot den koop, omdat hij den grond voor uitbreiding van zijn bedrijf wenschte; zijn doel is slechts in grond te sparen [1]).

Anders dan door gewonen verkoop of niet-inlossing van schulden ontstaat het groot grondbezit als volgt.

In 1901 werd geconstateerd, dat in de Preanger misbruik werd gemaakt van de Ontginningsordonnantie, teneinde de nieuwe voor bebouwing gereedkomende gronden in de Tjiheavlakte in handen te brengen van enkele groot-grondbezitters, die het bedrijf van woekeraar uitoefenden. Hetzelfde bleek in 1903 te gebeuren in de Pemali-vlakte in de residentie Pekalongan. Hoewel de toenmalige Resident van Pekalongan dit niet zoo ernstig achtte, werd uit de praktijk daartegen opgemerkt, dat nergens de groot-grondbezitter eene betere bebouwing toepast; integendeel braakligging soms het gevolg er van is.

Nog onlangs bleek in het Ramboet- en Pemaligebied der residentie Pekalongan, dat het in die streek heerschend

1) Vgl. Dr. Boeke Tropisch-Koloniale Staathuishoudkunde, pag. 98 e.v.

grootgrondbezit, grootendeels aan elders wonenden toebehoorend, de immigratie en daarmede de intensieve openlegging der streek tegenhoudt.

Het is dan ook verklaarbaar, dat de Directeur van Binnenlandsch Bestuur in zijne missive van 5 April 1905 No. 1065 tot de uitspraak kwam, dat, „ten spijt van alle doctrinaire bespie-„gelingen de ervaring heeft geleerd, zelfs overtuigend bewezen, „dat de zegeningen van het erfelijk individueel grondbezit, onder „bepaalde omstandigheden en invloeden, slechts in bescheiden „mate aanspraak vermogen te maken op de bewondering van „hem, die voor de uitkomsten der praktijk de oogen niet ge-„sloten heeft" [1]).

Zoowel het ontstaan van dit groot-grondbezit als de wijze waarop het wordt gebruikt, bewijzen voldoende dat het niet moet worden beschouwd als een bewijs van hoogere economische ontwikkeling.

Daar waar het erfelijk individueel bezit overweegt, zooals, wat de suikerstreken betreft, in de afdeelingen Sitoebondo, Bondowoso (de contrôle-afdeeling Besoeki), en Kraksaän, waar verpanding het groot-grondbezit in het leven heeft geroepen, of in het z.g. Ramboetgebied, v.n.l. het zuidelijk gedeelte der afdeeling Pemalang en het Pemaligebied in de afdeeling Brebes, waar aanvankelijk de jonge ontginningen er aanleiding toe gaven, vindt men evenzoo vele voorbeelden van de ongunstige werking van dezen bezitsvorm.

Dat een meer productief aanwenden van het grondbezit ook mogelijk is zonder tot den erfelijk individueelen bezitsvorm te behoeven over te gaan, blijkt wel uit de in communale streken, hier en daar opgerichte Inlandsche landbouwersvereenigingen, die ten doel hebben de (vaste) grondaandeelen der leden te verhuren aan den meestbiedende, dan wel met inachtneming van vastgestelde minimumprijzen, (hetgeen vooral in 1920 voorspoedig kon geschieden door de hooge padiprijzen) terwijl eene goede bebouwing evenzeer mogelijk en loonend is bij communaal bezit met vaste aandeelen als bij erfelijk individueel bezit.

De gevolgen van het erfelijk individueel bezit, met name het

1) Nota over het recht van den Staat op den grond, blz. 80.

groot-grondbezit, zijn in elk geval niet van dien aard, dat men eene bevolking, die zich nog volkomen in den communalen bezitsvorm thuis voelt, naar dien erfelijk individueelen vorm zou moeten heenleiden.

Niettemin is de meest losse vorm van grondbezit, het communale met wisselende aandeelen, eveneens aan bezwaren onderhevig en wordt speciaal de groote bemoeienis van het desabestuur dat die bezitsvorm medebrengt, door de Suiker-Enquête Commissie bedenkelijk geacht. Zoo is het geen zeldzaamheid dat de aandeelen der deelgerechtigden elk gesplitst zijn in te kleine stukjes van verspreide ligging, waardoor iedere rationeele landbouw onmogelijk wordt gemaakt. De rechthebbende komt daardoor gemakkelijker tot verhuur en hoe losser vorm van grondbezit, hoe meer macht het desahoofd heeft.

Hierboven wees de Commissie op een aantal door haar aangetroffen intrigues, door desabestuursleden opgezet om met gebruikmaking van de uit genoemden bezitsvorm voorkomende gelegenheid, zich zelf ten nadeele der deelgerechtigden in den bouwgrond te verrijken. Hoe zeer ook in andere opzichten misstanden kunnen worden in de hand gewerkt door dezen bezitsvorm, is gebleken uit de in de Residentie Cheribon aangetroffen toestanden op het gebied van grondverhuringen, waarover hieronder meer. Het is te verklaren dat het Binnenlandsch Bestuur speciaal in deze streek op de gedachte is gekomen of het niet wenschelijk was, indien mogelijk, een bezitsvorm die tot zulke misstanden aanleiding gaf, in een meer vasten te doen omzetten, welke die gelegenheid in veel minder mate zou bieden.

Alvorens tot de bespreking van deze toestanden en van de maatregelen die nopens het grondbezit in Cheribon genomen zijn, over te gaan, wordt op den voorgrond gesteld, dat alle aandrang tot verbetering van de grondbezitters zelf moet uitgaan. De rol van de Overheid moet zich beperken tot het verleenen van hulp om de ontwikkeling van het grondbezit uit losse naar meer vaste vormen mogelijk te maken. Om met Pierson te spreken(II blz. 319): „De Staat oefent reeds genoeg invloed ten goede uit, wanneer „hij de algemeene welvaart en beschaving bevordert. Welvaart „en beschaving zijn op dit gebied de krachtigste hulpmiddelen,

„ja, de eenige, waarvan heil te wachten is. Bij gemis daarvan kan „ten hoogste de *gedaante* van het volksleven eene wijziging „ondergaan, doch wat is daarmede gewonnen, als haar geest „onveranderd blijft? De oplossing van het vraagstuk dat ons „bezighield, bestaat hierin: het volk zóó te besturen, dat het „communaal bezit vanzelf zijne voornaamste karaktertrekken „verliest en een nieuwe toestand wordt geboren, dien de wet„gever dan slechts te erkennen, te regelen en te volmaken „heeft".

Als een voorbeeld van zulk eene hulpverleening door de Overheid tot verbetering van agrarische toestanden kan hieronder een enkel woord worden gewijd aan hetgeen thans op dit gebied in Cheribon wordt tot stand gebracht.

In de districten Sindanglaoet en Losari vindt men bij resp. 50% en 59% der sawahs den communalen bezitsvorm met periodieke verdeeling. Voegt men hierbij de ambtsvelden en titisara (gemeente) gronden, in beide districten uit niet minder dan ongeveer 25% der sawahs bestaande, dan blijft voor communaal bezit met vaste aandeelen en erfelijk individueel bezit slechts over resp. ± 25% en 16%.

Nu was reeds geruimen tijd geconstateerd dat een groot deel der deelgerechtigden in den communalen sawahgrond in eene economische inzinking verkeerde, tengevolge van verschulding hunner gronden.

Een en meer jaren tevoren werden de gronden tegen buitensporig lage prijzen aan Chineezen en Inlandsche desakapitalisten verhuurd, vnl. tengevolge van het opnemen van geld. Deze huurders verhuurden den grond dan vaak tegen meer dan het dubbele aan de suikerfabrieken of anderen. De verhurende grondbezitter moest dan vaak in deelbouw werken om zijn werkkapitaal (padi), zaadpadi en landrente te kunnen betalen, zoodat voor hem zelf zoo goed als niets overbleef en hij niet meer dan een koelie was geworden. Het desabestuur was bedorven, ruilde ambtsvelden met gewone velden om bij den verhuur, of verhuurde gronden buiten de rechthebbenden om. Het gevolg waren lage grondhuurprijzen en lage loonen.

Ondergeteekende, toenmaals het ambt van Resident van Cheribon bekleedende, heeft in September 1918 het initiatief

genomen tot het instellen van een onderzoek, opdat maatregelen zouden kunnen worden getroffen ter verbetering. De te nemen maatregelen zijn het best te overzien in het volgende schema, dat als leidraad daarbij moet dienen:

1. Selectie van werkelijke landbouwers door de desagemeenschap.
2. Uitkoop of ontslag van de slechte minderwaardige landbouwers.
3. Vergrooting der sawahaandeelen daar, waar die te klein zijn, tot eene zoodanige uitgestrektheid, dat in den landbouw een behoorlijk en zelfstandig bestaan kan worden gevonden; dus zoo mogelijk tot ongeveer een bouw.
4. Omzetting der aandeelen met periodieke verdeeling in vaste aandeelen, eens en voor altijd aangewezen.
5. Vaststelling der voorwaarden voor het nieuwe sikepschap als:
   a. de vastlegging der aandeelen zoo mogelijk op ééne plaats;
   b. vaststelling, dat de aandeelen zullen zijn erfelijk en voor overgang vatbaar, doch niet verdeelbaar;
   c. vaststelling dat men slechts één aandeel mag bezitten;
   d. vaststelling, dat de sikep ingezetene van de desa moet zijn;
   e. beperking van de verhuur;
6. Regeling van de wijze van inlossing van grondschulden.
7. Regeling van het ambtsbezit.
8. Herziening van het instituut van titisarà-gronden.
9. Mogelijkheid tot bezoldiging in geld van desahoofd en desabestuurders.
10. Vastlegging der adat-desa.

Ter toelichting het volgende:

Op de voorbereidende besprekingen was overeengekomen, dat de oplossing der moeilijkheden zou liggen in de vorming opnieuw van een stand van grondbezitters, die hun grond zelf productief zouden maken, en dus wezenlijke landbouwers zijn zouden.

Daarvoor moest de bestaande versnippering van het grondbezit een einde nemen. De reeds kleine aandeelen lagen in

verband met den bij de suikercultuur toegepasten wisselbouw op drie en meer plaatsen verspreid [1]). Men wilde dus vorming van grootere, aaneengesloten, vastliggende aandeelen, opdat elk een bestaan kon vinden van zijn eigen grondbezit en daaraan meer waarde hechten dat tot dusverre, tengevolge waarvan een aantal deelgerechtigden, van welke voor den landbouw toch niets was te verwachten, zoude moeten uitvallen. De niet-grondbezitters zouden daardoor toenemen, doch door koeliearbeid op de ondernemingen en bij landgenooten, desnoods op de Buitenbezittingen den kost kunnen verdienen.

De deelgerechtigden, die hunne aandeelen voor een, twee, zelfs vier jaren hadden vervreemd, moesten worden geholpen om die schuld af te lossen, waarvoor de Afdeelingsbank aan de desa's de noodige gelden tegen lage rente wilde verschaffen op een termijn van drie jaar, en voor welke gelden de gemeenschap der deelgerechtigden zich aansprakelijk stelde. Daarvoor behield zij zich dan ook het recht voor insoliede deelgerechtigden als zoodanig te ontslaan, desnoodig tegen schadeloosstelling.

Dwang van hoogerhand zou zijn uitgesloten; de selectie der deelgerechtigden zal door de gemeenschap zelf geschieden.

Om te waarborgen, dat de nieuwe deelgerechtigden niet weder alles zouden gaan verhuren, zou men het genot der nieuwe grondaandeelen aan zekere beperkingen binden, op straffe van ontslag als deelgerechtigde. Elk zou jaarlijks hoogstens het één derde van zijn aandeel mogen verhuren, dan wel het heele aandeel eens in de drie jaren. Verhuur zou niet mogen plaats hebben eerder dan 6 maanden voor de occupatie. De aandeelen zouden voorts erfelijk en vervreemdbaar kunnen zijn, mits de nieuwe verkrijgers in de desa woonden en nog geen grondaandeel bezaten.

Het ambtelijk grondbezit zou ten bate van de desa worden verhuurd en uit de opbrengst het desabestuur worden bezoldigd. Dan was meteen een eind gemaakt aan het jaren vooruit en tegen meest lage prijzen verhuren der ambtsvelden en aan het

1) Eene dergelijke versnippering is door de Commissie ook elders aangetroffen. In het district Majong der afd. Japara vond zij aandeelen van 170 roe grootte, die over vijf verspreid liggende stukken verdeeld waren.

verruilen door het desabestuur van ambtsvelden met gewone gronden ten behoeve van grondhuurders, hetgeen tot nu toe wel voorkwam.

Voor deze werkzaamheden is een Controleur ter beschikking gesteld van den Resident van Cheribon, die met de dagelijksche leiding is belast, terwijl voor de dagelijksche praktische werkzaamheden een Inlandsch ambtenaar is aangewezen met den rang en titel van Wedono. Het noodige lagere personeel is aan dezen ambtenaar toegevoegd.

Na verloop van een jaar is door den Resident van Cheribon ingevolge opdracht van de Regeering verslag uitgebracht van de voorloopige bevindingen met deze werkzaamheden opgedaan. Uit dit verslag blijkt, dat de voorzieningen bijna overal veel bijval vinden. In 25 desa's van de districten Losari en Sindanglaoet zijn de nieuwe regelingen geheel of ten deele ingevoerd. Drie desa's wilden er niets van weten — wellicht ook onder invloed van geldschieters en huurders — en daar is dan ook niets veranderd, omdat dwang angstvallig vermeden wordt. Het inlossen der verhuurde gronden bleek moeilijk. Volgens de Grondhuurordonnantie gesloten contracten konden alleen met vrijen wil van den huurder worden te niet gedaan, hetgeen vaak gelukte. Verhuring van grond op langen termijn anders dan door de desa, zal worden tegengegaan en zoo noodig zal dit bij desabeslissing worden verboden.

De huurprijzen bleken nu reeds te zijn gestegen. Reeds is gebleken, dat deze bemoeienis sommige desabestuurders, die als stroomannen van Chineezen optraden, voorzichtiger heeft gemaakt en willekeurige handelingen van desahoofden zijn getemperd.

Tevens is gebleken, dat suikerondernemingen soms andere gronden bezigden inplaats van de bij contract ingehuurde, zulks met goedvinden van de rechthebbenden. Ook is door dit onderzoek aan het licht gekomen dat beide partijen bij verhuring van ambtsvelden afspraken, die als gewone gronden op te geven, zulks teneinde de schadevergoeding bij opvolging te ontduiken.

Reeds werden 2059 deelgerechtigden ontzet uit hunne aandeelen zonder eene enkele klacht, zulks tengevolge van de ampele besprekingen die aan alle hervorming voorafgaan.

Voor inlossing van schuld bleek reeds ± f 100.000.— benoodigd. Toch is de grootte der aandeelen niet dadelijk opgevoerd kunnen worden tot den gewenschten norm van een bouw middelmatigen sawahgrond. Daarvoor zouden teveel deelgerechtigden ontslagen moeten worden, waartegen de sikeps zich verzetten. Men verwacht het doel echter in enkele tempo's te bereiken.

De opbrengst van de verhuur der ambtsvelden, in de gereorganiseerde desa's tot desagrond teruggebracht, wordt benut voor het bezoldigen van het desabestuur.

Intusschen gaat men met de doorvoering der hervormingen geregeld voort.

Plaatselijk werden de Suiker-Enquête Commissie deze bevindingen door de betrokken uitvoerders der maatregelen bevestigd.

In verband met wat hierboven gezegd is over de versnippering van het grondbezit in het algemeen, moge hier nog eens worden gewezen op punt 5 b van het zooeven aangehaalde schema volgens hetwelk die versnippering dus zal worden voorkomen *ook* bij overerving; eene bepaling die overeenkomst vertoont met het z.g. Anerben-recht in Duitschland en Oostenrijk, hetwelk daar met hetzelfde doel is ingesteld.

Mochten de nakomelingen der thans ingezette grondbezitters in weerwil van de hun gunstige omstandigheden geen wezenlijke landbouwers blijken, dan geeft de vervreemdbaarheid van de aandeelen de gelegenheid aan hen, die zulk een aandeel mochten begeeren, en onder wie met even groote waarschijnlijkheid voor den landbouw geschikte nakomelingen van thans uitgezette aandeelhouders kunnen voorkomen, om de kern van landbouwers bij voortduring te helpen aanvullen.

Samenvattende is de Suiker-Enquête Commissie van oordeel, dat een stelsel van agrarische hervorming als het hierboven beschrevene eene verbetering van de agrarische en economische omstandigheden der bevolking kan teweeg brengen. In elk bijzonder geval dient echter beoordeeld te worden of de toestanden die bemoeienis wettigen. Bovendien zijn er naast de essentieele punten (omzetting der periodieke in vaste aandeelen en vergrooting der aandeelen tot een voldoend oppervlak) in dit

stelsel ook punten van minder essentieel belang, die in verband met den sawahbouw en de rietcultuur bezwaren kunnen opleveren, zooals het vastleggen van het aandeel op één plek en de desaregelingen omtrent verhuur die van verdere strekking zijn dan de Grondhuurordonnantie.

De Commissie acht dus in afwachting van de door den betrokken dienst te publiceeren nadere gegevens den achteruitgang van het gemiddeld grondbezit op Java waarschijnlijk.

Die achteruitgang heeft eene algemeen geldige oorzaak:, nl. de toename van bevolking en het plaatselijk gaan ontbreken van de gelegenheid tot ontginning van woeste gronden.

Dat het aantal loonarbeiders toeneemt, is eveneens het gevolg van de evengenoemde omstandigheden, daar de niet-grondbezitters noodzakelijk naar eene andere kostwinning moeten omzien.

Aan de door deze niet-grondbezitters gevoelde behoefte om op eene andere wijze in het levensonderhoud te voorzien, wordt in andere landen meestal tegemoet gekomen door de fabrieksnijverheid. Bij het ontbreken van eene eigenlijke fabrieksnijverheid op Java kan de Europeesche suikerindustrie tot op zekere hoogte aan die behoefte der niet-grondbezittende klasse voldoen.

De Gouvernementsdwangcultuur heeft het grondbezit op Java beïnvloed in dien zin, dat zij in het belang harer cultures, waaronder de suikercultuur, den communalen bezitsvorm met wisselende aandeelen bestendigde, en zooveel mogelijk invoerde waar zij dien niet aantrof. Slechts in Besoeki en Probolinggo gelukte haar dit niet, en bleef het erfelijk individueel bezit in stand. Communaal bezit wordt echter ook in streken aangetroffen, die nooit of in geringe mate met het dwangstelsel te maken hebben gehad.

De particuliere suikerindustrie beschikte niet over de dwangmiddelen der Gouvernementscultuur; zij sloot zich bij den bestaanden toestand aan en vond geene aanleiding om den overgang van losse naar vaste bezitsvormen opzettelijk te bevorderen; integendeel nam zij tegenover die verandering eene passieve houding aan.

Hoewel theoretisch de meest vaste bezitsvorm de beste is uit een oogpunt van productiviteit van den landbouw, is in algemeenen zin het ontwikkelingspeil van den Javaanschen landbouwer daaraan nog niet toe, getuigen ontstaan en gebruik van het groot grondbezit.

Toch is de meest losse vorm, het communaal bezit met periodieke verdeeling, af te keuren wegens de groote macht, die deze bezitsvorm legt in de handen van het desabestuur, hetwelk in het algemeen die macht niet op onberispelijke wijze weet te gebruiken.

Ontwikkeling van het communaal bezit met wisselende tot dat met vaste aandeelen is dan ook toe te juichen, en waar zich een verlangen naar die ontwikkeling openbaart, moet van Overheidswege hulp worden geboden door die ontwikkeling in goede banen te leiden.

§ 8. *De totstandkoming der grondhuur-overeenkomsten.*

Na al hetgeen haar omtrent de desacorruptie is gebleken en ook naar aanleiding van de bovenaangehaalde klacht, dat het onderzoek der aan te gane overeenkomsten te wenschen zou overlaten, heeft de Commissie nagegaan hoe de totstandkoming der akten in de praktijk plaats vindt; in het bijzonder daar, waar communaal bezit met wisselende aandeelen wordt aangetroffen.

In het algemeen wordt zoowel in individueele als in communale streken aan het onderzoek der contracten voldoende zorg besteed. Op enkele punten wil de Commissie hier nog wijzen.

Van het grootste belang in het bijzonder met het oog op de in communale streken geconstateerde knoeierijen, acht zij het z.g. vooronderzoek der contracten. Is er corruptie aanwezig, dan moet die in dit eerste stadium van onderzoek reeds aan het licht komen. Indien alle op den voorloopigen staat voorkomende personen zelf verschijnen voor den met het vooronderzoek belasten ambtenaar en hun nauwkeurig wordt afgevraagd elk der gegevens die daarbij noodig zijn, is de kans reeds groot dat stroomannen worden ontmaskerd, of bezwaren tot uiting komen.

Gebleken is evenwel, dat dit gewichtige vooronderzoek hier en daar, waar door overdracht van bevoegdheden de verlijding

van grondhuurakten door dezelfde Inlandsche ambtenaren geschiedt, met die verlijding is komen samen te vallen en daardoor hoogst vluchtig of in het geheel niet meer wordt gehouden. Elders geschiedde het alleen op de stukken, zoodat de aanstaande verhuurders er niet bij tegenwoordig waren. Men bepaalde zich dan tot vergelijking van den staat met de gegevens van den landrenteaanslag. (Lt. C.)

In een gewest was het vooronderzoek zelfs door een der vroegere Residenten verboden, doch langzamerhand door van elders gekomen lagere ambtenaren weer ingevoerd.

Op andere plaatsen constateerde de Commissie daarentegen tot haar genoegen een voorbeeldig vooronderzoek der huurakten, en dit niettegenstaande aldaar overdracht van bevoegdheden op de Inlandsche ambtenaren had plaats gevonden. Het bleek dat deze goede gang van zaken te danken was aan eene nauwlettende contrôle door het Europeesch Bestuur uitgeoefend.

Nu valt het niet te ontkennen, dat de meeste Bestuursambtenaren thans zoo met werk overladen zijn, dat hun voor dagelijksche contrôle vaak de tijd ontbreekt. Neemt men nu daarbij in aanmerking, dat overdracht van bevoegdheden van Europeesche op Inlandsche ambtenaren als uitvloeisel van de thans meer en meer ingang vindende ontvoogding van het Inlandsch Bestuur zich in de toekomst zal uitbreiden over de gansche suikerstreek, dan is het toezicht op het vooronderzoek voorzeker een onderwerp waarop de aandacht moet worden gevestigd. De bedoelde ontvoogding brengt o.m. met zich, dat aan het Inlandsch Bestuur de verlijding en bekrachtiging der grondhuurakten wordt in handen gegeven. Dit is reeds in tal van afdeelingen geschied. Als regel is daarbij de verlijding der akten opgedragen aan het districtshoofd, de bekrachtiging aan den Regent. Het toezicht op die werkzaamheden wordt voorloopig verzekerd door de in de overdrachtsbesluiten opgenomen bepaling dat tot een nader te bepalen datum de akten na verlijding door den met die verlijding belasten ambtenaar moeten worden ingediend aan den Regent door tusschenkomst van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur of den aan dezen toegevoegden Controleur. Deze laatste ambtenaar is het dus die den districtshoofden de vereischte opleiding en voorlichting heeft te geven, en daarom gaan voorshands alle akten

nog door hunne handen. In het Regentschap Cheribon, waar men voor het verlijden der akten beschikt over een met de agrarische zaken belasten Inlandschen ambtenaar, is de bovenomschreven gang van zaken het eerst gevolgd.

Terwille van de noodige eenvormigheid is door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur een model-ontvoogdingsbesluit opgemaakt dat vervolgens overal in de te ontvoogden ressorten is toegepast geworden. In dat besluit is de hierboven aangegeven werkwijze voor de verlijding en bekrachtiging der grondhuurakten opgenomen.

Komt de corruptie door het vooronderzoek niet aan het licht, dan kan dit door het daarop volgende verlijden der akten plaats vinden, mits ook deze werkzaamheid met de noodige zorg wordt verricht. Zeker mag worden getuigd, dat het verlijden der grondhuurakten, hetwelk tot voor korten tijd alleen door Europeesche ambtenaren geschiedde, bijna zonder uitzondering met de uiterste nauwkeurigheid plaats vond. Dat de uitlegging der contractueele voorwaarden te wenschen overliet is nergens gebleken. Evenmin dat met de bezwaren der niet-verhuurders in communale streken met wisselende aandeelen geen rekening zou worden gehouden, hetgeen doelt op de toepassing der artikelen 5 en 6 der Grondhuurordonnantie. Gewoonlijk verschijnen alle deelgerechtigden voor den verlijdenden ambtenaar, terwijl bij gemeentelijke verhuur de desbetreffende desa-beslissingen bij het contract worden overgelegd.

Zonder te willen afdingen op den ijver en de bekwaamheid der Inlandsche ambtenaren die tengevolge van overdracht van bevoegdheden meer en meer met het verlijden der grondhuurakten worden belast, acht de Commissie het noodig den nadruk te leggen op de noodzakelijkheid, dat vooral in den beginne leiding en toezicht op het verrichten van die voor hen nieuwe werkzaamheden niet ontbreken. Hoe vluchtiger deze verlijdingen in hun werk gaan, hoe meer kans dat ongerechtigheden, in weerwil van de aanwezigheid van vele desalieden en -bestuursleden, verborgen blijven.

Hier moge worden aangeteekend dat nopens de onvoldoendheid van het verlijden der contracten, waardoor uitleg e.d. niet tot haar recht zouden komen, door geen enkele

Inlandsche corporatie concrete gevallen zijn kunnen worden aangevoerd.

Volledigheidshalve kan hier worden gewag gemaakt van eenige andere gevallen waarin, zonder dat eigenlijke ontvoogding heeft plaats gehad, de bemoeienis van het Europeesch Bestuur met de totstandkoming der grondhuurovereenkomsten belangrijk terugtreedt. Hier wordt gedacht aan die plaatsen waar met gebruikmaking van artikel 3 vierde lid der Grondhuurordonnantie door den Resident de gelegenheid is geopend om onderhands grondhuurcontracten te doen sluiten. Hiervan is blijkens de bevindingen der Suiker-Enquête Commissie nog slechts in een viertal gewesten, en in twee daarvan slechts voor een enkele afdeeling of district, gebruik gemaakt. De praktijk van dezen maatregel is nog kort, zoodat daarover niets van belang valt mede te deelen[1]). Duidelijk is evenwel, dat, daar waar zelfs de verlijding der akten wegvalt en slechts eene registratie daarvoor in de plaats treedt, zooveel mogelijk contrôle op de totstandkoming der akten zeer gewenscht blijft. Men leze verder over hetgeen ten behoeve van dit toezicht is geregeld blz. 12 en 13 der „Toelichting".

Samenvattende is het van het grootste belang dat leiding en toezicht op de totstandkoming der grondhuurcontracten daar waar de werkzaamheden op het Inlandsch Bestuur zijn overgedragen, zoo goed mogelijk tot hun recht komen. Aanbeveling verdient, in het bijzonder in ontvoogde ressorten, doch ook elders, ter ontlasting van de plaatselijke ambtenaren, de aanstelling van een (Inlandsch) ambtenaar voor agrarische aangelegenheden, wiens werkzaamheid in de eerste plaats bestaat in het vooraf onderzoeken en dan verlijden der grondhuurakten.

§ 9. *Wijze van betaling van de grondhuur.*

Gebleken is, dat de uitbetaling der grondhuurgelden en der voorschotten daarop hier en daar geschiedt in tegenwoordigheid van Inlandsche ambtenaren. In sommige afdeelingen is dit

1) Men vergelijke Toelichting der Grondhuurordonnantie blz. 13 onderaan.

alleen voor betalingen bij langjarige verhuring het geval, elders in uitzonderingsgevallen. Er zijn echter afdeelingen waar de tegenwoordigheid van een Inlandsch ambtenaar regel is, en juist daar werden klachten vernomen, dat het desahoofd daarin aanleiding vond om de bevolking tot verhuur aan te zetten, hoewel hiervan geen bewijzen konden worden aangetroffen.

De Commissie is van oordeel, dat door deze tegenwoordigheid aan de verhuring zelf een ambtelijk karakter wordt gegeven, dat herinneringen aan den tijd der Gouvernementssuikercultuur kan opwekken. Beter is, dat de ambtelijke bemoeienis eerst aanvangt daar, waar de wilsovereenstemming reeds geheel tot stand is gekomen.

Hierop moge de aandacht gevestigd worden.

Ook uitbetaling aan desahoofden, anders dan bij gemeentelijke verhuringen wordt verkeerd geacht. De Commissie vond er voorbeelden van, dat dit tot malversatiën en ontslag der desahoofden leidde.

Uitbetaling aan de desahoofden is in de afdeeling Sidhoardjo langen tijd een gevolg geweest van het stelsel der z.g. Arendscontracten. Hier regelden de fabrikanten de verhuur geheel en al met het desahoofd, dat elk jaar eene bepaalde uitgestrektheid in zijne desa voor den rietaanplant reserveerde, waartegenover de fabrikant op zich nam de op alle gronden der desa rustende belasting te voldoen, plus eene kleine vergoeding aan de rechthebbenden op de in dat jaar verhuurde grondstukken. Niet alleen de belastingpenningen, doch ook de aan de verhuurders toekomende bijslag werd dan door den fabrikant aan de desahoofden ter hand gesteld.

Het is der Suiker-Enquête Commissie gebleken dat veel in dit stelsel is veranderd, en dit zooveel mogelijk in overeenstemming is gebracht met den tegenwoordigen tijd. Wel wordt evenals in andere communale streken met wisselende aandeelen de geheele verhuring door het desahoofd geregeld, doch de huurprijzen zijn op het tegenwoordige peil gebracht en er wordt voor gezorgd dat de deelgerechtigden het hun toekomende inderdaad ontvangen. Behoudens het reserveeren der belastinggelden onderscheidt zich het stelsel der Arendscontracten momenteel wat

betreft de vrijwilligheid van den grondafstand niet van de verhuring in andere streken met soortgelijken vorm van grondbezit.

Keeren wij thans terug tot de betaling der grondhuurgelden, zoo valt nog mede te deelen, dat door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur zoo noodig verder de vereischte voorzieningen kunnen worden getroffen om er voor te waken, dat de door het desahoofd ontvangen huursommen weer op behoorlijke wijze aan de deelgerechtigden, wier aandeel geheel of ten deele voor den rietaanplant is aangewend, worden uitgekeerd (blz. 20 der Toelichting). Alleen in het gewest Banjoemas is daaromtrent eene uitvoerige regeling ingesteld. In de andere suikergewesten werd de noodzakelijkheid daarvan nog niet gevoeld.

Opmerking verdient, dat van de zijde der ondernemers met de betalingen altijd tuinemployé's of boekhouders, hier en daar zelfs speciale betaalmeesters worden belast. Nergens was dit werk aan mandoers en dergelijken overgelaten.

Betaling aan groepen van verhuurders ineens heeft op enkele suikerfabrieken plaats.

Op een paar andere geschieden de betalingen op verzoek en in tegenwoordigheid van de verhuurders aan de desahoofden.

Deze laatste methode kan tot misbruik aanleiding geven.

§ 10. *Uitreiking van een uittreksel uit het exemplaar der huurovereenkomst aan den Inlandschen verhuurder.*

Door verscheidene Inlandsche vereenigingen werd het verzoek gedaan om den Inlandschen verhuurder in het bezit te doen stellen van een exemplaar der bekrachtigde grondhuurovereenkomst, omdat het voor den verhuurder bij het sluiten van langjarige contracten zoo moeilijk wordt het juiste tijdstip te bepalen, waarop hij achtereenvolgens den grond weer ter beschikking heeft te stellen van den huurder, terwijl hij allicht in twijfel zal kunnen geraken omtrent den datum, waarop zijne overeenkomst eindigt. Hierdoor loopt de verhuurder gevaar te

goeder trouw zijne gronden opnieuw te verbinden nog vóórdat de oorspronkelijke overeenkomst is vervallen, hetgeen reeds voorkwam.

Omtrent dit onderwerp wordt in § 9 der Uitvoeringsvoorschriften van de Grondhuurordonnantie in Stbl. 1918 No. 88 bepaald, dat de bestuursambtenaar belast met de bekrachtiging der grondhuurovereenkomsten het voor den huurder bestemde exemplaar der akten of aangiften met den meesten spoed aan dezen doet toekomen, daarentegen het andere exemplaar door hem wordt aangehouden en gevoegd bij de registers, vermeld in § 12 (de grondhuurregisters) om, voorzooverre betreft de huurakten, als minuut te blijven berusten in zijn archief. Het voor den verhuurder bestemde exemplaar wordt dus niet aan dezen uitgereikt maar in het archief van den hiervoren genoemden bestuursambtenaar bewaard, zooals evenzoo geschiedde ingevolge het in de overeenstemmende paragraaf van de grondhuurregeling van Stbl. 1900 No. 240 gegeven voorschrift.

Hoewel in de Toelichting op het betrekkelijk voorschrift niet vermeld staat, waarom men het voor den verhuurder bestemde exemplaar der huurovereenkomst niet aan dezen deed toekomen, meent men de reden daarvan te moeten zoeken in het resultaat van de door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur gehouden onderzoekingen omtrent de werking der Grondhuurordonnantie in Stbl. 1895 No. 247 naar aanleiding van door de Regeering terzake gestelde vraagpunten.

Luidens § 5 ten vierde van de voorschriften tot uitvoering van laatstgemelde verordening doet het Hoofd van Plaatselijk Bestuur de geregistreerde huurakten onverwijld aan den huurder en verhuurder toekomen. In de resumtie op de antwoorden der gestelde vragen vindt men nu in antwoord op de vraag[1]) „Worden de door de verhuurders bestemde exemplaren der „huurakten aan dezen ter hand gesteld? Zoo niet, waar worden „zij dan bewaard"?, dat dit voorschrift bijna nergens wordt opgevolgd. Men leest daar:

„De meeste bestuurshoofden zenden het voor den verhuur„der bestemde exemplaar niet aan dezen toe, uit vrees, dat het

1) Blz. 268 tweede vervolg der Grondhuurnota.

„anders spoedig verloren zou raken; sommigen beroepen er zich „op, dat de Inlander zelf er geen prijs op stelt de akten te be„waren; anderen verklaren niet te weten aan wien zij de akten „zouden moeten toezenden, indien meer dan een huurder in eene „akte compareerde. Met uitzondering van de weinige afdeelin„gen, waar althans de enkelvoudige huurakten in handen zijn „van de verhuurders, worden de voor dezen bestemde akten „toegezonden aan en bewaard door de desa-, districts- of onder„districtshoofden dan wel door de Controleurs of de Hoof„den van Plaatselijk Bestuur".

De overweging dat de Inlander gewoonlijk geen geschikte en veilige bergplaats heeft voor papieren van waarde, terwijl hij bovendien te zorgeloos en te slordig is om van hem te kunnen verwachten, dat hij gedurende het tijdvak waarover de langjarige overeenkomsten loopen, de akte ongeschonden zal bewaren, heeft de Regeering blijkbaar doen besluiten in de voorschriften tot uitvoering der grondhuurverordeningen van Stbl. 1900 No. 240 en Stbl. 1918 No. 88 te bepalen, dat de voor den verhuurder bestemde exemplaren blijven berusten in het archief van den bestuursambtenaar met de bekrachtiging der huurovereenkomsten belast. Wel is aldaar dus voor belanghebbenden de noodige inlichting te bekomen, het is echter bekend hoe weinig de verhuurder gewoon is van die gelegenheid gebruik te maken.

Inderdaad wordt die zorgeloosheid in het bewaren van documenten als een bezwaar gevoeld, maar waar het meer en meer blijkt vnl. in de cultuurcentra dat de Inlander zich rekenschap gaat geven van hetgeen van hem verlangd wordt, verdient het daarom aanbeveling met het gedaan verzoek rekening te houden; een verzoek dat op zichzelf niet meer dan billijk kan worden genoemd.

Zal de verhuurder geen behoefte hebben om in het bezit te worden gesteld van een volledig exemplaar van de met niet-Inlanders gesloten grondhuurovereenkomst, noodig komt het evenwel voor hem, wanneer hij daartoe aan den verlijdenden ambtenaar zijn wensch te kennen geeft, eenig bewijs in handen te geven van de gesloten overeenkomst. Dit zou hem kunnen worden verstrekt in den vorm van een in de landstaal opgemaakt

uittreksel uit de overeenkomst, waarin duidelijk worden aangegeven de tijdstippen, waarop de overeenkomst ingaat en eindigt en die waarop bij langjarige contracten de grond aan den huurder geleverd moet worden, benevens de uitgestrektheid en ligging van den verhuurden grond met vermelding van den huurprijs. Bij gemeentelijke verhuur kan dit bewijs in handen worden gesteld van het betrokken desahoofd.

Opgemerkt wordt, dat het aanbeveling verdient voor de bedoelde extracten eene zekere vergoeding te berekenen, die op een niet te hoog bedrag zou kunnen worden gesteld.

Het is hier de plaats tevens de aandacht te vestigen op de bewaring, niet alleen van de bedoelde uittreksels en exemplaren der akten in de desa, waar zij aan spoediger bederf onderhevig zijn, doch ook op het opbergen der exemplaren van de van langjarige overeenkomsten opgemaakte akten op de Bestuurskantoren.

Het is der Commissie gebleken, dat het bijhouden en bewaren der grondhuurregisters reeds nu niet overal met de noodige zorg geschiedt.

Wenschelijk komt het voor naar aanleiding van het hier opgemerkte middels eene aanschrijving de Hoofden van Gewestelijk Bestuur van eene opdracht te voorzien nopens het met de vereischte zorg doen bijhouden en bewaren der grondhuurregisters alsmede het bewaren van de exemplaren van langjarige huurovereenkomsten.

In overweging wordt dus gegeven om bij aanschrijving aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur eene regeling aan te bevelen volgens welke aan de verhuurders, die daartoe den wensch te kennen geven door den met de bekrachtiging belasten ambtenaar een door hem gewaarmerkt uittreksel uit de bekrachtigde huurovereenkomst wordt verstrekt. Dit uittreksel zal bevatten: De tijdstippen waarop de overeenkomst ingaat en eindigt, en die waarop bij langjarige contracten de grond aan den huurder geleverd moet worden, benevens de uitgestrektheid en ligging van den verhuurden grond met vermelding van den huurprijs.

De verstrekking van dit uittreksel zal geschieden tegen betaling van een door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur te bepalen bedrag aan schrijfloonen, dat aan dengene die het uittreksel vervaardigt wordt uitgekeerd.

Wat aangaat den wensch om opmaking der grondhuurakten in het Maleisch, zoo wordt verwezen naar het ingevolge het eerste lid van § 2 der Uitvoeringsvoorschriften op de Grondhuurordonnantie vastgestelde model A[I]., tegen het gebruiken waarvan immers geenerlei bezwaar bestaat. Niet-Europeesche huurders plegen zich reeds lang van een Maleischen tekst te bedienen.

§ 11. *Grondhuurprijzen.*

Met dit onderwerp komt de Commissie tot een voornaam punt van haar onderzoek: de beantwoording n.l. van de vraag, of de grondhuurprijzen voldoende zijn.

Men stelle op den voorgrond dat de boven in § 1 aangehaalde wensch naar verhooging der grondhuurprijzen omdat die niet in overeenstemming waren met de geldswaardige opbrengst bij aanplant van padi en tweede gewassen, geuit werd in de jaren 1918 en 1919, toen hier eene stijging van productenprijzen begon, waarvan kan worden getuigd, dat zij zonder voorbeeld is in de geschiedenis.

Bedenkt men daarbij dat toenmaals grondhuurprijzen van f 25.— tot f 35.— de bouw in sommige streken geen zeldzaamheid waren, dan is de klacht van lage grondhuur alleszins te verklaren. Wel verhoogden sommige ondernemers uit eigen beweging de betalingen voor de door hen gehuurde gronden, en werden vele andere bereid gevonden om de wenschen der grondbezitters die vooral onder invloed van Inlandsche vereenigingen, meer huur vroegen, in te willigen, er waren er altijd, vooral in den beginne, die met de ontstane duurte geen rekening hielden en slechts noodgedwongen tot verhooging der betalingen overgingen. Van Inlandsche zijde gaf men aan deze minder tegemoetkomende houding den uitleg van verzet van het kapitaal, hetgeen ontevredenheid verwekte.

Het is thans, nu de nieuwe grondhuurbepalingen bijna drie jaar in werking zijn en de minimum-prijzenregeling ten gevolge

van het sluiten van langjarige overeenkomsten overal toepassing heeft gevonden, voor de Suiker-Enquête-Commissie niet moeilijk op de vernomen klacht een antwoord te geven. Immers, door die minimum-prijzenregeling, waarmede de Regeering in 1918 ingreep in de bestaande grondhuurtoestanden, is aan de klachten geheel tegemoet gekomen. De berekeningsmethode daarvan waarborgt juist, dat de door de landbouwnijverheid betaalde bedragen in eene passende verhouding staan tot de waarde van het genot, hetwelk de grondbezitter door de verhuur van zijne gronden derft. [1])

In verband met de algemeene stijging der padiprijzen werd in enkele gewesten bij de vaststelling der minimum-prijzen daarmede rekening gehouden.

De bedragen der minima zijn natuurlijk verschillend al naar de streek en den aard der gronden. Hier volgen de grenzen waartusschen eenige dier vastgestelde minimum-prijzen gelegen zijn:

Residentie Banjoemas	f 40.—	f 95.—
Afdeeling Sidhoardjo der Residentie Soerabaia	„ 40.—	„ 102.—
„ Kediri	„ 40.—	„ 106.—
„ Cheribon	„ 40.—	„ 105.—
„ Semarang	„ 35.—	„ 95.—
„ Madioen	„ 40.—	„ 95.—

Dit zijn ongeveer de prijzen die voor de in den regel door de suikercultuur ingehuurde gronden zijn vastgesteld.

De langjarige overeenkomsten beginnen thans overal ingang te vinden. De sluiting ervan stuit evenwel meermalen af op den onwil der grondbezitters om zich voor zoo langen tijd te verbinden. In Banjoemas kwam het voor, dat de grondbezitters wel wilden verhuren, doch onder invloed van drijvers niet durfden. Inlandsche vereenigingen hebben wel den wensch geuit dat geen andere dan éénjarige contracten voor grondhuur zouden worden gesloten. Zonder dit denkbeeld te willen overnemen is de Suiker-Enquête Commissie niettemin van meening dat aan een huurcontract van 21½ jaar behalve voordeelen, ook nadeelen zijn verbonden. Als voordeelen noemt zij de betere huurprijzen,

1) Vgl. Toelichting blz. 1.

het opheffen van het voorschot en de verhooging van de bedrijfszekerheid der suikerindustrie. Een nadeel acht de Commissie het echter, dat de Inlandsche grondbezitter in den regel behalve zichzelf ook zijne rechtverkrijgenden in de toekomst verbindt en hij deze gevolgen nauwelijks kan overzien. Het komt haar evenwel voor, dat de voordeelen ruimschoots opwegen tegen de nadeelen. Ook zijn er ondernemers die het niet noodig of gewenscht achten van de nieuwe bepaling gebruik te maken. Deze zijn echter de uitzonderingen.

Opmerkelijk is ook, dat de hooge grondhuurprijzen van het jaar 1920 de ondernemers niet hebben afgeschrikt van het aangaan van 21½-jarige contracten, die natuurlijk op den voet dier hooge prijzen moesten worden afgesloten, waarbij dan nog kwam de te betalen premie, die in den regel werd berekend op het bedrag van één occupatie, zoodat de grondbezitter, naar men het uitdrukt, „een jaar huur cadeau" kreeg. Slechts hier en daar kwam het voor, dat bij omzetting van een loopend 12-jarig contract (onder de oude bepalingen gesloten) in een 21½-jarig voor de vaststelling der premie verrekening plaats vond met reeds genoten vooruitbetalingen. In den regel evenwel werden die voorschotten kwijtgescholden. Men kan dus zeggen, dat aan premie en grondhuur in 1920 enorme bedragen aan de grondbezitters zijn betaald. Bij de meeste suikerfabrieken (er zijn fabrieken die tot f 150.— de bouw betaalden) die langjarige contracten afsloten liep dit in de tonnen gouds.

Opmerkelijk is tegenover dit standpunt der ondernemers, die zelve in 1920 onder zeer gunstige voorwaarden werkten, de houding van een enkelen hunner. In Kediri is het voorgekomen, dat zeer kort voor de inwerkingtreding der nieuwe grondhuurregeling eene onderneming hare loopende 12-jarige contracten vernieuwde, teneinde voorloopig gedurende eenige jaren zekerheid van den grond te hebben, zonder met een langjarig contract te vervallen in de minimum-prijzenregeling, welke stond te worden afgekondigd. De met de bekrachtiging belaste ambtenaar weigerde deze overeenkomsten, waarop de Resident in hooger beroep terecht besliste dat zij niets onwettigs daarstelden, doch tevens gelastte dat den grondbezitters eerst nog eens

duidelijk zou worden voorgehouden onder welke omstandigheden zij tot de verhuring hunner gronden overgingen.

De stijging der grondhuren bleef echter niet tot de op langen termijn afgestane gronden beperkt. Integendeel is der Commissie gebleken, dat de aanlegging der minima eene bijzondere inwerking op de markt heeft uitgeoefend, zoodat ook de op korten termijn verhuurde gronden aan de prijsstijging gingen meedoen[1]).

In Banjoemas stegen de voor middelmatige gronden betaalde prijzen tot f 100.— en f 125.— per bouw en werden oude contracten van f 65.-- en f 80.— tot f 90.— verhoogd.

In Semarang is eene stijging geconstateerd van f 45.— in 1919 tot f 75.— in 1920 en van f 60.— tot f 80.— Op eene andere suikeronderneming moest voor de inhuur van in 1923 te beplanten gronden de prijs der sawahs met f 30.— per bouw worden verhoogd; die der tegallans met f 20.—; anders wilde men niet verhuren.

In Kedoe (Keboemen) loopen de betaalde huursommen van f 125.— tot f 200.-- de bouw. Voor dit laatste bedrag waren einde 1920 reeds 100 bouws door de suikeronderneming Remboen ingehuurd. De toeslag wegens langer aanhouden werd daar berekend naar den maatstaf der actueele hooge prijzen, hoewel de gronden vroeger voor f 80.-- waren ingehuurd.

In Pekalongan zijn prijzen boven f 100.— de bouw geen zeldzaamheid. Tjomal betaalt f 110.— tot f 120.—; bij braakinhuur f 150.— tot f 160.—.

In Djombang en Modjokerto zijn hooge minima ontworpen, doch nog niet vastgesteld. Dat zij zoo hoog uitvielen komt door de groote opbrengst dier gronden. Voor eenjarige contracten wordt f 100.— en meer betaald. Tot voor korten tijd waren die prijzen in Djombang nog laag.

In Kediri wordt gemiddeld f 65.— tot f 80.— betaald. De suikerfabriek Ngadiredjo betaalt f 50.— voor tegallans die zij voor den daarvoor vastgestelden maximum-termijn van 12 jaren heeft ingehuurd. Naar analogie met de 21½-jarige contracten past zij bij deze overeenkomsten het premiestelsel toe,

1) De verwachting, uitgesproken op blz. 4 der Toelichting is dus in vervulling gegaan.

hoewel zij daartoe natuurlijk niet door eenig voorschrift is verplicht.

In Besoeki betalen de suikerfabrieken voor eenjaarlijksche contracten f 100.-- tot f 125.—.

Daarbij komt dat, ook door de invloeden van landbouwersvereenigingen e.d., de minima op vele plaatsen zijn overschreden, en de ondernemers gereedelijk meer betaalden dan de vastgestelde minimum-prijzen.

In het algemeen kan worden getuigd, dat vooral de lage prijzen die vóór enkele jaren nog betaald werden, belangrijk zijn gestegen. Het percentage dier stijging wisselt blijkens de hierboven medegedeelde huursommen af van 50 tot 100%; bij enkele zelfs daarboven.

Daar waar reeds vrij hooge bedragen betaald werden was de stijging uiteraard minder, en wisselde af van 25 tot 50%.

Gaarne maakt de Commissie gewag van het ruime standpunt dat door vele ondernemers is ingenomen ten aanzien van de prijzen, betaald krachtens nog loopende langjarige overeenkomsten. Toen de algemeene duurte begon, pasten deze fabrikanten eigener beweging zooveel op de betrekkelijk lage huursommen toe, dat den grondbezitters een evengroot genot uit hun bezit werd geschonken als zij zouden hebben gehad, indien zij de beschikking over hun grond hadden bezeten en zelf de toen zoo winstgevende Inlandsche gewassen hadden kunnen telen.

Het voorafgaande heeft betrekking op de cijfers welke de Commissie zooveel mogelijk uit de praktijk heeft verzameld. Het heeft haar aan tijd en betrouwbare gegevens ontbroken om zelf eene goede grondhuurstatistiek aan te leggen. Eene statistiek, door het Syndicaat eenige jaren geleden begonnen, is de laatste jaren niet vervolgd, terwijl ter Agrarische Inspectie voor hetzelfde doel verzamelde gegevens nog niet zijn bewerkt.

Er zijn echter veel en veel hoogere prijzen betaald dan de minima of die welke de minima eenigermate overschreden. Het jaar 1920 geeft daarvan merkwaardige gevallen. Inlandsche landbouwers sloten zich aaneen, desahoofden vormden bonden, met de afspraak voor hunne gronden minstens f 150.— per bouw

te bedingen. Gronden werden openbaar geveild en à contant door den meestbiedende voor een jaar (één Westmoesson plus één Oostmoesson) ingehuurd, voor bedragen van f 175.— per bouw en meer.

Dit waren natuurlijk uitzonderingen. In het algemeen kan echter op grond van de waarneming worden getuigd, dat sedert 1918 en 1919 de grondhuurprijzen zijn gestegen, hier en daar zelfs zeer belangrijk, en een behoorlijk aequivalent zijn gaan vormen voor het tijdelijk gemis van den grond. De Commissie acht dan ook de klacht, dat alom de grondhuurprijzen te laag zouden zijn, althans voor het tegenwoordige ongegrond. Integendeel, het is duidelijk gebleken, dat de grondhuurprijzen sterk aan den invloed van vraag en aanbod onderhevig zijn en dat zij zich ook onafhankelijk van het ingrijpen der Overheid stellen op een niveau, dat verband houdt met de genotsderving van den verhurenden grondbezitter.

§ 12. *Voorwaarden in grondhuurovereenkomsten gesteld en nakoming daarvan.*

Een waardevol inzicht in de praktijk der grondverhuringen mocht de Commissie erlangen uit de bestudeering van tal van voorwaarden, andere dan de in het modelcontract opgenomene [1]), en waardoor partijen elkanders vrijheid op verschillende wijzen hebben ingeperkt.

Enkele der merkwaardigste mogen thans afzonderlijke bespreking vinden.

a. Tijdstip van levering en van teruggave van den grond.

Bekend is, dat tijdig planten voor de industrie een voorname factor is, waarmede het welslagen van den oogst nauw samenhangt. Vandaar dat vaak wordt toegezegd dat eene premie zal worden uitbetaald bij vroege oplevering van den grond door den verhuurder.

Teneinde die vroege oplevering te bevorderen wordt verder wel bedongen het planten door den verhuurder van vroegrijpe

1) Zie Toelichting blz. 100 Nos. 1, 2, 3, 4, en 5, alsmede noot 12 onderaan.

padi in den aan de rietcultuur voorafgaanden Westmoesson. Soms wordt daarvoor eene belooning gegeven door den fabrikant, soms ook verstrekt hij de daarvoor noodige zaadpadi gratis, dan wel in natura in voorschot.

De premie voor vroege oplevering wordt meestal zoo geregeld, dat het bedrag daarvan geleidelijk afneemt, naarmate de levering later plaats vindt. De bedragen zijn verschillend. Eene veel voorkomende regeling is bijv. deze: Bij levering op 1 Maart wordt bijv. f 20.— per bouw uitgekeerd, op 15 Maart f 15.—, 1 April f 10.—, 15 April f 5.—, daarna niets meer. Overbodig te zeggen, dat de genoemde data alle binnen den huurtermijn van het contract zijn gelegen, want buiten dien vastgestelden termijn kan niet worden getreden.

In streken waar vroeg wordt geoogst, zooals in Banjoemas, wordt voor Januari-levering eene premie van f 30.— gegeven; voor Februari-levering f 20.— en voor Maart-levering f 10.—.

Opmerking verdient het z.g. Oelon-contract aldaar door eene suikerfabriek aangegaan. Dit is een zesmaandsch contract van 1 October tot 1 April voor beplanting met padi door den verhuurder tegen een huurprijs van f 15.— De oogst heeft plaats in Januari en is geheel voor den bewerker. In Februari wordt de grond door de fabriek opengemaakt.

De Commissie is van oordeel, dat de prikkel, dien de Inlandsche landbouwer door die premies ontvangt om op zijne beurt de padikweekbedden vroeg aan te leggen en tijdig zijn oogst binnen te halen, slechts ten goede kan werken. Ook behoeft het planten van vroegrijpe padi in het algemeen geen nadeel te wezen. Weliswaar geeft laatrijpe padi meer aan gewicht, (met naar verhouding iets minder voedingsgehalte) doch deze soort kan niet altijd en overal slagen. Ingeval de regens vroeg ophouden, is men met padi gendjah beter af.

Wat de nakoming dezer voorwaarde van vroege levering aangaat, nagenoeg alle suikerfabrieken klagen over te late oplevering van den grond.

Nu is aan den anderen kant de termijn van die oplevering soms zeer vroeg gekozen. Deze kan zoo vroeg worden gesteld, bijv. 1 Februari of 1 Maart, dat het in verband met de plaatselijke klimatologische- en bevloeiingstoestanden niet mogelijk

is het padigewas tot rijpheid te laten komen. Het opeischen van den grond door de suikerfabriek op zulk een vroegen datum is derhalve gelijk te stellen met een beding van braakhuur. Aldus de Directeur van Binnenlandsch Bestuur in diens rondschrijven aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur van 10 Maart 1919 No. 2909/A.I., waarbij werd medegedeeld, dat alleen dan geen bezwaar tegen zulk een vroegen datum zou zijn te maken, indien aan dat beding de zinsnede werd toegevoegd, dat de grond niet geleverd behoeft te worden dan nadat het op den grond staande rijstgewas zal zijn geoogst. Deze clausule heeft in de praktijk den naam van „Westmoesson-clausule" erlangd.

Gebleken is, dat die thans overal waar zulks in verband met de plaatselijke toestanden noodig is in de contracten wordt opgenomen en in ieder geval wanneer de verhuurders zelve daarop aandringen.

Het laat oogsten door den Inlandschen grondverhuurder wordt natuurlijk daardoor veroorzaakt, dat hij laat geplant heeft. Dit kan het gevolg zijn van irrigatie-moeilijkheden, slechte weersgesteldheid, gebrek aan ploegvee en verder aan zijne geringe activiteit. Psychologisch is dit laatste vaak te verklaren hieruit, dat de grondbezitter soms zoo weinig bij den padioogst is geïnteresseerd.

Dikwijls immers heeft hij den grond verpand voor schuld, en de voorwaarden waarop dat is geschied kunnen zóó ongunstig voor hem zijn, dat hij als deelbouwer op zijn eigen grond niet veel meer dan een koelieloon ontvangt. In andere gevallen heeft hij den komenden oogst reeds bij desagenooten in contanten omgezet. Wat is in zulke omstandigheden begrijpelijker, dan dat zijne belangstelling voor den padiaanplant gering is, ja geheel wegvalt?

Vaak echter ook trekt de Inlandsche grondbezitter een wissel op de practische overwegingen van den fabrikant, die terwille van de goede verstandhouding geen gebruik zal maken van zijn recht, op den leveringsdag van den grond den ploeg door het te veld staande gewas te halen.

De teruggave van den grond door den fabrikant kan weleens later geschieden dan de contractueele termijn voorschrijft.

Hierover wordt meer in het bijzonder gesproken in het hieronder volgende voorstel betreffende het uitkeeren van eene schadevergoeding. Zeer gebruikelijk zijn echter voorwaarden strekkende tot het teruggeven van den grond op een vroeger tijdstip dan de einddatum van den huurtermijn. Bedongen wordt dan de teruggave van den grond aan den verhuurder dadelijk nadat al het zich op die gronden bevindend suikerriet, droog rietblad en draagbaar spoor zal zijn verwijderd.

De Grondhuurordonnantie (Staatsblad 1918 No. 88) opent in § 16 harer Uitvoeringsvoorschriften, evenals dit in de overeenkomstige ordonnantie van 1900 het geval was, de mogelijkheid dat het Hoofd van Plaatselijk Bestuur op verzoek van beide contracteerende partijen den huurder machtigt om den grond na verloop van den huurtermijn gedurende ten hoogste drie maanden in gebruik te houden.

Gebleken is dat hiervan betrekkelijk weinig gebruik wordt gemaakt en voorts dat het gewoonte is, dat den verhuurder voor elke maand der langere occupatie een zeker bedrag als schadevergoeding wordt uitbetaald.

Over deze schadevergoeding spreekt de ordonnantie niet; zij is geheel aan partijen ter regeling overgelaten.

Dat de bedoelde machtiging niet vaak wordt verleend, is wel hieruit te verklaren, dat de termijn, gedurende welken de grond bij den huurder in gebruik zal zijn, gewoonlijk ruim genoeg wordt genomen.

Alleen bijzondere omstandigheden dus, zooals buitengewoon late oplevering van den grond door den bezitter, stremming in het bedrijf der fabriek door een defect aan de machinerieën, ongunstige weersgesteldheid, waardoor het snijden geen voortgang kan hebben, e. d. zullen tot het vragen van die machtiging nopen.

Het is evenwel ook gebleken, dat in de grondhuurcontracten wel de voorwaarde wordt bedongen, dat bij ingebruikhouden door den huurder van den grond na een bepaalden, binnen den afgesproken huurtermijn liggenden datum, eene premie zal worden uitbetaald. Zoo wordt bij teruggave van den grond in de maand Juli f 2.50 per bouw premie betaald, welke premie elke volgende maand tot en met October met f 2.50 per maand omhoog gaat. Dit is dus eene tegemoetkoming van den huurder aan

den verhuurder, waartoe eerstgenoemde niet door de voorschriften verplicht is, waaruit dan ook te verklaren is, dat dat beding wel wordt afhankelijk gesteld van eene tijdige oplevering door den grondbezitter of van het niet-voorkomen van rietbrand in het betrekkelijke tuincomplex. Aan den anderen kant is het een prikkel te meer voor den fabrikant tot vlug afmalen.

Uit den aard der zaak wordt over deze voorwaarde en de daaruit voortvloeiende geldelijke verplichting van den huurder in de Grondhuurordonnantie niet gesproken.

Algemeen wordt de schadevergoeding of premie voor elke maand gedurende welke de langere occupatie plaats vindt, berekend op een bedrag evenredig aan het voor den geheelen duur der contractueele ingebruikneming vastgestelde bedrag.

Nu kan het gevolg van eene langere occupatie van den verhuurden grond dit zijn, dat de grondbezitter dezen op een zoodanig tijdstip terugontvangt, dat hij in verband met de plaatselijke gesteldheden van klimaat en bodem den Westmoessonpadiaanplant niet meer met kans van welslagen in den grond kan brengen, en hij dus òf niets meer planten kan, òf een ander, minder loonend gewas zal moeten verbouwen.

Wat betreft nu eene langere occupatie *binnen* den in het contract opgenomen huurtermijn, eene occupatie derhalve waartoe de huurder krachtens de overeenkomst zelve reeds gerechtigd is, komt het der Suiker-Enquête Commissie gewenscht voor in dat geval de bepaling van de hoegrootheid der premie blijvend aan partijen over te laten. Immers, de overeenkomst geeft den huurder het recht over den grond te beschikken gedurende een bepaald aangewezen aantal maanden, tijdens welke de grondbezitter een zeker aantal oogsten mist. Met dit gemis houdt deze rekening bij de bepaling van den huurprijs, terwijl dit voor langjarige verhuringen van Bestuurswege voor hem wordt gedaan.

Anders wordt dit bij de langere occupatie in toepassing van het eerste lid *a* van § 16 der Uitvoeringsvoorschriften. Daargelaten nog dat deze West-moessonoogst door het bestaan van eene voorafgegane en reeds afgeloopen verhuring niet in het gedrang mag worden gebracht is in verband met den voortgeschreden datum de kans op het gemis van dien oogst aanmerkelijk vergroot.

Het komt der Suiker-Enquête Commissie niet billijk voor, dat, ongeacht de kans van slagen van dezen oogst, de vergoeding in dit geval eveneens berekend wordt naar den maatstaf van een evenredig deel der geheele huursom voor elke maand dat de langere occupatie plaats vindt. Hoezeer het ook den grondbezitter vrij staat, met het oog op deze overschrijding eene vergoeding te bedingen, berekend op het gemis van zijnen Westmoessonoogst, in de praktijk blijkt hij daarvan zoo goed als geen gebruik te maken. Slechts kwam ons ter oore, dat in de afdeeling Malang eenige grondverhuurders wegens het te lang aanhouden van den verhuurden grond door eene aldaar gelegen suikerfabriek zich tot het Bestuur hebben gewend met verzoek om uitkeering van eene schadeloosstelling. De betrekkelijke stukken waren in Mei 1921 nog in handen van den Residentierechter, die daaromtrent nog geene uitspraak had gedaan.

Wenschelijk is dus aan het verleenen van de bedoelde machtiging door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur eene waarborg te verbinden, dat de belangen van den Inlandschen landbouwer daarbij niet worden benadeeld. Deze zou kunnen worden gelegd in eene verplichting van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur om zich te vergewissen, of de langere ingebruikhouding van den grond noodwendig het gemis van den Westmoessonoogst zal veroorzaken. Dit moet naar plaatselijke omstandigheden beoordeeld worden.

In de Vorstenlanden, waar in verband met den gebruikelijken occupatietermijn van 12 maanden het langer ingebruikhouden en het gemis van een Oostmoesson-oogst regel is, bestaat hiervoor de z.g. kasèpanregeling, welke thans met het oog op de reorganisatie districtsgewijs voor de daarin gelegen ondernemingen bij Residents Besluit wordt vastgelegd[1]).

De voor de Gouvernementslanden gewenschte voorziening zou zijn te treffen in den vorm van eene aanvulling van het eerste lid *a* van § 16 der hooger genoemde Uitvoeringsvoorschriften krachtens welke de door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur te verleenen machtiging voor langere ingebruikhouding der gronden niet wordt verleend, tenzij dezen ambtenaar is gebleken dat

1) Krachtens die regeling is voor het gemis van dien Oostmoesson-oogst eene geldelijke vergoeding gewaarborgd welke aan dat gemis gelijkwaardig is.

voor het geval de langere ingebruikhouding gemis van een Westmoesson-padioogst tengevolge zal hebben, de verhuurder daarvoor is schadeloos gesteld met het volle bedrag van den naar de geldende regeling voor dien oogst vastgestelden minimumhuurprijs.

In de acten moet dan het beding worden opgenomen, dat, ingeval de grond langer wordt geoccupeerd, de schadeloosstelling naar bovengemelden maatstaf zal worden berekend.

Hierop ware bij aanschrijving de aandacht der plaatselijke ambtenaren te vestigen.

Tegen het stellen van een te laten einddatum voor de occupatie door den huurder kan alleen worden gewaakt door na te gaan of dit wellicht tengevolge zal hebben, dat gedurende een deel van den komenden Westmoesson meer dan 1/3 der sawahs of droge gronden aan den Inlandschen landbouw wordt onttrokken.

Wordt ingevolge het bij § 20 gedane voorstel de maximumduur van een oogstjaar ook voor gewone gronden gewestelijk vastgesteld, dan kan daarbij met deze late einddata worden rekening gehouden.

Eene klacht over het te lang aanhouden van gronden door de suikerfabriek Remboen werd ongegrond bevonden.

b. Toestand van den grond bij teruggave.

Soms wordt bedongen, dat de fabrikant den grond zal teruggeven, vrij van stronken en wortels.

Deze voorwaarde heeft in Banjoemas aanleiding gegeven tot eene bemoeienis van den Resident. De grondbezitters, die de voorwaarde van schoon teruggeven hadden gesteld, eischten schadevergoeding wegens het voorkomen van stronken en wortels. Door toedoen van het Bestuur werd die schadeloosstelling ten slotte op last van de Directie door den Administrateur uitbetaald.

Ook wordt wel bedongen dat de huurder de sawahdijkjes ongerept zal laten. De nakoming van deze voorwaarde is, met uitzondering van aan den omtrek der rietcomplexen gelegen dijkjes, in vlak terrein bijna onmogelijk en de voorwaarde wordt

dan ook meestal niet nagekomen. De fabrikanten wijzen daarbij op het nut van het wegwerken dezer galengans door de veldkoelies, wijl die dijkjes de schuilplaatsen van tallooze veldmuizen zijn.

In deze kwestie is thans voorzien, nu bij de nieuwe grondhuurbepalingen eene regeling is vastgesteld, volgens welke bij de bepaling der minimum-prijzen met den meerderen arbeid, verbonden aan het herstellen der galengans door den verhuurder is rekening gehouden.

c. Kostelooze afstand van grond.

De aandacht der Commissie is voorts getrokken door eene voorwaarde, welke inhoudt het desgewenscht kosteloos tijdelijk ter beschikking stellen van den huurder van strooken grond, noodig voor karreweg, voor lorrie's, en voor af- en toevoerleidingen. Dit kwam voor in de afdeelingen Djombang en Sidhoardjo der Residentie Soerabaia. In eerstgenoemde afdeeling werd tot in 1919 dit beding gemaakt ten aanzien van de communale desagronden, waarover de verhuurder niet eens de beschikking had. In genoemd jaar werd aan dezen misstand, te beschouwen als een overblijfsel uit den Gouvernementstijd, een eind gemaakt.

Het meer gebruikelijk beding, dat de afstand van aan den verhuurder toebehoorende gronden voor bovengenoemde doeleinden benoodigd, tegen een bepaalden prijs zal geschieden, evenredig aan de huursom van den in het contract verhuurden grond, is evenzeer aan bedenking onderhevig, wijl dit betrekking heeft op andere dan in de akte omschreven gronden. Waar het evenwel steeds kleine uitgestrektheden betreft, wordt laatstgenoemd bezwaar uit een practisch oogpunt niet van belang geacht.

d. Andere gestelde voorwaarden.

Sedert de vaststelling der minimumprijzen hebben enkele suikerfabrieken in langjarige contracten de volgende voorwaarde, of althans eene van gelijke strekking, opgenomen:

„dat de comparant ter andere zich het recht voorbehoudt „om dit contract eenzijdig te verbreken indien het blijkt, dat „door de vastgestelde minimumprijzen de voortzetting van het „bedrijf nadeel zal opleveren".

Ook komt voor, dat een bepaald bedrag wordt genoemd als hoogste grens voor den minimum-prijs, welken de fabriek nog wenscht te betalen, bijv. f 100.— of f 150.—.

Tegen deze clausule kan geen bezwaar bestaan. Het is geoorloofd om met goedvinden der verhuurders eene clausule op te nemen, waarbij bepaald wordt dat het contract door den ondernemer kan worden verbroken ook buiten de vijfjarige herziening der minimum-prijzen om.

Op eene suikerfabriek in Cheribon werd ten aanzien van den te betalen huurprijs in langjarige contracten aangetroffen deze voorwaarde:

„dat comparante ter andere bij de levering der gronden „voor een bepaald oogstjaar zal betalen de overeengekomen „huursom of zooveel meer als de minimum-prijzen bedragen, ver„minderd met de vastgestelde vergoeding voor 1 Oostmoesson, „en dat die vergoeding voor den tweeden Oostmoesson zal wor„den betaald op 15 Juli voor die gronden, welke alsdan nog niet „ter beschikking van de bevolking zijn gesteld".

Hoewel niet in strijd met de bepalingen, acht de Commissie deze clausule niettemin getuigend van een minder ruim standpunt van de zijde van den ondernemer. Slechts ééne aangrenzende onderneming heeft eenzelfde voorwaarde in hare contracten opgenomen.

Naar vernomen werd is bij het verlijden der huurovereenkomst door de grondbezitters protest aangeteekend tegen het stellen van deze voorwaarde. Daar de overgelegde desabeslissing (het betrof hier gemeentelijke verhuur) zich met de gestelde voorwaarde kon vereenigen, was er geen aanleiding de bekrachtiging te weigeren.

Andere clausules als die in verband met de braakhuur (nader te bespreken bij § 18) en onderhoud van tertiaire leidingen (behandeld bij Hoofdstuk III) worden hier voorbijgegaan.

Vermelding verdienen nog de volgende voorwaarden, welke voor zichzelf spreken:

Het niet planten van riet door den verhuurder in de perioden, dat de grond te zijner beschikking is.

Dezelfde voorwaarde met betrekking tot cassave, (deze wordt in Malang gesteld) en tot padi-gogo (Kediri).

Het niet aanhouden van tweeden snit van het door den fabrikant achtergelaten riet.

Het niet wegnemen door den verhuurder van aarde om steenen of pannen van te bakken.

§ 13. *Vergoeding wegens het in orde brengen der afgeoogste rietvelden.*

De vraag om meerdere vergoeding wegens het in orde brengen der afgeoogste rietvelden kan met betrekking tot de langjarige overeenkomsten worden beantwoord met de mededeeling dat overal bij de berekening der minimumprijzen ingevolge het tweede lid van § 6 der Regelen [1]) een bedrag voor dien meerderen arbeid is in aanmerking gebracht, dat meestal op f 5.— per bouw is gesteld. De Commissie is van meening, dat dit in den geest der aangehaalde zinsnede een matig bedrag is te noemen, en tevens eene behoorlijke vergoeding daarstelt.

De plaatselijke commissies als bedoeld in § 9 der „Regelen" hebben evenwel de gelegenheid, om ingeval de omstandigheden dat wenschelijk maken een hooger bedrag voor te stellen.

In verband hiermede vindt de Commissie geene aanleiding om nader op dit bezwaar in te gaan. Zij teekent hierbij nog aan, dat het bezwaar bij plaatselijke besprekingen wel werd voorgebracht door personen, niet-landbouwers, die van dien meerderen arbeid voor het in orde brengen van den grond niet de geringste voorstelling bleken te bezitten.

§ 14. *Inlandsche landbouwers als leden der commissies voor de vaststelling der minimum-grondhuurprijzen.*

§ 9 der „Regelen" schrijft in het eerste lid voor, dat zoo mogelijk, als niet-ambtelijke leden Inlandsche landbouwers zul-

1) Toelichting blz. 70.

len worden aangewezen om zitting te nemen in de plaatselijke commissies van onderzoek en beoordeeling van voorgebrachte bezwaren tegen de voorloopige minimumprijzen.

Naar aanleiding van de klacht dat deze commissies uitsluitend uit ambtelijke personen zouden bestaan, is onderzocht in hoeverre dat juist is. Gebleken is, dat Inlandsche landbouwers alleen in de residenties Cheribon, Semarang en Soerabaia in dergelijke commissies zitting hebben. Elders bleken geene daarvoor geschikte personen te zijn gevonden.

De Commissie acht de aanstelling van Inlandsche landbouwers in de bedoelde commissies gewenscht. Voorloopig stelle het betrokken Hoofd van Gewestelijk Bestuur de eischen voor die benoeming niet te hoog, omdat ook dit commissiewerk nog geleerd moet worden.

§ 15. *Bekendmaking van de definitief vastgestelde minimumprijzen.*

In § 12 der „Regelen" omtrent de vaststelling en de periodieke herziening der minimum-huurprijzen is voorgeschreven bekendmaking van de definitieve vaststelling daarvan in bepaalde bladen, en dat van de prijzen inzage kan worden genomen op de Gewestelijke en Plaatselijke Bestuurskantoren. Afschriften of uittreksels der betrekkelijke beschikkingen worden op schriftelijke aanvraag kosteloos aan belanghebbenden verstrekt. Er is dus gezorgd voor openbaarmaking der prijzen.

Van Inlandsche zijde werden echter meermalen klachten vernomen, dat de bekendmaking der vastgestelde minimum-prijzen niet op behoorlijke wijze in de desa geschiedde, waardoor de meeste grondbezitters daarmede niet in kennis werden gesteld.

Het is der Suiker-Enquête Commissie inderdaad gebleken, dat de bekendmaking der eenmaal vastgestelde minima, een belang van de grondverhuurders in de eerste plaats, aan die grondverhuurders vaak niet of zeer gebrekkig geschiedt. Wel is het bestaan van de regeling en de hoegrootheid der minima aan de desahoofden medegedeeld in de gebruikelijke bijeenkomsten

bij het onderdistrictshoofd, doch de bekendheid der prijzen bleek in de desa vaak te wenschen over te laten, en bleek deze alleen te bestaan bij die grondbezitters, die reeds langjarige overeenkomsten hadden aangegaan.

Ook kwam het voor, dat de minima werden opgevat als vaststaande prijzen, welke niet overschreden mochten worden.

Naar onze meening kan aan de bekendmaking van strekking en inhoud dezer besluiten niet te veel zorg worden besteed, waarom het der Commissie is opgevallen dat in § 12 der hoogerbedoelde „Regelen" niet is opgenomen het voorschrift van opzettelijke bekendmaking middels afkondiging en aanplakking op de meest doelmatige wijze in de desa zelf.

Bekendmaking van de voorloopig vastgestelde minima acht de Commissie d.e.t. niet gewenscht.

§ 8 der „Regelen" schrijft daaromtrent in het eerste lid voor, dat van die minima gedurende eene maand ter gewestelijke en plaatselijke Bestuurskantoren kan worden kennisgenomen, hetgeen voor de behoeften der praktijk voldoende kan worden geacht. Gebleken is dat bekendmaking der voorloopige minimumprijzen, die eenvoudig de uitkomsten der in de „Regelen" voorgeschreven berekeningen zijn en vaak belangrijk hooger waren dan de definitief vastgestelde, hier en daar tot verwarring bij de grondbezitters aanleiding heeft gegeven, zoodat door Hoofden van Gewestelijk Bestuur tegen die bekendmaking bezwaar is gemaakt.

Bekendheid der definitieve prijzen in de desa is echter een vereischte.

De Suiker-Enquête Commissie zou daarom gaarne zien, dat § 12 der „Regelen" in bovenomschreven geest werd aangevuld.

§ 16. *Berekening der ingehuurde uitgestrektheden.*

Ter gelegenheid van het Tweede Nationaal Congres van de vereeniging S.I. werd o.m. de wensch geuit, dat de fabrieken bij de bepaling van de uitgestrektheid der door haar gehuurde sawahs zich zullen houden aan de opgaven daarvan in den landrentelegger voorkomende.

Het is bekend, dat de bepaling van de uitgestrektheid van den ingehuurden grond meermalen meeningsverschillen tusschen huurder en verhuurder te voorschijn roept. Nadat partijen het over de ligging en de begrenzingen van het in te huren stuk grond eens zijn geworden kunnen zij over de oppervlakte daarvan soms niet direct tot overeenstemming geraken. Den verhuurder toch is, indien hij al een cijfer in het hoofd heeft, slechts bekend dat waarnaar zijn aanslag in de landrente is berekend. Veelal neemt de huurder echter een anderen maatstaf, n.l. opmeting door een eigen beëedigd landmeter.

De twee genoemde wijzen van meting, n.l. die voor de landrente en die door den fabrikant geven veelal verschillende uitkomsten. Hieraan is het voorkomen van oneenigheid tusschen verhuurder en huurder, waarop hierboven werd gedoeld, toe te schrijven.

Nu bestaan ten aanzien van den aan te leggen maatstaf ter berekening van de uitgestrektheid van den in te huren grond geene voorschriften. De in § 2 der Uitvoeringsvoorschriften op de thans geldende grondhuurordonnantie genoemde model huurakte verwijst naar den aan die akte gehechten, daarvan deel uitmakenden staat van verhuurde gronden, alwaar kolom 8 bevat de in bouws en roeden uitgedrukte, *geschatte* uitgestrektheid van die gronden.

Dat landrentemeting en eigen meting door den fabrikant in het algemeen verschillende uitkomsten geven is verklaarbaar, daar zij volgens verschillende methoden zijn uitgevoerd. Zooals bekend, hangen de uitgestrektheden der individueele grondstukken, zooals die voor den landrente-aanslag zijn berekend, samen met die van de z.g. landrente-perceelen, waarvan zij deel uitmaken, en waaruit zij door middel van eenigszins ruwe, door ongeschoolde personen uit de desa verrichte opmetingen en met gebruikmaking van eene zeer ruime speling in de berekening (tot 10% verschil is toegelaten) zijn afgeleid. De genoemde perceelen zijn wèl deskundig opgemeten, n.l. volgens de methode in het „Voorschrift voor de landrente-metingen", (Batavia, Topografische Inrichting 1913) waar op pag. 11 vermeld staat, dat alleen wegen, die met de heggen enz. minstens 2 meter breed zijn en leidingen, die minstens 3 meter breed zijn, buiten de

perceelen moeten worden gemeten. Alle smallere wegen en leidingen, bermen, steenhoopen, Inlandsche graven, boomen en velerlei tarra's meer worden dus als landrente-plichtig mee ingemeten, waardoor in geaccidenteerd terrein, zooals bij den voet der bergen, een tarra van soms meer dan 10%, ja zelfs tot 30% toe ontstaat. Deze tarra vindt dus haren terugslag in de uitgestrektheden der individueele grondstukken, waaruit de landrenteperceelen bestaan, en welke bovendien, zooals hierboven gezegd is, uiterst ruw worden gemeten en berekend. Het is duidelijk, dat de fabrikant, die naar het oppervlak van die individueele stukken grond zijne totale inhuur te berekenen heeft, bij nauwkeurige opmeting door een beëedigd landmeter tot andere uitkomsten geraakt, en wel in den regel tot geringere oppervlakten, daar hij alleen die terreingedeelten opmeet, welke voor hem bruikbaar zijn om met riet te worden beplant. Levert de tarra der landrentemetingen voor het doel, waarmede die geschied zijn geen bezwaren op, (men kan door het heffingspercentage in den belastingkring elke correctie aanbrengen, die men wil), de fabrikant zal, vooral daar waar de tarra een eenigszins belangrijk percentage bereikt, met die landrentecijfers geen genoegen nemen en wel om de volgende reden. Hij is gebonden aan een bepaalden maximum-aanplant, dien hij niet mag overschrijden; dit maximum bestaat sinds jaren uit bruto bouws werkelijk geoccupeerden grond, dus met de gewone tarra van goten en paden, doch niet met de landrente-tarra van Inlandsche graven, steenhoopen, wegen, leidingen, enz. Als de fabrikant op een gegeven oogenblik verplicht wordt de landrenteoppervlakken voor de bepaling van den maximum-aanplant te gebruiken, kan hij dus het vroegere oppervlak niet meer beplanten; deze verkleining van zijn werkelijk maximum is voor sommige der kleine fabrieken aan den bergvoet (waar veel steenhoopen voorkomen) zoo aanzienlijk, dat de rentabiliteit der onderneming er door in gevaar zou komen.

Ziedaar dus eene bron van oneenigheid, welke tot uiting kan komen vóór of bij het verlijden van de grondhuuracte, aangezien de grondbezitter huur verlangt over hetzelfde oppervlak als waarover hij landrente betaalt.

De ambtelijke toelichting op de vorige grondhuurordonnantie van Stbl. 1900 No. 240 gaf op blz. 60 t/m 62 eene uitvoerige

behandeling van hetgeen werd verstaan onder „object der verhuring". Daarbij kwam ter sprake, waarom slechts de invulling werd gevorderd van de „geschatte uitgestrektheden". Het kwam er in de eerste plaats op aan, welk stuk grond in het genot van den huurder zou overgaan, ter voorkoming van bijv. latere onderhandsche verwisseling van gedeelten der huurperceelen tegen andere beter gelegen stukken grond van gelijke grootte. Daarom erkende de wetgever ten aanzien der bedoelde grondhuurovereenkomsten als object der verhuring alleen het huurperceel, en niet een zeker aantal vlakte-eenheden.

Op blz. 62 der Toelichting leest men dan verder:

„Het rechtstreeksch gevolg van het hiervoren besproken „beginsel is, dat latere — d. w. z. na de bekrachtiging der over- „eenkomsten — door den ondernemer c.q. geconstateerde meer „of minder bevindingen in den vlakken inhoud der door de aan- „geduide grenzen omsloten perceelen buiten de bemoeienis val- „len van het Bestuur, hetwelk alleen heeft toe te zien, dat bij „het gebruik van den grond die grenzen niet worden overschre- „den."

„Daarbij is geenszins voorbijgezien, dat de huurder den grond „per bouw pleegt in te huren en naar dien maatstaf de huursom „berekend wordt, maar deze omstandigheid behoefde niet in „den weg te staan aan de in de grondhuurregeling nedergelegde „gedachte, dat de bekrachtiging der overeenkomst alleen be- „trekking heeft op en bijgevolg alleen autorisatie verleent „tot occupatie van het huurperceel, zooals dit ten aanzien van „ligging en grenzen contractueel is omschreven.

„En evenmin behoeft die gedachte partijen te beletten ge- „volg te geven aan het door de goede trouw geboden en in de „praktijk dan ook algemeen erkend gebruik, om, indien binnen „de limieten van het huurperceel naderhand meer grond blijkt „te liggen dan aanvankelijk was opgegeven, het naar rato van „den huurprijs per bouw te weinig betaalde bij te passen; om- „gekeerd, bij minder bevinding, het ontbrekend aantal bouws „of vierkante roeden alsnog ter beschikking te stellen van den „fabrikant".

Hoewel nu de nieuwe grondhuurbepalingen om andere redenen (zie blz. 41—44 der Toelichting daarop) de fictie der

huurperceelen als object der verhuring hebben losgelaten is de schatting der in te huren uitgestrektheden behouden.

Bovenstaande aanhaling veronderstelt dus, dat partijen het op het oogenblik van de sluiting der overeenkomst ten overstaan van den verlijdenden ambtenaar met betrekking tot de verhuurde uitgestrektheden eens waren, en de meer of minder bevinding eerst plaats had bij het in bewerking nemen van den grond.

Het is echter gebleken, dat reeds vóór of bij het verlijden der huuracten tegenwoordig bijna overal vergelijking plaats vindt van de in den staat vermelde uitgestrektheden der in te huren gronden met de gegevens der landrentemetingen en indien deze hoogere cijfers opleveren, in meerdere afdeelingen de berekening der huursom volgens die landrentemetingen [1]) geschiedt. Daar, waar dit echter niet gebeurt en dus de fabrikant zich aan eigen meting wenscht te houden, openbaart zich vaak wantrouwen aan de zijde van den verhuurder, ook al stemt hij tenslotte in de transactie toe en, wordt de meerbevinding geconstateerd na de totstandkoming van het contract, dan geeft het standpunt door den huurder ingenomen, vaak aanleiding tot ontevredenheid. Het is der Suiker-Enquête Commissie gebleken, dat in 11 bestuursafdeelingen, verspreid over 9 gewesten de huurders ook bij meerbevinding volgens de landrentecijfers aan hunne eigen metingen vasthouden, terwijl klachten, welke de Commissie van S.-I.-zijde bereikt hebben, hare oorzaak bleken te hebben in zekere ontstemming tengevolge van dit standpunt der ondernemers.

Het wordt op grond van het bovenstaande wenschelijk geacht, over te gaan tot de aanneming van een eenvormigen maatstaf voor de berekening der ingehuurde uitgestrektheden, zoodat de schatting der oppervlakken door de vorige regelingen en ook door de thans geldende Grondhuurordonnantie gehuldigd, worde vervangen door eene berekening naar eene vaste methode. Eene aanleiding tot wrijving en ontevredenheid zal dan zijn weggenomen en eene betere verstandhouding tusschen huurders en verhuurders van den grond in het algemeen belang mogelijk gemaakt.

---

1) Letter C

Welke die maatstaf zijn zal, is naar het oordeel der Commissie niet twijfelachtig: De eenige, overal voorhanden, onpartijdige zij het dan niet geheel zuivere maatstaf is die der landrentegegevens. Voorzoover door de Suiker-Enquête Commissie is nagevraagd, had niemand der ondernemers tegen de invoering van dezen maatstaf eenige andere bedenking dan juist het hierboven aangehaalde tarrabezwaar. Hieraan is evenwel door de volgende correctie tegemoet te komen: Voor die ondernemingen, welke van oordeel zijn, dat zij bij aanneming der landrentecijfers voor de inhuur der gronden schade zullen lijden door vermindering van den totalen jaarlijkschen aanplant wordt op verzoek de haar toegestane maximum-aanplant zoodanig gewijzigd, dat bij gebruikmaking van de landrenteoppervlakken voor de inhuur der gronden die ondernemingen de beschikking behouden over evenveel grond als zij tevoren hadden, toen zij zich nog van eigen opmetingen bedienden. Die nieuwe maxima zullen dan voor elk dier ondernemingen afzonderlijk moeten worden vastgesteld door vergelijking der van oudsher geoccupeerde oppervlakken, voor het geheele areaal of voor een of meer gedeelten daarvan, met dezelfde oppervlakken volgens de landrentemetingen.

Op deze wijze zullen die ondernemingen slechts nominaal meer gronden inhuren dan vroeger, reëel echter de beschikking behouden over evenveel grond als zij sinds jaren beplant hebben.

Behalve het hierboven in het licht gestelde voordeel, dat oneenigheden tusschen huurder en verhuurder worden voorkomen, zal naar het oordeel der Commissie nog dit bereikt worden, dat overschrijding van maximum-aanplant zoowel als van het 1/3 deel der bouwvelden eener desa dan niet meer naar schatting, doch met onbetwistbare cijfers zal zijn te constateeren.

De hier voorgestelde maatregel ware vast te stellen als eene aanvulling van de Uitvoeringsvoorschriften der thans geldende Grondhuurordonnantie en wel in den vorm van een derde lid toe te voegen aan § 2 dier voorschriften, waarbij zal worden bepaald dat de uitgestrektheden, vermeld in de kolom 8 van het in het eerste lid dier paragraaf genoemde model A dezelfde zijn als die, waarnaar de aanslag in de landrente van de verhuurde gronden is berekend.

In verband met deze aanvulling komt het woord „geschatte" aan het hoofd dier kolom te vervallen, evenzoo boven kolom 7 van model B (aangifte), en zullen in artikel 10 sub *g* der Grondhuurordonnantie de woorden „naar schatting" te wijzigen zijn in „blijkens den van de huurakte deeluitmakenden staat of volgens de aangifte".

Het hiervoren bedoelde correctief, noodig om de bestaande arealen der suikerondernemingen in verband met bovenstaande ontwerpwijziging der grondhuurbepalingen in werkelijkheid op dezelfde grootte te houden, behoort naar het oordeel der Commissie eene plaats te vinden in de Fabrieken-ordonnantie in den vorm van eene bepaling krachtens welke het vastgestelde maximum der uitgestrektheid van den jaarlijkschen brutoaanplant van maalriet op verzoek van den betrokken ondernemer in overeenstemming wordt gebracht met de gegevens der jongste landrentemetingen, met dien verstande, dat bij gebruikmaking van de oppervlakten, waarnaar de landrenteaanslag der gronden is vastgesteld, door inhuur in totaal kan worden verkregen eene uitgestrektheid met maalriet beplantbaren grond, gelijk aan het tot dusverre zonder gebruikmaking der landrentegegevens voor die onderneming vastgesteld maximum van den jaarlijkschen brutoaanplant.

§ 17. *Het voorschotstelsel.*

De Commissie erkent, dat het voorschotstelsel in de economie der Inlandsche maatschappij een wezenlijk bestanddeel is van alle transactie. Zij acht het daarom verklaarbaar en juist, dat de grondhuurregelingen tot nu toe dat voorschotstelsel slechts aan banden hebben gelegd, doch het niet geheel hebben verboden. Wel is door de nieuwe grondhuurbepalingen een belangrijke stap in de richting van een voorschotverbod gedaan door bij het sluiten van 21½-jarige contracten alle vooruitbetalingen te verbieden.

a. Afwijking van de bepalingen.

Uit de praktijk der voorschriften is haar het volgende gebleken.

Op meerdere suikerondernemingen wordt van de bestaande bepalingen afgeweken. De fabrikanten komen er meestal rond voor uit, en erkennen vroeger te betalen dan de wettelijke termijnen toelaten. Zij verdedigen zich met te wijzen op de credietbehoefte van de verhuurders, welke zich doet gevoelen op geheel andere tijdstippen dan de wettelijk geoorloofde. Teneinde te voorkomen, dat de grondbezitter zich tot desagenooten om crediet gaat wenden en de grond den fabrikant dus ontsnappen zou, overtreedt de ondernemer dan noodgedwongen de bepalingen.

Tegenover deze ervaring der praktijk kan de Commissie slechts wijzen op de nieuwe bepalingen, welke de mogelijkheid openen om bij langjarige contracten reeds 30 maanden vóór de occupatie aanvangt eene premie uit te keeren. Overigens zal in § 24 van dit Hoofdstuk nog gelegenheid zijn om nader op dit onderwerp terug te komen.

Met erkenning van de hier geschetste bezwaren der ondernemers werden deze overtredingen in enkele afdeelingen door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur oogluikend geduld.

Veel vaker evenwel was dit eene reden tot weigering van de bekrachtiging der desbetreffende overeenkomsten.

b. De N. V. „Leen- en Inlegbank voor Wlingi".

Van grooteren omvang en ander karakter is eene overtreding der wettelijke bepalingen op het geven van voorschotten, die de Commissie heeft aangetroffen op de te Wlingi gelegen suikeronderneming Kenongo. De eigenaar dier onderneming verleende jarenlang door middel van eene aldaar gevestigde, hem toebehoorende, Credietbank stelselmatig voorschotten aan bezitters van gronden met het doel zich te gelegenertijd van de inhuur dier gronden te verzekeren. Het Binnenlandsch Bestuur had reeds geruimen tijd het oog op de handelingen van den ondernemer gevestigd, en is er tenslotte toe overgegaan alle contracten, waarop door middel van de Bank voorschotten waren verleend, te weigeren wegens overtreding der daaromtrent gestelde bepalingen. Teneinde nauwkeurig op de hoogte te komen van hetgeen de Bank doet en een onbelemmerd toezicht te kunnen

uitoefenen op de handelingen van den beheerder, is bij Gouvernements Besluit van 23 Maart 1921 No. 3a op voorstel van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur door de Regeering met gebruikmaking van artikel 22 der Statuten een gedelegeerde aangewezen. Daar uit de rapporten van het Plaatselijk Bestuur is gebleken, dat de Bank een nadeeligen invloed heeft op de volkswelvaart, terwijl de Bank bovendien overtollig is daar zich ter plaatse een filiaal bevindt der Blitarsche afdeelingsbank, is het te verwachten, dat einde 1925 wanneer de vergunning eindigt, deze niet door de Regeering zal worden verlengd, terwijl door de aanstelling van een gedelegeerde de geschetste praktijken wel zeer spoedig tot het verledene zullen gaan behooren.

c. Het in bepaalde gevallen mogelijk maken van het doen van meerdere vooruitbetalingen op de huursom.

De Commissie heeft tot dit voorstel aanleiding gevonden in het volgende:

Blijkens een schrijven van den Controleur van Moentilan in het voorjaar van 1918 aan den Assistent-Resident van Magelang gericht, werd door eerstgenoemde bij gelegenheid van het verlijden van grondhuurcontracten voor de suikerfabriek Medarie geconstateerd, dat in strijd met de bepalingen van art. 7 sub 2 der (toen nog van kracht zijnde oude) Grondhuurordonnantie (Stbl. 1900 No. 240) was gehandeld, doordat bij langjarige overeenkomsten de betaling van den huurschat niet, zooals voorgeschreven, plaats vond in gelijke bedragen voor elk oogstjaar, doch dat twee, drie, tot zelfs vier vooruitbetalingen tegelijk werden gedaan. Als reden hiervan werd door Medarie opgegeven, dat die vooruitbetalingen in het belang der verhuurders werden gedaan, n.l. met het doel hen weder in het bezit van de door hen verpande gronden te stellen. Op eene andere wijze verklaarde de ondernemer de gronden niet te kunnen ingehuurd krijgen. Volgens den administrateur van Medarie was in de districten Salam en Moentilan, alwaar suikerriet geplant wordt, het grootste deel der gronden in handen van woekeraars, aan wie ze verpand waren en die ongenegen waren tot verhuur aan de suikeronderneming.

Bij onderzoek was den Controleur gebleken, dat in de genoemde streken weliswaar ± 50% van den grond verpand was, doch tevens, dat de huurder niet vooraf had onderzocht, of de in te huren grond inderdaad in handen van pandhouders was, maar zonder verder onderzoek de bedoelde vooruitbetalingen verstrekte, met het gevolg, dat deze gelden ook voor andere, minder nuttige doeleinden werden aangewend.

Na de in 1917 verkregen uitbreiding met 500 bouws, waardoor de maximum-inhuur werd gebracht op 1000 bouws, werd in de onderdistricten Ngloewar en Mendoet van Zuid-Kedoe geplant en ook daar werden vooruitbetalingen als de hierboven bedoelde gedaan, hoewel de verpanding daar veel minder beteekende dan in Noord-Kedoe.

Het streven der genoemde suikerfabrieken wordt verklaard uit het feit, dat de Moentilanner slechts zijn grond verhuurt, wanneer de omstandigheden hem daartoe dwingen, zoo in het geval, dat hij zijn grond verpand heeft en hij kans ziet door het opnemen van een belangrijk voorschot bij de suikerfabriek dezen weder terug te krijgen. Gewoonlijk toch trekt hij meer uit den grond dan de verhuur daarvan hem opbrengt, daar hij twee rijstoogsten maakt en bovendien een oogst van tweede gewassen (meestal tabak).

Op grond van strijd met de bepalingen der Grondhuurordonnantie werd nu, in afwijking van de tot dusver gevolgde gedragslijn, door dien Controleur geraden de bekrachtiging der betrokken huurakten te weigeren.

De Assistent-Resident van Magelang komt in zijn brief over deze aangelegenheid aan den Resident van Kedoe gericht, tot de overtuiging, dat de vooruitbetaling der huurtermijnen had plaats gehad op roekelooze wijze, met het doel zooveel mogelijk gronden voor een langeren termijn in te huren en den aanplant zoo spoedig mogelijk op 1000 bouws te brengen, niet dus om de grondbezitters tegemoet te komen, waarom dan ook geen onderzoek was ingesteld of de gronden al dan niet belast waren. Hij acht deze vooruitbetalingen niet in het economische voordeel der bevolking, omdat het brengen van groote sommen gelds ineens onder de bevolking in volgende jaren een nadeeligen invloed moet doen gelden.

De Resident kon zich met deze opvattingen vereenigen.

Nadat echter de Directeur van Binnenlandsch Bestuur van deze aangelegenheid had kennis genomen, deelde dit Departementshoofd bij schrijven van 10 Juli 1918 No. 7096/A.I. den Resident van Kedoe mede, dat het zijne aandacht had getrokken, dat uit de overgelegde brieven van den Controleur van Moentilan nochtans gebleken was, dat er zich een aanzienlijk aantal gevallen had voorgedaan, waarin bij het sluiten van meerjarige contracten eene vooruitbetaling van meer dan één termijn van den huurschat ineens den verhuurder daadwerkelijk had verlost uit de handen van zijne schuldeischers, tevens pandhouders van zijne gronden. De Directeur van Binnenlandsch Bestuur oppert dan het denkbeeld aan de geschetste praktijk in bepaalde gevallen een wettelijken grondslag te geven in den vorm van eene aanvulling der geldende grondhuurbepalingen.

De Directeur wenschte nopens dit denkbeeld het gevoelen van den Resident van Kedoe, alsook bij rondschrijven van 5 Maart 1919 No. 2581/A.I., als bijlage VIII hierachter opgenomen, dat der andere Hoofden van Gewestelijk Bestuur nopens die wijziging der Grondhuurordonnantie te vernemen.

In de gelegenheid gesteld, kennis te nemen van de uitgebrachte adviezen, is het der Suiker-Enquête Commissie gebleken, dat sommige Hoofden van Gewestelijk Bestuur tegen het voorstel bezwaren hadden, welke als volgt kunnen worden samengevat: De hulp zal meestal slechts tijdelijk zijn, en de aanwending van het geld uiterst onzeker. De ondernemer, die als geldschieter optreedt, draagt in dit geval geen risico, daar hij zich het genot van den grond voor geruimen tijd heeft verzekerd. Hij zal meer dan voor het doel noodig is verstrekken aan den steeds op contanten belusten grondbezitter, terwijl ook Inlandsche geldschieters dit zullen gaan doen. Het vrij maken van schulden op den grond rustende is de taak der volkscredietinstellingen.

Nu moet uit het bovenstaande niet worden afgeleid, dat de hier voor het voetlicht getreden praktijk der suikerondernemingen Medarie eenig in haar soort is.

Het is uit het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie duidelijk geworden, dat de wettige termijnen der vooruitbetaling

zeer vaak niet worden inachtgenomen, en sommige ondernemers komen er rond voor uit, dat zij gewoon zijn betalingen te doen op tijdstippen, waarop de grondbezitters het geld het meest behoeven, zooals tegen het einde der vastenmaand, bij viering van feesten, alsook wanneer deze in de noodzakelijkheid verkeeren eene schuld te moeten aflossen. Van eene andere suikeronderneming werd vernomen, dat ruim 10 jaar geleden bij de inwerkingtreding van het bedrijf alleen door het volgen van geheel dezelfde gedragslijn als hierboven ten aanzien van Medarie beschreven, de noodige gronden konden worden ingehuurd. Hier was de maatregel slechts van tijdelijken aard en kon na enkele jaren, toen de meeste gronden in het rayon dier onderneming bevrijd waren, buiten werking worden gesteld.

In de afdeeling Bangil bevonden zich eenige jaren geleden de grondbezitters in dergelijke omstandigheden als die in het rayon van Medarie. Het Bestuur wendde zich in het belang der bevolking tot de Afdeelingsbank, welke den grondbezitters de noodige fondsen verstrekte ter vrijmaking van de bezwaarde sawahs. Daarop huurden de belanghebbende suikerfabrikanten de verpande gronden in en stelden zich borg voor de verstrekte gelden. Op deze wijze zijn toen in genoemde afdeeling ongeveer 3000 bouws van schuld bevrijd en, naar der Commissie bij onderzoek bleek, tot nu toe bevrijd gebleven.

Denkt men de Afdeelingsbank, die, naar uit het bovenstaande blijkt, niet dan eene lijdelijke rol vervulde en slechts als tusschenpersoon fungeerde, een oogenblik weg, dan heeft men hier eene soortgelijke hulpverleening van ondernemerszijde als in de hiervoren genoemde gevallen werd aangetroffen.

Het voorstel van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur geldt dan ook slechts het wettelijk regelen van eene praktijk, die niet alleen op Medarie, doch ook in andere streken en sedert jaren in bepaalde gevallen en meestal met medeweten van het Bestuur is uitgeoefend, zulks in het belang van de in geldnood verkeerende verhuurders zelf. Inplaats van hunne sawah onder nadeelige voorwaarden te moeten verbinden, ontvangen zij een bedrag gelijk aan de som, die benoodigd is, als huur ineens en in de latere jaren gedurende welke het contract geldig is lagere (restant) bedragen.

De Commissie nu is met den Directeur van meening, dat het zwaartepunt van de voorgestelde wijziging der Grondhuurordonnantie gelegen is in het scheppen althans van de mogelijkheid, dat een bezitter van bezwaarden grond eigenlijk eens verlost wordt uit de handen zijner schuldeischers. De aanwending van het geld is door de in afwijzenden zin adviseerende Residenten onzeker genoemd en terecht. Toch bleken bij het door den controleur van Moentilan ingestelde onderzoek 50% der onderzochte gevallen werkelijk tot het doel, de schuldbevrijding, te hebben geleid en deelde die zelfde ambtenaar in November 1920 der Commissie mede, dat die destijds bevrijde gronden, voor zooverre hij dat had kunnen nagaan, thans, derhalve na meerdere Inlandsche oogsten, nog altijd vrij, dus niet wederom voor schuld verbonden waren.

Met deze grondbezitters is dus inderdaad bereikt, dat zij weder voor geruimen tijd er voor behoed zijn, hun grond voorgoed in de handen van hunne schuldeischers te moeten zien overgaan. Met het standpunt, dat het meer in het bijzonder de taak der volkscredietinstellingen zoude zijn, de grondbezitters bij te staan in het van schuld bevrijden hunner gronden kan de Commissie zich niet vereenigen. Tegenover de te verstrekken gelden ontvangt eene Afdeelingsbank weliswaar de zekerheid van den grond, doch deze grond heeft voor de Bank slechts waarde in zooverre zij zich desnoodig door executie uit de geldelijke opbrengst kan voldoen. Rentegevend kan zij den grond in het algemeen niet maken, wijl het niet op haren weg ligt gronden te exploiteeren.

Het met betrekking tot de gestie der Bangilsche Afdeelingsbank medegedeelde toonde voldoende aan, dat deze credietinstelling slechts de schakel was tusschen den door schuld bezwaarden grondbezitter en den bij dien grond belanghebbenden ondernemer, van welken laatste de daad van schuldbevrijding uitging. De fabrikant daarentegen, die op de in het voorstel bedoelde wijze hulp verleent, ontvangt den grond in huur en kan zich door dat voordeel de groote uitgaven ineens alsook het renteverlies zeer wel getroosten.

De Suiker-Enquête Commissie is niet blind gebleven voor de nadeelen, verbonden aan eene onoordeelkundige verleening

van voorschotten op de gedachte manier. Het is vanzelfsprekend, dat de betrokken ondernemer in de eerste plaats eigenbelang op het oog heeft en dus bedoelt de door hem begeerde gronden gedurende den door hem gewenschten tijd aan zijn bedrijf te verbinden. Evenzeer is het bekend, hoe gevoelig zich de doorsneedesabewoner nog altijd betoont, wanneer hem aanbiedingen van contant geld worden gedaan. Van eene andere suikerondernemíng is der Suiker-Enquête Commissie bijv. gebleken, dat de meerdere vooruitbetalingen tegelijk alleen werden verstrekt om naar Mekka te gaan, voor feesten, en dergelijke.

Voorts is het niet ondenkbaar dat een minder nauwgezette grondhuurder de begeerde gronden eerst aan een strooman zal laten verpanden, teneinde de vooruitbetalingen ineens te kunnen doen.

Een correctief is dan ook onmisbaar te achten en tegenover het groote voordeel van het openen eener gelegenheid tot vrijwording van bezwaarde grondbezitters wenscht de Commissie den vollen nadruk te leggen op de hanteering der te scheppen bepalingen door de daartoe aan te wijzen ambtenaren. Zij acht het volkomen juist de beoordeeling van het economisch nut van *elke* aldus te verstrekken vooruitbetaling te leggen in handen van den met de bekrachtiging belasten Binnenlandsch-Bestuursambtenaar. Met name kan deze in elk voorkomend geval beoordeelen of de vrijmaking der gronden niet beter kan geschieden middels eene premie op langjarigen verhuur. Kan de Regeering goedvinden de toepassing der op te nemen bepaling middels aanschrijving in de bijzondere aandacht der Gewestelijke Bestuurshoofden aan te bevelen, dan acht de Commissie alle waarborgen aanwezig voor de bereiking van het bovenomschreven doel der nieuwe regeling.

Het is duidelijk, dat de bekrachtiging, door welke daad alleen de overeenkomst bindende kracht erlangt en daarmede daadwerkelijk tot stand komt, niet zal mogen plaats vinden dan indien de daarmede belaste ambtenaar volkomen overtuigd is van de deugdelijkheid van het voorafgaande onderzoek. In § 8 van dit hoofdstuk, waar in het bijzonder over de totstandkoming van grondhuurovereenkomsten wordt gehandeld, is op de waarde van de daaraan voorafgaande onderzoekingen

uitvoerig gewezen. Te meer klemt hetgeen daar is betoogd, met betrekking tot het hanteeren der onderwerpelijke aanvullingsbepaling in z.g. ontvoogde ambtsgebieden, waar het vooronderzoek en de verlijding, alsook de bekrachtiging der grondhuurovereenkomsten gelegd zijn in de handen van in die werkzaamheden wellicht nog niet volkomen ervaren Inlandsche ambtenaren. Te meer ook zal het instituut van den specialen ambtenaar voor agrarische werkzaamheden, de instelling van welke functie reeds bij § 8 werd aanbevolen, een zeer gewenschten invloed ten goede kunnen uitoefenen.

De Commissie vestigt nog de aandacht op de omstandigheid, dat de ontworpen aanvulling der grondhuurbepalingen aan de industrie eene gelegenheid biedt op meer gelijken voet dan tot nog toe mogelijk was, de mededinging aan te knoopen met de aan geenerlei beperking gebonden Inlandsche grondhuurders, wier voorschotpraktijken en grondhuurvoorwaarden naar bekend is zeer vaak niet in het belang zijn der in geldnood verkeerende Inlandsche verhuurders van grond.

Samenvattende geeft de Suiker-Enquête Commissie in overweging, dat de door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gedachte en in door dat Departementshoofd aangegeven vorm ontworpen aanvulling der Grondhuurordonnantie worde vastgesteld.

Voor het overige is zij van oordeel, dat de thans geldende grondhuurbepalingen, in bovenaangegeven zin aangevuld, de belangen der grondverhuurders in verband met het peil hunner economische ontwikkeling in voldoende mate beschermen.

§ 18. *Braakhuur.*

Aan dezen vorm van grondhuur, waarbij bedongen wordt, dat de grond gedurende den aan de beplanting met riet voorafgaanden Westmoesson niet met padi zal worden beplant zal hier eene afzonderlijke bespreking worden gewijd.

Van ouds is deze huurvorm in de residentie Pekalongan gebruikelijk geweest. De suikerfabrieken Tjomal en Bandjardawa plachten aldaar den grond in te huren voor den tijd van 24 maanden tegen een huurprijs, die niet hooger was dan voor eene occupatie van 14 maanden. In latere jaren werden kleine bedragen

voor het braakliggen bijbetaald (f 15.— à f 20.—), die echter lang niet evenredig waren aan het gemis van den rijstoogst. Dit gebruik van braakinhuur breidde zich langzamerhand in die streek uit, tot in Cheribon toe. In den loop der jaren werden de bijbetaalde bedragen hooger, terwijl de bevolking in de gelegenheid werd gesteld om van den braakgrond nog tweede gewassen te oogsten, waartoe de grond dan eerst in Februari of Maart door den fabrikant in bewerking werd genomen.

Ook in andere deelen van Java (Soerabaia en Pasoeroean) kwam braakinhuur voor, hoewel in geringere mate.

Toen nu het voedselvraagstuk aan de orde kwam, begon het Binnenlandsch Bestuur die braakhuur in het belang van de padiproductie tegen te gaan. Buiten Pekalongan en Cheribon was daaraan spoedig een einde gemaakt; sedert enkele jaren weigerden de Hoofden van Gewestelijk Bestuur met gebruikmaking van de in de vergunningsbesluiten opgenomen voorwaarde hunne toestemming tot het opnemen van het desbetreffende beding in de huurakten. In de beide genoemde gewesten echter, vooral in Pekalongan waar de braakhuur belangrijke afmetingen had aangenomen, was de afschaffing niet zoo gemakkelijk uitvoerbaar. Nadat nu reeds gedurende enkele jaren in alle besluiten van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur tot oprichting of uitbreiding van suikerondernemingen een verbod werd opgenomen tot het stellen der z.g. braakhuurvoorwaarde in de grondhuurovereenkomsten, is dit bij Stbl. 1918 No. 791, de z.g. Braakhuurordonnantie, uitgebreid tot een algemeen verbod.

Behalve in die gevallen waarin het Hoofd van Gewestelijk Bestuur schriftelijk vergunning daartoe heeft gegeven is het verboden in de op den voet van de Grondhuurordonnantie van 1900 No. 240 en van 1918 No. 88 te sluiten grondhuurovereenkomsten eenig beding op te nemen, of buiten op den voet van de bepalingen der Grondhuurordonnantie bekrachtigde grondhuurovereenkomsten om hetzij rechtstreeks, hetzij zijdelings, eenigerlei aandrang uit te oefenen of eenige handelingen te verrichten, daartoe strekkende dat voor beplanting met suikerriet bestemde gronden, waarop zoodanige grondhuurovereenkomsten betrekking hebben, niet met padi worden beplant gedurende den aan de beplanting met suikerriet voorafgaanden Westmoesson.

Voor het geven van die vergunning hebben de Hoofden van Gewestelijk Bestuur zich te gedragen naar de aanwijzingen hun door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gegeven.

Voor het geven van die aanwijzingen heeft de Directeur van Binnenlandsch Bestuur in Pekalongan onderhands eene Commissie aangewezen waarin behalve de betrokken Hoofden van Plaatselijk Bestuur, die als Voorzitter fungeeren, zitting hebben een ambtenaar van de Agrarische Inspectie, van het Departement van Landbouw en van dat der B. O. W. Bij deze z.g. Braakgrondencommissie, die reeds plaatselijke onderzoekingen en besprekingen heeft gehouden doch daarmede nog niet gereed is, zijn door de belanghebbende fabrikanten een aantal bezwaren tegen de afschaffing der braakhuur voorgebracht, waaruit het volgende kan worden medegedeeld.

Voornamelijk wordt gewezen op de eigenaardige toestanden in het z.g. Ramboetbevloeiïngsgebied in de afdeeling Tegal. Dit is eene betrekkelijk niet lang geleden ontgonnen streek, die dun bevolkt is en waar de bevloeiïng te wenschen overlaat. Vandaar dat het werkvolk voor de aldaar werkende suikerondernemingen vanuit het nabijgelegen Goeng-bevloeiïngsgebied moeten worden betrokken, hetgeen in verband met de eigen werkzaamheden der landbouwende bevolking groote moeilijkheden geeft, tenzij de tijd voor den arbeid in de tuinen zoo vroeg gekozen kan worden, dat die samenvalt met eene periode van slapte in den Inlandschen landbouw (Februari en Maart). Door braakhuur, aldus betoogen de betrokken ondernemers, wordt deze moeilijkheid volkomen opgelost. Zij wenschen dat $^1/_3$ van het oppervlak van den Ramboetaanplant braak kan worden ingehuurd. In verband met het bevloeiingswezen van dit gebied waar een z.g. golongan-stelsel bestaat, wordt, aldus de ondernemers, niet zooals meestal elders het geval is, hetzelfde grondstuk elk derde jaar, doch maximaal elk zesde jaar braak ingehuurd. De braakhuur is dus vanuit het standpunt van den grondbezitter hier minder frequent dan elders. Kon nu in dit gebied instede van op 1 December, reeds op 1 September water worden verstrekt aan bepaalde golongans, dan zou de rijstoogst reeds in Februari kunnen afloopen en dus zonder braakhuur toch de grond reeds vroeg door den ondernemer worden in gebruik

genomen. De ondernemers geven daarvoor eene bepaalde bevloeiïngswijziging in overweging.

De buiten het Ramboetgebied gelegen ondernemingen beroepen zich uit een oogpunt van werkvolkvoorziening op de onttrekking van werkkrachten aan hun arbeidsveld tengevolge van de uitbreidingen van aanplant der zooeven genoemde ondernemingen in het Ramboetgebied. Pogingen tot invoer van elders mislukten, daar ondanks hooge betaling de menschen wegliepen.

De bewaren zijn dus van tweërlei aard: de werkvolkkwestie en de bevloeiing.

De fabrikanten betoogen, dat zij zelf noode de braakhuur toepassen, daar hun dit behalve aan de hoogere huursom, ook aan wieden, herstel van door de regens dichtgespoelde goten e.d. veel geld kost, waartegenover geen hoogere opbrengst gesteld kan worden.

De Suiker-Enquête Commissie is van oordeel, dat zoowel aan het werkvolk- als aan het irrigatiebezwaar is tegemoet te komen. Daarbij zullen belanghebbenden zich wellicht groote kosten hebben te getroosten. Neemt men echter in aanmerking, dat de braakhuur ook voor de fabrikanten bezwaren met zich brengt, gelijk hiervoren is medegedeeld, dan ligt het ook op hunnen weg om aan de beëindiging van het systeem mede te werken.

Voor het werkvolkbezwaar is eene oplossing te vinden in de invoering van mechanische grondbewerking. Het is der Suiker-Enquête Commissie gebleken, dat deze wijze van grondbewerking in de Javasuikerindustrie nog zeer weinig ingang heeft gevonden. Eenige toepassing viel waar te nemen op 12 fabrieken, alwaar de machinaal bewerkte uitgestrektheden echter beneden 10% van den aanplant bleven. Voorts verkeerde het op 19 fabrieken in een stadium van proefneming. De Suiker-Enquête Commissie kan niet aannemen, dat zelfs voor zware gronden geene machines kunnen worden geconstrueerd, die al het werk in voldoend korten tijd en met besparing van tal van werkkrachten kunnen verrichten.

Het irrigatiebezwaar treedt terug, zoodra geregelde bevloeiïng wordt ingevoerd. Hierin zouden de ondernemers kunnen bijdragen.

Inmiddels wordt ingevolge de Braakhuurordonnantie door de Residenten van Pekalongan en Cheribon ieder jaar bepaald hoeveel bouws de betrokken ondernemers in braakhuur zullen mogen occupeeren.

De resultaten van deze rantsoeneering van Bestuurswege worden het best weergegeven door de volgende cijfers, voorstellende de uitgestrektheden, waarvoor braakhuurovereenkomsten in de opgegeven jaren zijn bekrachtigd en hoeveel daarvan in elk dier jaren braak is geoccupeerd.

Jaar	*Bekrachtigd*	*Geoccupeerd*
1917	8160 Bouw	8160 Bouw
1918	7640 id.	7640 id.
1919	6403 id.	5657 id.
1920	5278 id.	3012 id.
1921	2933 id.	2933 id.

In een enkel geval werd bij het toestaan van deze braakhuur de eisch gesteld, dat eene evengroote uitgestrektheid bevolkingsgronden door de fabriek in den Oostmoesson aan water voor de paditeelt zou worden geholpen.

In Cheribon is de regeling getroffen, dat elk volgend jaar minstens 10% minder braakgronden zullen worden ingehuurd dan het vorige. Als voorwaarde aan de fabrikanten wordt daarbij gesteld, dat als huursom voor den braaktermijn voor alle braakgronden minstens wordt uitbetaald de huurwaarde voor den Westmoesson als vastgesteld bij het Gewestelijk Besluit nopens de minimum-prijzen.

In het plantjaar 1920 bedroeg het totaal braakgronden in Cheribon nog 1485 bouws.

In verband met deze regelingen wordt in de grondhuurakten de voorwaarde opgenomen, dat gedurende den termijn van 1 October tot 1 Maart van de tijdperken gedurende welke de grond ter beschikking zal zijn van den huurder, slechts zooveel van de gronden braak zal worden geoccupeerd als door den Resident zal worden toegestaan.

De gevolgtrekking waartoe de Suiker-Enquête Commissie na dit alles komt is deze dat, afgezien van de voedselvoorziening, die de ratio der Braakhuurordonnantie was, tegen

beperkte braakhuur geen bezwaren bestaan, indien de grondbezitter voldoende wordt schadeloosgesteld voor het gemis van zijn padioogst.

§ 19. *Ambtsvelden.*

Met gebruikmaking van § 10 sub 1e *d* der Uitvoeringsvoorschriften op de oude Grondhuurordonnantie en van artikel 4 sub (1) A der nieuwe bepalingen [1]) zijn in vier van de tien suikerproduceerende gewesten door den Resident voorschriften uitgevaardigd ten aanzien van den maximum-duur van het oogstjaar bij huur van ambtsvelden. De door deze Hoofden van Gewestelijk Bestuur vastgestelde termijn is bij elk verschillend en loopt van 18 tot 22 maanden.

Zagen wij in de braakhuurregeling een streven om den duur van het door partijen aangenomen oogstjaar te beperken en een te vroegen begindatum daarvan te voorkomen, in § 12 *a* van dit hoofdstuk werd gesproken over eene wenschelijke beperking van het oogstjaar ten aanzien van den einddatum daarvan. Het komt der Commissie daarom raadzaam voor, dat de Hoofden van Gewestelijk Bestuur met betrekking tot alle gronden, ongeacht of het ambtsvelden dan wel gewone gronden zijn, den maximalen duur van het oogstjaar bij gewestelijke voorziening kunnen regelen. Daarom stelt de Commissie voor, dat alsnog eene desbetreffende bepaling zal worden opgenomen.

Langjarige inhuur van ambtsvelden ingevolge het tweede lid van artikel 4 voornoemd, is reeds in meerdere streken toegestaan. Bij de bespreking der Malangsche toestanden bleek, dat dit voor die afdeeling in het bijzonder is geschied teneinde de concurrentie van fabrikanten en bibitplanters op meer gelijken voet te schoeien.

Als regel wordt deze langjarige inhuur van ambtsvelden alleen toegestaan, wanneer voor de gewone gronden in de betrokken streek zoodanige overeenkomsten reeds gebruikelijk zijn.

De schadevergoeding door den huurder bij verwisseling van functionnaris aan den nieuwen rechthebbende uit te keeren

1) Zie blz. 16 der Toelichting.

was reeds onder de oude Grondhuurordonnantie een op den huurder drukkende last. Groote bedragen bleken jaarlijks daarmede gemoeid te zijn geweest; de door elk der fabrikanten betaalde bedragen beloopen jaarlijks eenige duizenden guldens, en daar waar vele mutaties in het desabestuur voorvielen tengevolge van vereeniging van meerdere kleine desa's tot eene grootere, steeg dit bedrag nog aanzienlijk. Deze kostbare uitgaven verklaren de in Cheribon en ook elders geconstateerde verwisseling van ambtsvelden met gewone gronden.

Ingevolge de nieuwe grondhuurbepalingen draagt bij desaverhuur van ambtsvelden voor langjarige overeenkomsten de Inlandsche gemeente het risico dezer schadevergoedingen [1]). Teneinde dit risico over een geheel oogstjaar te verdeelen is hier en daar de regeling getroffen dat de betalingen in termijnen geschieden. Verder is opmerkelijk, dat bijna algemeen de plicht tot schadeloosstelling ook bij desaverhuur van ambtsvelden vrijwillig door de fabrikanten wordt gedragen, daar zulke verhuur anders niet mogelijk blijkt. In den bestaanden toestand wordt dus rekening houdende met den wensch der verhuurders geen verandering gebracht. Stemt de fabrikant daarin niet toe, dan wil de desa niet verhuren.

De overdracht van het risico tengevolge van de desaverhuur schijnt dus in de praktijk haar doel te missen.

Ook de betalingswijze der huursom bij desaverhuur van ambtsvelden gaf aanleiding tot eene eigenaardige praktijk.

In Banjoemas is voor alle desaverhuur voorgeschreven eene betaling der huursom door de desa aan de deelgerechtigden in termijnen. Daar echter de rechthebbenden op de ambtsvelden dadelijke betaling van de geheele huursom verlangen geeft de fabrikant hun die, terwijl hij de huursom bovendien reeds aan de desa als verhuurster der gronden heeft uitbetaald. De betaling in driemaandelijksche termijnen heeft daar vervolgens plaats door de desa niet aan de rechthebbenden op de ambtsvelden doch aan den fabrikant, die zoodoende geleidelijk het eenmaal door hem te veel betaalde bedrag terug ontvangt.

1) Vgl. Toelichting blz. 44.

Ten slotte wordt aangeteekend, dat zich bij verhuur van ambtsvelden het verschijnsel heeft voorgedaan, dat de betaalde prijzen hooger waren dan die voor overeenkomstige gronden, niet-ambtsvelden waren bedongen, doch het meerdere niet in het contract werd vermeld, maar als premie aan de geapanageerden uitgekeerd, met de bedoeling de algemeene grondprijzen niet op te drijven.

Niet onmogelijk is het intusschen dat men hier met eene verkapte premie te doen heeft. Het kwam niet veelvuldig voor.

§ 20. *Niet opvolging van enkele bepalingen der Grondhuurordonnantie.*

Reeds in § 17 werd gewezen op het niet-nakomen van de voorschriften op de vooruitbetalingen, waarbij tevens werd medegedeeld, dat somtijds niet tot vervolging dier overtredingen was overgegaan.

Als andere niet vervolgde, hoewel bekend geworden overtredingen sedert 1 Januari 1913 werden aan de Commissie o.m. medegedeeld:

Beplanting van gronden zonder bekrachtigd contract.

Nader is gebleken, dat dit bedreven was door een tweetal suikerondernemingen in de afdeeling Djombang en wel voor de vervolging het noodige was voorbereid geworden, doch de stukken vervolgens in het ongereede waren geraakt dan wel waren blijven liggen, totdat het feit verjaard was.

Beplanting van andere gronden dan de in het contract genoemde, zulks met goedvinden van de rechthebbenden.

Inhuur van ambtsvelden als gewone velden, teneinde de verplichting tot schadevergoeding bij opvolging van rechthebbenden te ontduiken.

Beide laatste overtredingen zijn in Cheribon ontdekt tengevolge van het agrarisch onderzoek aldaar.

Stroomannen ter overschrijding van het 1/3 der sawahs.

Hierover een enkel woord.

Tegen het gebruik van stroomannen geeft artikel 15 der Grondhuurordonnantie een afdoend middel. Wij wezen er in § 10 *c* van het eerste hoofdstuk bij de bespreking der toestanden

in het Waroedjajeng-Kertosonogebied reeds op, hoe het er slechts op aankomt de rechtsbetrekking aan te wijzen tusschen den grond en dengene, die hem te zijnen behoeve doet gebruiken. Toch is men daarin te Ngandjoek nog niet geslaagd. Of eene in 1913 daartoe aangewende poging succes heeft gehad, kon niet meer worden nagegaan.

Het is voorts krachtens artikel 10 sub *g* der Grondhuurordonnantie eene reden tot weigering van de bekrachtiging van een grondhuurcontract, indien naar schatting meer dan $^1/_3$ gedeelte der tot het gebied eener desa of van een gehucht behoorende sawahvelden of der droge bouwgronden gedurende den geheelen Westmoesson of een gedeelte daarvan aan den landbouw der Inlandsche bevolking zou worden onttrokken en daarvan benadeeling van hare belangen wordt geducht.

Met uitzondering van het nopens de droge bouwvelden bepaalde was dit voorschrift reeds vanaf 1900 in de grondhuurbepalingen opgenomen nadat het vroeger weleens op het $^1/_5$ was bepaald geweest, en gedurende een zeker aantal jaren geheel onbeperkt was vrijgelaten.

Blijkens de laatste bewoordingen der zoo juist aangehaalde bepaling wordt (en werd) het aan de ambtenaren overgelaten te beoordeelen in hoeverre in elk bijzonder geval overschrijdingen kunnen worden toegelaten. Meeningsverschil was daarbij uiteraard mogelijk. Zoo is het wel voorgekomen, dat het Hoofd van Plaatselijk Bestuur de bekrachtiging weigerde en de betrokken Resident in hooger beroep de registratie niettemin gelastte, omdat blijkens een nader ingesteld onderzoek de onttrekking van meer dan $^1/_3$ der sawah's niet nadeelig te achten was (in 1914 en 1919 voorgekomen). Daarentegen kwam het ook voor, dat het Hoofd van Gewestelijk Bestuur in hooger beroep de weigering tot bekrachtiging goedkeurde, wijl een nader onderzoek de opvatting van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur volkomen rechtvaardigde.

In het algemeen waren geringe overschrijdingen ter afronding van complexen van ouds gebruikelijk. Iets verder ging men in Semarang, waar krachtens een rondschrijven van den Resident van het jaar 1914 tegen overschrijding geen bezwaar werd gemaakt, mits in 3 achtereenvolgende jaren in totaal niet

meer werd beplant dan het geheele aantal bouws sawah der betrokken desa. Daarbij was overwogen, dat de bevolking daarvan de gewoonte had in andere desa's, waar dat tegen lage prijzen mogelijk was, zelf gronden in te huren.

In verband nu met het ter zake handelend Regeeringsrondschrijven (circulaire 1e Gouvernements Secretaris dd. 8 April 1918 No. 208 X) dat er op aandringt in het belang van de voedselvoorziening alle overschrijding van het $^1/_3$ tot het allernoodzakelijkste te beperken, heeft de Resident van Semarang dat rondschrijven van zijn ambtsvoorganger ingetrokken. Dit had een protest van de zijde der belanghebbende fabrikanten tengevolge, welke ondernemers zich beriepen op het belang, dat voor hen gelegen is in het vormen van groote tuincomplexen, waarop de bevloeiïng en afwatering veel beter te regelen zijn, dan op tal van kleine afzonderlijk liggende stukjes sawah. De maatregel is evenwel, zij het geleidelijk, toch doorgevoerd.

§ 21. *Inhuur door de suikerfabriek Kalimati van in agrarisch eigendom bezeten gronden in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan.*

De Commissie meent een enkel woord te moeten wijden aan eene eigenaardige verhuring, waarvan zij in de residentie Pekalongan kennis nam.

De suikeronderneming Kalimati huurt aldaar een complex van ± 700 bouws agrarisch-eigendomsgronden in, gelegen in de desa's Bleder en Depok, en waarop zij tevens een recht van hypotheek heeft gevestigd. Bij de hypotheekakte is zij door de schuldenaren-grondeigenaars gemachtigd om namens dezen op te treden. Zij verhuurt derhalve de gronden aan zichzelf. Deze overeenkomst duurt 25 jaar; elk huurcontract loopt over een termijn van 5 jaren. Wat niet met riet beplant wordt dient ter bebouwing met padi, hetgeen in deelbouw geschiedt. Deze toestand is te eerder mogelijk, doordat de eigenaren bijna alle elders wonen (Pemalang, Madioen, enz.). Per jaar wordt ongeveer $^1/_3$ gedeelte door de suikeronderneming ingehuurd en bijna geheel in driejaarlijksche wisseling beplant. De aandacht

is op dezen toestand gevallen door eene klacht van een der grondeigenaren over de lage grondhuur.

Deze was 24 gulden per kalenderjaar, dus voor 18 maanden met de landrente, die door den ondernemer gedragen wordt, ongeveer f 40.—. In 1920 heeft de ondernemer dit verhoogd tot f 50.— en thans ontvangen de eigenaren f 60.—. Bovendien is de hypotheekrente, die van de huur wordt afgehouden, van 10% tot 8% teruggebracht.

Den aard der gronden in aanmerking genomen, is deze betaling thans behoorlijk te noemen; vele der tegenwoordige eigenaren hebben de gronden voor luttele bedragen gekocht.

De suikerfabriek Kalimati wil deze gronden gaarne langjarig inhuren. Hierbij stuit zij op de moeilijkheid, dat de grenzen der individueele stukjes grond niet bekend zijn, ook niet aan de eigenaren, en dus de kolommen 5 en 8 van den modelstaat letter *A*, vermeld op bladzijde 104 der Toelichting, niet kunnen worden ingevuld. De Landrentedienst heeft het geheele complex destijds in ongeveer 28 perceelen van ± dertig bouws elk verdeeld, van welke perceelen de grenzen thans niet meer op het terrein zijn terug te vinden. Die der individueele binnen die perceelen gelegen stukken, welke sedert door verkoop, vererving en dergelijke nog weer zijn versnipperd, zijn nog minder bekend.

Het Binnenlandsch Bestuur wil nu eene afbakening der grenzen voor elk aandeel tot stand brengen, waarover de Agrarische Inspectie zich nog zal uitspreken, nadat een onderzoek zal zijn ingesteld. In afwachting daarvan heeft de Resident van Pekalongan toegestaan, dat met de inhuur op den ouden voet worde doorgegaan.

Aangeteekend wordt nog, dat ongeveer $^1/_3$ van het geheele complex volgens den administrateur onbeplantbaar is, hoewel in de verhuring inbegrepen.

De Suiker-Enquête Commissie is van meening, dat het aanbeveling verdient de oplossing van dit vraagstuk aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur over te laten.

§ 21. *Burgerlijke rechtsvorderingen.*

De niet-nakoming van grondhuurovereenkomsten heeft tot betrekkelijk weinig rechtsgedingen aanleiding gegeven. Voor

zoover is kunnen worden nagegaan, kwamen er voor den Landraad in de laatste 7 jaren gemiddeld niet meer dan 13 zaken per jaar voor. Verreweg het talrijkst zijn de eischen tot terugbetaling door den grondbezitter van als voorschot genoten grondhuurpenningen, wanneer om een of andere reden de verhuur niet doorging. Deze eischen werden ook bijna alle toegewezen. Verder kwamen voor de volgende eischen: Levering van den grond, terugbetaling der huurpenningen van ambtsvelden bij aftreden van desahoofden, schadevergoeding wegens verbreking van het huurcontract.

Tegen Europeanen werden gedurende gemelde periode voor het Residentiegerecht gebracht niet meer dan 6 zaken. De meeste daarvan betroffen ontruiming van den grond na ommekomst van den huurtermijn, doch werden niet ontvankelijk verklaard.

§ 23. *Strafvervolgingen.*

Behalve de op verschillende plaatsen in dit hoofdstuk reeds genoemde weigeringen van bekrachtiging van grondhuurakten (zie § 3, § 17 a, b en c, § 20) kunnen hier nog worden vermeld de volgende gevallen, waarin sedert 1913 de goedkeuring aan gesloten overeenkomsten werd onthouden:

Het opnemen van een beding van weder-inhuur of van verlenging van de inhuur na afloop van den huurtermijn.

Verhuur aan eene andere suikerfabriek.

Opgeven van niet-aaneengesloten stukken als één huurperceel.

Tusschentijds overlijden van den rechthebbende op een ambtsveld, terwijl nog geen vervanger was benoemd.

Overschrijding van den maximum-duur van het oogstjaar voor ambtsvelden.

Voor zoover bekend zijn van 1913 af niet meer dan 92 overtredingszaken door de Residentiegerechten behandeld, welke tot delict hadden het ingebruiknemen van gronden zonder geregistreerd huurcontract. Bijna alle werden met geldboete gestraft.

16 Zaken hadden betrekking op ingebruikhouden van den grond na ommekomst van den huurtermijn zonder dat de vereischte machtiging daartoe was verkregen.

§ 24. *Grondverhuur bij Inlanders onderling.*

Op eene door de Suiker-Enquête Commissie aan de ondernemers gestelde vraag „Welke bezwaren heeft U tegen de bestaande wettelijke regeling van voorschotten op de huursom" is geantwoord, dat algemeen het bezwaar wordt gevoeld, dat de beperkende bepalingen op het geven van voorschotten, zooals deze in de Grondhuurordonnantie zijn vastgesteld, alleen gelden voor de verhuur van gronden aan niet-Inlanders en niet van toepassing zijn op de verhuur bij Inlanders onderling. Hiervan is het gevolg, dat het herhaaldelijk voorkomt, dat Inlandsche grondbezitters in geldnood verkeerende hunne gronden gewoonlijk tegen spotprijzen aan kapitaalkrachtige rasgenooten verhuren terwille van het zooveel eerder te ontvangen voorschot, waarvan de betaling niet aan tijd gebonden is.

Deze gronden worden dan later tegen veel hoogere prijzen aan den fabrikant verhuurd. Dit bezwaar klemt temeer zooals enkele opmerken, nu ingevolge de nieuwe Grondhuurordonnantie bij het sluiten van langjarige contracten in het geheel geen voorschotten mogen worden gegeven en acht men algemeen de toepassing van de Grondhuurordonnantie op de verhuur van Inlanders onderling ter bescherming van de kleine verhuurders tegen de kwade praktijken van kapitaalkrachtige Inlanders noodzakelijk.

Het hier voorgebrachte bezwaar mag allerminst nieuw genoemd worden. Reeds tijdens de door het Lid van den Raad van Indië, den Heer J. Mullemeister met de suikerfabrikanten gehouden besprekingen betreffende de herziening van de bestaande regeling ten aanzien van de verhuring van grond door Inlanders aan niet-Inlanders, waarvan de Grondhuurordonnantie van Staatsblad 1895 No. 247 het gevolg is geweest, werd dit onderwerp aan de orde gesteld, maar meende men de grondverhuringen tusschen Inlanders onderling niet aan regelen te moeten binden, hetgeen zooals het op blz. 81 der grondhuur-nota luidt trouwens onmogelijk zoude wezen, vermits dit de Staatsbemoeienis al te ver zoude voeren en de Bestuurstaak dan onuitvoerbaar zou worden.

Op de vergaderingen gehouden met de industrieelen door de in 1898 ingestelde Commissie, welke in opdracht had een onderzoek in te stellen naar de werking en toepassing der Grondhuur-ordonnantie van 1895, kwam de wenschelijkheid om de grondverhuur van Inlanders onderling aan de zelfde regelen te onderwerpen als die van Inlanders aan niet-Inlanders wederom ter sprake en werd van de zijde der industrie onder meer op het gevaar gewezen, dat te eeniger tijd de industrie niet meer over voldoende uitgestrektheid grond zal kunnen beschikken ten behoeve van de uitoefening van het bedrijf.

Ten aanzien van de betaling der huursom, werd in dit verband betoogd, is de fabrikant aan een termijn gebonden en is niet meer als vroeger in staat de verhuurders aan de noodige fondsen te helpen op het tijdstip, dat zij daaraan de meeste behoefte hebben. Deze zoeken nu hulp bij hadji's en bemiddelde desagenooten, die van de geldverlegenheid profiteeren om de gronden tegen veel lageren prijs te huren dan de fabrikant gewoonlijk betaalt, teneinde die later tegen hoogen prijs aan de ondernemers te huur aan te bieden of aan de huur te onttrekken, wanneer de fabrikant niet genegen is de eischen in te willigen.

De terzake gemaakte opmerkingen vinden behandeling op bldz. 252 en volgende van de derde vervolgnota betreffende de grondverhuur, waar antwoord wordt gegeven op de gestelde vraag of het aanbeveling verdient de grondverhuringen tusschen Inlanders onderling aan beperkende wettelijke bepalingen te onderwerpen.

De Nota zegt daaromtrent, dat de geopperde bezwaren niet zullen zijn te ondervangen op de wijze als door enkele industricelen werd voorgesteld n.l. noch door de bestaande beperkingen nopens de grondverhuringen aan niet-Inlanders op te heffen, in welk geval de geheele Grondhuurordonnantie wel zou kunnen worden ingetrokken, wat geen aanbeveling kan verdienen en trouwens niet zou zijn toegelaten door de 5de bepaling van de Agrarische wet en artikel 5 van het daaruit voortgevloeid Agrarisch besluit (Staatsblad 1870 no. 55 en 118), noch door de grondverhuringen tusschen Inlanders onderling geheel te verbieden, waaraan zelfs niet gedacht kan worden, noch door die verhuringen aan allerlei maatregelen van dwingend recht te

onderwerpen in denzelfden geest als voor de niet-Inlandsche verhuringen.

Om de bemoeilijking van de uitoefening van het landbouwbedrijf op doeltreffende wijze te voorkomen, wordt verder betoogd, zou — beter rekening houdende met de oorzaak van het kwaad — een geheel andere weg moeten worden ingeslagen n.l. òf aan de nijverheid een zakelijk recht van langen duur als erfpacht toe te kennen op den voor haar bedrijf benoodigden Inlandschen grond, wat de bestaande organische wetgeving echter verbiedt, òf dien bouwgrond, uit een oogpunt van algemeen nut te haren behoeve te onteigenen, waartoe echter al evenmin aanleiding bestaat, zoolang de hooger bedoelde nadeelen niet een zoo dreigend karakter aannemen, dat het voortbestaan der Europeesche landbouwindustrie alleen door één der twee evengenoemde maatregelen verzekerd zoude zijn. Op het oogenblik, zegt de Nota verder, kan daarvan nog geen sprake zijn. De moeilijkheid door enkele fabrikanten ondervonden bij de inhuur van gronden, die door desahoofden, hadji's of andere meer bemiddelde Inlanders tegen lagere prijzen van de grondbezitters waren ingehuurd dan deze van den fabrikant hadden kunnen bedingen, en die de houders òf niet òf slechts tegen hoogere huurprijzen voor de suikercultuur willen beschikbaar stellen zou geenszins eene tusschenkomst van den wetgever rechtvaardigen van zóó verre strekking als door sommigen wordt verlangd.

De omstandigheid, dat te eeniger tijd het voor de nijverheid inderdaad moeilijk zoude kunnen worden om geregeld op aannemelijke voorwaarden over voldoenden grond te kunnen beschikken, zal niet geweten kunnen worden aan het feit, dat de grondverhuringen tusschen Inlanders en niet-Inlanders wèl, die tusschen Inlanders onderling nièt aan beperkende bepalingen onderworpen zijn. Door die verhuringen aan allerlei beperkingen en formaliteiten te binden, zal de nijverheid niet goedkooper aan den grond komen, zullen de houders van dien grond niet gewilliger daarvan afstand doen, terwijl wel met zekerheid zou kunnen worden voorspeld, dat uit zoodanige regeling, zonder evenredig nut, groote nadeelen zullen voortvloeien èn voor de nijverheid èn voor de bevolking èn voor de bestuursuitoefening in ruimen zin.

Wilde zij iets beteekenen, heet het verder, dan zou de regeling uit moeten gaan van het beginsel: Verplichte onderwerping van alle verhuringen aan de goedkeuring en bekrachtiging van het Bestuur sub poene van straf. Dit beginsel zou vereischen, dat de thans tusschen Inlanders vrij algemeen mondeling gesloten huurcontracten schriftelijk zouden moeten worden aangegaan, hetgeen zoude moeten geschieden door tusschenkomst van Inlandsche ambtenaren, hetgeen op zichzelf een bezwaar tegen de regeling zoude wezen, dan wel met behulp van meer ontwikkelde desagenooten, die daarvoor vergoeding zullen eischen. Maar bovendien zoude de regeling niet te handhaven zijn, omdat het Bestuur niet bij machte zoude wezen om te voorkomen dat ontduiking der voorschriften plaats heeft, bij welker naleving geen der beide Inlandsche partijen belang heeft, zoodat van die zijde moeilijk de noodige medewerking kan worden verwacht.

Bovendien zoude het onderzoek en de registratie van een onnoemelijk groot aantal contracten eene zoo zware taak op de reeds met werkzaamheden overladen Bestuursambtenaren leggen, dat het niet mogelijk zoude zijn dezen arbeid naar behooren te verrichten, terwijl de eigen functiën zouden worden verwaarloosd, waarvan de nijverheid de nadeelige gevolgen zoude ondervinden.

Deze overwegingen hebben de Regeering weerhouden om ook de grondverhuringen tusschen Inlanders onder de directe contrôle van het Bestuur te brengen.

Teneinde de bedrijfszekerheid grooter te maken werd de voorschottermijn loopende tot het kalenderjaar, waarin de grond in bewerking wordt genomen, van 12 tot 15 maanden verlengd, waardoor de fabrikant in de gelegenheid werd gesteld om voorschotten te verleenen in een tijd n.l. van October tot December, waarin de grondbezitter het meest behoefte aan geld heeft tot betaling van belastingen, waardoor concurrentie met den kapitaalkrachtigen landbouwer mogelijk werd gemaakt, terwijl tevens er de aandacht op werd gevestigd, dat de bedrijfszekerheid grooter kan worden door den grond voor den langst toegelaten termijn aan zich te verbinden.

Intusschen bleef van suikerzijde de wensch bestaan om de grondverhuur tusschen Inlanders onderling wettelijk te doen

regelen, welk verlangen o.m. tot uiting kwam bij de opstelling in 1910 van het Programma van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië, waar men onder § 12 leest:

„Zoolang de grondverhuur door Inlanders aan niet-Inlanders wettelijk geregeld is, streve het Syndicaat niet alleen in het belang der suikerindustrie, doch ook in het belang der bevolking, naar de uitvaardiging eener regeling van de grondverhuur tusschen Inlanders onderling, in dier voege, dat de bepalingen van den tijd

a. waarop huurovereenkomsten mogen worden aangegaan,
b. waarop voorschotten op den huurprijs mogen betaald worden,
c. waarvoor huurovereenkomsten mogen worden aangegaan, voor beide soorten van huur gelijk zijn", terwijl in § 14 gezegd wordt:

„Onafhankelijk van eene wettelijke regeling streve het Syndicaat naar de invoering van eene eenvoudige registratie van grondovereenkomsten tusschen Inlanders onderling".

Volledigheidshalve moge hier nog vermeld worden, dat in de voorstellen en besluiten van de Welvaartscommissie (deel XI blz. 39 en vlg.) in 1914 aan de Regeering ingediend, eene beschouwing voorkomt over de wenschelijkheid om de registratie van grondverhuur tusschen Inlanders onderling overal verplichtend te stellen en wel in de eerste plaats waar grondverhuur aan niet-Inlanders veel voorkomt. Kent men daardoor den toestand beter dan tot dusver, dan zal, gaat verder het betoog, overwogen kunnen worden of, zij het ten deele, gevolg kan worden gegeven aan het denkbeeld door het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten geopperd in paragraaf 12 van zijn Programma n.l. om de grondhuur van Inlanders gelijkelijk te regelen als die van niet-Inlanders ten aanzien van de bepalingen op:

a. den tijdduur;
b. de wijze, waarop de voorschotten uitbetaald worden.

Het schijnt vooralsnog niet wenschelijk zoo ver te gaan om ook het onder *c* voorgestelde over te nemen n.l. gelijkstelling van de wijze, waarop overeenkomsten aangegaan mogen worden. De Welvaartscommissie besliste tenslotte aan de Regeering

voor te stellen: „Facultatieve registratie van de Inlandsche grondverhuringen te regelen bij algemeene verordening".

De vraag of het aanbeveling verdient de grondverhuringen tusschen Inlanders onderling aan beperkende wettelijke bepalingen te onderwerpen is thans wederom actueel geworden, nu van de zijde der suikerindustrie blijkens de terzake door de Commissie ontvangen mededeelingen opnieuw de wensch wordt uitgesproken om de bepalingen der Grondhuurordonnantie evenzoo van toepassing te verklaren op de verhuur van gronden van Inlanders onderling.

Het hoofdmotief, dat men voor de noodzakelijkheid daarvan aanvoert, is zooals hiervoren reeds werd aangegeven, gelegen in de omstandigheid, dat de Inlandsche kapitalist, die niet gebonden is aan eenige beperkende bepaling voor het geven van voorschotten, gebruik maakt van den oogenblikkelijken geldnood van den kleinen Inlandschen grondbezitter om den grond eenige jaren vóór de ingebruikneming tegen een prijs in te huren, belangrijk lager dan de suikerfabrikant in staat zoude zijn te betalen wanneer hij daartoe in de gelegenheid ware gesteld, met de bedoeling dien grond op het door de Wet veroorloofde tijdstip aan den industrieel tegen veel hoogeren prijs te verhuren.

In dit verband is echter de vraag gerezen, of, rekening houdende met de moeilijkheden, welke aan de toepasselijkverklaring van de Grondhuurordonnantie op de grondverhuur van Inlanders onderling verbonden zijn, waarvan hiervoor melding werd gemaakt, en met het weinig bevredigend resultaat dat van dezen maatregel te verwachten is, bij het ontbreken van de zijde der Inlandsche partijen van de vereischte medewerking, omdat zij bij de naleving der gestelde bepalingen geen belang hebben, de Europeesche industrie en met name de suikerindustrie door de bovengeschetste Inlandsche inhuur van gronden dermate in hare belangen benadeeld wordt, dat voor de Regeering het oogenblik zou zijn aangebroken om in te grijpen.

In de eerste plaats dient dan vast te staan, dat door de zooeven genoemde wijze van gronden-inhuur door kapitaalkrachtige desagenooten de bedrijfszekerheid van de industrie

bedreigd wordt m.a.w. dat middels inhuur niet over voldoende gronden kan worden beschikt om de uitoefening van het bedrijf loonend te doen zijn.

Het feit, dat geen der fabrikanten bij de beantwoording der vragen ten aanzien van de werking der Fabrieken- en Grondhuurordonnanties de gelegenheid heeft te baat genomen om te wijzen op de moeilijkheden bij de grondinhuur ondervonden, doet sterk betwijfelen of, zoo er al moeilijkheden zijn, de beteekenis daarvan van dien aard is, dat de bedrijfszekerheid van de industrie daardoor in gevaar zoude worden gebracht.

Inderdaad blijkt dit vermoeden juist te zijn, waar de antwoorden op de nader gestelde vraag, „of de onderneming wel moeilijkheden ondervindt bij het inhuren van gronden en zoo ja, van welken aard deze zijn", uitwijzen, dat de ondervonden moeilijkheden hoofdzakelijk een gevolg zijn van de bijzondere tijdsomstandigheden n.l. dat men onder invloed van plaatselijke Inlandsche vereenigingen hooge huurprijzen vraagt en bij niet toegeven den grond weigert te verhuren. Omstandigheden, welke zich vanzelf zullen wijzigen en waarschijnlijk al heel spoedig, wanneer de prijzen der veldgewassen weder op normaal peil zullen zijn teruggevallen.

Het verhuren door kapitaalkrachtige personen van gronden, die zij van kleine grondbezitters tegen lagen prijs inhuurden kwam daarentegen weinig en dan nog zeer plaatselijk voor. Wel werd op moeilijkheden gestuit bij de inhuur op den langjarigen termijn van 21½ jaar, waartoe op vele plaatsen de bevolking nog niet wenschte mede te werken.

Op grond van de ontvangen mededeelingen komt men niet tot de overtuiging, dat een onderwerpen van de grondverhuur van Inlanders onderling aan de beperkende bepalingen der Grondhuurordonnantie in het belang van de bedrijfszekerheid van de suikerindustrie voorshands noodzakelijk is.

Heeft de suikercultuur aan eene regeling van onderwerpelijken aard al geen bepaalde behoefte, dit sluit niet in zich, dat men zich daarom eenvoudig zoude behoeven neer te leggen bij den bestaanden gang van zaken betreffende den grondverhuur van Inlanders onderling. Dit toch is allerminst het geval. Men is

integendeel van oordeel, dat het noodig zal zijn de grondverhuur van Inlanders onderling aan eenige regeling en contrôle te onderwerpen, al wenscht men dan ook niet zoo ver te gaan als de meeste industrieelen zouden verlangen door de bepalingen der Grondhuurordonnantie daarop al dadelijk van toepassing te doen verklaren.

Men stelt zich voor, gelet op het ontwikkelingsstadium der Inlandsche landbouwers, met wat minder ingrijpende maatregelen te moeten aanvangen om langs geleidelijken weg naarmate de Inlandsche gemeenschap in sociaal-economischen zin op hooger peil zal zijn gebracht, te komen tot het brengen van de Inlandsche grondverhuur hetzij geheel dan wel ten deele onder de bepalingen der Grondhuurordonnantie.

In den aanvang zal men zich dan tevreden kunnen stellen met eene eenvoudige registratie van de verhuurovereenkomsten tusschen Inlanders onderling zonder omtrent den vorm en inhoud dezer overeenkomsten nog eenig voorschrift vast te stellen.

In dit verband wordt de aandacht gevestigd op de toelichting op onderafdeeling 133 A van de begrooting van 1920 waar de instelling van Regentschapsgewijze ingerichte landrentekantoren wordt behandeld, welke als volgt luidt:

„Op de begrooting van 1918 werden gelden uitgetrokken „voor de verbetering der landrenteboekhouding, tevens ter voor„bereiding van een mogelijk in te stellen Inlandsch Kadaster. „Ofschoon de gedurende eenige jaren genomen proeven met die „verbetering, mede in verband met de daarmede gepaard gaan„de ontlasting van het desabestuur van de zorg voor deze boek„houding, alleszins bevredigende uitkomsten hebben opgeleverd, „zal aan de inrichting van een Inlandsch Kadaster bij een af„zienbaren tijd niet kunnen worden gedacht".

„Intusschen is het zeer gewenscht gebleken om in sneller „tijdmaat dan tot nu toe is geschied, naar eene algemeene ver„betering van de registreering van het Inlandsch grondbezit „te streven, waaruit ook bij de berechting van geschillen om„trent dat grondbezit, de benoodigde bewijsmiddelen zouden „kunnen worden geput. Aan de verbetering van die registratie „kunnen op Java en Madoera dienstbaar worden gemaakt de „nieuwe landrentekantoren, welke in verband met de bij de

„vorige begrooting verhandelde herziening van de inrichting „van den dienst der Landelijke Inkomsten ten behoeve van de „Landrenteboekhouding zijn en zullen worden opgericht, met „dien verstande evenwel, dat thans niet alleen ter hoofdplaats „van elk gewest, doch ook in elk regentschap een dergelijk „kantoor worde opgericht.

„Het algemeen toezicht op de registratie zal in elk gewest wor„den opgedragen aan den ambtenaar der 2e klasse, die overeen„komstig het bij de vorige begrooting verhandeld plan der nieuwe „inrichting van den dienst aan het hoofd wordt geplaatst van het „kantoor ter Gewestelijke hoofdplaats; aan het hoofd der overige „Regentschapskantoren worden gesteld ambtenaren, zooveel mo„gelijk van den rang van Hoofdmantri of Mantri der 1e klasse.

„In 1928 zullen bij volledige invoering van dezen maat„regel zijn opgericht „14 plaatselijke Landrentekantoren" op „de Gewestelijke hoofdplaatsen, en 61 „plaatselijke Landrente„kantoren" op de overige Regentschapshoofdplaatsen, tezamen „omvattende 383 districten".

Aan de instelling van regentschapsgewijze ingerichte Landrentekantoren bestemd voor de bijhouding van de Landrenteboekhouding en voor eene mogelijke registratie van het Inlandsch grondbezit, werd bij Staatsblad 1920 No. 587 uitvoering gegeven. Men hoopt op deze wijze den Inlandschen grondbezitter aan regelmaat en orde te wennen in de verwachting, dat hij gaandeweg door de ervaring wijs geworden, aan die registratie meer en meer zal gaan hechten en aan de deugdelijkheid dier registers zal medewerken, waaruit bij de behandeling van grondkwesties voor den Landraad de benoodigde bewijsmiddelen zullen zijn te putten.

Het groote voordeel, aan deze regeling verbonden, zal zijn, dat het grondbezit van den Inlander in meerdere mate verzekerd wordt, maar bovendien biedt de registratie de gelegenheid zich op de hoogte te stellen van de wijze, waarop de grondovereenkomsten worden aangegaan, welke prijzen worden betaald en in welke mate deze plaats vinden, waardoor tevens een beter inzicht zal worden verkregen in de wijze waarop de landbouw wordt gedreven.

Hieruit blijkt dat deze registratie zich dus bezig houdt met aanteekening te houden van den overgang van bezit middels verkoop, versterf en verpanding, maar zich niet inlaat met de verhuur van gronden door Inlanders onderling, die alszoodanig geen overgang van bezit tengevolge heeft.

Wordt nu de wenschelijkheid ingezien om ook ten aanzien van deze grondhuurovereenkomsten de Inlandsche maatschappij aan regelmaat en orde te wennen, dan zoude van deze Landrentekantoren gebruik kunnen worden gemaakt om de grondhuurovereenkomsten van Inlanders onderling, zij het voorloopig facultatief, aan registratie te onderwerpen.

Zooals bekend, worden in enkele streken met name in de gewesten Pasoeroean en Pekalongan en in de afdeelingen Bondowoso, Kediri, Cheribon, Patjitan, Poerworedjo, Djombang en Poerbalingga van Bestuurswege registers van door Inlanders gesloten grondovereenkomsten betreffende huur, deelbouw, verpanding en verkoop aangehouden, welke echter slecht verzorgd worden, omdat den Inlandschen Bestuursambtenaren voor eene goede bijhouding de tijd ontbreekt. Deze registers zullen nu in den vervolge worden bijgehouden door de betrokken landrentekantoren en lijkt het geen bezwaar dat het onderdistrictshoofd in het wekelijksch rapport aan het plaatselijk landrentekantoor betreffende de mutatie's van het grondbezit daarin in den vervolge ook opneemt de gerapporteerde grondverhuringen, waardoor eveneens een beter inzicht zal worden verkregen in de wijze waarop en onder welke voorwaarden deze huurovereenkomsten tot stand komen.

Het zal echter kunnen blijken, dat de Inlandsche Bestuursambtenaren bij doorvoering der ontvoogding niet den noodigen tijd hebben om de genoemde mutatiestaten behoorlijk te verzorgen. Het oogenblik is dan daar om dit werk te doen verrichten door het nader uit te breiden personeel van het Landrentekantoor, dat zich dan plaatselijk op gezette tijden in verbinding stelt met de desahoofden om de gerapporteerde mutaties in het grondbezit en den inhoud der gesloten huurovereenkomsten over te nemen.

Is eenmaal het Inlandsch Bestuur van deze werkzaamheden ontlast en is daarvoor afzonderlijk personeel aangesteld, dan is

tevens het bezwaar vervallen om aan eene registratie van de grondhuur tusschen Inlanders onderling de noodige aandacht te wijden.

Wenschelijk komt het voor in de eerste plaats voor de oprichting van deze Landrentekantoren in aanmerking te brengen de regentschappen waar de suikercultuur wordt aangetroffen, omdat daar wegens het veelvuldig voorkomen van grondovereenkomsten de registratie het meest tot haar recht zal komen.

Men ontveinst zich niet, dat bij de uitvoering van deze regeling nog tal van moeilijkheden te overwinnen zullen zijn, omdat in den aanvang slechts op weinig medewerking van Inlandsche zijde gerekend mag worden, daar de behoefte aan zulk eene regeling van dit onderwerp door de bevolking niet algemeen gevoeld wordt. Men zal zich in den aanvang dus tevreden moeten stellen met eene facultatieve registratie der grondhuurovereenkomsten, op dezelfde wijze als dit thans geschiedt met de registratie van het grondbezit, om naarmate de toestanden daarvoor rijp zijn, over te gaan tot eene verplichte registratie van alle grondovereenkomsten, te verrichten door het personeel der Landrentekantoren. Is eenmaal de zoo gewenschte medewerking van Inlandsche zijde verkregen dan wil het voorkomen, dat eerst het tijdstip is aangebroken om te overwegen of de grondverhuur van Inlanders onderling nader onder beperkende bepalingen is te brengen.

Geeft de Commissie het vorenstaande als hare meening weer, ze meent er tevens op te moeten aandringen dat de werkzaamheden der Landrentekantoren in den aangegeven zin zich in de eerste plaats zullen uitstrekken over de gebieden waar de suikerindustrie gedreven wordt.

§ 25. *Gevolgtrekkingen.*

De Suiker-Enquête Commissie komt op grond van al het in dit hoofdstuk medegedeelde tot deze gevolgtrekkingen:

1. Verhuring van grond buiten medeweten van de rechthebbenden komt voor in streken met communaal bezit en wel daar, waar men periodieke verdeeling der wisselende aandeelen aantreft.

Meestal zijn desabestuursleden, soms ook gewone desalieden de schuldigen.

De betrokken fabriek is meestal de dupe, omdat zij òf de gronden niet krijgt, dan wel voor de tweede maal de huur moet voldoen.

2. Deze grondhuurcorruptie is een desamisstand. De suikerindustrie wordt er slechts door geschaad. Zij kan het echter nog niet steeds buiten de corruptieve elementen stellen.

De grondverhuur in communale streken met wisselende aandeelen is n.l. niet vrij, daar zij beheerscht wordt door het communale verband, belichaamd in het desabestuur. Hieruit zijn de gevallen van corruptie, die bij de verhuringen in die streken zijn aangetroffen, te verklaren.

3. Omzetting van dezen vorm van grondbezit in communaal bezit met vaste aandeelen zal in hooge mate het scheppen van gezondere toestanden bevorderen.

4. Het ligt niet op den weg noch in de macht der suikerindustrie om aan deze misstanden een einde te maken. Zij schikt zich er naar en maakt in vele gevallen van de toestanden gebruik, voor zooverre dit in het belang van haar bedrijf noodzakelijk is. Hoewel theoretisch de meest vaste bezitsvorm uit een oogpunt van productiviteit van den landbouw de meest verkieslijke is, moet geacht worden, dat in algemeenen zin het ontwikkelingspeil van den Javaanschen landbouwer daaraan nog niet toe is, getuigen ontstaan en gebruik van het groot grondbezit. Toch is de meest losse vorm, het communale bezit met periodieke verdeeling, af te keuren wegens de groote macht, die deze bezitsvorm legt in de handen van het desabestuur, hetwelk in het algemeen die macht niet op onberispelijke wijze weet te hanteeren.

Ontwikkeling van het communaal bezit met wisselende aandeelen tot een zoodanig waarin de aandeelen zijn vastgelegd is dan ook toe te juichen.

5. Met betrekking tot den beweerden achteruitgang van het gemiddeld grondbezit wachte men de resultaten van

de bij de Landrente-Inspectie in bewerking zijnde grondstatistiek af.

6. Het toenemen van de niet-grondbezittende bevolking is bij de algemeene stijging van het bevolkingscijfer een natuurlijk verschijnsel. Versnippering van het grondbezit kan daartegen tijdelijk een dam opwerpen, eindelijk baat ook dit niet meer en dit is thans in de meeste streken van Java het geval. Zoo niet emigratie het bevolkingssurplus afvoert, is dit laatste in een zich van landbouwstaat tot landbouw-industriestaat ontwikkelend land als Java vanzelf aangewezen op den arbeid bij de groote nijverheidsondernemingen, onder welke de suikerindustrie vooraan staat.

7. Van ongeoorloofde bemoeienis van Inlandsche ambtenaren in grondhuuraangelegenheden is niet gebleken.

8. Waar overdracht van bevoegdheden op het Inlandsch Bestuur heeft plaats gehad, en ook elders, laat het vooronderzoek der grondhuurakten vaak te wenschen over. Hierdoor komen aanwezige desacorrupties in dit stadium nog niet aan het licht.
Aanbeveling verdient het in het bijzonder in ontvoogde ressorten, doch ook elders, ter ontlasting van de plaatselijke ambtenaren, over te gaan tot het aanstellen van een (Inlandsch) ambtenaar voor agrarische aangelegenheden, wiens werkzaamheid in de eerste plaats bestaat in het vooraf onderzoeken en dan verlijden der grondhuurakten.

9. Het verdient geene aanbeveling de premiebetaling aan desahoofden voor grondhuurbemoeienis aan tarieven te binden.

10. Ongewenscht is de aanwezigheid van Inlandsche ambtenaren bij de uitbetaling van grondhuurpenningen en -voorschotten. De ambtelijke bemoeienis vange eerst aan, wanneer de wilsovereenstemming reeds volledig tot stand is gekomen.

11. Uitreiking van een uittreksel uit de huurakte in de landstaal, indien de belanghebbende verhuurder daarom vraagt, verdient aanbeveling.

12. Sedert 1919 en 1920 zijn de grondhuurprijzen algemeen gestegen. Gebleken is dat zij thans een behoorlijk aequivalent vormen voor het tijdelijk gemis van den grond.

Door de minimum-prijzenregeling is aan de voorgebrachte bezwaren van te lage grondhuur tegemoet gekomen. Daarbij is tevens gezorgd voor eene behoorlijke vergoeding van den meerderen arbeid, noodig voor het in orde brengen van den afgeoogsten riettuin.

13. Aanstelling van Inlandsche landbouwers in de bij § 9 der „Regelen" betreffende de minimum-prijzen bedoelde Commissies wordt wenschelijk geacht. De eischen daarvoor stelle men voorshands niet te hoog.

14. De minimum-prijzen worden in de desa niet overal voldoende bekend gemaakt.

15. De berekening der ingehuurde uitgestrektheden geeft vaak geschillen, waarom het beter is daarvoor een uniformen maatstaf te nemen, en wel naar dien van de landrentegegevens.

16. De Grondhuurordonnanties hebben het voorschottenvraagstuk niet opgelost, doch de nieuwe grondhuurbepalingen doen een belangrijken stap in de richting van de opheffing van het voorschotstelsel door dat met betrekking tot de langjarige verhuur te verbieden. Voorts geeft de Grondhuurordonnantie de noodige middelen om voorschotmisbruiken tegen te gaan. De huidige regeling beschermt de belangen der grondverhuurders in verband met hunne economische ontwikkeling in het algemeen in voldoende mate.

Het verdient geene aanbeveling de tot einde 1925 op de statuten der N. V. „Leen- en Inlegbank voor Wlingi" verleende bewilliging na de ommekomst van dien termijn door eene nieuwe te vervangen.

Bij het aantreffen van z.g. stroomanpraktijken bij de inhuur van gronden, als bedoeld bij artikel 15 der Grondhuurordonnantie wordt eene strenge toepassing van dat artikel aanbevolen.

17. Meerdere vooruitbetalingen ten behoeve van het van schuld bevrijden van verpande gronden kunnen in bepaalde gevallen nuttig zijn.

18. Afgezien van de eischen van voedselvoorziening bestaan tegen eene beperkte braakinhuur van gronden geen bezwaren, mits de grondbezitters voldoende worden schadeloosgesteld voor het gemis van den padioogst.

19. Behalve voor ambtsvelden, bestaat er geen regeling voor den maximum-duur van het oogstjaar bij beplanting met suikerriet.

20. De bepalingen op het uitkeeren van schadeloosstelling aan nieuw opgetreden rechthebbenden op door de desa verhuurde ambtsvelden worden in de praktijk niet nageleefd wegens het geringe vertrouwen, dat deze in de gestie van de betrokken Inlandsche gemeenten stellen. Men wenscht niet te verhuren, wanneer de fabrikant het uitkeeren van schadeloosstelling niet waarborgt.

21. De schadeloosstelling bij langer aanhouden van den grond buiten den contractueelen termijn is in de weinige gevallen dat dit voorkomt, niet evenredig aan het gemis van den Westmoesson-rijstoogst.

22. Voor eene regeling van de Inlandsche onderlinge grondverhuringen is de tijd nog niet gekomen. Wel kan dat worden voorbereid door eene aanvankelijk vrijwillige registreering der huurovereenkomsten, uit te voeren door de Landrentekantoren in de eerste plaats in die streken, waar de suikercultuur gedreven wordt.

§ 26. *Voorstellen.*

De volgende voorstellen zijn het gevolg van het gehouden onderzoek in dit hoofdstuk.

1. Waar mogelijk ga men over van communaal bezit met wisselende aandeelen naar dat met vaste aandeelen.

2. Men benoeme speciale plaatselijke ambtenaren voor de behandeling van agrarische aangelegenheden, waaronder het onderzoeken en verlijden van grondhuurcontracten.

3. Van tarifieëring van premies aan desahoofden en -bestuursleden worde afgezien.

4. Desgewenscht worde aan grondverhuurders een in de landstaal gesteld uittreksel van de huurovereenkomst tegen eene matige vergoeding uitgereikt.

5. Meerdere bekendheid worde gegeven aan de definitieve vaststelling van minimum-grondhuurprijzen in de desa.

6. De berekening der voor de suikercultuur ingehuurde uitgestrektheden grond geschiede met gebruikmaking uitsluitend van de landrentegegevens.

7. De aandacht der betrokken plaatselijke ambtenaren worde gevestigd op eene strenge toepassing van artikel 15 der Grondhuurordonnantie, indien zich gevallen voordoen als bij dat artikel bedoeld.

8. In bepaalde gevallen zij het mogelijk meerdere vooruitbetalingen op de grondhuursom ineens te doen, n.l. indien dit onder de noodige contrôle kan dienen om den grond van schuld te bevrijden.

9. Behalve voor ambtsvelden, ten aanzien waarvan dit in de Grondhuurordonnantie is geregeld, worde ook voor gewone gronden de gelegenheid geopend van vaststelling door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur van den maximumduur van een oogstjaar.

10. Bij aanhouden van gronden buiten den contractueelen huurtermijn worde eene schadeloosstelling uitgekeerd evenredig aan het mogelijk gemis van den Westmoessonrijstoogst.

11. Met eene facultatieve registratie der Inlandsche grondhuurovereenkomsten door de Landrentekantoren, ter voorbereiding van Inlandsche grondhuurregelingen, worde een aanvang gemaakt.

HOOFDSTUK III.

De Europeesche Suikerindustrie en het water.

§ 1. *Overzicht van de geuite klachten en wenschen.*

De klachten van Inlandsche zijde geuit over de wijze van verstrekking en verdeeling van het bevloeiïngswater ten behoeve van den landbouw zijn in hoofdzaak te beschouwen als een gevolg van de toepassing der z.g. „dag- en nachtregeling". Deze bevoordeelt de suikercultuur boven den aanplant der bevolking en het is de algemeene wensch dat die dag- en nachtregeling afgeschaft worde en vervangen door eene waterverstrekking uit kringwadoeks, van welken maatregel men eene betere regeling en verdeeling van het bevloeiïngswater verwacht.

Waar de geuite klachten dus het uitvloeisel blijken te zijn van de werking van de dag- en nachtregeling komt het noodig voor deze regeling in de eerste plaats aan eene bespreking te onderwerpen.

§ 2. *De dag- en nachtregeling.*

Naar de werking van de z.g. dag- en nachtregeling is een onderzoek gehouden door de „Commissie in het belang van het „irrigatiewezen op Java en Madoera", ingesteld voor het treffen van technische en administratieve voorzieningen op het gebied van het gebruik en de verdeeling van bevloeiïngswater en de vaststelling van de theoretische beginselen, welke daaraan ten grondslag behooren te liggen, en waarover zij mededeelingen doet in haar aan de Regeering ingediend voorstel betreffende eene algeheele doorvoering van het wadoekstelsel en eene daarmede gepaard gaande afschaffing van de z.g. dag- en nachtregeling.

Zooals bekend is, wordt volgens deze regeling tijdens de tweede helft van den Oostmoesson het bevloeiïngswater overdag geheel of grootendeels aan het suikerriet en 's nachts aan de

bevolkingsaanplantingen verstrekt. Vrijwel overal vindt deze regeling in de suikercentra toepassing en wel in de eerste plaats daar waar in den Oostmoesson weinig water beschikbaar is. Zeer waarschijnlijk dateert bedoelde regeling reeds uit vroegeren tijd en zal ook tijdens de Gouvernements-suikercultuur het water overdag in de eerste plaats aan den rietaanplant zijn verstrekt.

Wogen de van oudsher tegen deze regeling gerezen bezwaren in de beginperiode van de particuliere suikerindustrie niet zoo zwaar, omdat toenmaals de riet- en bevolkingsaanplant nog niet zulk eene groote uitgestrektheid innam en de suikerrietcultuur, welke in die tijden vrij extensief gedreven werd, nog zooveel water niet noodig had, in latere jaren toen de rietcultuur op intensievere wijze plaats vond en daardoor meer water behoefde, de aanplant van suikerriet en die van de tweede gewassen der bevolking zich geleidelijk uitbreidde en in tal van streken als gevolg van de ontwouding der berghellingen de Oostmoessondebieten achteruit gingen, traden de bezwaren tegen de dag- en nachtregeling echter meer en meer op den voorgrond.

Als een der door de bevolking genoemde hoofdbezwaren tegen de nachtelijke verstrekking van bevloeiïngswater vermeldt de Irrigatie-Commissie, dat tengevolge van de gedurende den nacht heerschende duisternis, het water niet behoorlijk verdeeld en geleid kan worden, zoodat slechts de in de nabijheid der leidingen gelegen velden behoorlijk van water voorzien worden en de veraf gelegen sawahs soms weinig of geen water ontvangen. Daarbij komt dat dikwijls de machthebbers in de desa er wel voor zorgen dat zij het leeuwendeel van het 's nachts verstrekte water krijgen, zulks ten nadeele van de minder bevoorrechten.

Voor de intensieve Europeesche rietcultuur is dagbevloeiïng noodzakelijk, hetgeen ook door de suikerindustrie erkend wordt.

Waar een behoorlijk waterbeheer des nachts niet wel mogelijk is en eene belemmering vormt voor een economisch watergebruik, komt de nachtbevloeiïng evenmin aan den aanplant der Inlandsche bevolking ten goede.

De Irrigatiecommissie hoopt nu, dat de Inlandsche bevolking bij dagbevloeiïng zal overgaan tot meer intensieve methoden

van grondbewerking en besproeiïng dan bij nachtbevloeiïng loonend zijn. Hierbij worde slechts opgemerkt, dat in streken die altijd dagbevloeiïng gehad hebben van eene intensiveering van den Inlandschen landbouw nog weinig is gebleken.

Het behoeft echter geen nader betoog, dat bij het ontwakend zelfbewustzijn van den Javaan eene bevoorrechting van de suikercultuur, zooals de dag- en nachtregeling er een is, steeds meer aanstoot vindt, en allicht de ontevredenheid der bevolking opwekt, waardoor de klachten daarover toenemen. Zulk eene bevoorrechting past dan ook niet meer in het kader van dezen tijd.

§ 3. *Het wadoekstelsel.*

De Commissie in het belang van het Irrigatiewezen op Java en Madoera, zich op dit standpunt stellende, meent thans de oplossing van dit brandend vraagstuk gevonden te hebben in de invoering van een wadoekstelsel en doet daarom het voorstel over te gaan tot eene algeheele doorvoering daarvan, waarmede dan gepaard zal gaan eene afschaffing van de z.g. dag- en nachtregeling.

Wat die Commissie in het kort onder een wadoekstelsel verstaat, deelt zij als volgt mede:

„Teneinde in bevloeiïngsgebieden, — waar in den Oost-
„moesson weinig water beschikbaar is, zoodat dit zoowel overdag
„als 's nachts nuttig gebruikt dient te worden, en het water eene
„hooge waarde vertegenwoordigt, doordat daar een vrij intensieve
„landbouw wordt gedreven of mogelijk is —, het beschikbare
„water zoo economisch mogelijk te benutten, zal het noodzake-
„lijk zijn het verstrekken en gebruiken van bevloeiïngswater ge-
„durende den nacht aan en door den aanplant uit te sluiten en dit
„nachtwater op te zamelen in daarvoor gegraven vergaarkommen,
„z.g. wadoeks. Het gedurende den nacht opgezamelde water zal
„dan den daaropvolgenden dag tegelijk met het water uit de lei-
„dingen naar de verschillende aanplantingen kunnen worden
„geleid".

Bij de toepassing van dit stelsel zal het dan gewoonlijk de bedoeling zijn om in elk tertiair vak een z.g. kringwadoek aan

te leggen, welke als regel vlak bij de inlaatsluis komt te liggen en voor de bevloeiïng zal dienen van gemiddeld 150 tot 200 bouws.

Met deze regeling wordt bereikt dat zoowel aan den suikerrietaanplant der ondernemingen als aan den aanplant der bevolking overdag water kan worden verstrekt, waarmede aan den meest op den voorgrond tredenden misstand, welke uit de dag- en nachtregeling voortvloeide en de aanleiding was tot gegronde klachten, een einde wordt gemaakt. Het gevolg hiervan zal zijn, dat het water op de meest economische wijze ten behoeve van de verschillende aanplantingen kan worden aangewend en de bevolking thans in de gelegenheid wordt gesteld, door het toepassen van betere bevloeiïngsmethoden haren aanplant beter te verzorgen, daaraan uitbreiding te geven en door het planten van waardevolle gewassen meer voordeel uit den grond te halen. Intensiveering van den Inlandschen landbouw gaat daarmede hand aan hand en zoo ligt in het tertiaire vak voor den landbouwleeraar ten aanzien van dit onderwerp nog een belangrijk terrein van werkzaamheid open.

Het ligt voorts in de bedoeling als regel te beginnen in die gebieden, waar in den Oostmoesson het minste water beschikbaar is en de dag- en nachtregeling dus ook het strengst wordt doorgevoerd. Ook de z.g. „wilde" bevloeiïngsgebieden komen voor wadoek-aanleg in aanmerking; ook daar zullen zij zeer veel nut kunnen stichten. In de streken waar geen suikercultuur voorkomt, kunnen eveneens wadoeks worden aangelegd en wel in de eerste plaats in die gebieden waar zeer weinig water in den Oostmoesson beschikbaar is, en een vrij intensief gedreven Inlandsche landbouw bestaat of spoedig te verwachten is. Voorts zal het wenschelijk zijn in alle gebieden, die in den Oostmoesson over weinig water beschikken, voortaan reeds bij den aanleg van nieuwe bevloeiïngswerken al dadelijk met de kringwadoeks rekening te houden, door deze in het bevloeiïngsplan op te nemen.

§ 4. *Wijze van verstrekking van water uit de wadoeks.*

Op welke wijze de waterverstrekking uit de wadoeks het beste zal kunnen plaats vinden, zal later voor elk gebied moeten

worden uitgemaakt. Dit zal kunnen geschieden door de waterverstrekking aan het riet en de bevolkingsaanplantingen gelijktijdig uit dezelfde leiding te doen plaats hebben, dan wel dat een uren- en etmalenregeling wordt ingevoerd, waarbij de bevolking en de suikerindustrie om beurten al het beschikbare water gedurende een zeker aantal uren of etmalen ontvangt, of wel doordat eene gescheiden waterverstrekking tot stand wordt gebracht door het wadoekdebiet ter beschikking van den rietaanplant te stellen en de leiding het water te doen aanvoeren naar den bevolkingsaanplant dan wel omgekeerd. Eene algemeene regeling zal in verband met het verschil in plaatselijke omstandigheden zeker niet mogelijk blijken.

Tegen het aanvankelijke plan om de suikerondernemingen te verplichten, wadoeks in elken tuin telkens voor één aanplant aan te leggen, werd van de zijde der fabrikanten tegenstand ondervonden; ook tegen iets meer geconcentreerde wadoeks hadden zij technische bezwaren. Sinds echter de plannen veranderd zijn in het aanleggen van kringwadoeks, die boven in het leidingstelsel van het tertiaire vak zijn ingeschakeld, zijn de technische bezwaren overwonnen.

Zelfs heeft men bij wadoeks met goed dichten bodem het voordeel, dat het water meer op tijd en regelmatiger op de velden wordt ontvangen.

Teneinde de wadoeks 's nachts gevuld te krijgen, moet nachtelijke waterdiefstal voorkomen worden, terwijl ook overdag het toezicht op het gebruik van bevloeiïngswater door de suikerindustrie en de bevolking ten behoeve van haren aanplant verscherpt moet worden.

§ 5. *Aanlegkosten der wadoeks.*

De totaal kosten van aanleg worden door evengenoemde wadoekcommissie geraamd op 11 à 12 millioen gulden, waarvan zij, wanneer zulks mogelijk is met het oog op de schatkist en het beschikbare waterstaatspersoneel, jaarlijks 1½ millioen zoude willen verwerken.

Na acht jaar zou dan de dag- en nachtregeling tot het verleden behooren en daarmede een einde zijn gemaakt aan deze grief tegen de suikerindustrie.

Gedurende de jaren 1918, 1919 en 1920 werd voor dit doel verwerkt een bedrag van ± f 930.000.—, waarvoor in vele gewesten wadoeks tot stand werden gebracht, terwijl op tal van plaatsen wadoeks in uitvoering zijn. Op de begrooting voor het loopend jaar is wederom een millioen uitgetrokken, waaruit wel blijkt, dat het met de afschaffing der dag- en nachtregeling ernst is.

Ter bestrijding van de noodige uitgaven is de Commissie voor het Bevloeiïngswezen van voornemen om de suikerindustrie tot een zeker bedrag per bouw bruto aanplant in de kosten van den wadoekaanleg te doen bijdragen.

§ 6. *Waterreglementen.*[1])

Zooals bekend zijn in verschillende gewestelijke waterreglementen regelingen vastgesteld betreffende het gebruik van water voor de bevloeiïng van gronden voor door particuliere ondernemingen en door de Inlandsche bevolking gedreven landbouw, en waar nu de rietaanplantingen der particuliere suikerindustrie aan zulk eene regeling in hoofdzaak behoefte hebben, is in bedoelde waterreglementen waar het particuliere landbouwondernemingen betreft, vnl. van de waterregeling ten behoeve van het suikerriet sprake. Die regeling betreft de verstrekking van het water aan de maalriet-cultuur gedurende den Oostmoesson, daar tijdens den Westmoesson geen waterverstrekking plaats heeft, en worden daarin de tijdstippen aangegeven, waarop- en de hoeveelheid waartoe water verstrekt wordt voor de bewerking der gronden, voor het planten, en het onderhoud van den aanplant. De wijze, waarop de aanvragen tot waterverstrekking behooren te worden gedaan en de behandeling daarvan vindt evenzoo in het waterreglement regeling. Deze reglementen berusten in hoofdzaak op de z.g. dag- en nachtregeling, waarbij het water overdag geheel ter beschikking is gesteld van de suikercultuur en worden daarin, voor zoover het den bevolkingsaanplant betreft, de uren aangegeven, waarop de Inlandsche

1) Eene verzameling van de bestaande waterreglementen treft men aan in het Jaarverslag der B.O.W. over het jaar 1911. Sedert ondergingen deze reglementen geene belangrijke wijzigingen.

landbouwer over het water de vrije beschikking heeft. Zoodra de waterdebieten in den Oostmoesson zoo sterk verminderd zijn dat de dag- en nachtregeling in de waterarme gebieden weer in werking treedt, ontvangt de bevolking het water pas 's middags, meestal omstreeks 4 uur, teneinde om 6 uur 's morgens het water weder aan de suikerindustrie af te staan. Zooveel mogelijk wordt de landbouwer in de gelegenheid gesteld, nog bij daglicht de dammetjes voor de verdeeling van het water tot stand te brengen, waartoe in enkele waterreglementen het tijdstip van waterverstrekking aan de bevolking zelfs vervroegd is tot 2 uur 's middags.

De bepalingen op het watergebruik in de residentie Semarang hebben eene etmalen-regeling toegepast, waarbij gedurende bepaald aangegeven passerdagen ook de bevolking overdag de volle beschikking krijgt over het water.

In het Madioen-reglement komt eene uren-regeling voor, waarbij evenzoo gedurende een gedeelte van den dag al het water aan de bevolking wordt verstrekt.

De gewesten Kedoe en Banjoemas hebben de behoefte aan een waterreglement nog niet gevoeld, daar er in die gedeelten, waar de suikercultuur gedreven wordt, veelal voldoende water aanwezig is om bevolking en industrie tevreden te stellen. De bevolking heeft daar op vele plaatsen de gelegenheid om in 18 maanden drie maal padi te planten. Het is hier soms meer de kwestie om het te veel aan water goed af te voeren, hetgeen nog te wenschen over laat. Om deze reden bestaat er in die streken ook geen bepaalde behoefte tot aanleg van wadoeks.

Aangeteekend moge hier worden, dat in het gewest Kediri de in het waterreglement beschreven waterkring-regeling nog niet tot uitvoering is gekomen.

§ 7. *Waterregeling voor bibitaanplantingen.*

In de meeste waterreglementen wordt geen onderscheid gemaakt tusschen de verstrekking van water aan maalriet, dan wel aan suikerbibitaanplantingen, maar worden deze op gelijken voet behandeld. Als afzonderlijke regelingen voor de suikerbibitcultuur kunnen genoemd worden de regeling omtrent

het gebruik van plantwater ten behoeve van de suikerbibitaanplantingen in de bergstreken van het stroomgebied der Goeng- en Koemisikrivieren (Res. Pekalongan) en de regelen met betrekking tot de waterverstrekking binnen het gebied der Irrigatieafdeeling Brantas ter bevloeiïng van suikerbibittuinen (Res. Pasoeroean).

Bij de bespreking der toestanden in de afdeeling Malang in § 6 van het Eerste Hoofdstuk van dit verslag werd reeds gewezen op het belang van eene goede regeling van de watervoorziening van suikerrietbibit, daar deze cultuur gedurende een deel van den Oostmoesson te velde staat en dan water behoeft, maar bovendien gedurende den Westmoesson eene geregelde bevloeiïng noodig heeft. Het is daarom noodig, dat overal waar niet of slechts in algemeenen zin in de waterreglementen van de bevloeiïng dezer bibitaanplantingen sprake is, met inachtneming van de plaatselijke toestanden en verhoudingen worde overwogen of aanvulling dan wel wijziging dier reglementen met het oog op die cultuur gewenscht is. Hierbij zal in de eerste plaats gelet moeten worden op het verschil in waterbehoefte tusschen riet en bibit, voorts op de omstandigheid of de bibitaanplantingen in het gebergte liggen dan wel, zooals meer en meer gebruikelijk wordt, in de vlakte zijn aangelegd.

Dit is een onderwerp, dat uiteraard overal plaatselijk moet worden bestudeerd en voorbereid, en hiermede komt de Suiker-Enquête Commissie tot een enkel woord over eene instelling van recenten datum, die voor dezen arbeid is aangewezen.

§ 8. *Plaatselijke Bevloeiingscommissies.*

In verband met de geleidelijke invoering van het wadoekstelsel in verschillende bevloeiïngsgebieden zal wijziging van de in die gebieden werkende waterreglementen, welke nog geheel op de dag- en nachtregeling berusten, niet kunnen uitblijven. Zoo zal, rekening houdende met de plaatselijke omstandigheden, moeten worden beslist of eene gelijktijdige dan wel eene gescheiden waterverstrekking aan het suikerriet en den bevolkingsaanplant zal kunnen plaats hebben, dan wel eene etmalenregeling wenschelijk is.

Bij de voorbereiding van deze aangelegenheid zal eene belangrijke rol zijn toebedeeld aan de plaatselijke bevloeiïngscommissies ingesteld bij Bijblad No. 9372, die tot taak hebben het Hoofd van Gewestelijk Bestuur door tusschenkomst van het Hoofd der Irrigatieafdeeling dan wel van den betrokken bevloeiïngsdienst voorstellen te doen of van raad te dienen omtrent

a de verdeeling van het vloeiwater, in het bijzonder derhalve de opstelling van z.g. waterregelingen, doch ook van met de bevloeiïng samenhangende plantregelingen,

b de beoordeeling in het eerste stadium van plannen voor nieuwe bevloeiïngs- en afwateringswerken, zoomede voor verbeteringen van bestaande werken.

Deze commissies, welke bestaan uit het Hoofd van Plaatselijk Bestuur als Voorzitter, den betrokken Sectie-ingenieur der Irrigatieafdeeling, den betrokken Landbouwleeraar, den betrokken Regent of zelfstandig Patih en één districtshoofd als leden, zullen dus tot taak hebben de bestaande waterreglementen in overeenstemming te brengen met de eischen, welke bij de toepassing van het kringwadoekstelsel in eenig gebied aan de bevloeiïng van de aanplantingen van de onderneming en der bevolking gesteld moeten worden, mits men niet zoover gaat om principieele wijzigingen in bestaande waterregelingen aan te brengen. Hiertoe mag niet worden overgegaan, alvorens de Commissie in het belang van het bevloeiïngswezen op Java en Madoera, waarvan hiervoren reeds meermalen sprake was, aan hare opdracht heeft voldaan tot vaststelling van de theoretische beginselen, welke aan het gebruik en de verdeeling van het bevloeiïngswater behooren ten grondslag te liggen.

Is dit eenmaal gebeurd en worden de waterreglementen herzien in verband met de nieuw vastgestelde beginselen, dan zal het overweging verdienen om voor het maalriet en de suikerrietbibit afzonderlijke regelingen vast te stellen in verband met het verschil in waterbehoefte en de uitbreiding, welke zoowel in de bergstreken als in de vlakte aan de bibitcultuur wordt gegeven.

Alle principieele wijzigingen in de bestaande waterregelingen, en het scheppen van afzonderlijke regelingen voor riet en

voor bibit, zooals door de Suiker-Enquête Commissie bepleit, moeten alzoo wachten op de in voorbereiding verkeerende codificatie van het waterrecht.

§ 9. *De theoretische beginselen van gebruik en verdeeling van bevloeiingswater.*

Naar welken maatstaf de verdeeling van het bevloeiïngswater in de toekomst naar billijkheid zal behooren plaats te hebben, hetzij naar de uitgestrektheid der bouwvelden, naar de uitgestrektheid van den aanplant dan wel naar de waterbehoefte van den aanplant is, zooals wij juist zagen, een van de onderwerpen, die aan de Commissie in het belang van het Irrigatiewezen op Java en Madoera ter beantwoording is opgedragen.

Eene verdeeling naar de waterbehoefte tusschen de riet- en bevolkingsaanplantingen wordt vooral door de suikerindustrieelen voorgestaan en is wellicht ook het meest juiste, omdat daarmede het grootste nut van het beschikbare bevloeiïngswater kan worden getrokken. Men stuit hier echter op het groote bezwaar, dat omtrent de waterbehoefte der verschillende gewassen thans nog zoo weinig bekend is. In zijn prae-advies over het beheer van bevloeiïngswerken zegt de Hoofdingenieur Ch. G. Cramer op blz. 36 hieromtrent: „gewoonlijk wordt „(echter) hierbij de fout begaan, dat voor de waterbehoefte van „de Inlandsche gewassen de hoeveelheid water wordt aange„nomen, die noodig is om den aanplant in het leven te houden, „terwijl ten rechte hiervoor, evenals bij riet, dient te worden „aangenomen de hoeveelheid water die verstrekt moet worden „om een maximum product (of een dat maximum zoo dicht „mogelijk naderend product) te verkrijgen".

Ook de waterbehoefte van riet wordt door de ingenieurs dikwijls zoo verschillend beoordeeld. Hier wordt deze gelijkgesteld aan die van watereischende polowidjosoorten; elders wordt de waterbehoefte belangrijk hooger aangenomen.

Intusschen worden in de laatste jaren door het Departement van Landbouw met medewerking van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken verschillende proeven genomen om het watergebruik van rijst en eenige der voornaamste

Inlandsche gewassen te bepalen, waarvan de resultaten moeten worden afgewacht.

Om de gemelde moeilijkheid te omzeilen wordt dan ook door den Regentenbond aangedrongen op eene waterverdeeling tusschen den riet- en bevolkingsaanplant naar de uitgestrektheid van de te bevloeien bouwgronden.

Het zal de taak van evengenoemde Commissie zijn om, rekening houdende met de verschillende belangen, uitsluitsel te geven op welke wijze de waterverdeeling het billijkst zal kunnen geschieden mede in verband met eene zoo groot mogelijke productiviteit van den landbouw op Java.

Uit het medegedeelde blijkt, dat met de door de bevolking geuite klachten betreffende de waterverstrekking en waterverdeeling als een gevolg van de z.g. dag- en nachtregeling reeds ten volle rekening is gehouden, en daaraan voor een groot deel reeds is tegemoet gekomen.

§ 10. *Gebrek aan personeel.*

De uitvoering van de hiervoren genoemde waterreglementen, zooals die thans luiden, laat over het algemeen veel te wenschen over wegens gebrek aan personeel. Een minder goed beheer der bevloeiïngswerken, een onvoldoend toezicht op de waterverdeeling is daarvan het gevolg en zeer terecht wordt hierover zoowel van de zijde der suikerindustrieelen als van die der bevolking algemeen geklaagd. Aan deze klacht kan voorloopig niet worden tegemoetgekomen. In dit opzicht leveren het heden en de naaste toekomst veel bezorgdheid op en zullen ingrijpende maatregelen moeten worden genomen om in het belangrijk tekort aan personeel zoo spoedig mogelijk te voorzien. Het wil der Commissie voorkomen, dat door de opleiding van inheemschen voor allerlei betrekkingen in dit land met kracht en met den noodigen spoed ter hand te nemen dit ernstige bezwaar in de toekomst zeer zal verminderen, wellicht geheel verdwijnen.

§ 11. *Oplossing van geschillen.*

Intusschen worden met de beschikbare middelen alle klachten betreffende de bevloeiïng die, van welke zijde ook bij het

Bestuur of den Irrigatiedienst worden voorgebracht, zooveel mogelijk onderzocht en gewoonlijk bij minnelijke schikking tusschen de industrie en de bevolking opgelost. Zoo wordt bij voorkomen van langdurige droogte en daardoor ontstaan watergebrek de beurtregeling toegepast, hetgeen evenzoo plaats heeft wanneer de bevolking in den Oostmoesson padi plant. Het is echter ook voorgekomen, dat het betrokken Hoofd van Gewestelijk Bestuur gebruik maakte van de hem bij de concessie-voorwaarden der suikeronderneming verleende bevoegdheid om in alle nopens het watergebruik voor de rietaanplantingen der onderneming en voor den landbouw der bevolking ontstane geschillen in hoogste instantie te beslissen. Er werd n.l. geklaagd, dat aan sawahs te midden van suikerriettuinen gelegen, door de onderneming het bevloeiïngswater werd onthouden. De ondernemer was wel genegen eene leiding naar die sawahs te doen graven, mits de sawahbezitter huur betaalde voor den bij den fabrikant in gebruik zijnden grond door welken de leiding heen gegraven moest worden en tot welke betaling deze niet genegen was. De Resident besliste, dat de leiding op kosten der fabriek moest worden aangelegd en van betaling van huur geen sprake kon zijn.

Een ander geval deed zich voor, dat de suikeronderneming eene voor een bepaald sawahcomplex bestemde aanvoerleiding op eigen gelegenheid in eene afvoerleiding veranderde, waardoor deze niet meer als aanvoerleiding was te benutten en de betrokken sawahs dus van water verstoken waren. Hierin werd beslist, dat de betrokken onderneming op aanwijzing van den Irrigatiedienst de noodig geachte werken tot herstel en verbetering van den bevloeiïngstoestand op hare kosten moest tot stand brengen, waaraan sedert gevolg is gegeven.

Elders waar ten behoeve van den rietaanplant te veel water aan een sawahcomplex werd ontnomen, werd door de fabriek met vergunning van den Irrigatiedienst eene pompinrichting gemaakt om het onttrokken water te suppleeren.

§ 12. *Betrouwbaarheid van het lager Inlandsch personeel.*

Als een gevolg van het bestaand chronisch tekort aan toezicht houdend personeel moet vanzelf veel worden overgelaten

aan de lagere Inlandsche Irrigatie-beambten en is het verklaarbaar, dat de suikerfabrikanten die hunnen aanplant in streken hebben, waar gedurende den Oostmoesson niet steeds voldoende water beschikbaar is, zich voor de gevolgen van dit onvoldoend toezicht trachten schadeloos te stellen door zich de medewerking te verzekeren van het lager Inlandsch personeel in het belang van eene geregelde en voldoende bevloeiïng der suikerrietvelden. Dit geschiedt bijv. door het geven van eene maandelijksche toelage gedurende den Oostmoesson, het vergoeden van reis- en verblijfkosten voor het uitoefenen van meer toezicht op de waterverdeeling ten behoeve van de fabriek en den aanplant, het geven van geschenken of geld bij gelegenheid van het z.g. Javaansch Nieuwjaar dan wel bij huiselijke feestelijkheden. Sommige fabrikanten doen zelfs uitkomen, dat zonder die geschenken het hun toekomende water niet te krijgen is. Het lager Inlandsch personeel is daarvoor gemakkelijk te vinden en is het begrijpelijk, dat de betrouwbaarheid van dit personeel van de zijde van het Bestuur en den Irrigatiedienst gewoonlijk in twijfel wordt getrokken.

Gevallen van bepaalde omkooping zijn echter niet aan den dag gekomen en is ons slechts een enkel geval bekend, waar van eene poging tot omkooping van een Irrigatie-ambtenaar sprake is geweest. Van de zijde van den Irrigatiedienst wordt al het mogelijke gedaan om het euvel van het ontvangen van toelagen en geschenken tegen te gaan en is bij ontdekking ontslag het gevolg. Bestaat er aanleiding tot verdenking, dan wordt de betrokkene gewoonlijk overgeplaatst. Een intensief toezicht van het boven het Inlandsch geplaatst Europeesch personeel kan er toe medewerken om dit kwaad te bestrijden, hetgeen wegens het bestaande groote gebrek aan toezichthoudende Europeesche ambtenaren thans niet wel mogelijk is. Voorts zal van de zijde der industrie bezwaarlijk op de vereischte medewerking zijn te rekenen, omdat, in streken waar de bevloeiïng nog steeds te wenschen overlaat, het met haar belang in strijd zoude zijn, wanneer zij niet de hulp en medewerking zocht van het lager Inlandsch Irrigatie-personeel.

Vermeerdering van personeel en het aanbrengen van verbeteringen in de organisatie van den dienst, zooals inkrimping

der ressorten, intensief toezicht enz., zal het geneesmiddel moeten zijn tot heeling van het kwaad.

Als van industriezijde kenbaar gemaakte wenschen kunnen vermeld worden uitbreiding van de geregelde bevloeiïng, betere verdeelwerken voor de detailbevloeiïng, het maken van permanente dammen en leidingen, beperking van Oostmoessonsawahs, drooglegging van rawahs, reboisatie der berghellingen.

Het behoeft na al het voorafgaande geen betoog, dat de vervulling van al deze wenschen niet in de naaste toekomst kan plaats vinden en eerst geleidelijk verwacht kan worden.

De aanleg van de noodige technische werken om den beschikbaren watervoorraad steeds naar den eisch te kunnen verdeelen wordt echter als noodzakelijk erkend.

Plaatselijk echter kan in afwachting van de invoering eener geregelde bevloeiïng, door de Bevloeiïngscommissies worden overwogen, welke der gewenschte maatregelen het eerst tot uitvoering kunnen komen.

§ 13. *Onderhoud der tertiaire leidingen.*

Het is bekend, dat de dienst van den Waterstaat op Java en Madoera ten aanzien van de bevloeiïng, afwatering en waterkeering verdeeld is over zes Irrigatieafdeelingen, met name Tjimanoek, Pemali-Tjomal, Serajoe, Serang, Brantas en Pekalen-Sampean, alsmede de Sectie Madioen der toekomstige Irrigatieafdeeling Solorivier.

De Hoofden van Gewestelijk Bestuur voeren ieder voor zijn gewest, het beheer en het administratief toezicht over den dienst der Irrigatieafdeelingen, aan het hoofd waarvan staat een Ingenieur van den Waterstaat, die te zorgen heeft voor een goed en geregeld onderhoud der bevloeiïngswerken en belast is met het toezicht en het beheer over de waterverdeeling. In de technisch bevloeide gebieden berust het waterbeheer grootendeels bij het personeel van den Waterstaat; buiten die gebieden geschiedt het beheer met medewerking van de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur.

Ten aanzien van de waterverdeeling in de technisch bevloeide gebieden strekt de bemoeienis van het Irrigatiepersoneel

zich niet verder uit dan tot en met de verdeeling van het bevloeiïngswater over de verschillende tertiaire vakken, dat zijn de eindvakken van bevloeiïng, welke gemiddeld 150 à 200 bouws groot zijn. De waterverdeeling in het tertiaire vak met uitzondering van de waterverstrekking aan het suikerriet, dat door middel van het Irrigatie-personeel geschiedt, wordt gewoonlijk aan belanghebbenden zelf overgelaten. In verschillende gebieden heeft men daarvoor regelingen getroffen en is met de waterverdeeling een bepaald persoon belast, kringhoofd of kepala-dan wel oeloe-oeloe-golongan genoemd, die daartoe door de belanghebbende Inlandsche landbouwers van het tertiaire vak is gekozen en wordt bezoldigd. Dit kringhoofd wordt beschouwd als vertegenwoordiger van de sawahbezitters in den waterkring, behoort eene zelfstandige positie in te nemen, en maakt, zooals in enkele regelingen is vastgesteld, dan ook geen deel uit van het desabestuur. Men heeft dit gedaan met de bedoeling den invloed van het desabestuur uit te schakelen, daar in vele streken gebleken is, dat waar het desabestuur met de waterverdeeling is belast dan wel daarop in beduidende mate invloed kan uitoefenen bevoorrechting eenerzijds en benadeeling anderzijds van de op het water rechthebbenden schering en inslag is.

Het toezicht op de waterverstrekking heeft plaats door het Irrigatie-personeel in samenwerking met de Inlandsche Bestuursambtenaren. Dat de waterverstrekking in het tertiaire-vak dikwijls met moeilijkheden gepaard gaat en daarom niet tot haar recht komt, houdt middellijk verband met den toestand, waarin de tertiaire leidingen zich bevinden. Deze toestand laat in vele bevloeiïngsgebieden veel te wenschen over, waarvan belangrijke waterverliezen en het niet aan hun doel beantwoorden der aangelegde bevloeiïngswerken het gevolg zijn. Waar het resultaat dezer werken zich ten slotte moet demonstreeren in het tertiaire vak en de stand en opbrengst van het geplante gewas in hooge mate afhankelijk is van een goeden toestand der leidingen, waardoor een geregelde watertoevoer gewaarborgd wordt, is het duidelijk, dat een en ander niet tot het gewenschte resultaat zal leiden, wanneer door een slechten onderhoudstoestand van de leidingen de bevloeiïng verstoord wordt. Het gevolg hiervan

zal zijn, dat de opbrengsten achteruit gaan en tenslotte het in de werken gestoken kapitaal niet in voldoende mate rente afwerpt.

De reden van het slecht onderhouden der tertiaire leidingen in de meeste gebieden is volgens de van vele zijden ontvangen inlichtingen gelegen in het feit, dat dit onderhoud is overgelaten aan de desabesturen, die er zich over het algemeen weinig aan gelegen laten liggen. Waterverliezen tot boven de 40% kunnen daarvan het gevolg zijn. Alleen daar is een betere toestand te vinden, waar bij eene door de bevoegde autoriteit vastgestelde regeling aan de in het tertiaire vak aanwezige bezitters van sawahs, de z.g. ingelanden, de onderhoudsplicht van de leidingen is opgelegd. Dit is gebeurd in het Pemali-Tjomal gebied in de residentie Pekalongan en in de Irrigatie-afdeeling Tjimanoek, van het gewest Cheribon, in beide voor zoover het de geregelde bevloeiïngsgebieden betreft.

Vermelding verdient eene bijzondere regeling, die getroffen is in het irrigatiegebied van de afdeeling Sidhoardjo van het gewest Soerabaia, alwaar door het Gouvernement met de eigenaren van de daar gelegen suikerfabrieken overeenkomsten zijn aangegaan, o.m. tot het verbeteren of vernieuwen van tertiaire en verdere aan- of afvoerleidingen met bijbehoorende werken binnen de plantgebieden der betrokken suikerondernemingen, voor welk doel door de suikerfabrieken gedurende 20 achtereenvolgende jaren in de kosten zal worden bijgedragen naar den maatstaf van f 1.— per bouw bruto te oogsten aanplant van maalriet. Op de besteding dezer fondsen wordt toezicht gehouden door z.g. watercomité's, bestaande uit ambtenaren en belanghebbenden. Ten aanzien van het onderhoud der tertiaire en verdere aan- en afvoerleidingen is in die overeenkomsten bepaald, dat voor zoover deze alleen en uitsluitend voor de suikerrietcultuur dan wel uitsluitend voor de bevolking noodig zijn het onderhoud in het eerste geval door of op kosten der onderneming, in het tweede geval door de Inlandsche bevolking geschiedt, terwijl wanneer de suikercultuur en tevens de Inlandsche bevolkingscultures van die leidingen gebruik maken het onderhoud plaats heeft door of op kosten van de ondernemingen gedurende het tijdperk, dat de ondernemingen

daaraan water ontleenen. Bij het gezamenlijk gebruik is het regel, dat gedurende den Oostmoesson het onderhoud der leidingen door de fabriek plaats heeft en in den Westmoesson door de bevolking. Verder is bepaald, dat desverlangd het ten laste der ondernemingen komende onderhoud door den dienst der Irrigatie kan worden verricht voor rekening der betrokken ondernemingen, waarvan echter geen der ondernemingen gebruik heeft gemaakt.

Het onderhoud laat van de zijde der bevolking alles te wenschen over, daar het desabestuur, dat met het beheer belast is, zich er weinig mede inlaat, met het gevolg, dat zoowel de aanvoer- als de afvoer-leidingen opslibben, terwijl de suikerindustrie slechts zooveel aan de leidingen doet als het eigenbelang dit meebrengt.

Ook hier dus, evenals in de overige Irrigatieafdeelingen, de algemeene klacht over het onvoldoende onderhoud der tertiaire leidingen, waardoor de met zooveel kosten aangelegde groote bevloeiïngswerken niet voldoende tot hun recht kunnen komen. Deze toestand eischt nu dringend verbetering en op voorbeeld van hetgeen in de Pemali-Tjomal en Tjimanoek bevloeiïngs gebieden met bevredigenden uitslag is geschied, meent de Commissie het middel tot verbetering gevonden te hebben in het opleggen van den plicht tot onderhoud van de tertiaire leidingen gelegen in de geregelde bevloeiïngsgebieden aan de sawahbezitters in het tertiaire vak, bij regeling van de daartoe bevoegde autoriteit.

Bij die regeling wordt aan elken ingelande in verhouding tot het sawahbezit een bepaald aandeel in de leidingen te onderhouden gegeven.

Het niet opvolgen van die verplichting is strafbaar gesteld bij artikel 521 van het Strafwetboek voor Nederlandsch-Indië.

In de nader vast te stellen regelingen dit onderwerp betreffende komt het noodig voor de bepaling op te nemen dat bij verhuur van grond aan niet-Inlanders op den voet der bestaande Grondhuurordonnantie de verplichting tot onderhoud overgaat op den niet-Inlandschen huurder, zooals dit gebeurd is in de betrekkelijke regeling van het onderhoud der tertiaire leidingen in de geregelde bevloeiïngsgebieden der Irrigatie-afdeeling

Tjimanoek. Op deze wijze wordt ook de particuliere industrie met name de suikerindustrie bij het onderhoud betrokken. Tegen dezen maatregel zal van de zijde der industrie te minder bezwaar zijn, aangezien deze aansluit bij de bestaande gewoonte, dat de huurder (suikerindustrieel) van den grond voor het onderhoud van de leiding zorgt, voor zoover deze in het tuincomplex gelegen is en dit als voorwaarde in het grondhuurcontract wordt opgenomen. Het eenige verschil is, dat wat nu vrijwillig en gewoonlijk onvoldoende geschiedt in den vervolge plichtmatig en onder deskundige contrôle zal plaats hebben.

Wordt nu tevens de gelegenheid opengesteld om dezen onderhoudsplicht af te koopen, dan bereidt men de mogelijkheid voor om het onderhoud der tertiaire leidingen op kosten der daarbij belanghebbenden door den Irrigatiedienst in vrijen arbeid te doen uitvoeren, hetgeen in het belang van de bevloeiïng en van de daarbij betrokken Inlandsche en Europeesche landbouwers zeker de meest gewenschte oplossing van dit onderhoudsvraagstuk zal zijn.

§ 14. *Aanleg der tertiaire leidingen.*

Ook de *aanleg* van de tertiaire leidingen verdient aandacht.

In opvolging van een rondschrijven van den Directeur van B. O. W. van het jaar 1894 opgenomen in Bijblad No. 5253 worden de tertiaire leidingen in gemeente-dienst uitgevoerd.

De Irrigatie-dienst bepaalt zich daarbij tot het doen van opnemingen, het uitzetten van profielen en het geven van de meest noodzakelijke aanwijzingen voor de uitvoering, welke verder plaats heeft onder toezicht van het Binnenlandsch Bestuur Bij die uitvoering ondervindt men tal van moeilijkheden wegens de geringe werkwilligheid der betrokken gemeentenaren, waarvan het gevolg is, dat de leidingen gewoonlijk niet in goeden toestand worden opgeleverd. Wat daarvan de gevolgen voor de bevloeiïng zijn bij een verder onvoldoend onderhoud dezer leidingen, laat zich gemakkelijk raden.

In de laatste jaren is men hier en daar van het beginsel om de uitvoering der tertiaire leidingen in gemeentedienst te doen uitvoeren, reeds afgeweken ter plaatse waar zich

terreinmoeilijkheden voordeden of kunstwerken noodig waren dan wel bij leidinggedeelten die voor buiten de desa gelegen gronden het bevloeiïngswater moesten aanvoeren.

Verzet tegen den aanleg der desaleidingen in onbetaalden dienst deed zich bijv. voor in het irrigatiegebied der afdeeling Sidhoardjo en in het Kedoeng-Kandanggebied van de afdeeling Malang, om reden de bevolking, die een eigen leidingstelsel had, niet genegen was in gemeente-dienst een nieuw leidingstelsel te graven. De aanleg van de tertiaire leidingen in die streken heeft daarop in vrijen arbeid plaats gehad.

In het Tripel-gebied van de afdeeling Cheribon zijn de kosten gedragen door de betrokken suikeronderneming, omdat de bevolking weigerde in onbetaalden dienst te werken. Ook in de afdeeling Koedoes is de bevolking daartoe niet genegen gebleken.

De ervaring heeft bij den aanleg dezer leidingen geleerd, dat in streken, waar geheel nieuwe bevloeiïngswerken worden tot stand gebracht, de tertiaire leidingen onder tal van bezwaren en moeilijkheden in gemeentedienst worden uitgevoerd, waarvan het gevolg is, dat met den aanleg, zulks ten nadeele der streek, veel te veel tijd verspild wordt en tenslotte de leidingen in minder goeden staat worden opgeleverd. Belangrijke uitgaven zijn dan dikwijls noodig om den toestand te verbeteren.

In streken waar verbetering en uitbreiding van de bevloeiing het doel was, werd bevonden, dat de bevolking niet wenschte mede te werken aan den aanleg van nieuwe desaleidingen met het gevolg, dat in die streken deze werken in betaalden arbeid werden uitgevoerd.

Met deze ervaring rekening houdende, meent onze Commissie dat het op den weg der Regeering gelegen is om een einde te maken aan het in gemeentedienst doen aanleggen van tertiaire leidingen en dit in den vervolge in vrijen arbeid door den dienst der Irrigatie te doen geschieden.

De Commissie ontveinst zich niet, dat als gevolg van dezen maatregel de kosten van de bevloeiïngswerken zullen toenemen. Laat de schatkist echter eene dergelijke uitgave niet toe, dan zal de toestand bestendigd moeten blijven, tenzij men de kosten, zij het ten deele, wenscht goed te maken door het heffen van eene

bijdrage van alle bij de bevloeiïng belanghebbenden. Het voordeel van deskundigen aanleg zal zijn, dat de bevloeiïng zooveel eerder en zooveel beter tot stand zal kunnen komen dan thans het geval is.

§ 15. *Waterschappen.*

De Commissie is voorts van oordeel, dat vele van de hiervoren vermelde en nog na te noemen bezwaren tegen de verstrekking en verdeeling van het bevloeiïngswater en al wat daarmede in verband staat tot eenvoudiger verhoudingen zullen zijn terug te brengen en gemakkelijker tot oplossing kunnen worden gebracht, wanneer eenmaal zal zijn overgegaan tot de instelling van publiekrechtelijke waterschappen, waartoe de mogelijkheid bij artikel 145 van het Regeerings-Reglement is opengesteld. Aan deze waterschappen zal de zorg voor de waterstaatsbelangen in het aangewezen ressort worden toevertrouwd en zullen deze belangen behartigd worden met medezeggenschap van de daarbij belanghebbenden. De samenstelling, de inrichting, de werkkring en de bevoegdheden van het in te stellen waterschap maken thans een onderwerp van studie uit van de Commissie in het belang van het bevloeiïngswezen.

De wensch moge hier worden uitgesproken, dat deze studie spoedig tot eenig resultaat zal leiden, opdat de invoering der waterschappen niet te lang vertraagd worde.

§ 16. *Bijdragen van de suikerindustrie in het belang van het bevloeiingswezen.*

In de vergunningsbesluiten tot oprichting van fabrieken dan wel tot uitbreiding van aanplant wordt steeds de voorwaarde opgenomen, dat de onderneming geen gebruik make van bevloeiïngswater, dan voor zoover zulks naar het oordeel van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur geschieden kan zonder benadeeling van de belangen van de Inlandsche bevolking, zullende dat Bestuurshoofd de bevoegdheid hebben om, indien zulks noodig wordt geacht, voor den geheelen rietaanplant der onderneming op hare kosten, personeel te doen aanstellen tot het

houden van toezicht op de waterverdeeling en de daarvoor noodige meetsluisjes te doen aanmaken en plaatsen.

Van deze bevoegdheid wordt in alle irrigatie-gebieden in meerder of mindere mate gebruik gemaakt, en wordt in de kosten voor het houden van toezicht op de waterverdeeling door de fabrieken bijgedragen, hetzij door het jaarlijks storten van eene bepaalde som, hetzij door per bouw bruto aanplant jaarlijks een bepaald bedrag te betalen, dat varieert tusschen f 1.— en f 2.50 per bouw. Voor het Brantasbevloeiïngsgebied zal deze bijdrage in verband met de verhooging der aan het personeel toegekende bezoldigingen thans verhoogd worden tot f 4.— der bouw bruto aanplant.

Onder de omschrijving „vergoedingen door ondernemingen van landbouw en nijverheid van de uitgaven voor het toezicht op de waterverdeeling tusschen de daarbij belanghebbenden" is het totaal bedrag onder de „Middelen in Indië" op de begrooting gebracht. In 1913 waren deze ontvangsten f 97.000.—, welke geheel ten laste komen der suikerindustrie en in 1919 en 1920 f 112.600.—, terwijl deze op de begrooting van 1921 slechts zijn geraamd op f 83.000.—.

Als bijdragen in de kosten van aanleg, vernieuwing, verbetering, uitbreiding en onderhoud van bevloeiïngs- en andere Waterstaatswerken door de suikerindustrie verstrekt komt op de begrooting van ontvangsten over de jaren 1919 en 1920 een bedrag voor van f 366.000.—, welke som in 1915 nog slechts f 78.000.— bedroeg, terwijl de raming van den ontvangstpost op de begrooting van 1921 bedraagt f 200.000.—.

Hier moge tegenover gesteld worden, dat als gemiddelde over de jaren 1913 t/m 1920 door de Regeering jaarlijks ruim 10 millioen werd uitgetrokken ten behoeve van bevloeiïngs-, afwaterings- en waterkeeringswerken. Belangrijk zijn somwijlen de sommen van de zijde der industrie in de kosten van aanleg, vernieuwing en verbetering van bevloeiïngswerken bijgedragen. Zoo zullen de in de Sidhoardjodelta gelegen suikerfabrieken ingevolge gesloten overeenkomst aan de verbetering van de aldaar gelegen bevloeiïngswerken in totaal geraamd op f 4.500.000.— bijdragen eene som van f 1.100.000.—, waarvan de betaling over eene reeks van jaren is verdeeld.

Ten behoeve van de Madioen-kanaalbevloeiïng, waarvan de kosten op f 2.500.000.— zijn geschat, zullen door de vier daarbij belanghebbende fabrieken f 485.000.— worden bijgedragen, waaronder ééne fabriek ruim f 140.000.— Ter voorkoming van de verzanding van het Waroedjajeng-Kertosonohoofdkanaal is door de daarbij belanghebbende fabrieken een excavateur aangeschaft, waarvan de totale kosten f 175.000.— hebben bedragen. Overigens zijn bedragen van f 60.000.— en meer per fabriek geen zeldzaamheid. Hierbij moge opgemerkt worden, dat deze uitgaven dikwijls zeer productief blijken te zijn, daar uitbreiding van aanplant daarvan meermalen het gevolg is.

Wat de particuliere industrie voor eene goede bevloeiïng over heeft, kan blijken uit de kosten, welke de Handelsvereeniging „Amsterdam" heeft betaald voor de bevloeiïng van de grootendeels op erfpachtsgrond gelegen suikeronderneming „Djatiroto". De totaal uitgaven daarvoor hebben bedragen bijna f 1.500.000.—. Ten behoeve van de bevloeiïng der daar gelegen Gouvernementsgronden werd f 595.000.— uitgegeven, waarvan door het Gouvernement werd gerestitueerd f 192.000.—.

In het model vergunningsbesluit is nog de voorwaarde opgenomen, dat binnen de daarvoor door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur aan te wijzen gedeelten van het daarbij omschreven arbeidsveld door de onderneming geen riet mag worden geplant alvorens ten genoegen van dat Bestuurshoofd door en op kosten der onderneming volgens de aanwijzingen van den Irrigatiedienst, die verbeteringen in de tijdelijke of permanente desawerken dan wel die permanente desawerken zullen zijn tot stand gebracht, welke in verband met de hoogere eischen die maalrietaanplantingen aan de bevloeiïng stellen door den Chef der Irrigatieafdeeling noodig worden geacht.

Blijkens ingewonnen inlichtingen wordt van deze bepaling zoo goed als geen gebruik gemaakt. Afgescheiden hiervan worden in de ongeregelde bevloeiïngsgebieden in het belang van de bevloeiïng der riettuinen door de meeste fabrikanten soms zelfs belangrijke bedragen ten koste gelegd aan de verbetering van desadammen en desaleidingen, welke ook den landbouw der bevolking ten goede komen.

Volledigheidshalve moge hier nog de mededeeling volgen, dat ons is medegedeeld, dat de Commissie in het belang van het bevloeiïngswezen overweegt om in plaats van de verschillende bijdragen, die thans van de suikerindustrie gevraagd worden voor het toezicht op de waterverdeeling voor aanleg, vernieuwing, verbetering dan wel onderhoud van bevloeiïngswerken en in de naaste toekomst bijv. gevraagd zullen worden voor den aanleg van kringwadoeks om te zetten in eene waterbelasting, die dit alles zal omvatten. In hoeverre de Inlandsche bevolking in deze waterbelasting zal kunnen worden betrokken, met name ten aanzien van aanleg en onderhoud van tertiaire leidingen, zal evenzoo een punt van overweging dienen uit te maken.

§ 17. *Bevloeiing van droge gronden.*

Waar gebruik wordt gemaakt van tegalvelden ten behoeve van den suikerrietaanplant der onderneming en deze worden bevloeid, heeft dit gewoonlijk plaats middels pompstations, voor de oprichting waarvan de vergunning noodig is van den Directeur van Burgerlijke Openbare Werken op den voet van Bijblad No. 5081, zooals dit nader is aangevuld en gewijzigd. Het op te pompen water betreft gewoonlijk water, dat niet meer voor bevloeiïngs- of andere doeleinden te gebruiken is, hetgeen niet wegneemt, dat bij de vaststelling van de op te pompen hoeveelheid steeds met de belangen van de bevolking en de aanspraken van derden wordt rekening gehouden.

Over het algemeen wordt den laatsten tijd in het vergunningsbesluit de voorwaarde opgenomen, dat het Hoofd van Gewestelijk Bestuur bevoegd is om, wanneer dit in het belang van de aanplantingen der bevolking noodig is, de vergunninghoudster te verplichten het water volgens eene vast te stellen regeling tusschen den ondernemings- en bevolkingsaanplant te verdeelen, terwijl de tengevolge van de toepassing dezer voorwaarde door de vergunninghoudster gemaakte meerdere kosten aan het oppompen verbonden door het Land zullen worden vergoed.

In oudere vergunningsbesluiten vindt men wel de voorwaarde, dat de houdster der vergunning gedurende bepaalde

tijden verplicht is het opgepompte water kosteloos ter beschikking te stellen van de cultures der Inlandsche bevolking. Maar ook waar men daartoe niet verplicht is, heeft de aanplant der bevolking in werkelijkheid van het opgepompte water steeds voordeel, en zoo zorgt de fabrikant, uit eigen belang gedreven, er steeds voor, dat voldoende water verstrekt wordt voor de kweekbedden en voor de bewerking van de sawahs, die ingehuurd zijn voor den a.s. rietaanplant. De sedert gestelde voorwaarde is zeker beter, daar zij met de belangen van beide partijen rekening houdt.

In algemeenen zin is aan de Commissie niet gebleken, dat de bevloeiïng der droge gronden in het nadeel is van de belangen der bevolking; ook niet daar, waar de droge gronden gelegen zijn in verhoogd terrein tusschen de sawahs in en de bevloeiïng plaats heeft middels diepgegraven goten. Zooals bekend, worden door de Handelsvereeniging „Amsterdam" in het gewest Kediri belangrijke uitgestrektheden tegalgrond met riet beplant. Deze gronden krijgen echter geen druppel bevloeiïngswater. De fabrieken houden zich daar stipt aan en wordt zelfs het personeel bij gebruik van water met ontslag bedreigd.

In het waterreglement van het gewest Semarang treft men in artikel 2 de bijzondere bepaling aan, dat water te gebruiken voor den aanplant van suikerriet of suikerrietbibit op tegalgronden verboden is „tenzij ten genoegen van het Hoofd van „Plaatselijk Bestuur door de belanghebbenden wordt aangetoond, „dat voor het voornoemde doel reeds tijdens de Gouvernements „suikercultuur water aan bepaalde tegalvelden werd verstrekt, „in welk geval voor die tegalgronden ook voor den vervolge, „doch met inachtneming van het bepaalde bij artikel 1, van water „uit de bestaande waterleidingen gebruik gemaakt mag worden".

In de afdeeling Pati maken de suikerfabrieken Langsee, Trangkil en Pakis van deze bepaling gebruik door jaarlijks onderscheidenlijk 100, 400 en 200 bouw tegalgrond met suikerriet te beplanten.

In de landrente-leggers staan deze gronden als droge grond te boek en bij niet-beplanting met riet worden zij behandeld en bebouwd als droge gronden. Hoewel deze gronden in de praktijk wel bekend zijn, werden zij nimmer naar ligging en uitgestrektheid

geregistreerd. Teneinde te voorkomen, dat, zij het te goeder trouw, aan deze soort van gronden uitbreiding wordt gegeven doet de Resident van Semarang thans naar deze gronden een onderzoek instellen [1]) met de bedoeling de uitgestrektheid en ligging dezer gronden desa's-gewijze in een besluit vast te leggen en op de desakaarten te doen aangeven. Intusschen vestigde de vereeniging Sarekat Islam te Pati de aandacht op de in den onderwerpelijken toestand gelegen ongelijkheid tusschen bevolking en fabrieken en wendde zij zich tot den Regent van Pati met het verzoek om deze ongelijkheid op te heffen. Bij de bespreking wees de Regent op de moeite en kosten, welke de fabriek zich getroostte om deze gronden van water te voorzien, en waartoe de bevolking niet in staat was en stelde *zekere* polowidjo-oogsten tegenover een wisselvallig padi-beschot. Het stond den eigenaren van den grond echter vrij deze als sawah te doen inschrijven, hoewel de Regent meende dat dit niet in hun voordeel zoude zijn.

Waar deze ongelijkheid van toestand van het standpunt der bevolking steeds als eene bevoorrechting van de suikerindustrie zal worden beschouwd, zoude het overweging verdienen aan het watergebruik ten behoeve van de beplanting der onderwerpelijke tegalgronden met suikerriet geleidelijk een einde te maken en den betrokken ondernemingen uitbreiding te geven van aanplant op bevloeibare sawahs tot de uitgestrektheid, welke aan den tegalaanplant zal worden onttrokken.

§ 18. *Waterafkoop.*

Afkoop van water door den suikerondernemer van de bevolking heeft in enkele streken plaats ter vermeerdering van het beschikbare bevloeiïngswater voor den suikerrietaanplant.

Een voorbeeld daarvan treft men aan in het gewest Semarang, alwaar de suikerfabriek Trangkil de Oostmoesson-bevloeiïng van sawahs van eenige desa's, welke bevloeid worden

1) Gebleken is, dat die tegalgronden voorkomen in de districten Tlogowoengoe en Tajoe der afdeeling Pati. In den Gouvernementstijd kwamen in die districten voor rietbeplanting in aanmerking onderscheidenlijk 1180 en 420 bouw, thans 1620 en 210 bouw. Uitbreiding heeft dus plaats gehad.

door de Lahar en Tjabakrivieren afkoopt, om het water te gebruiken voor de bevloeiïng van droge gronden, die met suikerriet mogen worden beplant, omdat dit in den Gouvernementstijd evenzoo plaats had. Zij heeft voor dit doel eene onderhandsche overeenkomst gesloten met de bezitters van 154 bouw sawah voor den tijd van 10 jaar en tegen eene jaarlijksche vergoeding van f 15.— tot f 20.— de bouw, onder voorwaarde, dat de sawahbezitters vanaf 15 Mei tot 1 October geen water uit evengenoemde rivieren aftappen en alleen water mogen gebruiken ten behoeve van hunne tweede gewassen, door uitscheppen te verkrijgen. De overeenkomsten worden aan de goedkeuring van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur onderworpen, nadat onderzocht is of geen benadeeling van de betrokken landbouwers en van derden zal plaats hebben. Jaarlijks wordt machtiging van den Resident gevraagd om de schadeloosstellingen uit te betalen.

In hetzelfde gewest koopt nog de suikerfabriek Tandjoengmodjo op dezelfde wijze de Oostmoesson-bevloeiïng van 39 bouw sawahs af tegen eene schadeloosstelling van f 20.— de bouw. Zij bezigt dit voor vermeerdering van het injectiewater voor de fabriek voor het geval dit noodig mocht zijn. Meermalen komt het echter voor, dat van dit water geen gebruik wordt gemaakt.

In de regeling der waterverdeeling in het Irrigatiegebied der Keboejoetanrivier in het gewest Pekalongan treft men de bepaling aan, dat afkoop van gebruiksrechten op het water toegelaten blijft. Hiervan wordt gebruik gemaakt ten behoeve van de op het particuliere land Ketanggoengan-West gedreven suikeronderneming van dien naam. Deze fabriek koopt de gebruiksrechten af op het water van de in het bovenstroomsgebied gelegen desa's, die in den Oostmoesson water verkrijgen voor haren padiaanplant. De afkoop heeft slechts gedurende een kort tijdsverloop plaats, waarvoor f 1.— à f 2.50 de bouw vergoeding wordt betaald en strekt niet ten nadeele van den padi-aanplant.

Elders heeft afkoop van bevloeiïngswater door suikerondernemingen slechts bij uitzondering en tot geringe hoeveelheid plaats. Van een wettelijk standpunt beschouwd is deze verkoop van gebruiksrechten op bevloeiïngswater niet toelaatbaar,

omdat nòch aan de bevolking nòch aan Inlandsche houders van zakelijke rechten tegenover den Lande bevloeiïngsrechten toekomen. Waterverkoop zoude dus alleen door den Staat kunnen geschieden. De regeling van dit onderwerp is aan de Commissie in het belang van het Irrigatiewezen voorbehouden, daar deze naar wij zagen, o.m. belast is met de codificatie van het waterrecht.

§ 19. *Gebruik van z.g. fabriekswater.*

Het gebruik van fabriekswater verdient bespreking uit een oogpunt van wateronttrekking en van waterverontreiniging.

De vergunning tot watergebruik voor particuliere ondernemingen wordt verleend door den Directeur van B. O. W. op den voet van de bepalingen opgenomen in Bijblad No. 5051, terwijl bij § 1 van de voorschriften tot uitvoering der Fabriekenordonnantie is bepaald, dat de aanvraag tot oprichting van eene suikerfabriek steeds vergezeld moet gaan van een aan den Directeur van B. O. W. onder overlegging van de benoodigde bescheiden gericht rekest, houdende het verzoek om vergunning tot gebruik van fabriekswater. In die vergunning, welke tot wederopzeggens wordt verleend, wordt de hoeveelheid water vastgesteld, welke in verband met de belangen der bevolking en de aansprakelijkheid van derden, mag worden gebruikt, terwijl onder de voorwaarden de verplichtingen zijn opgenomen om het water na gemaakt gebruik, niet op hinderlijke wijze verontreinigd door stoffen, nadeelig voor den landbouw of die het onbruikbaar maken voor drinkwater voor menschen en vee, terug te voeren in den daarvoor aangewezen waterloop, en alle werken, welke noodig zijn voor den aanvoer en afvoer van het fabriekswater door den ondernemer worden aangelegd. Voor zooverre de kosten en werkzaamheden komen ten laste van de Inlandsche gemeenten wordt daarin door den ondernemer bijgedragen tot een nader vast te stellen bedrag, bij niet nakoming van welke voorwaarden de vergunning als vervallen wordt beschouwd.

Bezwaren van bestuurszijde bij de Regeering voorgebracht, waaruit zoude moeten blijken dat de waterverstrekking aan de fabrieken niet steeds geschiedde in overeenstemming met de

landbouwbelangen der bevolking en het achterwater dier fabrieken in belangrijke mate verontreinigd werd, gaven de Regeering in 1905 aanleiding den Directeur van B. O. W. op te dragen om algemeen een onderzoek te doen instellen naar de wenschelijkheid of noodzakelijkheid eener wijziging van de voorwaarden, waarop bestaande vergunningen tot het gebruik van fabriekswater aan suikerondernemingen waren verleend, welk onderzoek zich tevens zou hebben uit te strekken tot de niet-geregelde vergunningen om tot regeling daarvan te geraken, een en ander met overweging daarbij van de urgentie eener aanbrenging van meetwerktuigen of van het stellen van bijzondere eischen met het oog op verontreinigingen van leidingen en rivieren als anderszins [1]).

Gedurende de jaren 1906, 1907 en 1908 werd aan deze opdracht uitvoering gegeven door het instellen van plaatselijke onderzoekingen en is daarbij inderdaad gebleken, dat een aantal suikerfabrieken nog niet aan eene bepaalde hoeveelheid injectiewater gebonden was, en aan vele fabrieken vergunning was verleend een in verband met de capaciteit te groote hoeveelheid injectiewater af te tappen, waardoor in beide gevallen de bevloeiïng voor de bouwvelden der bevolking benadeeld werd. Voorts werd geconstateerd, dat het z.g. achterwater der fabrieken in de meeste gevallen niet tot zijn grootste nut in het belang van de bevloeiïng der beneden de fabriek gelegen gronden kon worden aangewend, daar het niet steeds op maaiveldhoogte de fabriek kon verlaten. Meermalen had verontreiniging van het water in die mate plaats, dat het geheel ongeschikt bleek als drink- en badwater voor mensch en vee.

Zooals uit de ons ter beschikking gestelde rapporten is gebleken, werden naast het vaststellen der misstanden en onregelmatigheden tevens de maatregelen aangegeven om de nadeelige gevolgen daarvan op te heffen. Zoo behoorden de fabrieken, welke eene onbepaalde hoeveelheid injectiewater gebruikten, aan een vast quantum gebonden te worden, terwijl de vergunningen van de fabrieken die over te veel water beschikten, behoorden te worden gewijzigd. Werken werden ter uitvoering voorgesteld om

1) Vgl. noot blz. 251 Fabriekennota.

den aanvoer van het fabriekswater op de meest economische wijze te doen geschieden met plaatsing van meetschotten ter contrôle van de aan te voeren hoeveelheid en om den afvoer van het fabriekswater op de voor de bevloeiïng der beneden de fabriek gelegen gronden meest voordeelige wijze te verzekeren.

Tegen schadelijke verontreiniging van het achterwater werd voorgesteld het maken van reservoirs om in den Oostmoesson de melasse te bergen, teneinde deze in den Westmoesson bij groote debieten in rivieren of leidingen onder toezicht te kunnen afvoeren, benevens het plaatsen van roosters in de leidingen om de vaste stoffen tegen te houden.

Naar aanleiding van een door onze Commissie tot het Departement van B. O. W. gericht verzoek om te doen nagaan wat sedert tot opheffing van de toenmaals geconstateerde misstanden was verricht, verkreeg de Commissie inzage van de van de Hoofden der bevloeiïngsafdeelingen ontvangen antwoorden, waaruit de gevolgtrekking is te maken, dat vele van de voorgestelde maatregelen en voorzieningen nog niet zijn getroffen. Zoo hebben thans nog 44 fabrieken de beschikking over eene ongelimiteerde hoeveelheid injectiewater, terwijl vele vergunningen met een te groote hoeveelheid fabriekswater nog niet gewijzigd zijn. Het meerendeel der voorgestelde werken om verspilling van fabriekswater te voorkomen kwam nog niet tot stand, al hield dit voor eenige fabrieken verband met eene wijziging in den bevloeiïngstoestand der streek.

§ 20. *Verontreiniging van het achterwater der fabrieken.*

Verontreiniging van het achterwater heeft nog bij vele fabrieken plaats, om reden geen of onvoldoende maatregelen genomen worden om schadelijke verontreiniging van het water tegen te gaan. In de laatste jaren kwam verontreiniging wat minder voor, omdat de melasse na indamping tegen loonende prijzen was te verkoopen. Het is echter zeer wel mogelijk, dat bij daling van den suikerprijs de melasse wederom onverkoopbaar zal blijken te zijn en dan staat men opnieuw voor het vraagstuk wat met de melasse te doen. Voert men dit product vermengd met filtervuil en sintels gedurende den Oostmoesson af in de

leidingen of in rivieren met een gering debiet, waarvan de omwonende bevolking gebruik maakt voor drink- en badwater, dan is die wijze van afvoer schadelijk, want het water wordt voor gemelde doeleinden onbruikbaar gemaakt.

Een voorbeeld hoe het verontreinigde water zelfs schadelijk is voor de daarin levende visch levert de suikerfabriek Poerworedjo, die in den Oostmoesson van 1914 de melasse loosde in de Bogowonto, tengevolge waarvan eene groote sterfte van visch ontstond zeer ten nadeele van de benedenstrooms wonende visschersbevolking. De veroorzaakte schade werd door de fabriek vergoed.

Voor den landbouw schijnt het met melasse en filtervuil vermengde leidingwater niet zoo schadelijk te zijn; integendeel blijkt het in behoorlijk verdunden toestand door de daarin aanwezige meststoffen eene gunstige uitwerking te hebben op de met dat water bevloeide gronden.

Zooals hierboven werd aangegeven, kan bij niet-nakoming der voorwaarde, om het water niet op hinderlijke wijze verontreinigd door stoffen, die het onbruikbaar maken voor drinkwater voor menschen en vee, af te voeren, de vergunning worden ingetrokken. Hiervan is tot heden nog niet gebruik gemaakt. Wel werden van bestuurszijde aanschrijvingen gericht tot de fabrikanten, die deze voorwaarde niet opvolgden.

Opmerking verdient, dat in het nieuwe Wetboek van Strafrecht geen artikel voorkomt, waarbij de verontreiniging van openbare wateren is strafbaar gesteld, zooals dat het geval was bij artikel 3 No. 9 van het sedert ingetrokken Politiestrafreglement voor Europeanen.

Wel komen in het Wetboek verschillende artikels voor, welke op het besproken euvel onder bepaalde omstandigheden zullen kunnen worden toegepast, zooals de artikels 202, 203 en 521, doch de waterverontreiniging zonder meer door het afvalwater van fabrieken e.d. veroorzaakt, is niet strafbaar gesteld.

Naar het oordeel van den Procureur-Generaal, wiens gevoelen ten dezen door de Suiker-Enquête Commissie is ingewonnen, heeft de wetgever klaarblijkelijk de bepaling van artikel 3 No. 9 voormeld niet onder de overtredingen in het nieuwe Strafwetboek

opgenomen, omdat de inhoud daarvan ten deele reeds door verschillende andere artikelen wordt omvat, en voorzoover het overige onderwerpen betreft, om de regeling daarvan, als afhankelijk van plaatselijke en tijdelijke belangen en behoeften, liever aan den localen wetgever over te laten.

Voor zoover bekend heeft echter tot nu toe geen enkele locale Raad tegen het bedoelde kwaad maatregelen genomen.

De Commissie meent hier tegenover te mogen stellen, dat weliswaar de verontreiniging van openbare wateren plaatselijk, en wellicht tijdelijk kan plaats hebben, maar dat daardoor niet alleen plaatselijke maar ook algemeene belangen kunnen worden geschaad. Bovendien acht zij het niet wenschelijk, dat de regeling van dit onderwerp wordt overgelaten aan de wisselende inzichten van de Locale Raden, waardoor het zal kunnen voorkomen, dat in het eene ressort de verontreiniging wordt strafbaar gesteld en in een ander ressort niet. De Commissie acht het daarom noodig, dat deze aangelegenheid door den wetgever nader wordt geregeld.

Het is intusschen gebleken, dat waar verontreiniging van het achterwater der fabriek in beduidende mate plaats heeft èn door de vervuiling èn door den verspreiden stank de omgeving in een minder gunstigen toestand komt te verkeeren. Hiertegen behooren maatregelen genomen te worden, die echter niet zoo gemakkelijk aan te geven zijn. Van de zijde der industrie vond men nog geen bevredigende oplossing. Het wil ons daarom voorkomen, dat de oplossing van dit vraagstuk in deskundige handen moet gelegd worden, waarvoor de Burgerlijke Geneeskundige Dienst in de eerste plaats in aanmerking komt, welke dienst naar wij van den Hoofdinspecteur mochten vernemen reeds zijne volle aandacht gevestigd heeft op de vervuiling der openbare wateren door de afvalproducten van suikerfabrieken. Het onderzoek naar de schadelijke verontreiniging van het fabrieks-water zal echter niet alleen uit een gezondheidsoogpunt zijn te houden, maar zullen ook de landbouw- en bevloeiïngsbelangen daarbij betrokken moeten worden. Het zal daarom overweging verdienen, dat de persoon die van geneeskundige zijde voor het houden van het onderzoek wordt aangewezen overleg pleegt met den betrokken landbouwleeraar en sectie-ingenieur.

Wordt tenslotte eene bevredigende oplossing gevonden om de afvalproducten der suikerfabriek zoodanig te behandelen, dat schadelijke verontreiniging van het af te voeren fabriekswater daardoor wordt voorkomen, dan zal in het besluit tot het verleenen van vergunning voor het gebruik van fabriekswater terzake eene voorwaarde zijn op te nemen.

§ 21. *Gevolgtrekkingen.*

De Suiker-Enquête Commissie komt op grond van al het in dit hoofdstuk medegedeelde tot deze gevolgtrekkingen:

1. Aan de van Inlandsche zijde tegen de dag- en nachtregeling ingebrachte bezwaren is reeds van Regeeringswege tegemoet gekomen door de geleidelijke invoering van het wadoekstelsel, waarmede eene afschaffing van de dag- en nachtregeling gepaard gaat. Het zal de taak der afdeelingsgewijze ingestelde bevloeiïngscommissies zijn de bestaande waterreglementen te wijzigen naar de volgens het kringwadoekstelsel te regelen waterverstrekking en waterverdeeling. Uitbreiding van de geregelde bevloeiïngsgebieden is in het belang van eene billijke waterverstrekking en waterverdeeling noodzakelijk.

2. Wanneer op voorstel van de Commissie in het belang van het bevloeiïngswezen op Java en Madoera de beginselen zullen zijn vastgesteld volgens welke het gebruik en de verdeeling van het bevloeiïngswater zal plaats hebben, zullen geheel nieuwe waterreglementen moeten ontworpen worden en zal het noodig zijn, voor de bevloeiïng van het maalriet en van de suikerbibit, in verband met het verschil in waterbehoefte, afzonderlijke regelingen vast te stellen.

3. De uitvoering der waterreglementen en het toezicht op de waterverdeeling laat te wenschen over door het bestaande gebrek aan geschoold Irrigatiepersoneel. Wegens de onbetrouwbaarheid van het lager Inlandsch personeel heeft de waterverdeeling niet steeds naar billijkheid plaats.

Uitbreiding van het personeel en het aanbrengen van de noodige verbeteringen in den bevloeiïngsdienst zal hierin slechts

verandering ten goede kunnen brengen. Opleiding hier te lande van de benoodigde werkkrachten zal aan de uitbreiding van het personeel bevorderlijk zijn.

4. De toestand van onderhoud der tertiaire leidingen in de geregelde bevloeiïngsgebieden verkeert over het algemeen in een slechten staat, waardoor de bevloeiïngswerken niet voldoende tot hun recht kunnen komen.

Het is noodig aan de sawahbezitters in het tertiaire vak den onderhoudsplicht van de tertiaire leidingen door de daartoe bevoegde autoriteit te doen opleggen. Bij verhuur van de sawah aan niet-Inlanders worde deze plicht overgedragen op den niet-Inlandschen huurder, zoolang de sawah bij dezen in gebruik is.

De gelegenheid tot afkoop van den onderhoudsplicht moet worden opengesteld om de mogelijkheid voor te bereiden het onderhoud op kosten der daarbij belanghebbenden door den Irrigatiedienst in vrijen arbeid te doen geschieden.

Het ligt in het belang van het bevloeiïngswezen op den weg der Regeering de tertiaire leidingen door den Irrigatiedienst in vrijen arbeid te doen aanleggen.

5. Bevloeiïng van droge gronden middels opgerichte pompstations geeft geen reden tot moeilijkheden; integendeel de bevolkingsaanplant trekt van dit opgepompte water ook de voordeelen.

De beplanting van tegalvelden met suikerriet in de afdeeling Pati van het gewest Semarang, welke velden thans bevloeid worden, omdat dit in den Gouvernementstijd het geval was, moet nader geregeld worden:

1e. door de uitgestrektheid en ligging dezer velden vast te leggen;

2e. door de uitgestrektheid der tegalvelden, die van water gebruik maken, geleidelijk te verminderen, waardoor aan de bevoorrechting van de suikerindustrie een einde wordt gemaakt.

Tegenover de vermindering der te beplanten uitgestrektheid tegalgrond behoort eene uitbreiding van den suikerrietaanplant op bevloeibare sawahs te staan.

6. De waterafkoop, waar deze plaats heeft, strekt niet ten nadeele van den bevolkingsaanplant. Wettelijke regeling van verkoop van gebruiksrechten op bevloeiïngswater is noodig.

7. Het is gebleken, dat voor vele fabrieken de hoeveelheid injectiewater nog niet is vastgesteld, terwijl andere fabrieken in verband met de capaciteit, te veel injectiewater gebruiken. Ook werden vele werken, die verspilling van fabriekswater ten nadeele van de landbouwbelangen der bevolking moeten voorkomen, nog niet uitgevoerd.

Het komt noodig voor den Directeur van B. O. W. van eene opdracht te doen voorzien om hierin met spoed verbetering te brengen.

8. Ter voorkoming van schadelijke verontreiniging van het afvalwater der fabrieken ware den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst een systematisch onderzoek op te dragen, om in overleg met de Departementen van Landbouw en van B. O. W. de oorzaken der vervuiling vast te stellen en de middelen aan te geven om dit tegen te gaan.

In het Nieuwe Strafwetboek voor Ned.-Indië is geen artikel opgenomen, dat verontreiniging van openbare wateren strafbaar stelt. Het is wenschelijk dat dit alsnog gebeurt.

9. Bij de Commissie in het belang van het bevloeiïngswezen is het plan in bewerking om in plaats van de verschillende bijdragen, welke thans door de suikerindustrie worden gestort ten behoeve van het toezicht op de waterverdeeling, voor den aanleg, verbetering, uitbreiding en onderhoud van bevloeiïngswerken om te zetten in eene waterbelasting, die alles zal omvatten en waarbij overwogen zal worden in welke mate de Inlandsche bevolking daardoor zal zijn te treffen.

10. De instelling van rechtspersoonlijkheid bezittende waterschappen, waartoe artikel 145 van het Regeeringsreglement de mogelijkheid openstelt, zal er toe medewerken, dat bezwaren en moeilijkheden betreffende de waterverstrekking en -verdeeling gemakkelijker kunnen worden opgelost dan thans

het geval is, omdat alle belanghebbenden medezeggenschap zullen hebben in de verzorging van de bevloeiïngsbelangen van het waterschap.

§ 22. *Voorstellen.*

De Commissie meent de volgende voorstellen te moeten doen:

1. Met den aanleg van wadoeks met bekwamen spoed doorgaan, opdat aan de dag- en nachtregeling een einde kome.

2. Waar het kringwadoekstelsel werkt, worden de bestaande waterreglementen in overeenstemming gebracht met de gewijzigde waterverstrekking en waterverdeeling tusschen de aanplantingen der onderneming en van de bevolking.

3. Over te gaan tot spoedige uitbreiding van het personeel en tot het aanbrengen van de noodige verbeteringen in de organisatie van den Irrigatiedienst.

4. De opleiding van inheemsche krachten voor den dienst der Burgerlijke Openbare Werken ter hand doen nemen.

5. Den aanleg van de tertiaire leidingen van Landswege in vrijen arbeid te doen geschieden.

6. Den onderhoudsplicht der tertiaire leidingen door de bevoegde autoriteit doen opdragen aan de sawahbezitters van het tertiaire vak, met overdracht van dezen plicht op de niet-Inlandsche huurders der sawahs.

7. De uitgestrektheid der tegalvelden, die in de afdeeling Pati van het Gewest Semarang van water gebruik maken ten behoeve van den fabrieksaanplant geleidelijk verminderen, waartegenover eene overeenkomstige uitbreiding van rietaanplant op bevloeibare sawahs behoort te staan.

8. Den Directeur van Burgerlijke Openbare Werken op te dragen ervoor te zorgen, dat:

a. de hoeveelheid injectiewater aan de fabrieken toegestaan niet meer bedraagt dan in verband met de capaciteit der fabriek noodig is;
b. de fabrieken, welke nog geen vergunning hebben tot gebruik van injectiewater, alsnog eene vergunning bekomen;
c. met spoed de werken worden aangelegd, welke noodig zijn om verspilling van fabriekswater ten nadeele van den bevolkingsaanplant te beletten.

9. Den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst op te dragen om in overleg met de Departementen van Landbouw en Burgerlijke Openbare Werken een systematisch onderzoek in te stellen naar de oorzaken van de schadelijke vervuiling van het achterwater der fabrieken en de middelen aan te geven om dit tegen te gaan.

10. Het Strafwetboek voor Nederlandsch-Indië te doen aanvullen met een artikel, waarin verontreiniging van openbare wateren strafbaar wordt gesteld.

11. Zoodra de omstandigheden het toelaten, over te gaan tot het instellen van publiekrechtelijke waterschappen.

HOOFDSTUK IV.

De Europeesche suikerindustrie en de ambtenaren.

§ 1. *Overzicht van de geuite bezwaren en wenschen.*

Men heeft bezwaar tegen de getroffen maatregelen tot bestrijding van rietbranden en rietdiefstallen. De verplichting tot blusschen van de betrokken bevolking bij rietbranden wordt als een drukkende last beschouwd.

Eene andere reden van ontevredenheid is, dat in 1919 niet werd overgegaan tot het inkrimpen van het suikerareaal in het belang van de voedselvoorziening.

Men klaagt dat de Inlandsche ambtenaren en beambten teveel aan de zijde van de fabriek staan, uit vrees anders in moeilijkheden te komen. Men wijst op overplaatsingen van ambtenaren, die de industrie in Kediri moeilijkheden veroorzaakten.

§ 2. *Samenvatting en aard der bezwaren.*

Uit de medegedeelde klachten blijkt duidelijk, dat men aan Inlandsche zijde van oordeel is, dat er bij de ambtenaren, voornamelijk bij het Inlandsch Bestuur, partijdigheid bestaat ten gunste van de industrie, en dat ongewenschte verhoudingen daarvan het gevolg zouden zijn.

Uit de drie voorafgegane hoofdstukken is reeds kunnen blijken hoe de verhoudingen en toestanden in de suikerindustrie beheerscht en bepaald worden, niet alleen door eene reeks van uitgevaardigde voorschriften en regelingen, doch ook en vooral door de wijze waarop dat samenstel van bepalingen door ambtenaren van tweeërlei landaard en velerlei rang wordt toegepast en uitgevoerd. Het is voorwaar eene ernstige aanklacht niet alleen tegen die ambtenaren in het algemeen, doch ook tegen de ambtelijke vertegenwoordigers der Regeering, en alzoo tegen de Regeering zelve, dat niet te allen tijde onpartijdigheid zoude worden betracht tegenover de vaak tegenstrijdige belangen van de suikerindustrie eenerzijds en aan den anderen kant die van de

Inlandsche bevolking. De klacht over het niet-inkrimpen van het suikerareaal in 1919 richt zich zelfs rechtstreeks tegen de Regeering, die van die gedwongen inkrimping zou hebben afgezien om de suikerindustrie terwille te zijn. In dit hoofdstuk zal daarom de gegrondheid van die beschuldiging van partijdigheid in nadere beschouwing worden genomen, terwijl in het bijzonder de politioneele bemoeienis der ambtenaren met de suikerindustrie, welk onderwerp in de vorige hoofdstukken nog niet afzonderlijk werd behandeld, hierin mede zal worden besproken.

§ 3. *Standpunt der Regeering ten opzichte van de suikerindustrie.*

Mogelijke partijdigheid van de Regeering zal het duidelijkst uitkomen in de wettelijke maatregelen door Haar vastgesteld. Reeds werd onder de aandacht gebracht, dat zoowel Fabriekenordonnantie als Grondhuurordonnantie, die samen de Europeesche suikerindustrie voor het grootste deel beheerschen, ontwijfelbaar het stempel dragen van bescherming van de inheemsche bevolking als economisch zwakkere tegen mogelijk nadeelige inwerking van eene kapitaalkrachtige landbouwnijverheid. Voorts bleek, dat er thans een ernstig streven bestaat, om bevoordeeling van de particuliere suikercultuur op het stuk van watervoorziening waar die als gevolg van een verouderd stelsel (de dag- en nachtregeling) nog is blijven voortleven, alom zoo spoedig mogelijk te doen verdwijnen, terwijl de versterking der plattelandspolitie middels de veldpolitie tot belangrijke verlichting van de desapolitie-diensten zal leiden.

Uit dezen hoofde kan der Regeering van onzen tijd toch waarlijk niet het verwijt treffen, dat zij de belangen der Europeesche suikernijverheid bij die van de Inlandsche bevolking zoude voortrekken. Met terugblik op hetgeen de Commissie in hare Inleiding op dit verslag heeft aangehaald uit het door den Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken in den Volksraad gesprokene, onderschrijft zij de woorden: De Regeering denkt er niet aan, de belangen der suikerindustrie te stellen boven die van het algemeen.

Aan de Regeering is de vraag gesteld, of zich sinds 1913 gevallen hebben voorgedaan, waarin handels- of industriëele

lichamen en/of personen, belang hebbende bij de suikerindustrie, invloed hebben uitgeoefend op de Regeering hier te lande of in Nederland om maatregelen in het belang der suikercultuur in te voeren, dan wel maatregelen ten nadeele dier cultuur achterwege te laten.

In antwoord hierop zijn een aantal gevallen opgegeven waarin door het Suikersyndicaat, door afzonderlijke ondernemers, en door andere belanghebbenden bij de Javasuikerindustrie naar aanleiding van bepaalde feiten, verzoeken of vertoogen tot de Regeering zijn gericht geworden.

De belangrijkste terzake door de Regeering genomen beslissingen en maatregelen mogen hier genoemd worden. Deze zijn de toepasselijkverklaring bij Staatsblad 1915 No. 666 van de Fabriekenordonnantie op cassaveondernemingen, die op sawahs planten, waartoe is overgegaan op verzoek van de Malangsche suikerfabrikanten en tevens uit overweging dat dit in het belang der Inlandsche bevolking zou zijn; niet-toepasselijkverklaring van genoemde ordonnantie op de suikerbibitcultuur, waartoe door genoemde fabrikanten eveneens het verzoek was gedaan; de handhaving der braakhuurmaatregelen in het gewest Pekalongan, omdat de braakhuur, zooals deze in dit gewest werd toegepast, in het algemeen een nadeel moest worden geacht zoowel voor den plaatselijken Inlandschen landbouwersstand als voor de Inlandsche maatschappij in haar geheel, tegen welk nadeel de uit die huurwijze voor de suikernijverheid en voor een deel der Inlandsche bevolking voortvloeiende voordeelen niet opwogen, en tegen welke maatregelen in 1917 door belanghebbende suikerfabrikanten in gemeld gewest werd opgekomen. Zoo werd een verzoek van eene directie van suikerondernemingen om den betrokken Resident buitengewone bevoegdheden te verleenen tot het tegengaan van rietbranden niet ingewilligd, onder opmerking dat het euvel der rietbranden bij voortduring de volle aandacht van de Regeering en van het Bestuur heeft. Betreffende de plannen tot inkrimpen van de suikercultuur in verband met de te verwachten voedselschaarschte werd onafhankelijk van het in begin 1919 terzake door het Dagelijksch Bestuur van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië uitgebracht advies om daartoe niet over te gaan, door de

Regeering van dit denkbeeld afgezien, omdat het mogelijk bleek ook zonder dezen uitersten maatregel de moeilijkheden bij de voedselvoorziening meester te blijven.

Ten aanzien van de vraag of het wenschelijk geacht moet worden het planten en leveren van suikerriet door de Inlandsche bevolking ten behoeve van de Europeesche suikernijverheid te bevorderen, meende de Regeering naar aanleiding van de door het Syndicaat aangevoerde overwegende bezwaren van grootendeels bedrijftechnischen aard zich op het standpunt te moeten stellen, dat dit denkbeeld vooralsnog niet voor verwezenlijking vatbaar scheen. Tenslotte kan nog melding worden gemaakt van de door den Directeur der Cultuurafdeeling van het Proefstation, Dr. Ph. van Harreveld op de nieuwe grondhuurbepalingen uitgeoefende critiek, waarop door het Departement van Binnenlandsch Bestuur geantwoord werd.

In al de hier opgesomde gevallen, waarvan de meesten in de vorige hoofdstukken reeds een punt van behandeling uitmaakten, heeft de Suiker-Enquête Commissie geene aanwijzingen gevonden als zoude de Regeering bij het nemen van Hare beslissingen en het treffen van maatregelen een ander richtsnoer hebben gevolgd dan dat van het algemeen belang. Dit geldt zeer zeker voor het in 1919 achterwege laten van eene gedwongen inkrimping van het suikerareaal, hetgeen, zooals bekend is, aan Inlandsche zijde ontevredenheid heeft verwekt. Sedert is gebleken dat het toen door de Regeering gevolgde inzicht juist was. De Suiker-Enquête Commissie heeft geene reden om met betrekking tot het laatstgenoemde geval ook maar te vermoeden, dat bij de ter zake genomen Regeeringsbeslissing eenig ander motief heeft gegolden dan het weloverwogen economisch belang der gansche Indische gemeenschap.

§ 4. *Standpunt der ambtenaren ten opzichte van de suikerindustrie.*

Uiteraard is het door de ambtenaren in te nemen standpunt tegenover de Java-suikerindustrie geen ander dan dat der Regeering, en is onzijdigheid te betrachten hun een plicht. Of die plicht altijd en overal wordt vervuld is eene vraag, waarop de Commissie in de volgende regelen een antwoord tracht te geven.

Gemakkelijk is dat niet, want alle categorieën van ambtenaren, Europeesche en Inlandsche, hoog en laag, moeten hierbij in beschouwing worden genomen in verband met de voorschriften, die zij binnen den kring hunner bevoegdheid hebben uitgevaardigd en de tallooze individueele handelingen, die zij bij de uitvoering verrichtten. Het betreft hier dus zoo mogelijk al die handelingen te beoordeelen naar de gezindheid van hem die ze pleegde. Eene opsomming daarvan te geven is niet wel mogelijk. Bij hare plaatselijke onderzoekingen nam de Commissie steeds de gelegenheid te baat voorschriften of handelingen van ambtenaren te toetsen aan den gestelden eisch van neutraliteit, en met de mededeeling van hare resultaten kan zij, tot hare voldoening wordt het gezegd, kort zijn. De beschuldiging, zooals zij in hare algemeenheid tegen de ambtenaren, meer in het bijzonder tegen de Inlandsche, is gericht, moet de Commissie afwijzen als onwaar, zij het dan, dat wat de laatste categorie betreft, wellicht door een enkelen hunner niet steeds het standpunt schijnt te zijn ingenomen, waarop hij zich behoorde te stellen.

Tot staving van deze uitspraak kan ten aanzien van de Europeesche ambtenaren verwezen worden naar de hoofdstukken I en II van dit verslag, waarin achtereenvolgens ter sprake werden gebracht de toepassing van de Fabriekenordonnantie en de hanteering van de bepalingen der Grondhuurordonnantie in de praktijk, waarbij niet gebleken is, dat het volksbelang bij het particulier belang zoude zijn achtergesteld. Waar overigens van Inlandsche zijde de handelingen der Europeesche ambtenaren niet bepaald aan critiek worden onderworpen, komt het niet noodig voor hierop verder in te gaan.

Het is in dit verband hier tevens de plaats om een enkel woord te wijden aan het gebruik dat o. m. de Europeesche ambtenaren hebben gemaakt van de instelling der Commissie van advies inzake de suikerindustrie op Java, om te kunnen beoordeelen of de van belanghebbende zijde uitgebrachte adviezen wellicht aanleiding hebben gegeven tot eenigen maatregel van eenzijdig karakter.

Genoemde commissie werd ingesteld bij Bijblad No. 6584 en is bestemd om aan de Regeering, de Chefs der Departementen

van Algemeen Burgerlijk Bestuur, en de Hoofden van Gewestelijk Bestuur advies uit te brengen, inlichtingen te geven of voorstellen te doen met betrekking tot de suikerindustrie, en zijn deze werkzaamheden opgedragen aan het Dagelijksch Bestuur van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië. De Departementshoofden en de Hoofden van Gewestelijk Bestuur werden bij dat zelfde Bijblad uitgenoodigd, bij het doen van voorstellen nopens belangrijke, met de suikerindustrie verband houdende maatregelen, zich te doen voorlichten door die Commissie.

Van deze gelegenheid tot het verkrijgen van inlichtingen is door de Residenten weinig gebruik gemaakt, en bleek dit in slechts zeer enkele gevallen te zijn geschied. Zoo vroeg de Resident der Preanger Regentschappen in 1916 of het volgens het Syndicaat in het algemeen raadzaam werd geoordeeld om vergunningen te verleenen voor kleine suikerondernemingen van 25 à 50 bouw, welke alleen dan zouden malen, indien het als bibit geteelde riet niet als zoodanig verkoopbaar zou blijken, dan wel of dit te ontraden was, hetzij in het algemeen, hetzij in het bijzonder in bibitstreken.

De Commissie van Advies antwoordde hierop, dat het niet in het belang der industrie kon wezen, dat zulke kleine ondernemingen werden opgericht en de bibitplanter, al naar het voor hem voordeeliger uitkwam, bibitleverancier of fabrikant zou zijn. De hoedanigheid der te kweeken bibit zou er dan volgens de Commissie van Advies onder lijden. Tevens echter wees genoemde Commissie op de economische belangen der Inlandsche bevolking, die nimmer gediend zouden zijn met de werkwijze en betalingen van een noodzakelijkerwijs te zuinig ingericht kleinbedrijf. De Resident wees het onderwerpelijke verzoek daarop van de hand.

In November 1916 vroeg de Resident van Soerabaia naar aanleiding van een hem door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gevraagd advies aan het Syndicaat om raad. Dit hield verband met dezelfde aangelegenheid als waarvan hierboven reeds sprake was, en waarover het Syndicaat reeds in 1914 van raad diende, n.l. de vraag of het planten en leveren van suikerriet door de Inlandsche bevolking ten behoeve van de Europeesche suikernijverheid ware te bevorderen. Zooals reeds in § 3

werd medegedeeld had de Regeering in overeenstemming met den raad van de Commissie van Advies daarvan afgezien. Thans wilde de Directeur van Binnenlandsch Bestuur weten of het wenschelijk zou zijn de Residenten te machtigen om in bijzondere gevallen aan suikerondernemingen onder de noodige waarborgen vergunning te verleenen om van een in het oprichtings- of uitbreidingsbesluit gesteld verbod van opkoop van riet afwijking toe te staan, indien en voor zoolang dit naar hun oordeel zonder overwegend bezwaar zou kunnen geschieden. De Hoofden van Gewestelijk Bestuur werden hierin om raad gevraagd en de Resident van Soerabaia verzocht de Commissie van Advies om voorlichting, waarbij hij tevens de vraag stelde of de industrie in het algemeen geneigd zou zijn tot den opkoop van riet over te gaan. Onder verwijzing naar zijn in 1914 hierover uitgebracht advies beantwoordde het Syndicaat de tweede vraag in ontkennenden zin, terwijl het eerste punt, op grond dat het de bevolkingsrietteelt niet in het belang van de suikerindustrie achtte, evenmin instemming vond bij dat lichaam. Gelijk bekend is de bedoelde machtiging sindsdien inderdaad aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur verleend geworden.

Wellicht is nog in enkele andere gevallen van de gelegenheid tot het vragen van voorlichting gebruik gemaakt; de betrokken Gewestelijke Bestuurshoofden noch het Syndicaat konden de Commissie echter nader hieromtrent inlichten. De gevolgtrekking is dus gewettigd, dat dit zelden is voorgekomen.

Ook de Departementshoofden bleken niet in alle gevallen de Commissie van Advies te hebben geraadpleegd.

Onlangs heeft de Voorzitter van het Syndicaat er de aandacht van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur op gevestigd, dat verschillende Hoofden van Gewestelijk Bestuur, indien zij inlichtingen of advies wenschen over aangelegenheden de suikerindustrie betreffende, zelfs indien deze de belangen der gansche industrie raken, zich niet wenden tot de Commissie van Advies, doch tot de administrateurs en de departementen van het Syndicaat in hun gewest. Dit bevestigt dus de bevinding, die de Suiker-Enquête Commissie zoo juist heeft uitgesproken op grond van haar eigen onderzoek. Het wil haar voorkomen, dat

indien de Regeering of een der Departementshoofden aan de Residenten over een onderwerp van algemeenen aard advies vraagt, zooals in het bovenaangehaalde geval waar het de teelt van opkoopriet door de bevolking betrof, het geene aanbeveling verdient, dat de Gewestelijke Bestuurders in die vraagstukken de Commissie van Advies raadplegen, wijl de Regeering of de betrokken Departementschefs zulks eveneens plegen te doen, doch in alle andere gevallen zal het vragen van voorlichting aan het Syndicaat, meer dan dit tot nu toe geschiedde, gewenscht zijn. Een en ander sluit echter niet uit, dat de Bestuursambtenaren zich steeds kunnen laten inlichten door de plaatselijk belanghebbenden bij de suikerindustrie, hetgeen alle aanbeveling verdient.

Het scheen goed deze Commissie van Advies een oogenblik ter sprake te brengen, waar het immers niet onmogelijk zou zijn geweest dat de Bestuursambtenaren, meer dan wenschelijk was, zich zouden hebben laten beïnvloeden door den raad van belanghebbende zijde gegeven, hetgeen dan later uit de gevolgen der genomen beslissingen had kunnen blijken. In geenen deele is dit zoo geweest. Noch ook zijn ongeoorloofde handelingen gepleegd ten bate van suikerondernemingen, waartoe ambtenaren zouden kunnen zijn gebracht door beloften, bedreigingen of gebruikmaking van door hen begane fouten.

Wat de Inlandsche Bestuursambtenaren betreft, hunne onafhankelijkheid wordt van Inlandsche zijde meermalen in twijfel getrokken. Men betoogt dan gaarne dat deze landsdienaren, met name diegenen die in bescheiden positie in de onmiddellijke omgeving eener suikeronderneming zijn geplaatst, zich niet steeds kunnen vrijwaren voor de groote sociale macht door de Europeesche nijverheid in de Inlandsche samenleving uitgeoefend. Men verzuimt echter, zooals helaas bijna steeds de ervaring der Suiker-Enquête Commissie in dergelijke vraagstukken is geweest, concrete gevallen aan te wijzen, welke een geschikt uitgangspunt voor een dergelijk onderzoek vermogen te geven.

Toch acht de Commissie het geenszins onaannemelijk, dat in de werkingssfeer van eene zoo omvangrijke industrie, waarop het Gouvernement in vroegere tijden zelf een ambtelijk stempel gedrukt heeft en die nog thans dermate in de gansche koloniale

maatschappij ingrijpt als de suikernijverheid, voor en na eens een ondergeschikt ambtenaar of beambte terwille van eenig voordeel het standpunt, dat hij uit hoofde van zijne betrekking behoort in te nemen, heeft verlaten. Bij de bespreking van de wijze, waarop het mindere personeel der Irrigatie zijne taak vervult, werd reeds hierop gewezen. Bewijzen zijn hiervoor echter niet gevonden. Zooals gezegd, is de weinig scherpe omlijning van deze aanklacht daaraan schuld.

Met betrekking tot sommige gedeelten van de Residentie Kediri is voorts beweerd, dat niet-omkoopbare ambtenaren tengevolge van door de industrie uitgeoefende invloeden naar elders zouden zijn overgeplaatst en door meer willige elementen vervangen. De eenige verklaring voor deze uiting heeft de Commissie gemeend te kunnen vinden in een vertoog, in October van het jaar 1918 door de Handelsvereeniging „Amsterdam" tot de Regeering gericht inzake slechte toestanden op het gebied van de rechtszekerheid en veiligheid in Zuid-Kediri. De Handelsvereeniging „Amsterdam" wijt dien gang van zaken aan een door de leiders op verkeerd spoor gebrachte Inlandsche beweging, en dringt ter beteugeling van de diefstallen van veldgewas en van de tuchteloosheid der bevolking aan op versterking van politiemaatregelen. Een der gevolgen van de toen genomen maatregelen was de vervanging van weinig voor hunne taak berekende lagere Inlandsche ambtenaren door geschiktere elementen, en de Commissie acht het aannemelijk, dat deze gang van zaken bij de door dit ingrijpen getroffenen ontevredenheid heeft gewekt, en dat zoodoende de onderwerpelijke beschuldiging in de wereld is gekomen.

Aan het slot van dit onderwerp gekomen, acht de Suiker-Enquête Commissie het niet van belang ontbloot de aandacht te vestigen op de minder gunstige stemming ten opzichte van de suikerindustrie, die aan inrichtingen als o.a. enkele opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren zelfs bij jeugdige leerlingen is waar te nemen. Zij is van meening, dat dit een rechtstreeksch gevolg is van het drijven van zekere elementen in de Inlandsche beweging, die van het gemis aan oordeel bij deze jongelieden misbruik maken om losse beweringen van de soort als deze Commissie reeds zoovele aan de werkelijkheid heeft moeten

toetsen, bij de toekomstige bestuurders des volks ingang te doen vinden. De Suiker-Enquête Commissie acht het gewenscht dat onjuiste voorlichting, gepaard gaande aan een stemming maken tegen de Europeesche grootnijverheid, uit de omgeving der aanstaande Inlandsche Bestuursambtenaren worde geweerd.

De onpartijdigheid der ambtenaren is van Inlandsche zijde wel in twijfel getrokken naar aanleiding van door hen genomen politioneele maatregelen met betrekking tot de suikerindustrie. Hierbij heeft de Commissie het oog op de beteugeling der rietdiefstallen en rietbranden, aan welk onderwerp zij thans eene afzonderlijke behandeling wil geven.

§ 5. *Politiemaatregelen tegen rietbranden en rietdiefstallen.*

Blijkens de van Inlandsche zijde ontvangen klachten worden bezwaren gemaakt tegen de maatregelen, welke getroffen zijn ter bestrijding van rietbranden en rietdiefstallen, en wordt de verplichting van de betrokken bevolking tot blusschen bij rietbrand als een drukkende last beschouwd.

Gaat men de maatregelen na, welke in den loop der jaren genomen zijn tot beteugeling van de rietbranden en de rietdiefstallen bij de particuliere suikerindustrie, dan blijkt dat in vroegere jaren, aansluitende bij den tijd der Gouvernementscultuur, de bewaking van de rietaanplantingen der particuliere ondernemers tot taak was gesteld aan de plaatselijke (districts-) en desapolitie. Langzamerhand zag de industrie in, dat het in haar belang was om tot verlichting van de op de politie rustende zware taak mede te werken en ging zij over tot het instellen van een eigen bewakingsdienst ten behoeve van de riettuinen. In vele gevallen werd daarbij gebruik gemaakt van het stelsel der onbezoldigde politieagenten, waartoe Staatsblad 1896 No. 523, gewijzigd bij Staatsblad 1916 No. 550 de gelegenheid gaf, en waarbij de Hoofden van Gewestelijk Bestuur bevoegd werden verklaard om op verzoek en in het belang van o.m. de eigenaren of beheerders van ondernemingen van landbouw tot bewaking en beveiliging van die ondernemingen onbezoldigd politiepersoneel tijdelijk aan te stellen. Dit personeel wordt van eene acte van aanstelling voorzien en door de betrokken onderneming

bezoldigd. Het personeel staat onder contrôle van de plaatselijke politie, welke gedurende den maaltijd gewoonlijk tijdelijk versterkt wordt.

Intusschen bleek, dat met de instelling van een eigen bewakingsdienst, waarbij de fabrikant de regeling in handen had, de vereischte samenwerking met de plaatselijke- en desapolitie, welke samenwerking inderdaad tot verlichting van arbeid kon leiden, nog niet werd verkregen. Ieder werkte te veel op eigen gelegenheid. Hierin vonden vele Hoofden van Gewestelijk Bestuur aanleiding om met goedvinden van de betrokken ondernemers de bewaking der suikerriettuinen geheel van bestuurswege te doen geschieden, waarvan de kosten door den beheerder werden gedragen. Op deze wijze kon wel verband gelegd worden tusschen de verschillende politie-eenheden en kon door onderlinge samenwerking de aan de desa opgedragen taak belangrijk verlicht worden. In de streken, waar men de bewaking der riettuinen nog geheel aan den fabrikant heeft overgelaten en de noodige samenwerking nog niet in die mate tot stand kwam, worden door de desa nog bewakingsdiensten verricht, welke, wanneer daaraan streng wordt vastgehouden, wel tot klachten aanleiding kunnen geven.

Het is hier de plaats om met een enkel woord melding te maken van de bijzondere maatregelen, welke in de gewesten Besoeki en Kediri ter bestrijding van de rietbranden werden genomen, omdat het kwaad in die gewesten tot zulk een grooten omvang was uitgegroeid. Zoo werd bij Staatsblad 1904 No. 130 bepaald, dat in het belang der openbare veiligheid door den Resident van Besoeki tijdelijk aan de Inlandsche bevolking buitengewone gemeentelijke diensten van politioneelen aard konden worden opgelegd. Van deze bevoegdheid werd gebruik gemaakt door bij het plaats hebben van een rietbrand de bevolking van de betrokken desa op te roepen om als straf de riettuinen in hare desa gedurende korter of langer tijd te doen bewaken.

Ongeveer tezelfder tijd werd door den Resident van Kediri voor de afdeeling van dien naam de maatregel getroffen, dat bij het uitbreken van brand in een riettuin, wanneer de dader niet dadelijk was aan te wijzen, alle mannelijke ingezetenen van

de betrokken desa den volgenden morgen zich naar de Regentswoning te Kediri hadden te begeven. De Regent hield dan een massaal onderzoek, onderhield hen over het gebeurde en zond hen daarna terug. Ook in enkele suikerafdeelingen buiten het gewest Kediri vond dit stelsel eene enkele maal navolging.

De maatregelen hadden inderdaad het gewenschte gevolg, daar het aantal rietbranden belangrijk verminderde, waartegenover stond, dat de bevolking alle aanleiding had om zich over de op haar gelegde bezwarende verplichting te beklagen.

Sedert werd bij Staatsblad 1918 No. 334 de Besoekiregeling ingetrokken en was voordien van bestuurswege reeds een einde gemaakt aan den beruchten Kediri-oproep.

Tot de tegen rietbrand gerichte maatregelen, welke minder naar den zin zijn van de betrokken Inlanders behooren o.a. het aanhouden van den gehuurden grond tot het laatste oogenblik van den overeengekomen contractsduur, wanneer in een tuin rietbrand heeft plaats gehad en het weigeren gedurende zekeren tijd van vergunningen voor feestelijkheden in de desa's, waar rietbranden zich hebben voorgedaan. Bij het onderzoek is echter gebleken, dat de laatstgenoemde maatregel niet meer wordt toegepast, terwijl het aanhouden van grond bij rietbrand, ook al wordt dit, zooals wel voorkomt, als voorwaarde in de grondhuurovereenkomst opgenomen, maar zelden plaats heeft. Bij enkele fabrieken is het zelfs de gewoonte om eene premie van f10.— per bouw uit te loven, wanneer er geen rietbrand is geweest.

Eene regeling tot beteugeling van rietbranden, waarmede de Inlandsche bevolking zich evenzoo moeilijk kan vereenigen is de aan haar opgelegde verplichting tot het blusschen van rietbranden, welke hierin bestaat, dat bij het uitbreken van een rietbrand op het slaan der tong-tong alle werkbare mannen, zich bevindende binnen een rayon van één paal van den brandenden tuin, verplicht zijn zich naar het terrein van den brand te spoeden om hulp te verleenen. Deze verplichting is in de gewesten Kediri en Cheribon vastgelegd in eene gewestelijke raadsverordening tot beteugeling van branden in suikerriettuinen en in de gewesten Pasoeroean en Besoeki bij Residentsbesluit. In de overige gewesten is deze verplichting niet afzonderlijk geregeld,

maar vond de maatregel toepassing op grond van artikel 2 No. 1 van het voormalig Politie-Strafreglement in Nederlandsch-Indië voor Inlanders, waarbij iedereen, die daartoe in staat is en daartoe door de wet is verplicht of door het bevoegd gezag wordt uitgenoodigd, bij brand tot hulp, dienst en bijstand gehouden is, welke bepaling overeenkomt met artikel 525 van het Nieuwe Strafwetboek voor Nederlandsch-Indië.

Het is deze bluschplicht, waarover men zich van Inlandsche zijde als over een drukkenden last beklaagt. In de Inlandsche pers ontbreekt het niet aan besprekingen van die verplichting, en met voorliefde beroept men zich daarbij op het spreekwoord „gelijke monniken gelijke kappen" en stelt dan de vraag waarom ook niet aan de geëmployeerden der betrokken fabriek, of liever nog aan iederen Europeaan de plicht wordt opgelegd bij riet- en huisbranden te komen blusschen. Het verwijt van eene partijdige regeling ligt daarin opgesloten. Men ziet dan evenwel over het hoofd, dat de particuliere industrie, gelijk in de volgende bladzijden nog nader ter sprake zal komen, een belangrijk geldelijk aandeel heeft genomen in de op de desa drukkende bewakingsdiensten, waarvan eene belangrijke verlichting van deze diensten het gevolg is geweest.

Beschouwt men de oorzaken der rietbranden, zooals deze onderzocht en verzameld zijn in „Eenige ambtelijke bescheiden nopens het vraagstuk der rietbranden op Java" [1]), dan blijkt dat meestal wraakneming in den ruimsten zin van het woord daartoe aanleiding heeft gegeven en zij in nauw verband staan met het volkskarakter. Zoo juist werd dit gezegd door den toenmaligen Resident van Soerabaia, den Heer Ebbink, in zijne nota omtrent de rietbranden in zijn gewest opgenomen in evengenoemde „ambtelijke bescheiden" met de woorden: „Mijns „inziens is het aantal oorzaken dat tot brandstichten leidt legio „en van den meest verscheiden aard, doch vinden zij meest „alle hun grond in het Inlandsch volkskarakter, dat liever dan „zich met beslistheid tegen vermeend onrecht te verzetten of „eene openlijke klacht daarover in te dienen langs een omweg „zich tracht te wreken over dat vermeende onrecht".

1) Landsdrukkerij 1911.

Die wraakneming bleek nu eens gericht te zijn tegen het desabestuur, tegen mandoers of gecommitteerden, of wel tegen Europeesche geëmployeerden der onderneming, dan weer haren oorsprong te vinden in desakwesties en onderlinge veeten.
Het zoude dan ook van eenzijdigheid getuigen, wanneer men de beweegredenen voor rietbrand uitsluitend in de desa zocht; wel degelijk is de gestie der onderneming voor het rietbrandenvraagstuk geen onverschillige zaak en heeft o.m. de behandeling van het werkvolk hierop grooten invloed.

Toch staat men meermalen voor raadselen. Het verschijnsel b.v. dat eene fabriek, niettegenstaande de beheerder op eene billijke en goede behandeling van het werkvolk uit is en vooral op eene volledige en stipte uitbetaling der loonen let, toch veel last heeft van rietbranden, terwijl zich daarnaast eene andere fabriek bevindt, waar de toestanden minder gunstig zijn en rietbranden slechts sporadisch voorkomen, doet weer twijfelen aan een causaal verband tusschen een minder goed beheer en rietbranden.

Dit sluit echter niet uit, dat het op den weg van den fabrikant is gelegen er voor te waken, dat door beheers- of bedrijfsfouten de bevolking niet tot tegenwerking geprikkeld wordt, hetgeen er toe zoude leiden om de lont in den riettuin te werpen. De toestanden worden echter op dit terrein beter en met ingenomenheid wordt hier melding gemaakt van de door enkele directies van suikerfabrieken aan het Europeesch personeel gegeven voorschriften, waarbij uitdrukkelijk het verlangen wordt uitgesproken, dat in den omgang met de Inlandsche bevolking alle handelingen vermeden worden, welke wrevel of gevoel van aangedaan onrecht kunnen opwekken. Handtastelijkheden tegenover den Inlander, niet uit directe zelfverdediging voortspruitende, zullen met onmiddellijk ontslag worden gestraft.

Op het bijzonder karakter van den rietbrand wijzende, schrijft men in de „ambtelijke bescheiden enz." (blz. 69): „Deze is voor den desaman geen onheil, zooals de brand in een „padi- of djagoengveld zou zijn, evenmin een algemeen gevaar, „dat de bevolking uit zelfbehoud zou weren. Het riet behoort „den vreemden ondernemer, die voor dat gewas zelf heeft te „zorgen, als hij dat noodig vindt, en het gewas wordt niet eens

„vernietigd; eenige winstderving is alles. De bevolking ziet „den rietbrand meer als eene zaak, waar zij buiten staat, al zal „zij gereedelijk voldoen aan den last om te komen blusschen. „Den brandstichter is de rietbrand het „koopje" dat hij den „ondernemer dan wel zijn desahoofd of aan beiden wil bezor„gen". Voegt men daarbij de groote gemakkelijkheid, waarmede de daad kan worden verricht en de geringe kans van gestraft te zullen worden, dan is het verklaarbaar, dat in streken, waar de criminaliteit der bevolking te wenschen overlaat het brandstichten tevens als eene soort sport wordt beoefend, waaraan het koelen van een bestaanden wrok ten grondslag ligt.

Uit het hierbij gevoegd gewestelijk overzicht van de gedurende de jaren 1913 t/m 1920 voorgekomen rietbranden (Bijlage X) blijkt, dat vanaf het jaar 1913 eene gestadige vermindering van het aantal rietbranden plaats vond om in 1918 weder omhoog te gaan tot 1473, als een gevolg van de onder invloed van de radicale elementen der Inlandsche beweging verwekte onrust onder de Inlandsche bevolking, welk cijfer in 1920 met de helft verminderde, toen slechts 747 rietbranden voorkwamen.

Het wil ons voorkomen, dat dit geen toevalligheid is, maar moet worden toegeschreven aan de bijzonder gunstige omstandigheden, waarin de Inlandsche bevolking gedurende het jaar 1920 verkeerde als een gevolg van de hooge prijzen, die zij voor hare veldgewassen kon maken en de verbetering van de loon- en arbeidstoestanden. Hieruit meent men de gevolgtrekking te kunnen maken, dat bij de vele oorzaken, die aanleiding kunnen geven tot rietbrand, de economische factor ook een woord heeft mede te spreken en bij slechten economischen toestand, die een voedingsbodem vormt voor onrust, het aantal rietbranden grooter zal zijn dan bij betere omstandigheden.

Een belangrijke factor blijft echter de mentaliteit der betrokken Inlandsche bevolking en zoolang deze nog van dien aard is, dat zij het veroorzaken van rietbrand of het vernielen van het gewas nog beschouwt als middel om bijwijze van wraakoefening, personen, tegen wie zij al dan niet gegronde grieven heeft, onaangenaamheden te bezorgen dan wel in moeilijkheden te brengen, zal van die zijde moeilijk de vereischte

medewerking te verwachten zijn tot eene afdoende bestrijding van het euvel der rietbranden. Verbetering van de mentaliteit der bevolking door onderwijs en het scheppen van betere economische omstandigheden, benevens vermindering der criminaliteit door een intensiever politietoezicht zullen de middelen zijn om in deze toestanden orde en regelmaat te brengen.

Hiervoren werd reeds medegedeeld, dat het overdragen van de particuliere bewaking op kosten der onderneming aan de zorgen van het Bestuur tot gevolg heeft gehad eene verlichting van de op de desa drukkende bewakingsdiensten. Sedert is men in die richting verder gegaan door de instelling in de afdeeling Kediri van eene intensieve bewakingspolitie onder den naam van cultuurpolitie. Deze heeft tot taak het doen van dag- en nachtronden, zoo binnen den bebouwden kring der desa's als inzonderheid daarbuiten, ter handhaving der openbare orde, ter beveiliging van personen en goederen en voorts in het bijzonder tot de bewaking en beveiliging van ondernemingen van landbouw en wat met die bewaking en beveiliging rechtstreeks in verband staat.

Ten behoeve van die cultuur-bewaking in genoemde afdeeling werden bijwijze van tijdelijken maatregel boven de sterkte van het personeel der algemeene politie in dienst gesteld:

2 politieopzieners,
4 mantri's politie,
4 hoofdagenten,
16 posthuiscommandanten,
60 agenten 1e klasse,

welk personeel de contrôle heeft uit te oefenen op de met de bewaking van het te veld staande gewas (speciaal riet) belaste agenten, die voorloopig tot een aantal van 400 man zijn aangesteld. De kosten van deze bewaking, welke geheel gedragen worden door de daarbij betrokken ondernemingen, bedragen in de afdeeling Kediri met een aanplant van ± 20.000 bouws, f 12.— de bouw. In afdeelingen met minder aanplant zullen de kosten per bouw hooger zijn.

De resultaten van dezen maatregel, welke door de industrie zeer werd gewaardeerd, spreken zich voldoende uit in de cijfers,

welke in het gewest Kediri over het jaar 1918 bedroegen 510 rietbranden en over 1920 slechts 94, al zal de betere economische toestand, waarin de bevolking gedurende dat jaar verkeerde, daartoe ten deele hebben medegewerkt. Het verdient intusschen toejuiching, dat ook in andere suikerafdeelingen plannen in bewerking zijn om tot intensiveering der bewakingspolitie over te gaan, waarvoor de industrie gaarne de kosten over heeft.

Het komt der Commissie voor, dat in deze richting behoort te worden voortgegaan, maar het wenschelijk zal zijn de cultuurpolitie in de algemeene politie op te nemen. Er zal dan niet meer van eene afzonderlijke cultuurpolitie sprake behoeven te zijn, waardoor aan de van Inlandsche zijde bestaande opvatting, dat deze politie er uitsluitend zoude zijn in het belang van de particuliere industrie, vanzelf een einde wordt gemaakt.

Niet onvermeld mag hier blijven, dat als gevolg van de geconstateerde toenemende onveiligheid ten plattelande wegens de geringe beschikbare politiemacht en het feit dat de desapolitie over het algemeen niet meer tegen hare taak is opgewassen, de Regeering overging tot eene belangrijke versterking van de algemeene politie buiten de hoofdplaatsen door de oprichting van de veldpolitie, waarvoor in 1920 eene som van 5½ millioen werd uitgetrokken en voor 1921 een bedrag van ruim 4 millioen. Het Bestuur krijgt op deze wijze de beschikking over voldoende machtsmiddelen om krachtig op te treden tegen de hier en daar toenemende criminaliteit en naarmate de veldpolitie hare werking meer zal doen gevoelen mag verbetering van den veiligheidstoestand ten plattelande worden verwacht. Waar de veldpolitie tevens tot steun en contrôle van de desapolitie zal dienen, werkt zij mede tot opheffing van de nog op de desapolitie rustende bewakingsdiensten ten behoeve van de particuliere suikercultuur en wordt op deze wijze tegemoetgekomen aan de over dit onderwerp van Inlandsche zijde geuite klachten.

De Commissie meent, dat de veldpolitie in die mate behoort te worden uitgebreid, dat zij ook de bewaking van de riettuinen, zij het op kosten der betrokken ondernemingen, geheel op zich zal kunnen nemen.

§ 6. *Gevolgtrekkingen.*

Op grond van het in dit hoofdstuk medegedeelde komt de Suiker-Enquête Commissie tot deze gevolgtrekkingen:

1. Van bevoordeeling der particuliere suikernijverheid door de Regeering is niet gebleken. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat Zij bij de door Haar genomen beslissingen een ander richtsnoer volgt dan dat van het algemeen belang.

2. Het is wenschelijk, dat bij het doen van voorstellen nopens belangrijke met de suikerindustrie verband houdende maatregelen, zoowel de Departementschefs als de Hoofden van Gewestelijk Bestuur, meer dan tot nu toe het geval was, zich doen voorlichten door de Commissie van Advies inzake de Suikerindustrie op Java, en daarom de bepalingen van Bijblad No. 6584 bij genoemde autoriteiten in herinnering te brengen.

3. Uit het optreden der Europeesche ambtenaren, daaronder begrepen de door de Residenten genomen politioneele maatregelen in verband met de suikerindustrie, is geene partijdigheid ten opzichte van die nijverheid gebleken.

4. Moge wellicht hier en daar afhankelijkheid bestaan bij lagere Inlandsche ambtenaren in suikercentra, het is onjuist het Inlandsch ambtenaarscorps als zoodanig van partijdigheid jegens de Europeesche suikerindustrie te beschuldigen. Men is in gebreke gebleven deze beschuldiging met bewijzen te staven.

5. Teneinde tegemoet te komen aan de bezwaren, die er aan Inlandsche zijde bestaan tegen thans nog geldende bepalingen op het stuk van rietbewaking en de beteugeling van rietbranden en rietdiefstallen moet de niet voor hare taak berekende desapolitie vervangen worden door op kosten der industrie bezoldigde krachtige cultuurpolitie, welker taak tenslotte door de algemeene politie moet worden overgenomen.

§ 7. *Voorstellen.*

In verband met het voorgaande meent de Commissie te moeten voorstellen:

1. De opvolging van de bepalingen van Bijblad No. 6584 bij de betrokken autoriteiten in herinnering te brengen.

2. De taak der desapolitie in suikercentra worde meer en meer verlicht door het instellen van op kosten der nijverheid bezoldigde cultuurpolitie.

De veldpolitie worde in die mate uitgebreid, dat zij die cultuurpolitie langzamerhand kunne vervangen en ook de bewaking der riettuinen, zij het op kosten der betrokken ondernemers, geheel op zich zal kunnen nemen.

HOOFDSTUK V.

De Europeesche suikerindustrie en de desa.

§ 1. *Overzicht van de geuite klachten.*

a. Gewezen wordt op de ongunstige verhoudingen in de desa, die oorzaak zijn van heel wat misstanden.

b. Van verscheidene kanten hoort men klagen over het onvoldoend of in het geheel niet herstellen van desawegen en daarin gelegen bruggen door de fabrieken van door het karretransport veroorzaakte schade.

In Kediri is geklaagd over het leggen van railbanen langs desawegen zonder raadpleging der betrokken bevolking; in Pekalongan over last veroorzaakt door de losse railbanen op de desawegen.

c. Men klaagt over weinig medewerking der fabrieken, waar het betreft de voorziening in de maatschappelijke behoeften der omwonende bevolking.

§ 2. *Samenvatting en aard der bezwaren.*

Wanneer men de genoemde bezwaren, welke niet uitsluitend van Inlandsche zijde werden geuit, beziet, dan blijkt dat er geklaagd wordt over de desaverhoudingen in het algemeen, die ongunstig worden genoemd, terwijl daarbij meer in het bijzonder de aandacht wordt gevraagd voor het transport der ondernemingen. Voorts wraakt men het standpunt, door de suikerindustrie op maatschappelijk gebied tegenover de desa ingenomen.

Nagegaan zal worden, waaraan die ongunstige verhoudingen in de desa zijn toe te schrijven en in welke richting verbetering kan worden gevonden, terwijl aan het transport ten behoeve van de suikerindustrie, dat in de desahuishouding ingrijpt tengevolge van het gebruik van desawegen en vee, eene afzonderlijke bespreking zal worden gewijd.

Ten slotte zal ter sprake komen op welke wijze de ondernemers tot dusver hunne sociale taak hebben opgevat en wat daaromtrent in de toekomst kan worden verwacht.

§ 3. *De ongunstige verhouding in de desa en hare oorzaak.*

Reeds in de voorgaande hoofdstukken vond de Commissie gelegenheid de desaverhoudingen binnen den kring harer beschouwingen te brengen. Bij de bespreking der grondhuuraangelegenheden werd reeds uiteengezet hoe een bepaalde vorm van grondbezit en de daaruit voortvloeiende wijze van verdeeling en verhuring der gronden de oorzaak is, dat de vrijheid der desabewoners om over hun grondaandeel te beschikken aanmerkelijk wordt beperkt en zelfs denkbeeldig gemaakt. Tevens bleek daarbij hoe de desaman zich in den regel bij de door anderen, i.c. het desabestuur, nopens zijne belangen genomen maatregelen neerlegt, en dientengevolge het desabestuur in allerlei belangrijke aangelegenheden eene groote rol speelt. Corruptie bleek daarvan het gevolg te zijn, en een zoodanige bezitsvorm werd door de Commissie aanbevolen, welke in overeenstemming overigens met het ontwikkelingspeil der desabewoners aan die machtsontwikkeling der desabesturen het minst ruimte zou laten. Ook werd in het licht gesteld hoe de desahoofden vaak als aanbrengers van gronden dienst deden, daartoe verlokt door hooge premies, en eene enkele maal zelfs door buitengewone belooning.

Bij de bespreking van bevloeiingsaangelegenheden werd opgemerkt, dat de ondernemers soms de medewerking der desaautoriteiten moeten koopen teneinde het water te bekomen waarop zij krachtens de bestaande regelingen aanspraak kunnen maken.

In aansluiting hierop moge thans het een en ander worden medegedeeld over de rol, door het desabestuur in andere, eveneens de Europeesche suikerindustrie rakende aangelegenheden, wordt vervuld.

Op tal van suikerondernemingen wordt gebruik gemaakt van de bemoeienis van het desabestuur voor het aanbrengen van werkvolk en het sluiten van arbeidsovereenkomsten, waaronder transportcontracten. De betrokken ondernemers verklaren

veelal bezwaren te hebben tegen die bemoeienis en wenschen deze tot het uiterste te beperken, daar zij tengevolge van de geringe betrouwbaarheid der desahoofden vaak zelf schade lijden. Dit laatste blijkt o.m. als men nagaat hoe de niet-nakoming van gesloten transportovereenkomsten aanleiding heeft gegeven tot het instellen van civiele vorderingen, waarin de betrokken suikeronderneming terugbetaling eischte van op zulke overeenkomsten uitgekeerde voorschotten op nog te verdienen transportloonen.

De oorzaak is meestal te zoeken in een aanbrengen, terwille van de premie, door het desahoofd, van willekeurige desalieden, niet-veebezitters, die eveneens aangelokt door het aangeboden voorschot, eene overeenkomst aangaan zonder eenigen reëelen grondslag. Dat dit eene demoraliseerende werking moet uitoefenen behoeft geen betoog.

Tegenover de betrekkelijk weinige gevallen, dat de bedrogen ondernemer eene vordering instelde — de Commissie vond nog geen 400 zaken sedert het jaar 1913 — staan de talrijke, waarin de fabrikant het verleende voorschot eenvoudig afschrijft met het oog op de geringe kans van terugbetaling door den meestal insolventen contractant. Menige suikeronderneming deed treurige ervaringen op met desahoofden, die zelf als karrecontractanten optraden.

Zoo heeft eene suikerfabriek, eene voormalige gouvernementsonderneming, die van ouds transportcontracten met desahoofden placht aan te gaan, deze overeenkomsten sedert niet vernieuwd, daar die desahoofden daarvan gebruik maakten om ten nadeele van de fabriek te knoeien. In verband met den achteruitgang van den veestapel, waardoor de bekels zelf vaak geen vee meer bezaten, brachten zij dan karbouwen van anderen als hunne eigene voor, teneinde het gebruikelijke voorschot te bemachtigen. Later kwam dat natuurlijk uit.

Elders is het gebruikelijk, dat de contractanten, indien zij desahoofd zijn, de overeenkomst laten uitvoeren door familieleden.

Als men daarbij nog in aanmerking neemt, dat vele fabrikanten terwille van die bemoeienis der desahoofden geschenken en leeningen in geld of goederen geven, dan rijst de vraag

waarom zich de ondernemers niet losmaken van die z.g., zoo vaak tot een geheel ongewenschten uitslag leidende medewerking der desamachten.

Hierbij moet nog worden opgemerkt, dat het een gewoon desagebruik is, gelijk ook uit het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie bleek, dat de desabesturen zich voor de te verleenen tusschenkomst niet alleen door den ondernemer, doch evenzeer door de andere partij laten schadeloosstellen, welk laatste gebruik zelfs aanleiding heeft gegeven tot de klacht als zoude het desahoofd een niet op wettigen grondslag rustend hoofdgeld hebben geheven.

Ook de vorm waarin de desabesturen de vergoeding genieten is, naar reeds werd medegedeeld, vol afwisseling. In zeker gewest werd geconstateerd, dat eene suikeronderneming boven het aan de werklieden betaalde loon voor het afsnijden van het riet nog een zeker bedrag, 1 cent per picol van het in elke desa gesneden riet bestemde voor de desa. De helft van deze uitgave kwam ten goede aan de gemeentelijke kas; de andere helft werd uitgekeerd aan de desabestuurslieden, met de bedoeling, dat er voor een voldoend aantal rietsnijders zoude worden gezorgd. Sedert werd aan dat gebruik door den Resident een einde gemaakt.

Het antwoord op de zoo juist gestelde vraag is met betrekking tot de grondhuuraangelegenheden reeds in het tweede Hoofdstuk van dit verslag gegeven. Wat betreft de bemoeienis der desabesturen met de zooeven genoemde andere onderwerpen kan het door de Commissie te geven bescheid niet anders luiden: De ondernemers kunnen het meestal niet buiten die medewerking stellen, welke zij als een noodzakelijk kwaad beschouwen. Zelfs waar die tot corruptie leidt, en de ondernemers zelve daardoor geschaad worden, moeten zij, die bij gezonde verhoudingen en toestanden evenveel belang hebben als de Regeering zelf, van die corruptieve elementen noodgedwongen gebruik maken.

Zelfs werd aan de Commissie medegedeeld, dat die noodzaak eerder versterkt wordt dan verzwakt door het in de laatste jaren optreden van vooruitstrevende, doch onbetrouwbare desa-elementen, die zich eene macht aanmatigen welke niet zooals die van het desahoofd, op althans eenigen grondslag berust.

Wijst dit op een tengevolge van de Inlandsche beweging minderenden invloed der desabesturen, (een verschijnsel, dat door de Commissie op meerdere plaatsen is waargenomen) hiertegenover staat, dat die invloed nog wel bijna overal van dien aard is om de slechte gevolgen in het leven te roepen, waarop in dit verslag voortdurend is gewezen. Nogmaals komt de Commissie dus tot de gevolgtrekking, dat de desa de bron en zetel is van vele en velerlei ongerechtigheden en dat de rol, door de desabesturen gespeeld, maar al te vaak van zeer bedenkelijken aard is.

Hier is de Commissie genaderd tot de kern van haar gansche onderzoek en zij kan er naar hare meening niet genoeg den nadruk op laten vallen, dat hier de bron ligt van tal en tal van volkomen gerechte grieven en klachten, die sedert de meerdere bewustwording der Inlandsche maatschappij tot uiting zijn gekomen. Dat deze uitingen zich tenslotte niet tot de bron zelve, doch tegen eene uitheemsche grootindustrie keerden, is volkomen verklaarbaar. Het is toch bekend, hoe in gewone eigenlijk gezegde desaaangelegenheden door het desabestuur als regel mede ten eigen bate wordt gehandeld zonder dat de gemeentenaren, daaraan eenmaal gewoon, zich daartegen verzetten. Trekt men nu de suikerfabrieken binnen het veld van beschouwing, dan wordt daarmede een nieuw terrein van onrechtmatige actie voor het desabestuur geopend. Deze nijverheid is in al haar doen en laten aan de desa en hare belangen verbonden. Zij is de grootste grondenhuurster van Java; geene andere industrie behoeft zoo zeer het water voor haar bedrijf als juist deze, en legt op zoovele arbeidskrachten, mannen en vrouwen beslag. Deze grootnijverheid, die eene betrekkelijk primitieve Inlandsche maatschappij dwingt om binnen korten tijd in eene geldhuishouding te gaan leven, waarvoor deze veelal nog in het geheel niet geschikt is, speelt dan ook eene overwegende rol in alle verhoudingen en toestanden van de streken, die zij tot haar veld van werkzaamheid heeft uitgekozen. Wat is nu meer verklaarbaar, dan dat men van Inlandsche zijde alle in die desagemeenschap aangetroffen euvelen is gaan toeschrijven aan die alles beheerschende vreemde grootindustrie? Het moge een der resultaten van het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie zijn geweest, dat zij, op

grond van hare bevindingen, zij het dan niet voor de eerste maal, den waren zetel van het kwaad heeft aangewezen, hetgeen tevens voor haar aanleiding zal zijn te trachten de middelen aan te geven die tot verbetering kunnen leiden.

Immers ook hier, evenals de Commissie bij de bespreking der grondhuurtoestanden opmerkte, ligt de ware oorzaak dieper. Het is eenvoudig de geringe geestelijke, economische en sociale ontwikkeling van den desaman, die een optreden van het desabestuur, als hierboven geschetst, mogelijk maakt. Dat het desabestuur, hetwelk in alle voorkomende gevallen er op uit is om in de eerste plaats eigen belang te dienen met behulp van de positie die het in de desahuishouding inneemt, daarin herhaaldelijk slaagt, ligt ongetwijfeld ook aan de moeite die het daartoe aanwendt, doch niet minder aan de gelegenheid, welke het ontwikkelingspeil der desa daartoe bood.

§ 4. *De middelen tot verbetering.*

Uit het hiervoren opgemerkte blijkt tevens welke de middelen ter genezing zullen zijn.

Langs indirecten weg grijpe de Overheid in door met behulp van onderwijs en opvoeding het ontwikkelingspeil der desagemeenschap op te voeren. Dit proces dat uit den aard der zaak van langen duur moet zijn, kan belangrijk ondersteund worden door de instelling der eerlang te vormen desaraden.

Rechtstreeks moet worden opgetreden met enkele maatregelen, waarover thans in de eerste plaats een en ander moge worden in het midden gebracht.

Op grond van al het voorafgaande toch kan het doel niet anders wezen, dan, meer dan tot nu toe gebeurd is, de desabesturen los te maken van de suikercultuur en deze van de desaoverheden, wat op hetzelfde neerkomt, en voorts de afhankelijkheid waarin de desaman nog steeds verkeert ten opzichte van den individueelen wil der gemeentelijke machthebbers geleidelijk te doen verkeeren in een meer met moderne begrippen overeenkomend gemeenteverband.

Behalve door een premiestelsel, waarover in het tweede Hoofdstuk is gesproken, kan de afhankelijkheid van desahoofden en desabestuursleden ten opzichte der suikerindustrie in het

leven worden geroepen door het als zoodanig in dienst treden bij de nijverheid.

Uit het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie is toch gebleken, dat het wel voorkomt, dat desahoofden of leden van desabesturen in functie tevens in dienst zijn van suikerfabrieken als mandoer e.d. Deze toestand werd aangetroffen in een vijftal gewesten.

Op den voorgrond stellende, dat met betrekking tot de aangetroffen gevallen, waarin beiderlei functie in één persoon vereenigd was, geen bepaalde ongerechtigheden zijn bewezen kunnen worden, is de Commissie niettemin van oordeel, dat het samenvallen dier functies (hetwelk nog beschouwd kan worden als een overblijfsel van toestanden uit den tijd der Gouvernementssuikercultuur, toen het desahoofd tevens verantwoordelijk werd gesteld voor het welslagen van den aanplant) aanleiding kan geven tot ongewenschte verhoudingen, en wel op grond hiervan, dat de betrokkenen zelve niet te allen tijde de verschillende, vaak met elkaar strijdige plichten aan elk dier functiën verbonden even scherp zullen vermogen uiteen te houden. De Commissie ziet zeer wel in, dat desahoofden en desabestuursleden in dienst kunnen zijn van eene suikeronderneming, zonder dat hun werk als desahoofd of bestuurslid daaronder behoeft te lijden. Immers is dit laatste het geval, dan is er geen nieuwe bepaling noodig teneinde de betrokken autoriteit in de gelegenheid te stellen deze functionarissen te ontslaan. Aan den anderen kant ziet de Commissie niet voorbij, dat het verklaarbaar is, dat een desahoofd of desabestuurslid als tuin- of transportmandoer in dienst der suikerfabriek zijn invloed, dien hij aan zijne bestuursfunctie ontleent, aanwendt om voortdurend werkvolk en voldoende bevloeiïng te verkrijgen voor den onder zijn beheer staanden tuin, dan wel zorgt, dat de karrevoerders geregeld uitkomen om het riet te transporteeren.

Van verschillende zijden bereikten ons berichten, dat gewezen mandoers van suikerfabrieken tot desahoofd werden verkozen dan wel tot desabestuurslid benoemd, al dan niet met hulp van particuliere zijde.

Hoewel eenig bewijs moeilijk te leveren valt, laat het zich indenken dat de fabrikant op deze wijze tracht medewerking te

verkrijgen van het desabestuur tot inhuur van gronden en levering van arbeid, wanneer hij daaraan behoefte heeft. Het is dan ook slechts terwille van een bepaald beginsel, dat de Commissie dit onderwerp in haar verslag wil opnemen, n.l. dit, dat een toestand, welke ongewenschte verhoudingen tengevolge kan hebben, niet onnoodig van Overheidswege moet worden bekrachtigd. Wat toch is het geval ?

In het reglement op de verkiezing, de schorsing en het ontslag van de hoofden der Inlandsche gemeenten op Java en Madoera (Staatsblad 1907 No. 212, zooals dat sindsdien is gewijzigd), wordt in artikel 8 sub 2e bepaald, dat het Hoofd van Gewestelijk Bestuur zijne goedkeuring aan eene tot stand gekomen verkiezing onthoudt o.m. wanneer, ter beoordeeling van dat Bestuurshoofd, de gekozene wegens gewichtige redenen — andere dan de daarbij opgenoemde — van openbaar belang, voor het ambt van desahoofd ongeschikt is te achten.

Raadpleegt men de toelichting op dat artikel, zooals die is te vinden in Bijblad No. 6810 (blz. 124 en 125 der officieële uitgave) dan blijkt, dat de onderwerpelijke bepaling in beperkten geest moet worden uitgelegd, en het stellen van bepaalde eischen aan den persoon, die tot desahoofd is verkozen, openlijk van Regeeringswege behoort te geschieden, en geenszins eigendunkelijk naar het wisselend inzicht der Residenten.

Teneinde nu allen mogelijken twijfel terzake weg te nemen en den Hoofden van Gewestelijk Bestuur in de gelegenheid te stellen hunne goedkeuring aan de verkiezing van dergelijke personen in den vervolge te onthouden, geeft de Commissie in overweging bij rondschrijven de bestaande bepalingen aan te vullen in dezen geest, dat goedkeuring van eene verkiezing tot desahoofd kan worden geweigerd, indien gebleken is, dat de verkozene in dienstbetrekking staat tot eene particuliere onderneming van landbouw of nijverheid, welker arbeidsveld de onderwerpelijke Inlandsche gemeente omvat, tenzij de verkozene verklaart, die betrekking op het tijdstip zijner ambtsaanvaarding neder te leggen, terwijl desahoofden in functie, die in dienst treden van zulk eene onderneming op grond daarvan kunnen worden ontslagen.

Evenzoo worde de aanstelling van leden van het desabestuur, die in dezelfde verhouding tot eene onderneming staan als de

bovenbedoelde tot desahoofd verkozen personen, verboden, en bepaald, dat zij worden ontslagen bij ontstaan der dienstbetrekking gedurende hunne ambtsuitoefening.

Door de geschetste aanvulling der bepalingen zal het o.i. door de Overheid in te nemen standpunt, dat het ambt van desahoofd of van lid van het desabestuur onvereenigbaar moet worden geacht met het vervullen van eene betrekking in dienst van eene particuliere onderneming van landbouw of nijverheid, duidelijk zijn omschreven.

De beoordeeling, of iemand in dergelijke dienstbetrekking tot eene onderneming staat, ware uit den aard der zaak aan het Hoofd van Gewestelijk Bestuur over te laten.

Hoezeer het door de Overheid noodig wordt geacht personen die eene publieke functie bekleeden los te maken van private belangen blijkt uit het ten aanzien van Europeesche en Inlandsche landsdienaren bepaalde. De Commissie verwijst in verband met het bovenstaande naar de bepalingen van Staatsblad 1904 No. 199 en 1916 No. 507, waar aan Europeesche ambtenaren verboden wordt het deelnemen of betrokken zijn in particuliere ondernemingen en naar de instructies voor Inlandsche ambtenaren in Staatsblad 1867 No. 114 jo. Staatsblad 1386 No. 244 waar handel drijven, grondbezit, grondhuur, grondontginning enz. onder bepaalde omstandigheden wordt verboden.

In verband met het bovenstaande herinnert de Commissie aan eene andere bepaling, welke mede aantoont hoezeer de Regeering er steeds op bedacht is geweest openbare personen eene onafhankelijke positie te doen innemen. In Bijblad 5453 sub II wordt aangedrongen op het tegengaan van het reeds aangehaalde sluiten door desahoofden van contracten voor de levering van transportmiddelen of voor het verrichten van transportdiensten met cultuur- of nijverheidsondernemingen, omdat, hetzij zulks door hen persoonlijk dan wel door hunne dienstplichtigen geschiedt, dit niet met eene behoorlijke vervulling hunner ambtsplichten vereenigbaar wordt geacht. Duidelijk is ook hier het streven merkbaar om alles weg te nemen dat herinneren kan aan toestanden uit den tijd der Gouvernementsdwangcultuur.

De Commissie acht het gewenscht, dat op de naleving dezer voorschriften, in het bijzonder daar waar de uitvoering der

overeenkomsten door de contracteerende desahoofden aan familieleden is toevertrouwd, de aandacht worde gevestigd.

De Commissie ontveinst zich echter niet, dat met deze rechtstreeksche maatregelen slechts zeer gedeeltelijk in de geschetste verhoudingen en toestanden verandering ten goede kan worden aangebracht. Immers, reeds sprak zij het uit, het is de desa zelf die veranderen moet; die op zoodanig peil moet worden gebracht, dat zij zelf evenals hare leden ieder voor zich in staat zullen zijn om eigen belangen volkomen zelfstandig voor te staan en te behartigen.

In dit verband kan het zijn nut hebben te herinneren aan hetgeen door het Volksraadslid Mr.'s Jacob in de Tweede Gewone Zitting van 1918 [1]) over die opheffing der desagemeenschap is gezegd:

„Achter de desa staat de desaman met zijne gebreken en „zijne zwakheden en vooral met zijn treurig sociaal-economisch „milieu; omstandigheden die zich, blijkens de ervaring, maar al te „gereedelijk oplossen in partijzucht, intriges en vooral ongerech„tigheden. Daar, in de desa, met hare gebrekkige verhoudingen, op „dat terrein, waar de rechtsonzekerheid en de ongerechtigheid „nog welig tieren, zoek ik de hoofdoorzaak van Kromo's kwalen.

„Het geneesmiddel bestaat in mijn oog in hoofdzaak in „twee dingen: onderwijs en zelfbestuur; onderwijs, dat de desa„jeugd in staat zal stellen haar lot te verbeteren, betrekkingen „te bekleeden, die haar veroorloven zich boven het thans in de „desa bereikbare welvaartspeil te verheffen en van de te harer „beschikking gestelde productiemiddelen een beter en voordee„liger gebruik te maken; zelfbestuur met functies en organen om „de rechten van den desaman beter te beschermen".

Mr. 's Jacob laat hierop verder uitkomen, dat hij geene nieuwe denkbeelden of maatregelen aanbeveelt; immers de Regeering heeft zich reeds meermalen duidelijk uitgesproken over Hare plannen tot opheffing der desabevolking. Het onderwijs voor dit deel des volks heeft Hare aandacht en de voorgenomen Bestuurshervorming wil het aanzijn geven aan desaraden, als de organen, waardoor de desa naar binnen en naar buiten hare belangen naar behooren zal kunnen behartigen.

1) Handelingen blz. 259 — 260.

De Commissie kan zich op grond van hare eigen bevindingen bij den gedachtengang van het genoemden lid van den Volksraad aansluiten, en meent daarom bij de Regeering te mogen aandringen op onderwijs en opvoeding van den desaman, opdat hij in staat worde gesteld zich sociaal en economisch betere omstandigheden te scheppen, o.m. door het verbeteren van agrarische toestanden in eigen kring. Zoo zal de desa tevens in staat worden gesteld het desaorgaan der toekomst, den desaraad, zoodanig te benutten, dat desamisstanden en wanverhoudingen, als waarop de Commissie herhaaldelijk heeft moeten wijzen, tot de zeldzaamheden zullen gaan behooren.

Wanneer men nu wil samenvatten wat de Commissie in de voorgaande regelen heeft betoogd, dan zou dit aldus kunnen geschieden:

Het is gebleken dat bij tal van aanrakingen, die de Europeesche suikerindustrie met de desa heeft, het desabestuur in meerdere of mindere mate als schakel optreedt, en dat die bemoeienis tot ongewenschte toestanden aanleiding geeft.

Ook is gebleken, dat die bemoeienis in vele gevallen nog niet door den ondernemer gemist kan worden en zulks tengevolge van het ontwikkelingspeil waarop de desagemeenschap geestelijk, economisch en sociaal zich thans nog bevindt.

Behalve door rechtstreeksch optreden, zooals het verbieden aan fungeerende desahoofden en -bestuursleden om in dienstbetrekking te staan tot ondernemingen van landbouw of nijverheid en het tegengaan van de sluiting van werkovereenkomsten tusschen desahoofden en cultuurondernemingen, brenge de Overheid langs middellijken weg verbetering in de desatoestanden door het bevorderen van onderwijs, w. o. landbouwonderwijs, en van opvoeding van den desaman, opdat deze in staat worde gesteld zich zelf los te maken van de gemeentelijke voogdij en voor zijne eigen belangen te zorgen. In communale streken met wisselende aandeelen kunnen agrarische hervormingen onder leiding en toezicht aan die ontwikkeling mede ten goede komen, in den geest van de thans in Cheribon ter opheffing van den landbouwersstand genomen maatregelen. Een en ander zal er tevens toe kunnen leiden, dat ook de bemoeienis van het desabestuur inzake grondverhuuraangelegenheden zal kunnen

worden uitgeschakeld, waardoor huurder en verhuurder van zelf tot elkaar zullen worden gebracht.

Later zal de desaraad het orgaan worden dat de plaats zal bekleeden, welke thans nog te veel, en met ongewenscht gevolg, door het desahoofd wordt ingenomen, en een waarborg geven voor een algemeen medezeggenschap der belanghebbenden in desa-aangelegenheden.

§ 5. *De desabelangen in verband met het transport ten behoeve van suikerondernemingen.*

Een deel der werkzaamheid eener suikerfabriek, dat zeer in de belangen van hare omgeving kan ingrijpen en tot nu toe niet afzonderlijk ter sprake is gekomen, is wel het vervoer ten behoeve van zulk eene onderneming.

Dit vervoer heeft in verschillende tijden van het jaar plaats, doch is hoofdzakelijk samengetrokken, en zulks om begrijpelijke redenen, in het droge jaargetijde, dus gedurende den maaltijd. Dan moet het gansche rietproduct vlug en regelmatig vanuit de afgesneden tuinen naar de fabriek worden getransporteerd. Behalve in deze transportperiode die dus den geheelen maaltijd voortduurt, wordt er nog in den planttijd mest en bibit naar de tuinen vervoerd, doch dit betreft veel minder belangrijke hoeveelheden dan de eerstgenoemde.

Als desabelangen die met dit transport gemoeid zijn, kunnen worden aangemerkt de veestapel en de desawegen. Aan elk daarvan worden thans eenige woorden gewijd.

In den tijd der Gouvernements dwangcultuur en nog lang daarna gebruikte men voor het riettransport uitsluitend grove karren met dierlijke trekkracht. Al naar de streek werden hiervoor runderen of buffels gebezigd. Ging dit aanvankelijk eenvoudig op bevel, langzamerhand ontwikkelde zich met de vrije suikercultuur een stelsel van transportovereenkomsten, waarin de desabewoners tevens veebezitters zich verbonden tot het leveren van een of meer spannen vee om gedurende den maaltijd het riet voor de betrokken suikeronderneming te transporteeren. Somtijds wordt daarbij tevens overeengekomen het riet te snijden, dus is het transportcontract tevens snijcontract. Dit is

echter lang niet overal zoo en in het vervolg houdt alleen het transport ons bezig.

Reeds had de Commissie de gelegenheid melding te maken van ongerechtigheden bij het aangaan van zulke transportover. eenkomsten gepleegd. Hierop wordt thans niet verder ingegaan.

Het zware transport met de grove Inlandsche karren over onverharde desawegen stelt groote eischen aan het vee, naar iedereen begrijpt. Dit heeft er vele ondernemers toe gebracht losse of vaste railbanen aan te leggen en de karren door lorries te vervangen. Vaak worden inplaats van trekdieren dan kleine locomotieven gebezigd, zoodat het vee dan geheel is uitgeschakeld. Toch houden de hooge kosten, vooral in de oorlogsjaren, en voorts terreinmoeilijkheden er velen van terug, tot deze maatregelen over te gaan. Het is der Suiker-Enquête Commissie gebleken, dat nog 15 suikerondernemingen 100% karretransport hebben; bij 12 andere ligt het percentage tusschen de 50 en 100, terwijl slechts 30 van de 152 in de Gouvernementslanden gelegen suikerondernemingen in het geheel geen karretransport toepassen. Door uitbreiding te geven aan het lorriebanennet zal het gebruik van trekvee verminderen.

Dit laatste heeft evenwel zijne bedenkelijke zijde, n.l. dat er dan minder zorg aan het vee zal worden besteed en het vee gemakkelijker van de hand zal worden gedaan, omdat de bevolking dan in den Oostmoesson voor het vee geen werk heeft.

Aan het Inlandsch Bestuur, de Gouvernements veeartsen en vele Inlandsche vereenigingen is door de Commissie de vraag gesteld wat hun oordeel was nopens den invloed, door het karretransport ten behoeve van suikerondernemingen op den veestapel uitgeoefend.

Bijna allen wijzen op nadeelen, enkelen ook op lichtzijden.

Op den voorgrond worde gesteld dat de toestand der desawegen een belangrijke factor is. Zijn deze goed onderhouden, dan is het transport lichter, dan wanneer de belanghebbenden, hetzij fabrikant, hetzij desa, den op hen rustenden plicht tot herstel van beschadiging hebben verwaarloosd.

Die op de nadeelen wijzen, noemen vooral het overmatig gebruik van het trekvee in den drukken campagnetijd. Inderdaad valt dan eene overbelasting van de zwakkere exemplaren

(vrouwelijk en jong vee) waar te nemen, welke afkeuring verdient, eensdeels uit een oogpunt van dierenbescherming, anderdeels ook wegens de vermindering van den veestapel door sterfte.

Vele der bezwaren kunnen niet aannemelijk worden geacht. Zoo moet de meening, als zoude zware arbeid rasachteruitgang ten gevolge hebben, als onjuist worden aangemerkt, evenals de veronderstelling, dat mond- en klauwzeer e.a. besmettelijke veeziekten door dit transport worden veroorzaakt.

Dit is evenmin juist en het besmettingsgevaar geldt voor dezen transportarbeid in niet meerdere mate dan voor alle andere gelegenheden, waarbij veel vee op dezelfde plaatsen wordt verzameld.

Waar is het echter, dat het vee in de campagne overbelast wordt.

Toch acht de Commissie het niet verantwoord, deze overbelasting van het vee uitsluitend op rekening van de suikerindustrie te boeken.

Daartoe moet de vraag van twee kanten worden bezien.

Eenerzijds werkt de ondernemer, die in zoo kort mogelijken tijd en in een regelmatig tempo het product moet binnenhalen, die overbelasting natuurlijkerwijze in de hand, zoodat hij b.v. premies toekent voor goed en geregeld binnenbrengen van riet, doch anderzijds is het overmatig gebruik van eigen vee, dat ook en wel in de eerste plaats voor den Inlandschen landbouw dienen moet, al te vaak een gevolg van de onnadenkendheid van den Inlandschen bezitter.

Door te werken op diens ontwikkeling en door hem het besef bij te brengen dat hij om tijdelijke bate (die hij meestal in den vorm van een voorschot reeds lang tevoren heeft genoten) het belang van zijn trekvee benadeelt, kan men hem wellicht op den duur zooveel zelfstandigheid bijbrengen, dat hij zijn vee niet laat overbelasten.

Dan worden door de ondervraagden tegenover de nadeelen ook voordeelen gesteld. Hieruit kunnen worden aangehaald de prikkel om goed en krachtig vee te fokken, dat dan ook voor eigen landbouw en vervoersdoeleinden gebruikt kan worden; gelegenheid voor den niet-grondbezitter om een goed loon als

karrevoerder te verdienen; het aanwezig zijn van rietblad voor veevoeder juist gedurende den drogen tijd wanneer het gras schaarsch is, en de gelegenheid om door middel van z.g. pasokan contracten, waarbij de fabriek het vee verstrekt, geleidelijk en goedkoop op afbetaling eigenaar van dat vee te worden.

De Suiker-Enquête Commissie is van oordeel, dat het meest ernstige in het heele vraagstuk van den veestapel is gelegen in den onrustbarenden achteruitgang van de sterkte daarvan.

Over de gansche suikerstreek slaan de ondernemers met bezorgdheid dien achteruitgang gade. Vooral tengevolge van de hooge huidenprijzen is er op roekelooze wijze geslacht, en het spreekt wel vanzelf dat de hierboven genoemde bezwaren van het karretransport zich bij een tekort in den veestapel des te sterker doen gevoelen. Allereerst moet dus het mogelijke worden gedaan om nog sterkeren achteruitgang van dien veestapel te voorkomen, waartoe slacht- en huidencontrôle noodzakelijk is. Verder verdient het aanbeveling om in de Gewestelijke en andere Locale Verordeningen, waar dit nog niet is geschied, bepalingen op te nemen van veebeschermenden aard, zooals op maximale bevrachting, (eéne bepaling die gewoonlijk gemaakt wordt ter voorkoming van wegbeschadiging, doch in verband met de hoedanigheid van het vee ook hieraan ten goede kan komen) keuring van trekvee, verbod op het gebruik van jong en vrouwelijk vee, toezicht op stalling enz.

Plaatselijk kan door het Bestuur met de ondernemers worden overlegd of wellicht maatregelen kunnen worden genomen ter bescherming van het trekvee, zooals hoefbescherming, veeverzekering, grasaanplant en bijvoeding.

Ten aanzien van de beschadiging van desawegen door het suikertransport moge het volgende worden vermeld.

Bij Staatsblad 1915 No. 464 werd eene regeling vastgesteld betreffende de verplichting van particuliere ondernemingen van landbouw of nijverheid, zoomede van andere ondernemingen of personen op Java en Madoera tot herstel van de door hun karretransport aan desawegen en de daarin gelegen kunstwerken toegebrachte schade. Omtrent de werking en toepassing van deze regeling in de praktijk zijn zoowel bij de suikerfabrikanten als

bij de Bestuursambtenaren en de betrokken Inlandsche bevolking inlichtingen ingewonnen en is der Commissie gebleken, dat de meeste suikerfabrikanten de aan hen opgelegde verplichting tot herstel van de door hun karretransport aan desawegen en de daarin gelegen kunstwerken toegebrachte schade, in den zin als door de regeling bedoeld, niet nakomen.

Die verplichting is hun bij artikel 1 van gemeld Staatsblad uitdrukkelijk opgelegd, en wordt aan die verplichting niet voldaan, dan is ingevolge artikel 2 onder de daarbij gestelde voorwaarden het Hoofd van Gewestelijk Bestuur bevoegd te verbieden, dat van de beschadigde of in het algemeen van desawegen voor het karretransport ten behoeve van den onwillige of nalatige gebruik wordt gemaakt. Dit verbod vervalt zoodra blijkens eene door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur aan den belanghebbende op diens verzoek uit te reiken verklaring, aan bedoelde verplichting alsnog behoorlijk uitvoering is gegeven.

Raadpleegt men de geschiedenis van de totstandkoming dezer regeling, zooals deze in het aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur gericht rondschrijven van den Eersten Gouvernements Secretaris van 12 April 1901 No. 1066 opgenomen in Bijblad No. 5587 wordt weergegeven, dan blijkt, dat de in de jaren 1888 en 1892 ingestelde onderzoekingen nopens de verplichte diensten der Inlandsche bevolking op Java en Madoera aan het licht brachten, dat het onderhoud der desawegen en daarin gelegen bruggen vaak in belangrijke mate werd verzwaard tengevolge der aan die werken toegebrachte schade door de transporten ten behoeve van particuliere ondernemingen van landbouw en nijverheid.

Verschillende denkbeelden werden overwogen om de bevolking in dit opzicht tegemoet te komen, welke echter tot geen resultaat leidden. Evenzoo leed de poging schipbreuk om langs minnelijken weg tot eene bevredigende oplossing te geraken n.l. door het treffen van eene regeling met de belanghebbende ondernemers omtrent eene bijdrage hunnerzijds voor het onderhoud van voor riet en suikertransporten gebruikte desawegen en de daarin gelegen bruggen. De Regeering, zich alsnu op het standpunt stellende dat het een onderwerp van Staatszorg was om de bevolking voor de nadeelige gevolgen van het gebruik der

desawegen door ondernemers van landbouw of nijverheid zooveel mogelijk te behoeden, legde thans bij artikel 1 van de ordonnantie in Staatsblad 1901 No. 161 op deze ondernemers de verplichting tot herstel der schade door het te hunnen behoeve strekkend karretransport toegebracht aan de daarvoor gebezigde desawegen en daarin gelegen kunstwerken, welke verplichting bij Staatsblad 1915 No. 464 werd uitgebreid tot een ieder, die aan deze wegen schade toebrengt, met uitzondering van het karretransport ten behoeve van den Lande.

De vastgestelde regeling gaat daarbij uit van het beginsel, dat de ondernemer zelf de door het transport zijner producten aangerichte schade herstelt, zoodat het uitgesloten is, dat de ondernemer geld, materialen of arbeidskrachten ter beschikking stelt van de Europeesche of Inlandsche Bestuursambtenaren om dezen de gelegenheid te geven met behulp overigens van de betrokken bevolking de bedoelde werken in goeden staat te houden dan wel dat de desa daartoe in de gelegenheid wordt gesteld.

De terzake ingestelde onderzoekingen nu hebben uitgewezen, dat de fabrieken die aan dit beginsel uitvoerig hebben gegeven in de minderheid zijn, terwijl het slechts eene enkele maal voorkwam, dat de fabrikant zich geheel aan de hem opgelegde verplichting tot herstel van de door zijn karretransport toegebrachte schade onttrok. De meest voorkomende wijze, waarop het herstel der beschadigde wegen plaats heeft, is, dat dit geschiedt in samenwerking met de desa n.l. in dien zin, dat de suikerfabrikant geheel of ten deele de kosten betaalt en de verdere uitvoering van het herstel aan de desa wordt overgelaten. Worden de kosten geheel door de onderneming gedragen, dan wordt na afloop der campagne van bestuurswege eene begrooting van kosten opgemaakt, welke door tusschenkomst van den betrokken assistent-wedono den suikerondernemer wordt aangeboden.

Teneinde meeningsverschil over de grootte der toegebrachte schade te voorkomen, gebeurt het in enkele afdeelingen dat de toestand van den desaweg bij den aanvang en het einde der campagne door eene commissie bestaande uit een Inlandsch ambtenaar, een geëmployeerde der fabriek en het desahoofd

wordt opgenomen en in een proces-verbaal vastgelegd. Is men het over het bedrag eens geworden, dan worden de gelden aan genoemden ambtenaar afgedragen, die deze aan het desahoofd ter hand stelt ter verwerking in vrijen arbeid al dan niet onder toezicht van het Inlandsch Bestuur. Hier en daar wordt wel eens van fabriekszijde contrôle uitgeoefend, of de gelden behoorlijk besteed zijn.

Draagt eene fabriek maar ten deele in de herstellingskosten bij, dan heeft dit gewoonlijk plaats in den vorm van levering van materialen als steen en grind voor de wegen, met de bedoeling, dat de desa voor de uitspreiding daarvan zorgt. Op enkele plaatsen wordt de bijdrage berekend naar eene zekere som per bouw aanplant, loopende van f 1.— tot f 2.50 per bouw en wordt het ontbrekende door de desa in desadienst geleverd, hetgeen niet onbillijk kan worden genoemd, waar door transport van Inlandsche zijde evenzoo schade aan de desawegen wordt toegebracht.

Eene bijzondere regeling werd aangetroffen met name in het gewest Pekalongan, waar de suikerondernemer voor het gebruik van de desawegen ten behoeve van zijn transport gedurende de campagne van een bepaald jaar eene vergunning noodig heeft van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur, waarbij verschillende voorwaarden worden gesteld om een goeden toestand van den weg te waarborgen. Tevens is de ondernemer verplicht eene waarborgsom te storten, welke gebruikt wordt tot herstel van den beschadigden weg voor het geval de ondernemer in gebreke blijft dit zelf te doen.

Volledigheidshalve zij hier nog aangeteekend, dat door enkele Hoofden van Plaatselijk Bestuur de invoering wordt overwogen van eene desawegenbelasting, van de ondernemingen te heffen ten behoeve van het onderhoud, en welke belasting zal worden berekend naar een zeker bedrag per picolpaal.

Maken meerdere ondernemingen van een desaweg gebruik, hetgeen niet zoo heel veel voorkomt, dan worden de bijdragen in onderling overleg verdeeld, terwijl het algemeen gewoonte is, dat, waar schade aan den weg wordt toegebracht als gevolg van het transport van landbouw- of nijverheidsproducten der Inlandsche bevolking, deze door de desa wordt hersteld.

Ten aanzien van de in de desawegen gelegen kunstwerken kan worden medegedeeld, dat deze zich in de meerdere belangstelling van de suikerondernemers mogen verheugen als gevolg van de omstandigheid, dat het eigen belang medebrengt dat het transport geen mogelijke belemmering ondervindt door den slechten toestand van bruggen en duikers. De fabriek zorgt er dan ook in de eerste plaats voor, dat de bruggen en duikers in goeden staat verkeeren waaraan, zooals hier en daar eveneens aan de wegen, soms belangrijke sommen ten koste worden gelegd. Ook hier onderscheidt men de plaatsen, waar de fabriek alle kosten van herstel op zich neemt en die, waar de fabriek de materialen voor den bouw levert, terwijl de desa voor handenarbeid zorgt. Het werk staat dan onder toezicht van een fabrieksopzichter.

Over het algemeen genomen worden de desawegen na afloop der campagne in voldoenden staat van onderhoud teruggebracht, al doen zich dan ook uitzonderingsgevallen voor. De van Inlandsche zijde ontvangen klacht, dat dit meer voorkomt dan wenschelijk zou zijn, is in hare algemeenheid dan ook niet juist en bleek deze bij onderzoek voornamelijk voort te spruiten uit het verlangen om de onverharde desawegen in begrinde wegen te doen omzetten, hetgeen natuurlijk de bedoeling van het betrokken Staatsblad niet is.

Kwam het voor, dat het herstel niet in voldoende mate had plaats gehad, dan werd van bestuurswege bij den betrokken fabrikant op nader herstel aangedrongen, terwijl wanneer het onderhoud door den ondernemer op de hiervoren omschreven wijze aan de desa was overgedragen, de oorzaak te vinden was in het feit, dat de desa daaraan niet voldoende zorg had besteed. Gedurende de campagne bij zware regens wil het wel voorkomen, dat de onverharde desawegen belangrijk beschadigd worden, hetgeen nog meer bij kleiwegen dan bij zandwegen het geval is, waardoor het verkeer belemmerd wordt. Van de zijde der fabriek wordt dan, gedreven door eigenbelang, steeds het noodige gedaan om mogelijke verkeersstremmingen te voorkomen, welke maatregelen slechts van tijdelijken aard kunnen zijn, met de bedoeling na afloop van het transport tot duurzamer herstel over te gaan. Ook op dit gebied bewogen zich de klachten, omdat

ten gevolge van het stukrijden der wegen het desaverkeer evenzoo belemmering ondervindt.

In de laatste jaren is aan de voorgebrachte bezwaren belangrijk tegemoet gekomen door den aanleg van vaste railbanen waarlangs het transport, hetzij met mechanische dan wel met dierlijke trekkrachten wordt geleid, en is het te verwachten, dat de fabrikant aan deze wijze van vervoer meer uitbreiding zal moeten geven naar gelang het meer moeite kost om zich van behoorlijk trekvee te kunnen voorzien. Ook de Regeering werkt er toe mede het karretransport in railbaantransport te doen omzetten, door, onder de voorwaarden, welke bij de vergunningsbesluiten tot oprichting van fabrieken en tot uitbreiding van aanplant worden gesteld, er eene op te nemen aldus luidende: „dat over alle door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur aan te „wijzen wegen het vervoer van suikerriet, suiker of melasse „door of ten behoeve der onderneming niet anders zal mogen „plaats vinden dan langs decauville-spoor, zullende voorts op „eerste aanzegging van dien Plaatselijken Bestuurder die wegen „met de daarin gelegen kunstwerken door de onderneming op „hare kosten worden verbreed".

Het Plaatselijk Bestuur heeft het dus in de hand om, waar het karretransport te veel schade aan de wegen toebrengt dit transport te doen plaats hebben langs railbanen.

Zooals bekend, wordt de vergunning voor het leggen van vaste railbanen meestal verleend voor 25 jaren, terwijl voor het leggen van tijdelijke banen jaarlijks eene vergunning wordt vereischt. Waar deze over desawegen worden gelegd, wordt meermalen de klacht vernomen, dat de desa daarbij niet zoude zijn gehoord; dat niet voldoende rekening wordt gehouden met de bevloeiïngdoorlaten; dat dikwijls niet voldoende ruimte overblijft voor het verkeer van karren; dat het leggen van eene railbaan midden op den weg een verkeersbezwaar vormt, en dat de losse railbanen niet dadelijk, nadat het gebruik is afgeloopen, worden weggeruimd.

In meerdere mate werden deze klachten vernomen waar doorloopende vergunningen waren verleend, voor bepaald aangewezen desawegen, zooals in een enkel gewest de gewoonte was. In opvolgende jaren bleef dan een vooronderzoek vóór de inge-

bruikname achterwege. Nu inderdaad is gebleken, dat deze klachten reden van bestaan hebben, zal het in den vervolge, meer dan tot heden het geval was, noodig zijn, dat, alvorens tot het verleenen van de vergunning door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur wordt overgegaan een grondig onderzoek voorafgaat, dat rekening houdt met de door de betrokken bevolking voor te brengen bezwaren, terwijl doorloopende vergunningen als hiervoren bedoeld niet meer behooren te worden verleend.

Het spreekt vanzelf dat niet alle geuite bezwaren gegrond zijn. Zoo werd in Kediri geklaagd over het leggen van eene railbaan door de desa. Volgens het S. I. bestuur zoude de bevolking vooraf niet zijn gehoord.

Bij onderzoek door den Controleur bleek, dat zijn voorganger de aanvraag reeds nauwkeurig had onderzocht en zich had overtuigd dat geene desabelangen geschaad werden. De weg was breed genoeg. De bezwaren kwamen hierop neer, dat bij den aanleg de grond vóór de erfuitgangen zou opgebroken worden en niet naar den zin der bevolking dichtgemaakt. Verder zag men liever geen railverkeer met het oog op het gevaar voor kinderen. Echter bleek tevens, dat deze bezwaren te overwinnen waren met eene betaling van f 5.— per maand. Blijkbaar was het eenige doel der klacht om uit de zaak winst te behalen.

Voorts zal een van verschillende zijde geuite wensch om door de suikerondernemingen huur te doen betalen voor de desawegen, welke voor het leggen van losse railbanen in gebruik worden genomen, niet in vervulling kunnen komen, waar bij artikel 4 van het reglement op den aanleg en het gebruik van tramwegen ten behoeve van ondernemingen van landbouw en nijverheid (Staatsblad 1885 No. 158) is bepaald, dat voor het gebruik van openbare wegen ten behoeve van den tramweg van den ondernemer geene betaling wordt gevorderd.

Uit het hiervoren vermelde blijkt duidelijk, dat ten opzichte van het in de onderwerpelijke regeling opgenomen beginsel, dat de ondernemer zelf de door het transport zijner producten aangerichte schade herstelt, de meeste suikerfabrikanten zich belangrijke afwijkingen hebben veroorloofd door in strijd met

genoemd beginsel zoowel geld als materialen ter beschikking te stellen van Inlandsche ambtenaren en van de desa om de desawegen in behoorlijken staat te doen verkeeren. Afwijkingen, welke hare oorzaak vonden in het bij de suikerondernemers bestaand verlangen om den hun opgelegden plicht tot herstel der aangebrachte schade van zich af te wentelen en op anderen over te dragen, waarvoor in de eerste plaats de desa in aanmerking kwam, zij het dan ook dat de kosten van dit herstel geheel of ten deele door hen gedragen werden. De Plaatselijke Bestuursambtenaren namen met de wijze, waarop suikerfabrikanten meenden zich van hunnen herstelplicht te moeten kwijten genoegen en verleenden, zooals hiervoren is vermeld, daartoe hunne medewerking, met het gevolg, dat deze van de vastgestelde regeling afwijkende werkwijze op vele suikerfabrieken burgerrecht verkreeg.

Zal men dit niet-opvolgen van de bij Staatsblad 1915 No. 464 vastgestelde regeling moeilijk kunnen goedkeuren, tot bepaald ernstige misstanden heeft de gemelde afwijking geen aanleiding gegeven, al blijft het gevaar bestaan, dat door de groote bemoeienis, welke hierbij aan de desa is toebedeeld, onregelmatigheden niet zullen uitblijven.

Zoo zal, waar de kosten van herstel geheel voor rekening komen van den suikerfabrikant, in welk geval men feitelijk kan spreken van een algeheelen afkoop van den opgelegden herstelplicht, bij het uitkeeren van de gelden aan het desahoofd om de herstelling in vrijen arbeid te doen geschieden, de kans steeds bestaan, dat, rekening houdende met de desatoestanden, de verstrekte gelden niet geheel voor het beoogde doel worden aangewend en de verrichte arbeid slechts in naam vrij zal zijn. En meer kans voor het ontstaan van minder gewenschte toestanden bestaat bij de toepassing van het gemengde stelsel, waarbij de fabriek ten deele in geld of materialen bijdraagt en de aanvullende werkzaamheden in desadienst moeten worden verricht, waarbij het bovendien zal kunnen voorkomen, dat in verhouding tot den gewonen onderhoudsplicht van de desa te veel arbeid wordt geëischt.

Eene goede toepassing van de hier vermelde stelsels van desawegen-onderhoud zal daarom eerst dan mogelijk zijn,

wanneer over de zoo noodige contrôle kan worden beschikt, waardoor een goed gebruik van de verstrekte gelden en van de door de desa te leveren arbeidskrachten gewaarborgd kan worden. Daarvoor te waken is de plicht van het Plaatselijk Bestuur, en dat te meer, waar dit Bestuur er toe medewerkte om den op den ondernemer rustenden herstelplicht op de desa over te dragen tegen geheele of gedeeltelijke vergoeding der kosten, hiermede vanzelf de verantwoordelijkheid op zich nemende voor eene goede uitvoering der gewijzigde werkwijze. Is het Bestuur door gebrek aan personeel nu niet in staat om op de werkzaamheden voldoend toezicht te houden, dan is het beter geene afwijking van de eenmaal vastgestelde regeling toe te laten, maar er op te staan, dat bedoeld herstel der desawegen door den ondernemer zelf geschiedt. Doet het Plaatselijk Bestuur dit niet, maar laat het de desa de herstelwerkzaamheden uitvoeren zonder deze onder voldoende contrôle te stellen, dan demonstreert zich dit in een onvoldoend herstel der desawegen, hetgeen gegronde aanleiding geeft tot het uiten van klachten.

Voert de suikerfabrikant de op hem gelegde verplichting tot herstel van de door zijn transport veroorzaakte schade niet op bevredigende wijze uit, dan heeft het Bestuur steeds het middel in handen om tot sluiting van den desaweg over te gaan. Van dezen maatregel werdt echter zoo goed als geen gebruik gemaakt, daar volgens de ontvangen inlichtingen men in den loop der jaren slechts in vier gevallen daartoe meende te moeten overgaan.

Stelt men nu de vraag of het onder alle omstandigheden noodig zal zijn, dat met stiptheid uitvoering behoort te worden gegeven aan de bij Staatsblad 1915 No. 464 getroffen regeling, dan meent de Commissie deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden.

Het wil der Commissie toch voorkomen, dat, waar de sedert op vele suikerfabrieken burgerrecht verkregen hebbende afwijkingen van de voorgeschreven regeling tot herstel der desawegen, berustende op samenwerking met de desa, onder voldoende contrôle van Bestuurswege kunnen werken, tegen de uitvoering dezer afwijkende werkwijze geen bezwaar behoeft te bestaan, daarentegen aan de vastgestelde regeling behoort te worden vastgehouden, wanneer deze contrôle niet op bevredigende wijze

zal kunnen worden uitgeoefend. Zulks ware door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur bij aanschrijving onder de aandacht van de Hoofden van Gewestelijk Bestuur te brengen.

Zal op deze wijze het voorgestelde doel kunnen worden bereikt, daarmede is niet gezegd, dat nu ook eene alleszins bevredigende oplossing voor het onderwerpelijk vraagstuk is gevonden. De gewenschte oplossing meent de Commissie te moeten zoeken in eene opdracht aan den in de naaste toekomst in te stellen Regentschapsraad om de verzorging van de daarvoor in aanmerking komende desawegen, waaronder zeer zeker die behooren, welke voor het karretransport van ondernemingen van landbouw en nijverheid worden gebruikt, in overleg met den nader in het leven te roepen Desaraad te regelen.

Wordt vervolgens aan de desa in hare nieuwe samenstelling de bevoegdheid tot het heffen van belasting toegekend, dan kan daarvan worden gebruik gemaakt om middels de invoering van eene desawegenbelasting bijdragen te verkrijgen van een ieder, dus ook van de Gouvernementsondernemingen, die van den desaweg gebruik maakt, ten behoeve van het onderhoud en herstel der desawegen en daarin gelegen kunstwerken.

Op deze wijze meent de Commissie dat eene billijke verdeeling van lasten zal worden verkregen, terwijl het werk in vrijen arbeid zal behooren te worden uitgevoerd onder toezicht van het ter beschikking van den Regentschapsraad staand personeel van Openbare Werken.

§ 6. *De maatschappelijke taak van den ondernemer.*

Het denkbeeld is nog betrekkelijk nieuw, dat de grootindustrie, die in allerlei opzicht ingrijpt in de verhoudingen en toestanden van de Inlandsche samenleving in haar arbeidsveld, nog andere verplichtingen heeft dan het betalen van volgens de gangbare opvattingen voldoende grondhuren, van arbeidsloonen, van vergoeding voor levering van goederen en transportdiensten en het op menschwaardige wijze behandelen van de arbeiders. Die bijzondere taak waartoe zij niet door wettelijke bepalingen is verplicht, zou dan gelegen zijn op maatschappelijk gebied en gericht moeten wezen op de bevordering van belangen, welke niet alle onmiddellijk als ondernemersbelangen zijn

te stempelen. Men spreekt dan van de maatschappelijke taak der ondernemers en de klacht luidt, dat zij die taak onvoldoende zouden vervullen en weinig medewerking toonen, waar het betreft te voorzien in de maatschappelijke behoeften der omwonende bevolking.

Gelijk in de Inleiding van dit verslag werd aangehaald vestigde het lid BERGMEIJER de aandacht van den Volksraad op de vraag, hoe men kon trachten, de bevolking te interesseeren in de suikerindustrie, zoodat zij daarbij financiëel wordt betrokken.

Het is niet voor de eerste maal, dat de Commissie hare aandacht aan dit onderwerp wijdt. Bij schrijven van den Gouvernements Secretaris van 24 Februari 1920 No. 481/III B werd zij uitgenoodigd haar gevoelen kenbaar te maken nopens de vraag in hoeverre het denkbeeld verwezenlijkt zou kunnen worden om de grondverhuurders in de suikercultuur te interesseeren door hun naast de huur een zeker winstaandeel toe te kennen, waardoor zij wellicht geheel anders tegenover deze cultuur zouden komen te staan, en voorts ook de koelies en allen die aan het bedrijf meewerken in deze winstdeeling te betrekken.

Ter voldoening aan deze opdracht stelde de Commissie een rapport op, dat als bijlage XI aan dit verslag is toegevoegd. Zij komt daarin tot de slotsom dat, voor het vast aan het suikerbedrijf verbonden personeel het mogelijk zal zijn een stelsel van aandeel in de winst toe te passen (op de meeste fabrieken is reeds een tantième- dan wel eene gratificatieregeling ingevoerd), maar dit niet uitvoerbaar zal blijken voor de bij de onderneming werkende losse arbeiders, die de meerderheid vormen. Evenmin verdient het, in verband met de bestaande desaverhoudingen, aanbeveling eene uitkeering aan de desakas te doen plaats hebben en wordt eene uitkeering aan de grondverhuurders evenzoo minder wenschelijk geacht. De Commissie vermeent echter dat de gansche Inlandsche maatschappij in de omgeving eener suikeronderneming langs indirecten weg bij het bedrijf zou kunnen worden geïnteresseerd, indien de ondernemer telkenjare een deel van de gemaakte winst afzondert, en ter beschikking stelt van het Plaatselijk Bestuur of den betrokken Localen Raad voor

algemeen nuttige doeleinden, waardoor de goede gang van zaken in het bedrijf aan de geheele Inlandsche samenleving ten goede zou komen. Hiertoe zouden de ondernemers niet bij wettelijk voorschrift zijn te verplichten, doch ware een beroep te doen op een zich meer en meer bij hen openbarend besef van die op hen rustende sociale taak, welke thans het onderwerp van onze bespreking uitmaakt.

Inderdaad is het gebleken, dat vele ondernemers zich hiervan bewust zijn. Tal van door hen in het belang der omgeving van hunne suikerfabrieken getroffen maatregelen werden in dat rapport besproken en de verwachting, dat de ondernemers in die richting zouden voortgaan is sedert de Commissie het bedoelde rapport samenstelde door de ervaring bevestigd. Hieronder mogen enkele dier sedert getroffen maatregelen worden vermeld. Het schijnt goed hierbij, evenals dit in het genoemde participatie-rapport is geschied, te onderscheiden tusschen maatregelen welke uitsluitend voor het Inlandsche personeel, waaronder de losse arbeiders der ondernemingen, worden getroffen, en waarbij het eigenbelang der fabrikanten dus meer op den voorgrond staat en zoodanige, welke aan de geheele Inlandsche bevolking in het areaal der ondernemingen ten goede komen.

Tot de eerste soort rekent de Commissie te behooren:

verstrekking van rijst of padi beneden kostprijs;

verstrekking tot goedkoopen prijs van kleedingstoffen, kleeren en suiker;

woningbouw voor het Inlandsch personeel, bouw van fabriekstoko's, waroengs, ontspanningslokalen, enz.;

geneeskundige behandeling en verstrekking van medicijnen;

vorming van of deelneming door de fabriek in een ongevallenfonds.

Maatregelen van dezen aard, zooals die thans reeds op meerdere suikerfabrieken worden genomen en waaraan deze ondernemingen vaak groote sommen hebben besteed, acht de Commissie prijzenswaardig, doch als bestrijkende slechts een deel van de omwonende bevolking, n.l. dat hetwelk in meer of minder nauwe betrekking tot die onderneming staat, niet bepaald behoorend binnen het kader van de algemeene sociale werkzaamheid dier ondernemingen.

Anders is dit met betrekking tot alles wat gedaan is en wordt ten bate van de geheele bevolking der streek. Met ingenomenheid maakt de Commissie gewag van het vele dat op dit gebied blijkens hare nieuwste gegevens reeds is gedaan en nog tot stand gebracht zal worden, zij het dan dat zij dat alles nog beschouwt als slechts een begin, als de eerste schreden op een nog langen, doch opwaarts voerenden weg. Het medewerking verleenen aan de Staatstaak spreekt bijv. uit de wijze, waarop een lichaam als de Koloniale Bank in het voorjaar 1920 is voortgegaan met zijne uit zijn bevolkingsfonds bekostigde maatregelen, en waaraan het in dat jaar bijna vijf ton gouds besteedde. Gelijk reeds in het participatierapport werd beschreven, zijn de maatregelen voor elke onderneming dezer cultuurinstelling verschillend, daar zij verband houden met de economische en maatschappelijke verhoudingen in de onderscheidene streken, waar die ondernemingen werken. Meer of minder groote bedragen werden door de Koloniale Bank besteed aan passars, wegen en bruggen, padi-demonstratievelden, onderwijs, verstrekking van padi aan de bevolking tegen gereduceerden prijs, verbetering van den veestapel, bijdragen in openbare ziekeninrichtingen, bedelaarskoloniën en armenhuizen, verstrekking van medicijnen, vooral van chinine, aan de gansche bevolking, aanleg en verbetering van bevloeiïngswerken, verbetering van de volkshuisvesting, schadevergoeding bij bandjirs, bij misgewas, desabrand, of watergebrek op kweekbedden, enz. en voor reboisatie van den Merapi.

In aansluiting bij hetgeen in het participatierapport werd medegedeeld, moge hier met een enkel woord worden aangehaald hetgeen de Koloniale Bank aan hare berichten over deze maatregelen toevoegt:

„Wij meenen te hebben aangetoond, dat wij ook het afge-
„loopen jaar wederom niet zijn achtergebleven in het tegemoet-
„komen aan de sociale nooden der Inlandsche bevolking in
„onze cultuurcentra, ja, dat wij hierin verder zijn gegaan dan
„feitelijk als werkgever van ons kan worden verlangd.

„Met leedwezen kan wederom geconstateerd worden,
„dat van waardeering van de zijde der betrokkenen zeer weinig
„werd bemerkt. Zulks zal evenwel niet weerhouden om op den

„door de Koloniale Bank sinds tal van jaren ingeslagen weg
„voort te gaan".

Enkele der genoemde maatregelen werden ook op andere suikerondernemingen aangetroffen. Zoo werden elders gelden beschikbaar gesteld voor bestrijding van influenza, malaria en veeziekten, voor de bezoldiging van een Inlandschen keurmeester voor het keuren van vee (suikerfabriek Koning Willem II); Djatiroto legde eene drinkwaterleiding aan; op tal van ondernemingen werd gratis geneeskundige behandeling aan de desabewoners verstrekt of bijgedragen in de kosten van ziekeninrichtingen. Vele Kedirische suikerfabrieken droegen bij in de uitgaven der in dit gewest opgerichte bedelaarskolonies, en aan verbetering van irrigatiewerken, wegen en bruggen werden gelden ten koste gelegd.

Voor de toekomst kan worden gerekend op voortzetting en uitbreiding dezer maatregelen. In het bijzonder blijkt de ziekenverpleging de aandacht der maatschappelijk voelende industrieëlen te zullen hebben. Bij de Handelsvereeniging „Amsterdam" bestaan plannen tot oprichting van Inlandsche ziekenhuizen in de residentie Kediri, waaraan reeds een begin van uitvoering is gegeven; meerdere ondernemingen in het gewest Semarang zullen bijdragen in de kosten van een Centraal hospitaal te Koedoes. De in de afdeeling Kendal gelegen suikerfabrieken Gemoe en Tjepiring (Tiedeman & van Kerchem) stelden een ton gouds ter beschikking voor de oprichting van een ziekenhuis te Kendal, terwijl de Cultuurmaatschappij Kaliwoengoe-Plantaran uit de in het jaar 1920 behaalde winst eveneens een ton gouds afzonderde ten behoeve van sociale verbeteringen in het belang der Inlandsche bevolking in de omgeving der (in Kendal gelegen) fabriek. Evenzoo is door de Cultuurmaatschappij der Vorstenlanden een bedrag van f 350.000.— gereserveerd voor uitgaven in het belang der economische ontwikkeling der bevolking op Java, speciaal in de naaste omgeving der eigen suikerondernemingen. Voorts bouwt de Nederlandsch-Indische Landbouw Mij. op alle fabrieken polyklinieken, organiseert in samenwerking met den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst het verstrekken van salversan-injecties en boort op al hare fabrieken, waar dat noodig is, drinkwaterputten

ten behoeve van de bevolking, waaraan belangrijke bedragen worden uitgegeven. Zoo overwegen nog vele andere directies van suikerfabrieken de oprichting van ziekenhuizen en verbetering van woning- en hygiënische toestanden.

Als bijzondere maatregelen die door ondernemers worden overwogen moge nog worden vermeld het door Tiedeman & van Kerchem tegen lage prijzen ter beschikking van sawaheigenaars stellen van motorploegen voor grondbewerking en de verbetering van den aan- en afvoer van water in het Waroedjajeng-Kertosonogebied ten behoeve van de suikerfabriek Lestarie, een werk dat ongeveer f 300.000.— zal kosten, en niet alleen de fabriek, maar aan de geheele streek ten goede zal komen.

Zooals reeds werd gezegd kan er op dit gebied nog veel meer worden verricht. De Commissie is evenwel van meening dat dit niet de klacht motiveert, als toonden de ondernemers te weinig sociaal besef. Zeker, nog worden er gevonden in wier boeken geenerlei posten van den aard der hierboven opgesomde zijn aan te treffen, nog vraagt de Overheidstaak op allerlei gebied verlichting door de hulp van bijzondere personen, doch volgens de Suiker-Enquête Commissie is het beter met instemming te wijzen op het vele goede dat tot stand is gebracht, dan te smalen op het vele dat nog niet werd verricht. Zeker heeft de industrie reeds nu getoond, dat het haar ernst is waar zij in het programma van het Suiker Syndicaat en de inleiding daarop de uitspraak doet, dat de volkswelvaart hare aandacht behoort te hebben [1]).

De Suiker-Enquête Commissie vindt alzoo geene aanleiding om thans, nu zij een vol jaar verder is en aan het eind van hare onderzoekingen gekomen, den raad waarvan zij in haar participatie-rapport diende, te herzien. Met instemming mocht zij dan ook kennisnemen van de volgende woorden door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal Mr. D. Fock bij gelegenheid der opening van den nieuwen Volksraad op 17 Mei j.l. gesproken:

„Het mag als een gezond beginsel worden beschouwd, dat „de werknemer aandeel heeft in de winsten van het bedrijf

1) Programma §§ 26, 27 en 28.
Inleiding §§ 155, 156, 160 en 161.

„waarin hij werkzaam is, dat is dus de winst, waartoe hij door „zijn arbeid heeft bijgedragen. Bij toepassing van dat beginsel „wordt ook een belangengemeenschap gevestigd tusschen werk„gevers en werknemers.

„Ik overweeg op welke wijze dit gezonde beginsel algemeen „in toepassing kan worden gebracht voor de landbouwbedrij„ven van eenigen omvang, die met vrije arbeiders werken. Het „geven van eene uitkeering aan ieder der vele arbeiders, die „in de grootere landbouwbedrijven korter of langer tijd mee„werken schijnt niet uitvoerbaar.

„Het is daarom aangewezen die uitkeering ten goede te doen „komen aan de gemeenschappen waartoe de werknemers be„hooren; dat zijn de desa's in den omtrek der bedrijven, waarin „de werknemers woonachtig zijn. Het ligt in de bedoeling te „onderzoeken in hoeverre op deze wijze eene goede regeling, die „uitvoerbaar zal zijn, zal kunnen worden gemaakt. Gaarne „breng ik hier in herinnering, dat in dit opzicht reeds een en „ander door eenige werkgevers is verricht".

De Suiker-Enquête Commissie meent ten aanzien van dit onderwerp te mogen besluiten met de uitspraak, dat de ondernemers meer en meer moeten medewerken aan de sociale taak van verhooging der volkskracht, opdat het zoo gewenscht evenwicht tot stand kome tusschen de Europeesche nijverheid, die het geld en de kennis levert eenerzijds en de bevolking die haren grond en hare arbeidskracht ter beschikking stelt anderzijds.

Hoe de Commissie dit doel meent te kunnen bereiken wordt nader aangegeven in de aan het slot van dit hoofdstuk vermelde gevolgtrekkingen en voorstellen.

§ 7. *Gevolgtrekkingen.*

Op grond van het hiervoren behandelde komt de Suiker-Enquête Commissie tot deze gevolgtrekkingen:

1. Het is gebleken, dat bij tal van aanrakingen, die de Europeesche suikerindustrie met de desa heeft, het desabestuur in meer of mindere mate als schakel optreedt, en dat die bemoeienis tot ongewenschte verhoudingen aanleiding geeft.

Ook is gebleken, dat die bemoeienis in vele gevallen door de ondernemers nog niet gemist kan worden en wel tengevolge van het ontwikkelingspeil waarop de desagemeenschap nog staat.

2. Behalve het verbieden van fungeerende desahoofden en desabestuursleden om in dienstbetrekking te staan tot ondernemingen van landbouw en nijverheid en het tegengaan van het optreden van desahoofden als karrecontractanten, welke directe maatregelen niet dan gedeeltelijke verbetering zullen vermogen aan te brengen, moet de kern van het euvel aangetast worden in de eerste plaats door middel van onderwijs, o. m. op landbouwgebied, om den desaman in staat te stellen zichzelf een beter sociaal en economisch milieu te scheppen. In de tweede plaats zijne zelfstandigheid te bevorderen, waartoe het geleidelijk verleenen van zelfbestuur een deugdelijk middel is.

De desaraad zal in de toekomst het orgaan worden om op te treden in de plaats, welke thans, nog te veel met ongewenschte gevolgen, door het desahoofd wordt ingenomen. Agrarische verbeteringen, in den geest van de in Cheribon getroffen maatregelen, zullen den landbouwersstand mede vermogen op te heffen.

3. De veestapel op Java gaat onrustbarend achteruit. Aan de daaruit voortvloeiende transportmoeilijkheden kunnen de ondernemers slechts ten deele tegemoetkomen door het mechanisch vervoer. Zij zien het belang van een goeden veestapel zeer wel in, getuigen de door hen genomen maatregelen voor veeverbetering. Deze achteruitgang is toe te schrijven aan roekeloozen uitvoer voor de slacht, tengevolge van hooge huidenprijzen.

Slacht- en huidencontrôle zijn de aangewezen middelen ter bestrijding van nog grooteren achteruitgang, andere maatregelen van meer veebeschermenden aard verdienen echter aanbeveling.

4. Doorloopende vergunningen voor het leggen van tijdelijke railbanen door suikerfabrikanten zijn af te keuren.

5. Het herstel der beschadigingen door het karretransport der suikerfabrieken aan desawegen toegebracht geschiedt vaak

met afwijking van de bepalingen van Staatsblad 1915 No. 464 in eene niet altijd af te keuren samenwerking van desa en ondernemer, beiden belanghebbenden en gebruikers. Dit kan ter beoordeeling van het Plaatselijk Bestuur worden toegelaten, totdat de in te stellen Regentschapsraden in overleg met de komende Desaraden ook van de desawegen eene wegenbelasting zullen gaan heffen, waaruit de herstellingen kunnen worden bekostigd.

6. De ondernemers worden zich meer en meer bewust van eene op hen rustende sociale taak. Veel goeds werd door hen op dit gebied reeds verricht, doch er blijft nog zeer veel te doen over. De voorbereiding en uitvoering van maatregelen van maatschappelijken aard eischt echter regeling, waarbij o.m. medezeggenschap wordt verleend aan de daarbij belanghebbenden, opdat niet een ieder naar eigen inzicht werkt zonder rekening te houden met het plaatselijk of algemeen belang.

§ 8. *Voorstellen.*

De Suiker-Enquête Commissie meent de volgende voorstellen te moeten doen naar aanleiding van het in het vijfde Hoofdstuk behandelde:

1. Verboden worde het in dienst zijn van fungeerende desahoofden en -bestuursleden bij ondernemingen van landbouw of nijverheid.

Bij aanschrijving worde de aandacht gevestigd op de naleving van het bepaalde bij Bijblad 5453 sub II en in het bijzonder op het uitvoeren van door desahoofden met cultuurondernemingen gesloten transportovereenkomsten door familieleden van die desahoofden.

Onderwijs, w. o. landbouwonderwijs, en opvoeding van den desaman tot zelfbestuur zij een onderwerp van aanhoudende zorg van de Regeering.

De instelling van Desaraden worde, waar mogelijk, bespoedigd.

2. De Regeering vestige de aandacht der Locale Raden op de wenschelijkheid om, waar dat nog niet is geschied, in de Locale verordeningen bepalingen op te nemen op slacht- en huidencontrôle, keuring van trekvee, van verbod op het gebruik van te jong en vrouwelijk vee, op maximale bevrachting der rietkarren en de stalling van het vee.

3. Bij aanschrijving worde door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur onder de aandacht der Hoofden van Gewestelijk Bestuur gebracht, dat bij voldoende contrôle tegen de in de praktijk vaak afwijkende toepassing van het bepaalde bij Staatsblad 1915 No. 464 in den vorm van eene samenwerking tusschen desa en ondernemer tot herstel van schade aan de desawegen en daarin gelegen bruggen geen bezwaar behoeft te bestaan; daarentegen aan de voorschriften behoort te worden vastgehouden, indien op die praktijk niet voldoende contrôle kan worden uitgeoefend.

In de toekomst worde aan den Regentschapsraad opgedragen om de verzorging van de daarvoor in aanmerking komende desawegen in overleg met den Desaraad te regelen.

4. Voorgeschreven worde, dat eenige Directie van eene suikerfabriek, welke voornemens is maatregelen te nemen van maatschappelijken aard in het belang van de bevolking der streek daarvan vooraf kennis geve, met opgave van het bedrag, dat zij voor dit doel wenscht beschikbaar te stellen, aan het Plaatselijk Bestuur dan wel den betrokken Localen Raad, teneinde deze Overheidsorganen in de gelegenheid te stellen, de gewenschte maatregelen in gezamenlijk overleg met de betrokken beheerders en de vertegenwoordigers der betrokken bevolking, te doen voorbereiden en uitvoeren.

HOOFDSTUK VI.

De Economische beteekenis der Europeesche suikerindustrie op Java.

§ 1. *Klachten en bezwaren van Inlandsche zijde geuit.*

a. Men klaagt over achteruitgang van het Inlandsch landbouwbedrijf, doordat aan den aanplant der bevolking te weinig water wordt verstrekt en voorts, omdat de opbrengst van den grond minder is, indien die te voren met riet is beplant geweest.

b. Men vestigt de aandacht op de geringe zelfstandigheid van de Inlandsche rietcultuur en zou gaarne zien, dat deze de uitsluitende levering van de grondstof der Europeesche suikerfabrieken op zich kon nemen en de laatsten zich zouden beperken tot het verwerken van het riet.

Elders daarentegen wordt de wenschelijkheid uitgesproken om de bevolking te leeren haren rietaanplant zelf te verwerken, waardoor verkoop van het riet aan de suikerfabrieken overbodig wordt en eene nationale suikerindustrie voorbereid.

c. Men is van meening dat de Inlandsche bedrijven onder invloed der Europeesche suikerindustrie zijn achteruitgegaan.

d. Ten opzichte van de z.g. kapitalistische uitbuiting der bevolking merkt men op, dat zij met haar grond en arbeidskrachten de industrie in de gelegenheid stelt millioenen te verdienen, die grootendeels het land uitgaan, terwijl de in het land blijvende millioenen voor de grondbezitters en de arbeiders geene betere levensvoorwaarden scheppen.

e. De strijd tegen de Europeesche suikercultuur is aangebonden op grond van de door waarneming der dagelijksche feiten gevestigde overtuiging, dat de industrie in haren tegenwoordigen

vorm, hoezeer zij ook voordeelig moge zijn met het oog op de positie van Java in den internationalen handel, echter een beletsel is voor de economische ontwikkeling van de breede laag der Inlandsche bevolking in het algemeen en voor de Inlandsche landbouwers in het bijzonder.

f. De Javasuikerindustrie heeft niet bijgedragen tot de welvaart der Inlandsche bevolking, integendeel tot hare verarming.

§ 2. *Samenvatting en aard der bezwaren.*

Men zou de hier opgesomde klachten tot twee groepen kunnen samenbrengen: eene eerste, welke betrekking heeft op de door Inlanders uitgeoefende bedrijven, n.l. het landbouwbedrijf in het algemeen, de Inlandsche rietcultuur en suikerbereiding en de andere dan landbouwbedrijven, van welke het heet dat zij alle zijn achteruitgegaan of verdrukt door de groote Europeesche nijverheid; en eene tweede groep, die wijst op de geringe welvaart der Inlandsche bevolking, zich uitende in verarming, tengevolge van een drainage van rijkdommen in buitenlandsche richting, waarom dan ook tegen die suikerindustrie een strijd is aangebonden.

In de volgende regelen zullen de geuite bezwaren elk voor zich onder de oogen worden gezien. Wellicht ten overvloede zij nog opgemerkt, dat de in dit gedeelte van het verslag aan de orde komende vraagstukken, waarvan er enkele bij uitstek tot politieke beschouwingen aanleiding hebben gegeven, uit den aard der zaak evenals al de reeds besproken punten, uitsluitend van hunne economische zijde zullen worden in beschouwing genomen.

§ 3. *De invloed van de Europeesche suikerindustrie op den Inlandschen landbouw.*

Welke de invloed is, door de particuliere suikerindustrie op den Inlandschen landbouw uitgeoefend, is eene vraag, waarop door de Mindere-Welvaartscommissie destijds getracht is met behulp van het haar toen ten dienste staande materiaal een

antwoord te geven [1]). In haar verslag worden de voor- en nadeelen voor den landbouw zoowel als voor den landbouwer tegenover elkaar gesteld. Nagenoeg al die punten zijn door de Suiker-Enquête Commissie in het voorgaande onder de oogen gezien en in hoofdzaak zijn zij nog heden ten dage van dezelfde beteekenis als in 1908, toen dit deel van het Welvaartsrapport geschreven werd. Het is daarom even moeilijk, zoo niet onmogelijk, om in eenige „algemeene bewoordingen of alleen door eene rekensom" hierin een beslissend oordeel uit te spreken. Geheel overeenkomstig de Suiker-Enquête Commissie in het Eerste Hoofdstuk van haar verslag met betrekking tot de vraag van de al of niet wenschelijkheid van uitbreiding van het rietareaal der suikerfabrieken constateerde, zegt het Welvaartsverslag nopens het vraagstuk of de particuliere suikerindustrie voor- dan wel nadeelig is voor den Inlandschen landbouw, dat dit alleen door plaatselijk wikken en wegen kan worden belicht, „omdat eerst daardoor overwogen kan worden op welke wijze mogelijke overwegende nadeelen uit den weg te ruimen zijn" [2]). Uit het aldaar verder geschrevene blijkt dat, evenals de Suiker-Enquête Commissie dit in de voorgaande hoofdstukken aanwees, ook de Mindere-Welvaartscommissie de verbetering van ongewenschte verhoudingen en toestanden zoekt in eene oordeelkundige en onpartijdige toepassing en uitvoering door de plaatselijke ambtenaren van de door de Regeering getroffen of nog te nemen maatregelen zoowel ter bescherming van de suikerindustrie als van de Inlandsche bevolking.

De argumenten, waarmede de onderwerpelijke klacht bij de Suiker-Enquête Commissie is voorgebracht, zijn allereerst bena deeling van den Inlandschen aanplant uit een oogpunt van waterverstrekking en tweedens uitputting van den grond na beplanting met suikerriet.

Nopens de eerste der aangevoerde bewijsgronden meent de Commissie te kunnen volstaan met te verwijzen naar hetgeen zij in haar Derde Hoofdstuk over de bevloeiïng der bouwvelden mededeelde. Moge op het stuk van watervoorziening een stelsel van bevoordeeling der suikerrietteelt hebben geheerscht en is

1) Publicatie Va 1e dl. blz. 294-300.
2) Blz. 298 van het zooeven aangehaald deel.

daaraan thans nog niet geheel een einde gemaakt, met nadruk wees de Commissie op het huidig streven der Regeering om alle ongelijkheid ten dezen eerlang tot de geschiedenis te doen behooren.

Wat het tweede der zooeven aangehaalde bewijsmiddelen aangaat, hiermede betreedt de Commissie het gebied van eene bekende strijdvraag, welker oplossing nog niet is gevonden. Zeker is, dat algemeen bij den Inlandschen landbouwer de meening wordt aangetroffen, dat de rietteelt het daaropvolgende padigewas in opbrengst schaadt, hetgeen zijne afspiegeling vindt in den voor de sawahs geboden huurprijs.

Concreet gesteld als zij hier is, kan de vraag alleen door wetenschappelijke proefneming opgelost worden, en is dat eenmaal gebeurd, dan zal het slechts van de verstandelijke ontwikkeling des landbouwers afhangen of hij ook een ontkennend antwoord op de onderwerpelijke vraag gereedelijk zal aanvaarden, ja dan neen. Hem tot die ontwikkeling te brengen is de taak van het meer algemeen te geven landbouwonderwijs en de praktische toepassing daarvan.

Doch zooals reeds is gezegd, de vraag is nog niet opgelost. Uit de nieuwere gegevens over dit onderwerp heeft de Suiker-Enquête Commissie vooral gebruik gemaakt van de volgende vakkundige mededeelingen.

In zijne verhandeling„ Grondhuur en Inlandsche Cultures" bespreekt de Directeur der Cultuurafdeeling van het Proefstation, Dr. Ph. van Harreveld op blz. 84 e.v. den invloed van de suikerindustrie op de Inlandsche cultures, en komt tot de slotsom [1]), dat die invloed in het algemeen bijzonder gunstig en stimuleerend is, en zoowel eene veelvuldiger en intensiever occupatie van den bouwgrond als eene hoogere opbrengst van de Inlandsche gewassen per bouw teweegbrengt. Daartegenover staan slechts plaatselijke gevallen van geringe schadelijke nawerking. Gewezen wordt verder op de gunstige nawerking van sommige meststoffen [2]).

Uit het daar geschrevene blijkt, hoe samengesteld dit vraagstuk is, en dat de soort, toestand en bewerking van den grond,

1) Vgl. aldaar blz. 244, conclusie No. 29.
2) Blz. 246.

alsook de planttijden van riet en padi in onderling verband daarin eene rol spelen.

De heer Ledeboer, Directeur der Onderafdeeling Cheribon van het Proefstation, beschrijft in zijne lezing voor de leden der Landbouw-technische vereeniging van Suikergeëmployeerden [1]) een aantal proefnemingen over den aard en de uitwerking der vruchtwisseling op de bij de rietcultuur gebezigde gronden. Uit een indertijd door Dr. P. van der Elst ingesteld onderzoek zou gebleken zijn, dat het suikerriet over het geheel eene belangrijke schadelijke inwerking heeft op het padigewas der bevolking. Blijkens het Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel over 1912 acht Dr. Van der Elst de beschikbare gegevens echter niet voldoende voor het vormen van een juist oordeel omtrent de nawerking van suikerriet op het rijstgewas en zoude het Departement van Landbouw nu de noodige proeven nemen. Op grond van zijne eigen proeven concludeert de Heer Ledeboer [2]): „De gangbare meening, dat suikerriet schadelijk is als voorvrucht voor de padi, wordt door de hier geproduceerde gegevens dus niet geschraagd, integendeel". Hij wijst er echter uitdrukkelijk op, dat daarmede het onderzoek niet afgeloopen is, en dat de zaak, behalve eene plantteeltkundige, ook eene economische zijde heeft, welke beide, meer dan tot nu toe is geschied, scherp moeten worden onderscheiden. Een der stellingen, waarmede deze rede eindigt, is, dat eene mogelijke schadelijkheid van het suikerriet als voorvrucht voor de padi voor iedere grondsoort door locale onderzoekingen zal moeten worden bewezen.

De Suiker-Enquête Commissie heeft zich op de hoogte gesteld van de resultaten met de zoo juist genoemde vanwege het Departement van Landbouw genomen proeven verkregen.

Te beginnen met den Westmoesson 1916/1917 zijn er elk jaar in de Residentie Soerabaia door den Landbouwleeraar vakkenproeven genomen. De mededeelingen betreffende die der eerste drie jaren vindt men in de volgende publicatie: „Mededeelingen van het Agricultuur-Chemisch Laboratorium No. XIX [3]),

1) November 1918
2) Blz. 27 der brochure.
3) Buitenzorg, Drukkerij van het Departement van Landbouw 1918.

mededeelingen van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw No. 3 en 5" [1]). Het doel dezer proeven is geweest den invloed te bepalen dien het suikerriet als voorgewas op het daaropvolgende rijstgewas uitoefent bij vroeg en bij laat beplanten van de sawahs en tevens den invloed te onderzoeken van het laat beplanten op sawahs waar rijst en op sawahs waar suikerriet als voorgewas heeft gestaan.

De uitslag was, dat vooral op sawahs, die laat met padi waren beplant, eene productievermindering viel te constateeren, onafhankelijk van de grondgesteldheid.

Wat den invloed van het later planten betreft, dit blijkt eene vermindering van den oogst te hebben veroorzaakt, zoowel op gronden waarop rijst als op gronden waarop suikerriet het voorafgaande gewas is geweest, welke productievermindering voor de laatstgenoemde gronden in enkele gevallen grooter was.

De tegenwoordige Landbouwleeraar gaf als zijne meening te kennen, dat het niet zoozeer de aard van het rietgewas is, die eene productievermindering in de daarop volgende padioogst teweegbrengt, dan wel de omstandigheid, dat de afgeoogste rietvelden te laat beplant worden, en dit te meer op lichte, doorlaatbare gronden, die het water snel verliezen. Het laat planten blijkt dus onder alle omstandigheden nadeelig te zijn.

Het vraagstuk, dat ons bezighield, blijkt alzoo nog niet volledig tot oplossing te zijn gebracht. Deze overtuiging wordt blijkbaar gedeeld door de Agrarische Inspectie, waar zij in de Toelichting op de nieuwe Grondhuurbepalingen op blz. 70 aanteekent, dat bij de berekening der aan de grondbezitters te betalen vergoeding slechts de meerdere arbeid wegens het in orde brengen van den afgeoogsten riettuin, niet ook de factor van nawerking van riet op padi is in aanmerking gebracht, zulks wijl de stand van dit laatste probleem daaromtrent nog geen voldoende zekerheid geeft.

De Suiker-Enquête Commissie meent alzoo te kunnen volstaan met te wijzen op de wenschelijkheid, van door veelvuldige deskundige en plaatselijke proefnemingen de oplossing van de plantteeltkundige zijde der vraag te bespoedigen, evenals

1) Batavia, Ruigrok & Co, 1919 en 1920.

zij in de vorige hoofdstukken van haar verslag aanleiding vond tot het doen van aanwijzingen om de economisch nadeelige invloeden van de suikercultuur op den Inlandschen landbouw weg te nemen, niet alleen door eene richtige toepassing der bestaande beschermende maatregelen, maar tevens door wijziging te brengen in de hoofdzakelijk op agrarisch gebied liggende desamisstanden.

§ 4. *De Inlandsche rietcultuur en -suikerbereiding en hare toekomst.*

Reeds bij gelegenheid der algemeene beschouwingen over de ontwerp-begrooting van 1919 werd in den Volksraad[1]) aangedrongen op het bevorderen van de teelt van suikerriet door de bevolking zelve, bijv. door het verstrekken van goede bibit en mest en het verleenen van crediet op gemakkelijke voorwaarden voor den aankoop bijv. van Amerikaansche ijzeren molens. Gewaagd werd van den indruk, door de Agrarische Inspectie gewekt, als zoude die diensttak de Inlandsche rietcultuur min of meer tegenwerken, zooals door het opkoopen van suikerriet van de zijde der fabrikanten tegen te gaan, en men wenschte daarom te vernemen, of de Inlandsche rietcultuur kon rekenen op krachtigen steun van de Regeering.

Blijkens blz. 298 der Handelingen dier zelfde zitting opperde het toenmalige lid Abdoelmoeis het denkbeeld fondsen beschikbaar te stellen tot steun van de bevolkingsrietcultuur in Kediri, de bevolking te leeren haren aanplant zelf te verwerken en haar niet te noodzaken het riet aan de fabrikanten te verkoopen.

Het lid Cramer wijdde aan de bevordering der Inlandsche rietcultuur blijkens blz. 346 e.v. dier Handelingen eene afzonderlijke rede. Hij stelt zich daarbij als ideaal voor oogen, dat de Inlandsche planters de rietleveranciers worden en de fabrikanten het product alleen vermalen en verwerken. Het voorschottenstelsel wil hij doen bestrijden door krachtige coöperatie in de Inlandsche rietcultuur, welke door het verstrekken van credieten moet worden bevorderd.

1) Begrooting 1919 gedrukt stuk No. 32 blz. 46.

Op hetgeen bij de algemeene beschouwingen te berde was gebracht, werd door de Directeuren van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Binnenlandsch Bestuur het volgende geantwoord.

De Directeur van Landbouw wees er op, dat de Landbouwvoorlichtingsdienst in streken, waar de cultuur reeds lang bestaat, hulp verleent inzake bibit, grondbewerking en verwerking van het product, het laatste in samenwerking met den nijverheidsconsulent. De vraag of de Inlandsche rietcultuur op krachtigen steun van de Regeering kon rekenen werd bevestigend beantwoord [1]).

Zijn ambtgenoot van Binnenlandsch Bestuur weersprak daarop, dat er tegenwerking van de bevolkingsrietcultuur zou bestaan [2]). Hij zette daarom in het kort uiteen welk standpunt door de Regeering inzake het opkoopen van Inlandsch riet door suikerondernemingen wordt ingenomen, over welk onderwerp bijlage V van dit verslag in het bijzonder handelt. De Heer Carpentier Alting wees nog op de sluiting van de afdeeling Toeloengagoeng tot instandhouding van de onderwerpelijke cultuur.

Naar aanleiding van deze uitingen achtte de Commissie het wenschelijk aan de Inlandsche rietcultuur en -suikerbereiding de aandacht te schenken, teneinde zoodoende een antwoord op de verschillende vragen en wenschen te kunnen geven. Bovendien, waar zij haar onderzoek gericht heeft op de economische beteekenis der Europeesche suikerindustrie, acht zij het noodig ook aan de daarnaast staande Inlandsche suikernijverheid eene bespreking te wijden.

Uit het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie is gebleken, dat zoowel teelt als bereiding nog niet boven het primitieve standpunt zijn uitgekomen en eene vergelijking met de op Westersche wijze gedreven suikerindustrie niet kunnen doorstaan. De grondbewerking is oppervlakkig, bemesting wordt veel te weinig toegepast, bibitkeus laat alles te wenschen over, het onderhoud van den aanplant is onvoldoende, de molens zijn van hout, werken langzaam en weinig economisch, terwijl de ijzeren

1) Vgl. Handelingen Eerste Gewone Zitting 1918 blz. 59.
2) Vgl. Handelingen Eerste Gewone Zitting 1918 blz. 72 en 73.

molens, ondanks de daarvoor gemaakte propaganda, nog niet algemeen gewild zijn, omdat herstelling bij breekage zooveel kosten en bezwaren met zich brengt. De bereiding van het product is uiterst ruw, zoodat het niet lang bewaard kan worden en bij vermaling van te jong riet zelfs heel spoedig uit elkaar valt. Wel blijkt daartegenover, dat de Landbouwvoorlichtingsdienst onvermoeid door leiding en leering, vooral middels demonstratieve bemestings- en maalproeven, teelt en bereiding tracht omhoog te voeren, en is zoodoende wel verbetering merkbaar, doch niettemin moeten zoowel teelt als bereiding nog in den volsten zin extensief worden geheeten. Rietproductie en suikerrendement komen dan ook meestal niet veel hooger dan de helft van die, welke de op Europeesche wijze gedreven industrie bereikt.

Hiertegenover kan gewezen worden op betere producties. In de eerste plaats hangt dit af van den grond; verder zijn er Inlandsche planters, die reeds eene oordeelkundige toepassing van mest hebben geleerd, zoodat sawahs bij goede bemesting met zwavelzure ammonia evenveel opbrengen als bij de Europeesche cultuur. (1000 picol riet per bouw tegenover anders gemiddeld slechts 600 picol), terwijl zij met ijzeren molens het rendement verhoogen van 5 à 8% tot 10% en hooger. Dit zijn echter uitzonderingen. Het feit, dat zij voorkomen moet evenwel, volgens het oordeel der Commissie, voldoende zijn om in de eenmaal door den Landbouwvoorlichtingsdienst ingeslagen richting voort te werken. Zeker moet erkend worden, dat teelt en bereiding achterlijk zijn. Het blijken ook hier weer zekere karaktereigenschappen te zijn, die de hoogere vlucht van het bedrijf van den Inlandschen suikerboer tegenhouden. Het is zijne geringe verstandelijke ontwikkeling, met als gevolg daarvan behoudzucht, onderling wantrouwen en gemis aan samenwerking, waarbij dan als uiterlijke omstandigheden gebrek aan bedrijfskapitaal of crediet zich komen voegen.

Hoort men dus over de geringe zelfstandigheid der Inlandsche rietcultuur klagen, dan haalt men zich onwillekeurig toestanden en verhoudingen voor oogen als in de Nederlandsche bietenindustrie worden gevonden. De planter is daar uitsluitend leverancier van de grondstof, de bieten, die door den

fabrikant worden opgekocht, al of niet op contract, en verder verwerkt. Het is echter reeds duidelijk uit hetgeen in het tweede hoofdstuk aan het opkoopvraagstuk is gewijd, dat hiervan in afzienbare tijden niets kan komen en de Europeesche suikerindustrie daartegen uit een oogpunt van bedrijfstechniek groote bezwaren heeft. Het is voor deze nijverheid onmogelijk haar bedrijf te grondvesten op van de bevolking opgekocht riet. Het wezen en de bloei der Javasuikerindustrie berusten n.l. op de uiterste intensiteit der cultuur. De extensieve bevolkingsrietteelt beteekent dus voor eene Europeesche industrie die daarop zou berusten, een enormen achteruitgang van de rietproductie per oppervlakte-eenheid, terwijl ook de opbrengst aan suiker op dezelfde oppervlakte belangrijk minder zou zijn wegens het niet in acht nemen door den Inlandschen planter van de meest gunstige planttijden en van de indeeling van de rietsoorten in verband met de achtereenvolgende vermaling gedurende de campagne op maximum suikergehalte. Met het oog op de beperkte uitgestrektheid grond, die op Java voor rietcultuur kan worden bestemd, is dus het bevolkingsriet voor de Europeesche industrie een oneconomisch hulpmiddel, en zeker geen grondslag om op te bouwen.

Het was ook daarom, dat de Regeering blijkens het voorgaande heeft afgezien van een opzettelijk bevorderen van den opkoop van suikerriet door fabrikanten. Dat echter daarbij van tegenwerking van de bevolkingscultuur door de Agrarische Inspectie geen sprake was, is, uit hetgeen daar werd medegedeeld; mede kunnen blijken. Hen die van het leveren van opkoopriet aan suikerfabrieken den opbloei van de bevolkingsrietteelt verwachten, meent de Commissie dan ook te moeten teleurstellen.

In normale tijden (het abnormale jaar 1920 moet hier buiten beschouwing blijven) wordt betrekkelijk weinig Inlandsch suikerriet opzettelijk voor den verkoop aan suikerfabrieken, doch veelmeer met het oog op de eigen suikerbereiding geteeld. Eene belangrijke bevolkingsrietcultuur treft men aan in de afdeelingen Malang, Toeloengagoeng, Ponorogo, Kediri, Pati en Koedoes, alwaar op groote schaal suikerbereiding plaats heeft en slechts als nevenbedrijf het riet aan fabrieken verkocht wordt, hetgeen in hoofdzaak in Malang het geval is.

De in 1919 beplante uitgestrektheden bedroegen in die afdeelingen resp:

Malang	± 4000	bouws
Toeloengagoeng	± 3400	„
Ponorogo	± 900	„
Kediri	± 865	„
Pati	± 447	„
Koedoes	± 330	„

De productie over 1919 bedroeg op Java $^1/_3$ millioen picol suiker.

Reeds werd opgemerkt dat de bewerking nog gebrekkig is. Op duizende houten molens werden slechts enkele ijzeren molens aangetroffen. Zooals gezegd, zit de landbouwleeraar echter niet stil. Meerdere aanvragen van Amerikaansche molens moesten gedurende de oorlogsjaren worden aangehouden, doch wordt thans bericht, dat de Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel is gemachtigd om te beschikken over een bedrag van f 10.500.— door den aankoop van een twintigtal ijzeren suikerrietmolens ter verstrekking op door hem vast te stellen voorwaarden aan daarvoor in aanmerking komende Inlandsche planters in de Residentie Kediri. Hulp en steun aan de Inlandsche rietcultuur worden dus bij voortduring geboden. Voor het overige meent de Commissie te kunnen verwijzen naar de jaarverslagen van den Landbouwvoorlichtingsdienst, uitgegeven vanwege het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. In het bijzonder die over de jaren 1916, 1917 en 1919 bevatten over de teelt en bereidingswijze in de afdeeling Malang waardevolle gegevens.

Mede verdient de aandacht een opstel van den toenmaligen landbouwleeraar te Kediri Paerels, gedagteekend Blitar 1 December 1916, gepubliceerd in het Maleisch onder den titel „Taneman teboe orang Priboemi di district Ngoenoet dalem afdeeling Toeloengagoeng (Kediri)", in „Pemimpin pengoesaha tanah" 11e jaargang No. 12 pag 8 e.v. (Vorkink, Bandoeng), waarin de teelt uit een landbouwkundig oogpunt uitvoerig wordt beschreven.

Gelijk in het eerste hoofdstuk van dit verslag reeds werd mede gedeeld, is het Inlandsch klein-suikerbedrijf niet onderworpen

aan de bepalingen der Fabriekenordonnantie. De wenschelijkheid werd daar tevens betoogd om al die kleine bedrijven door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur of den betrokken Localen Raad te doen registreeren en van eene vergunning te voorzien. Op deze wijze zal het mogelijk zijn om van jaar tot jaar gegevens over die Inlandsche nijverheid te verzamelen en meerdere kennis daaromtrent op te doen.

Wil men weten, welke toekomst voor de Inlandsche suikerindustrie is weggelegd, dan doet men goed na te gaan hoe de rentabiliteit daarvan thans is.

De kostprijs van het product is niet hoog; in 1920 bedroeg die bij een algemeen gestegen prijs van grond, loonen, bibit, mest, brandhout, transport, enz. slechts gemiddeld f 7.— per picol. Bij een redelijken suikerprijs van f 10.— (in 1920 steeg de prijs tot f 20.— en hooger) zou dit dus een buitengewoon loonend bedrijf kunnen wezen, ware het niet dat de producent alweder de dupe is van zijne kortzichtigheid op economisch gebied. De geproduceerde suiker draagt de sporen van de oppervlakkige bereidingswijze en is niet lang bestand tegen het z.g. uitstropen. Men kan door toevoeging van kalk de duurzaamheid verhoogen, en door zorgvuldig drogen in speciale drooghuizen met vuurverwarming het uitstropen tegengaan, langer dan 6 maanden kan de suiker toch niet bewaard worden. Het doorsnee-product, vooral als dat van jong riet afkomstig is, bederft al na twee of drie maanden; bij vochtig weder reeds na eene maand. De drooginstallatie vereischt veel ruimte en brandstof, zoodat slechts enkele meer gegoeden zich daarvan kunnen bedienen.

Het gevolg is dus, dat het product dadelijk verkocht moet worden, waardoor de producent geheel van den opkooper afhangt. Heeft hij, wat bijna regel is, voorschot op de suiker opgenomen, dan is het deze omstandigheid, welke den prijs drukt. In elk geval maakt de doorsnee-suikerboer dus veel en veel minder voor zijn product dan hij zou kunnen, indien hij eene zelfstandiger positie op de markt kon innemen.

Hiermede iis tevens aangegeven, welke verbeteringen in de toekomst noodg zullen zijn. Langs den weg van coöperatie moeten die worden aangebracht. Enkele pogingen in die richting

aangewend in Malang en Madioen zijn mislukt, doch dit behoeft niet af te schrikken. Allereerst moet natuurlijk ook hier weder verstandelijke ontwikkeling den weg effenen. Deze zal het onderling wantrouwen vermogen weg te nemen, dat thans nog alle vruchtbare samenwerking onmogelijk maakt. Coöperatie zou dan vervolgens kunnen worden toegepast bij de teelt, de bereiding en den afzet van het product, en zoowel bij elk dier onderdeelen van het bedrijf apart als bij alle tegelijk. Beschouwen wij het laatste, den afzet van het product, even in het bijzonder.

Een bezwaar voor het lang aanhouden van de suiker bleek te zijn de moeilijke opschuring, noodig wegens den snellen teruggang in hoedanigheid van het product. Hieraan nu zou kunnen worden tegemoet gekomen door het coöperatief oprichten van centrale bewaarloodsen ter besparing van ruimte, brandstof en bewakingsmoeite, waarmede proeven zouden zijn te nemen.

Teneinde de suiker niet onmiddellijk te behoeven te verkoopen kan men die zoodra zij is gefabriceerd al of niet coöperatief bij de afdeelingsbank beleenen. Daar deze het product dan in onderpand moet nemen, zou daarvoor een loods als bovenbedoeld dienst kunnen doen. Op deze wijze zou aan het voorschotteneuvel veel afbreuk kunnen worden gedaan, terwijl de winsten tengevolge van stijging in de markt niet, zooals nu, in handen van Chineesche, Japansche en Inlandsche geldschieters en opkoopers zouden vallen, doch de producenten zelve er profijt van kunnen trekken.

Uit het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie is echter duidelijk gebleken, dat deze primitieve suikernijverheid binnen afzienbaren tijd geen modern groot-bedrijf zal kunnen worden, hetgeen echter niet wegneemt, dat hulp en steun, ook in den vorm van credietverleening, voor coöperatieve doeleinden warme aanbeveling verdienen.

Ter aanvulling van het bovenstaande wordt hieronder het een en ander medegedeeld nopens eene in 1920 op de aan de Koloniale Bank toebehoorende, in de afdeeling Djombang gelegen suikeronderneming Seloredjo gedane proefneming, ten doel hebbende de Inlandsche medeproducenten een meer zelfstandig aandeel te geven in de teelt van het riet en hen dienovereenkomstig in de betere resultaten te doen deelen. De proef was degelijk

opgezet, goed voorbereid en geregeld. Eene groep grondverhuurders en arbeiders in de desa Wringinpitoe verbond zich den aanplant in den grond te brengen en te verzorgen tegen betaling der gewone prijzen voor grondbewerking, planten, gieten, mesten, wieden, aanaarden, enz. gebruikelijk. Op grond van de verwachting, dat door het vlug en op tijd verrichten dezer werkzaamheden de rietopbrengst en de suikerproductie per bouw belangrijk konden worden opgevoerd, beloofde de suikerfabrikant de contractanten in die meerdere productie te doen deelen. Voor het aldus verkregen riet werd n.l. betaald een prijs, die volgens eene bepaalde methode van berekening verband hield met den verkoopprijs van de suiker en het suikergehalte van het riet. Het verschil tusschen het geldswaardig bedrag van de rietopbrengst per bouw en de kosten per bouw (aan personeel, grondhuur, arbeid, mest, transportkosten naar de fabriek) was de winst per bouw voor de bevolking. De grondverhuurders zouden 20%, de arbeiders 80% van die winst ontvangen, naar verhouding van ieders aanbreng van grond of aandeel in den arbeid.

Nu was de proefneming van begin af aan in zooverre onzuiver, dat de opleveringsdatum van den grond (de hoofdfactor waarvoor de grondhuurders hadden te zorgen), reeds was gepasseerd toen de regeling werd getroffen, de richtige waterverdeeling, waarvoor gezorgd moest worden, viel buiten beschouwing door den gunstigen regenval, terwijl de bewaking eerst in een later stadium kan worden beoordeeld. Het resultaat in December was, dat het riet niet beter stond dan in de gewone tuinen, en dat individueel in de desa Wringinpitoe door de bevolking weinig arbeid was gepresteerd, m.a.w. de prikkel, die had kunnen zijn gelegen in het vooruitzicht van boven de gewone betalingen een zeker bedrag als winstaandeel te kunnen verkrijgen, geen merkbare uitwerking heeft gehad.

Het verslag dezer proefneming eindigt met de conclusie:

„Trots juiste en volledige voorlichting is een groot gedeelte „der bevolking ongevoelig voor het nut en de voordeelen der „regeling".

Mogelijk dat bij voortzetting der proef en wanneer de bevolking de waarde der regeling in klinkende munt heeft aanschouwd, de voordeelen voor haar duidelijker zullen zijn. De definitieve

uitkomsten der proef kunnen danook eerst na het oogsten van het riet worden bepaald, terwijl men nu slechts oordeelen kan naar den stand van het riet.

Zeker is het jammer, dat het voorloopige resultaat niet beter is. Het gewone wantrouwen, niet alleen den Javaanschen landbouwer eigen, tegen nieuwigheden is hiervan waarschijnlijk de reden.

In elk geval zal de proef worden voortgezet en zullen geduld en beleid hierbij eene groote rol moeten spelen. Het treft slecht, dat de prijzen van 1921 niet meer die van 1920 zijn, dan zou de uitkomst sprekender kunnen wezen.

Hier is in elk geval een stap gedaan in de richting van het opleiden van de Inlandsche bevolking tot rietcultuur, gedreven volgens de eischen der groot-industrie, hoewel met aanvankelijk weinig gunstigen uitslag.

§ 5. *De invloed der Europeesche suikerindustrie op de andere Inlandsche bedrijven.*

Van Inlandsche zijde is de klacht geuit, dat de Europeesche suikerindustrie den achteruitgang van de Inlandsche nijverheid heeft veroorzaakt. Bepaalde bedrijven, andere dan het landbouwbedrijf, die door de groot-industrie zouden zijn benadeeld, vermocht men echter de Commissie nergens aan te wijzen. De klacht kan dan ook niet anders dan op grond van meer algemeene gegevens hier worden beantwoord.

Wanneer men in het verslag der Mindere Welvaarts-Commissie naleest [1]) de daar gegeven opsomming van Inlandsche bedrijven, welke zijn te niet gegaan dan wel belangrijk in bloei zijn verminderd, dan is er geen enkel aan te wijzen, dat zijn ondergang aan de suikerindustrie heeft te wijten. Integendeel wordt op blz. 81 de groot-industrie genoemd als eene gelegenheid voor goed onderlegde ambachtslieden, zooals smeden, timmerlieden, metselaars, e.d., om werk te vinden, zoolang deze nog de eigenschappen missen om zelf een fabriekmatig bedrijf in het leven te roepen. Op blz. 86—100 worden t.a.p. meerdere takken van handwerksnijverheid in suikerstreken genoemd,

1) Publicatie VIa. 1o. dl. bl. 163-166.

welke zijn vooruitgegaan, ook al wordt de suikerindustrie niet uitdrukkelijk overal als de oorzaak van dien vooruitgang aangegeven. Het betreft daar steenen- en pannenbakkerijen, vlechterijen, n.l. het maken van suikerkrandjangs, ijzersmederijen, kalkwinning en -branderijen e.d. Voor Modjokerto en Djombang wordt de vooruitgang in de steenen- en pannenbakkerij uitdrukkelijk toegeschreven aan de meerdere behoefte o.a. van suikerfabrieken; in Modjokerto ook de ijzersmederij door vermeerderd gebruik van karren.

Werkelijke achteruitgang van Inlandsche bedrijven wordt, ook nu nog, alleen aangetroffen bij die werkzaamheden waarvan het voortbrengsel vele arbeidsuren vertegenwoordigt, d.i. in de kunstnijverheid. Naarmate de arbeidstijd meer geldswaarde krijgt, halen zulke voortbrengselen hunnen prijs niet meer op eene markt, die overstroomd wordt door goedkoope, fabriekmatig vervaardigde en veelal uit Europa ingevoerde artikelen. Aan den achteruitgang van deze nijverheid heeft echter de suikerindustrie geen schuld. Integendeel kan gewezen worden op talrijke verschijnselen van vooruitgang in met Inlanders werkende bedrijven. Het is dan ook uit een algemeen economisch oogpunt in strijd met de feiten der ervaring, dat in een zich van landbouw- tot landbouwindustriestaat ontwikkelend land als Java, waar de nijverheid nog zulk eene ondergeschikte plaats inneemt, de opkomst van eene enkele groot-industrie andere bedrijven in den weg zou staan. Eenerzijds is het gevolg van de intensiveering der geldhuishouding, die door eene samengestelde en in alle deelen ingrijpende Europeesch gedreven nijverheid in de Inlandsche samenleving wordt teweeggebracht, dat tal van bestaande Inlandsche kleinbedrijven, zij het vervormd en aan nieuwe behoeften aangepast, tot nieuw leven worden gewekt, (men denke aan houtbewerking, steenen- en pannenbakkerijen, mandenvlechterijen e.d.). Anderzijds echter brengt de langzaam komende industrialisatie van Nederlandsch-Indië mede, dat inheemsche industrieën, zij het voorloopig met uitheemsch kapitaal en onder uitheemsche leiding gedreven, voor de vervaardiging van tal van door de suikerindustrie benoodigde voortbrengselen (machinedeelen, chemische producten, consumptie-artikelen) tal en tal van Inlandsche werkkrachten

beginnen te vragen. Het is hier de plaats om over de inheemsche nijverheid het een en ander in het midden te brengen alsook de vraag te beantwoorden welke plaats de inlandsche arbeider daarin in de toekomst zal kunnen innemen.

Zooals het Jaarboek van Nederlandsch-Indië van 1920 [1]) terecht opmerkt, verkeert de Nederlandsch-Indische fabrieksnijverheid in haar eerste stadium van ontwikkeling. Slechts enkele groote landbouwindustrieën, waaronder de suikerindustrie, zijn voor de wereldhuishouding van belang. Door de verstoring van het wereldverkeer in de oorlogsjaren heeft echter de plaatselijke industrie aan belangrijkheid gewonnen en zijn er, aanvankelijk op kleine schaal, tal van nieuwe bedrijven tot stand gekomen, een gevolg van het streven om de veredeling en verwerking van hier te lande geproduceerde grondstoffen ook hier te doen geschieden. Op deze opleving wijzen o.m. de oprichting van een Nederlandsch-Indisch Nijverheidssyndicaat, van de Vereeniging van Machinefabrieken in Nederlandsch-Indië en eene Vereeniging „Nederlandsch-Indische Jaarbeurs" (sedert 1918). De Regeering steunt Harerzijds deze ontwikkeling met de adviezen der afdeeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, met fabricatiepremies en door het subsidieeren van nieuwe industrieele ondernemingen. Dit alles betreft bedrijven die weliswaar met vele Inlanders werken, doch onder Westersche leiding staan. Op eenigszins Westersche leest geschoeide fabriekmatige nijverheidsondernemingen met Inlandsch kapitaal en onder Inlandsche leiding werkende werden nog bijna niet opgericht. In geheel Nederlandsch-Indië werkten in 1919 slechts 577 Inlandsche nijverheidsondernemingen met meer dan 5 betaalde arbeiders. [2]) De bevolkingsindustrie bepaalt zich dan ook nog in hoofdzaak tot de z.g. huisnijverheid. Wel houdt de Regeering ook hierop de aandacht gevestigd en is het doel [3]) deze huisnijverheid geleidelijk op te voeren tot het voor eene gezonde economische

1) Samengesteld door de afdeeling Handel van het Departement van Landbouw Nijverheid & Handel.
2) Vgl. Blz. 96 en 97 der „Mededeelingen omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang" (1 Januari 1920) Landsdrukkerij, Weltevreden.
3) Vgl. Jaarboek van Nederlandsch-Indië 1920.

ontwikkeling der kolonie onmisbare peil. Dat de leiding in de inheemsche industrie nog niet aan Inlandsche handen is toevertrouwd geworden, behoeft geen verwondering te baren wanneer men bijv. in de Koloniale Verslagen vanaf 1913 leest, hoe de nijverheid klaagt over gebrek aan technisch personeel (1913), over onvoldoend onderlegd vakkundig personeel (1914), gebrek aan bruikbare arbeiders (1918). In 1918 vragen vooral de machinefabrieken en constructiewerkplaatsen dringend om vakopleiding voor metaalbewerkers. Allereerst ontbreekt dus bij den Inlandschen werkman de noodige kennis. Het ambachtsonderwijs is nog ten eenenmale ontoereikend en voldoet nog niet aan de verwachting. De ambachtsscholen hebben meer de beteekenis van werkplaatsen dan van onderwijsinrichtingen,[1]) van slechts enkele leerlingen, die de ambachtsscholen ten platte-lande verlaten hebben was gebleken, dat zij het geleerde in toepassing brachten.[2]) Dit wordt natuurlijk beter. De groote ambachtsscholen op de drie hoofdplaatsen leveren jaarlijks vaklieden aan de industrie af en ook de enkele kleinere scholen in de binnenlanden, meermalen in samenwerking met de industrie opgericht, vormen langzamerhand kundige arbeiders. Doch de vraag blijft nog steeds het aanbod verre overtreffen. Wegens gebrek aan opleidend personeel kan in de behoefte van ambachtsscholen, welke zich allerwege doet gevoelen, moeilijk worden voorzien. Waar dus verreweg het grootste deel der Inlandsche arbeiders nog ongeschoold is, ligt het voor de hand, dat uit dezen geene bedrijfsleiders voortkomen, voor welke taak immers vakkennis een eerste vereischte is.

Doch er zijn nog andere redenen die oorzaak zijn, dat eigenlijke bedrijfsleiding hier te lande nog altijd in uitheemsche handen berust. Moeilijker dan technische kennis is het bijbrengen van begrippen van organisatie, administratie en drijvende kracht, voor groot-bedrijven onmisbare zaken.[3]) Het zijn juist de eigenaardige karaktereigenschappen van den Inlander, die beletten om hem tot een bedrijfsleider te maken. Juister lijkt het daarom, het

1) Koloniaal Verslag 1916.
2) Koloniaal Verslag 1914.
3) Vgl. „Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië" praeadvies van Jhr. J.C.van Reigersberg Versluys (Batavia Ruygrok 1917) blz. 92.

zoo zeer in het oog springende verschil in ontwikkeling tusschen een groot-bedrijf als de Europeesche suikerindustrie eenerzijds en de vaak nog zoo gebrekkige Inlandsche klein-bedrijven anderzijds, toe te schrijven niet aan een druk, waarmede de suikerindustrie de opkomst van eene nationale nijverheid zoude tegenhouden — eene bewering die met de ervaring in strijd is — doch veeleer aan bepaalde gebreken en tekortkomingen in de Inlandsche maatschappij zelve, en den weg te zoeken om die te verbeteren. Den Inlandschen werkman tot een vakkundige te maken en hem zoodoende voor te bereiden voor het bedrijfsleiderschap is de aangewezen taak van organisaties als bijv. de P.F.B., die de arbeiders kunnen opwekken om zichzelf in de gewenschte richting te ontwikkelen. Zonder waarachtige medewerking van Inlandsche zijde zal ook hier weinig te bereiken zijn en alle Overheidszorg voor ambachts- en ander onderwijs verre beneden het doel blijven dat zij zich stelt.

§ 6. *Het z.g. drainagebezwaar en de op de industrie rustende fiscale lasten.*

De term „kapitalistische uitbuiting" is aan de politieke debatten ontleend en doelt op de ongelijke verdeeling van het maatschappelijk inkomen. Hoezeer blijkens het in den Volksraad verhandelde ook hier te lande de meeningen daarover uiteenloopen, algemeen wordt erkend, dat Indië in het teeken der kapitalistische voortbrenging staat en dientengevolge de verdeeling van het maatschappelijk inkomen eene minstens even groote ongelijkheid vertoont als dat in Europa het geval is. De Suiker-Enquête Commissie volstaat met hierbij aan te teekenen, dat juist ten aanzien van de minst bedeelde groepen van producenten, de grondverhuurders en de arbeiders, het hun toekomende aandeel eene gunstige verandering heeft ondergaan. Zij herinnert hier aan het ingrijpen der Overheid in de grondhuurprijzen en de arbeidsvoorwaarden. Reeds bij de bespreking van de grondhuuraangelegenheden in het tweede hoofdstuk van dit verslag merkte de Commissie op hoe bij gelegenheid van de algemeen toenemende duurte het niet onmiddellijk toegeven aan soms redelijke, soms ook overdreven eischen bij de

twee genoemde groepen, ontevredenheid had verwekt en aan deze houding van de kapitalisten-ondernemers den uitleg van verzet was gegeven. Tevens werd in het licht gesteld hoe de grondhuren overal eene stijging ondergingen, terwijl bekend is hoe de arbeidsverhoudingen sedert in gunstigen zin zijn gewijzigd, ook al is hierin het laatste woord nog niet gesproken.

Behalve op betere loonen en huurprijzen wees de Commissie in haar vijfde hoofdstuk op de maatschappelijke taak, welke meer en meer door de ondernemersgroep wordt ter hand genomen, en waardoor zij hunnerzijds vrijwillig er toe bijdragen de bestaande ongelijkheid te verminderen.

Erkend moet echter worden, dat de bestaande ongelijkheid groot is en in verband met het gevolgde stelsel van verdeeling in tijden van groote stijging van den marktprijs buitengewoon in het oog springt. In zulke jaren als bijv. 1920 wanneer de winst groot is, is de in geld uitgedrukte verhouding van ondernemerswinst en kapitaalrente eenerzijds tegenover grondhuur en arbeidsloon anderzijds zeer ongunstig ten opzichte van de laatstgenoemde groepen.

Heeft deze ongelijkheid evenals in Europeesche landen ook hier bij velen ontevredenheid verwekt, niet het minst tengevolge van de bewustwording van den Inlander van zijne waarde als mensch, en van den invloed der opkomende vakbeweging, hierbij komt in tropische landen nog eene tweede omstandigheid, die men zou kunnen aanduiden als het uitheemsche element in de kapitalistische voortbrenging. Bepaalt men zich tot de Java-suikerindustrie, dan ziet men dat zoowel de kapitalist als de ondernemer van uitheemschen landaard zijn. De reden daartoe ligt voor de hand. Kapitaal, dat immers alleen gevormd wordt door sparen, d.i. minder te verbruiken dan men voortbrengt, was en is hier niet in noemenswaardige hoeveelheid voorhanden om eene moderne suikerindustrie in het leven te roepen en te houden. Evenmin trof men in de ontwikkelingsperiode der Java-suikerindustrie hier in voldoende mate inheemschen aan, die waren toegerust met bepaalde, onmisbare eigenschappen om als leiders en bestuurders van eene eenigszins ontwikkelde nijverheid op te treden. De kapitalisten- en ondernemersdiensten worden dus geleverd door eene uitheemsche

groep, waarvan het gevolg is, dat een deel der hier voortgebrachte rijkdommen buitenslands wordt aangewend. Deze onttrekking van rijkdommen duidt men gaarne aan met den naam van drainage. Het komt gewenscht voor hieromtrent in nadere beschouwing te treden.

Het aandeel in het maatschappelijk inkomen dat aan kapitalist en ondernemer toekomt, is men gewoon te noemen de suikerwinst. De vraag is nu welke aanwending dit vooral in de laatste jaren zoo belangrijk bedrag vindt.

Ongeacht of zij geheel verteerd worden of niet, zijn zoowel kapitaalrente als ondernemerswinst belastingobject en dragen derhalve bij in de algemeene of locale geldmiddelen. Zij worden getroffen door de van de ondernemingen als zoodanig geheven belastingen. In bijlage XII van dit verslag vindt men die belastingen sedert 1913 overzichtelijk opgegeven, en blijkt hoe vooral in de voor de industrie zoo gunstige jaren sedert 1918 de belastingschroef is aangezet.

De door hier te lande van hunne rente levende kapitalisten te betalen personeele- en inkomstenbelasting en verponding vormen mede eene bijdrage van de kapitaalrente in de algemeene en locale geldmiddelen.

Geldt dit alles reeds voor het geval dat kapitaalrente en ondernemerswinst geheel verteerd worden en dus der gemeenschap niet verder ten goede komen, beide worden in werkelijkheid echter voor een zeer groot deel niet opgebruikt, doch aangewend tot nieuwe voortbrenging, zoowel in de suikerindustrie zelve door het moderniseeren van de bestaande ondernemingen, waarvoor verscheidene honderden millioenen noodig zijn, [1]) of het oprichten en uitbreiden van fabrieken, als in andere groot-bedrijven zoowel op Java als in de Buitenbezittingen, door het openen of vergrooten van velerlei cultuurondernemingen, het financieeren van handel, verkeers- en credietwezen, van gemeente, gewest en Gouvernement, en zooveel meer. [2])

Van drainage zou dus alleen kunnen worden gesproken ten opzichte van het restant suikerwinst dat overblijft na aftrek

1) Vgl. Dr. Schmutzer in den Volksraad, Handelingen tweede zitting 1919 blz. 559.
2) Vgl. Dr. Ph. van Harreveld in diens reeds aangehaalde brochure blz. 24.

van de bovenbedoelde hier te lande ter nieuwe productie aangewende bedragen en van die welke hier te lande worden verbruikt. Dit restant, na voor zooveel betreft de hier gevestigde naamlooze vennootschappen fiscaal te zijn belast, verlaat inderdaad het land om elders voor productie of consumptie te worden aangewend.

Het is der Suiker-Enquête Commissie niet gelukt in cijfers uit te drukken welk gedeelte der suikerwinst het land verlaat.

De bepaling van die suikerwinst zelf levert groote bezwaren op. Verschillende berekeningen van het z.g. suikerkapitaal hebben tot uiteenloopende uitkomsten geleid. In de nota van het Suikersyndicaat in 1919 aan den Directeur van Financiën gericht inzake de toen in te voeren nieuwe suikerbelasting, komt men op blz. 31 tot ongeveer 800 millioen en met inbegrip van de z.g. goodwill bij verkoop der bestaande ondernemingen tot 1000 millioen. De toenmalige Directeur van Financiën TALMA noemde in de Eerste Buitengewone Zitting van den Volksraad in 1919 het bedrag van een ½ milliard, zonder dit nader door cijfers te staven. Dit zou dus juist de helft zijn van den vorengenoemden uitslag. De door de Suiker-Enquête Commissie gevolgde berekening geschiedde met behulp van eene haar door den Gouvernementsaccountant aangeraden methode uit de vaste bezittingen, de vlottende middelen en de afschrijvingen van een aantal suikerondernemingen, omgerekend ten aanzien van elk dier ondernemingen per bouw van den maximum-brutoaanplant en door het daaruit verkregen gemiddelde te vermenigvuldigen met het aantal bouws van het geheele suikerareaal. Op deze wijze is eene uitkomst verkregen van ruim 700 millioen.

De rentabiliteit van dit kapitaal kan echter niet vastgesteld worden wegens de zeer uiteenloopende wijze waarop de afzonderlijke directies van ondernemingen hare winst berekenen. Individueele boekingsmethoden hebben op die uitkomsten invloed. De Heer Mr. PAETS VAN GANSOYEN, Voorzitter van het Suikersyndicaat, berekende in 1913 de winst der suikerfabrieken in 1906, volgens hem een normaal jaar, op ± 7½ %, de bekende Heer BANJAMIN van de Koloniale Bank stelde de gemiddelde uitkeering van het suikerkapitaal tot 1916 op

8½ %. Ongetwijfeld is het gemiddelde winstpercentage sedert 1919 belangrijk hooger dan 8⅓ %, het cijfer door Dr. VAN HARREVELD in zijne bekende brochure in 1918 genoemd. De toenmalige Directeur van Financiën berekende de winst uit oogst 1919 op 170 millioen,[1]) hetgeen bijna 23% zou zijn, en die berekening was gebaseerd op een verkoopprijs van slechts f 16.— Eerst in Mei 1921 is, weliswaar met een bepaald doel, door de industrie eene eenvormige methode aangenomen ter winstbepaling bij het suikerbedrijf.[2]) Zoodra deze wijze van berekening door elk der ondernemers over eene reeks van jaren zal zijn toegepast, zal een cijfer zijn te bepalen dat als de gemiddelde suikerwinst ware aan te merken.

In meerdere mate nog doet zich het gemis aan cijfers gevoelen, waar het er om gaat de suikerwinst te splitsen in een deel, dat hier blijft om te worden gestoken in de meest verschillende bedrijven, ondernemingen, leeningen, e.d., en in een deel, dat inderdaad Nederlandsch-Indië verlaat. Dit is eenvoudig niet te benaderen, aangezien geen enkel cijfer voorhanden is met betrekking tot die in allerlei ondernemingen in de laatste jaren gestoken fondsen. Van het bepalen van eene verhouding als bovenbedoeld moet dan ook worden afgezien en volstaan met te zeggen dat, aangezien de suikernijverheid de grootste der in Nederlandsch-Indië gedreven groot-industrieën is, mag worden aangenomen, dat het in hoofdzaak de met die industrie gevormde kapitalen van niet-Inlandschen oorsprong zijn, welke in de kapitaalbehoefte der zich hier te lande steeds ontwikkelende en uitbreidende handel en nijverheid voorzien.

In dit licht beschouwd is het eenzijdig om van eene drainage van deze landen te spreken. Wat jaarlijks het land verlaat, is het suikerproduct van omstreeks 220.000 bouws sawahgrond, terwijl Java meer dan 4.000.000 bouws sawahgrond bezit. Van de millioenen, die het buitenland voor dezen export betaalt, komt een groot deel naar Java voor loonen, leveringen, grondhuur en andere productiekosten; een ander deel vindt

1) Handelingen Eerste Gewone Zitting 1919, blz. 611.
2) Door het Bestuur van den Java-Suiker-Werkgevers-Bond is toen een schema vastgesteld dat de bij den Bond aangesloten werkgevers zullen hebben te volgen bij de bepaling van het winstcijfer, waarover de tantièmes der werknemers worden berekend.

belegging in nieuwe ondernemingen in deze landen. Tegenover de bedragen aan suikerwinst die in het buitenland blijven, stelle men dus die, welke aan de ontwikkeling van deze landen ten goede komen. Daarnaast stelle men hetgeen jaarlijks bij gelegenheid van de Mekkavaart voor betrekkelijk zeer improductieve doeleinden aan Nederlandsch-Indië wordt onttrokken. Afgezien van zekere wereldkennis en ontwikkeling, door de hadji's opgedaan, dient het grootste deel der aanzienlijke door hen medegenomen bedragen uitsluitend tot verbruik in den vreemde.

Volgens de door de Suiker-Enquête Commissie verzamelde gegevens kunnen de in 1919, 1920 en 1921 door achtereenvolgens 1367, 8488 en 21.232 personen naar Mekka medegenomen bedragen alleen voor Java minimaal gesteld worden op resp. f 1.845.450.—, f 11.458.800.— en f 28.663.200.— (zooals bekend gingen er in de oorlogsjaren geene Mekkagangers uit Nederlandsch-Indië) naar een gemiddelde van f 1350.— per Mekkaganger berekend. In dit bedrag van f 1350.— per hoofd is begrepen het overtochtsgeld à ± f 350.—, hetwelk slechts voor een klein deel aan de Indische scheepvaart ten goede komt.

Wanneer men nu nagaat wat er met de belastingen gebeurt, dan blijkt dat die in hoofdzaak dienen om de ontwikkeling dezer landen, in het bijzonder van de inheemsche bevolking, te bekostigen. De beteekenis van de op kapitaal en ondernemers gelegde belastingen wordt weergegeven door de woorden van Mr. Gerritzen in den Volksraad [1]) n.l., „dat, waar de Regeering „heeft toegelaten dat de uitgaven stegen buiten verhouding tot „den natuurlijken aanwas der middelen, zij daardoor gedwongen „werd die versterking voor het overgrootste deel te zoeken in eene „verhooging van den belastingdruk ten laste van de niet-In„landsche bevolking en van het door dezen productief gemaakte „kapitaal, omdat de draagkracht van de Inlandsche bevolking, „hoewel deze een zeer groot kapitaal bezit [2]), niet toelaat een „evenredig deel der nieuwe belastingen te haren laste te „brengen".

1) Handelingen Eerste Gewone Zitting 1919 blz. 588.
2) Mr. Gerritzen bedoelt hiermede „aan grond".

Indien men nu bedenkt, dat die buitengewone stijging der uitgaven bijna uitsluitend het gevolg is van Regeeringsmaatregelen voor de opheffing van de Inlandsche bevolking, voor onderwijs, hygiëne, veiligheid, irrigatie enz. en de industrie daarin voor een belangrijk deel bijdraagt, dan blijkt dat men zich van de z.g. drainage eene eenzijdige voorstelling heeft gemaakt.

Dezelfde gedachte wordt door den Heer Ritsema van Eck uitgedrukt in diens nota, gevoegd bij het rapport der Herzieningscommissie (blz. 532) met de woorden:

„Het accres der middelen wordt in zeer sterke mate ver„oorzaakt door de uitheemsche economische werkzaamheid „in Indië, terwijl het accres der uitgaven in zeer sterke mate ten „behoeve der inheemsche bevolking plaats heeft".

De cijfers, die het bovenstaande eenigermate in beeld kunnen brengen zijn de volgende:

Van de personeele belasting die voor 1919 in totaal op ruim 2 millioen was geraamd, is alleen door het Europeesch personeel der suikerfabrieken opgebracht $^1/_8$ millioen.

Van de inkomstenbelasting, voor 1919 op 16 millioen geraamd, door die zelfde groep Europeanen $\frac{1}{2}$ milioen.

Van de verponding, voor 1919 geraamd op f 3.400.000.— werd door de suikerondernemingen opgebracht ± f 200.000.

Van de inkomstenbelasting op naamlooze vennootschappen welke suikerondernemingen exploiteeren, alsmede de door die lichamen opgebrachte oorlogswinstbelasting kan de volgende, door het Departement van Financiën verstrekte opgave een beeld geven:

Jaar	Inkomstenbelasting	Oorlogswinstbelasting	Toelichting
1914	f 1.221.913.—	f 899.880.—	Deze opgave is niet volledig, aangezien bij het afsluiten van het verslag der Suiker-Enquête Commissie nog niet alle ondernemingen
1915	„ 1.722.960.—	„ 3.376.860.—	
1916	„ 2.538.876.—	„ 15.423.120.—	
1917	„ 4.449.556.—	„ 6.727.670.—	

1918	f	4.200.285.—	f 882.720.—	over elk der bedoelde jaren in die belastingen waren aangeslagen, terwijl in de cijfers, voor zoover de O.W.-belasting betreft, mede zijn opgenomen voorloopige aanslagen.
1919	„	3.516.852.—	„ 10.791.440.—	

Bij de begrooting voor 1920 werd uit suikeroogst 1919 gerekend op bijdragen aan

winstbelasting	f 6.8	millioen
overwinstbelasting	„ 11.6	„
O.W.-belasting	„ 40.8	„
extra-suikerbelasting	„ 10	„
of in totaal	f 69.2	millioen,

hetgeen overeenkwam met 40.7% van de winst.[1])

Bij de begrooting voor het jaar 1921 moesten 120 millioen door slechts enkele bedrijven worden opgebracht, waarvan 108 millioen alleen door de suikerindustrie[2]). Wel zal de opbrengst belangrijk minder zijn tengevolge van de prijsdaling, uit het bovenstaande spreekt echter duidelijk welk belangrijk aandeel in de lasten de Regeering op deze nijverheid meende te kunnen leggen.

Ten slotte wordt hier herinnerd aan de vele en velerlei bijdragen, door de suikerindustrie voor openbare doeleinden geleverd, zooals aan wegen en bruggen, aan cultuurbewaking, aan bevloeiïngswerken, voor maatschappelijke doeleinden e.d., waarop in de daarover handelende gedeelten van dit verslag door de Commissie is gewezen.

Samenvattende komt de Suiker-Enquête Commissie alzoo tot de slotsom, dat, indien vooral in de laatste jaren hooge bedragen aan suikerwinst het land verlaten, men, alvorens van drainage te spreken, daartegenover moet stellen de eveneens belangrijke sommen, die hier te lande worden aangewend voor nieuwe voortbrenging, alsook de aanzienlijke bedragen, die den

1) Vgl. Handelingen Eerste Gewone Zitting 1919 blz. 611.
2) Vgl. Handelingen Eerste Gewone Zitting 1919 blz. 41.

fiscus jaarlijks uit de suikerindustrie toevloeien, en tegenwoordig voornamelijk dienen ter bestrijding van de buitengewoon gestegen uitgaven, welke de ontwikkeling van dit land met zich brengt.

§ 7. *De ontwikkeling der Java-suikerindustrie en haar invloed op de algemeene welvaart.*

Wellicht ten overvloede moge hier in herinnering worden gebracht, dat de Java-suikerindustrie zich in den loop der jaren uit de Gouvernementsdwangcultuur in weerwil van vele wederwaardigheden en tegenspoeden door eene merkwaardige ontplooiïng van energie en ondernemingsgeest heeft opgewerkt tot de hoogte, die zij thans inneemt.

Teekenend is wat men bijv. op blz. 4 der „Stukken" betreffende het onderzoek der Commissie-Umbgrove (1857) kan lezen over de toenmalige hoogte der suikerindustrie. Met zekere voldoening wordt daar geconstateerd:

„Waar voor 25 jaar gebrekkige Chineesche molens door „buffels getrokken een karig en onooglijk product afwierpen, „zijn thans verrezen prachtige etablissementen voorzien van „kostbare stoomtoestellen en geheel werkende naar hetgeen „de wetenschap in den laatsten tijd heeft geleerd. Waar 15 picols „suiker per bouw als een goed product werden beschouwd, „verkrijgt men er thans 50; grootendeels van de beste hoedanig„heid, terwijl het den fabrikant tot schande wordt aangerekend, „wanneer door zijne onderneming niet minstens 30 picols per „bouw werden opgeleverd. In één woord: in 25 jaar tijds is de „Gouvernementssuikercultuur van hare eerste kindsheid ge„komen op eene hoogte, dat zij 's jaars 1½ millioen picol afwerpt; „een resultaat, waardoor alle verwachting geheel is overtroffen „geworden."

96 suikerfabrieken werkten toen op contract met het Gouvernement; het rietareaal bedroeg 40.561 bouws. Men stelle tegenover deze cijfers die van het heden, t.w. 186 suikerfabrieken met een areaal van 220.000 bouws, en eene productie, die in 1917 gemiddeld 130 picol suiker per bouw bedroeg, of in het geheel ruim 28 millioen picol suiker. Het is dus zeker gewettigd

van eene groote vlucht te spreken, die door deze cultuur is genomen.

Wijl hierover reeds veel is geschreven, dat van algemeene bekendheid mag worden geacht, meent de Commissie te mogen volstaan met te verwijzen naar eenige hierachter gevoegde grafische voorstellingen (bijlage XIV van het verslag), welke naar het voorkomt voor zichzelf spreken. Behalve de in § 6 genoemde belastingcijfers mogen hier enkele andere getallen eene plaats vinden, waaruit men een beeld zal kunnen vormen van de beteekenis, die de ontwikkeling dezer groot-nijverheid voor de economie van deze landen heeft gehad.

Aan loonen en leveringen zijn door de suikerindustrie betaald aan Inlanders in:

1913 [1]	f 55.366.286.—
1914 [1]	„ 58.194.802.—
1915 [1]	„ 60.025.634.—
1916	„ 52.208.695.—
1917	„ 56.801.251.—
1918	„ 56.861.626.—
1919 [2]	„ 51.658.835.—
1920	„ 72.562.777.—

Aan grondhuur in:

1916	„ 8.256.934.—
1917	„ 9.418.985.—
1918	„ 10.040.157.—
1919	„ 8.820.148.—
1920	„ 10.040.013.—

De Inlandsche bevolking genoot dus door middel van de ongeveer 220.000 bouws sawahgrond, die door de suikerindustrie jaarlijks worden beplant, in de laatste jaren rechtstreeks ongeveer f 330.— per bouw aan loonen, leveringen en grondhuur; in 1920 zelfs meer dan f 400.— per bouw. Dit is zeker belangrijk meer, dan wat zij gemiddeld per bouw van het geheele Java-areaal van 4.000.000 bouws sawahgrond verkreeg.

1) Hierin is begrepen de grondhuur, welke in die jaren voor het Koloniaal Verslag niet apart werd opgegeven.
2) Men denke aan de vrijwillige inkrimping van het suikerareaal.

De machine-industrie, eene der in § 6 bedoelde inheemsche takken van nijverheid, die zich vooral in de oorlogsjaren met het oog op de behoefte dezer landen hebben ontwikkeld, zette ten behoeve der suikerindustrie de volgende bedragen om: [1]

1912	—	1913	f 2.468.000.—
1913	—	1914	„ 2.945.000.—
1914	—	1915	„ 2.551.000.—
1915	—	1916	„ 3.492.000.—
1916	—	1917	„ 5.574.000.—
1917	—	1918	„ 6.441.000.—
1918	—	1919	„ 5.133.000.—
1919	—	1920	„ 6.119.000.—

Deze omzet kwam voor een groot deel het Inlandsch personeel ten goede. De vermeerdering van het aantal werklieden bedroeg van 1 Januari 1914 (3650) tot 1 Januari 1919 (4575) ongeveer 25%. Per dag werd op 1 Januari 1914 aan werkloon uitbetaald ± f 2.800.—; op 1 Januari 1919 f 3.950.—, eene vermeerdering alzoo van 41%. De productie in deze industrie steeg in het genoemde tijdvak met 127%, en vertegenwoordigde op 1 Januari 1919 eene waarde van f 13.600.000.—, waarvan 52% alleen voor de suikerindustrie werd geleverd.

Hierbij kan worden aangeteekend, dat alle aan loonen en leveringen aan Inlanders betaalde bedragen het object vormen van de bedrijfsbelasting, welke in 1920 is overgegaan in de geunificeerde inkomstenbelasting, en de salarissen van het Europeesch personeel getroffen worden door de inkomsten- en personeele belasting. Uitbreiding en meerdere bloei van die bedrijven beteekent ten slotte vermeerdering van 's Lands inkomsten.

De opbrengst van vrachtgoederen langs de spoor- en tramlijnen vervoerd speciaal in verband met de suikerindustrie bedroeg in:

1916	f 5.551.934.—
1917	„ 5.376.006.—
1918	„ 6.471.364.—
1919	„ 6.385.354.—
1920	„ 7.621.763.—

1) Opgave van de Vereeniging van Machinefabrieken in Nederlandsch-Indië.

De voor 1916, 1917, 1918, 1919 en 1920 opgegeven cijfers vertegenwoordigen resp. 28, 25, 30, 26½ en 12½% van de totale opbrengst van het vrachtgoederenvervoer in die jaren.

Dit zijn eenige gegevens, welke de Commissie van verschillende zijden heeft bijeengebracht, om in cijfers uit te drukken, welk eene belangrijke plaats de suikerindustrie in het economische leven van Java inneemt. Zij wil de eerste zijn om te erkennen, dat deze cijfers niet dan zeer gedeeltelijke aanwijzingen vermogen te geven, en acht het daarom gewenscht hier met nadruk te constateeren, dat zij gedurende haar gansche onderzoek het gemis aan statistisch materiaal ernstig heeft gevoeld. Tal van cijfergegevens uit handel, verkeer, in- en uitvoer, industrie en belastingwezen, heeft zij willen bijeenbrengen, doch stuitte telkenmale af op de moeilijkheid, hierin gelegen dat wel totaalcijfers, doch geene met het oog op eene bepaalde nijverheid i.c. de Java-suikerindustrie ooit waren berekend. Te vergeefs wendde zij zich tot verschillende lichamen, zooals de Kamers van Koophandel, tot den Dienst van het Boschwezen e.a. diensten; telkens luidde het antwoord, dat geen cijfers in het bijzonder met betrekking tot de suikerindustrie ooit waren verzameld en de boekhouding daarop niet was ingericht. Om zelf dien arbeid uit te voeren ontbraken haar de tijd en de middelen. De Commissie moet dus zeer tot haar leedwezen volstaan met het meedeelen van de bovenstaande fragmentarische gegevens, en spreekt de overtuiging uit, dat de economische ontwikkeling, die Nederlandsch-Indië thans doormaakt onverwijld de instelling eischt van een centraal statistisch bureau op den voet van overeenkomstige in Westersche landen werkende inrichtingen.

Aan het slot harer onderzoekingen gekomen rest nu de Commissie nog de beantwoording der netelige vraag, welken invloed de geschetste ontwikkeling der groot-industrie op de welvaart der Inlandsche bevolking heeft gehad. Blijkens de medegedeelde klachten wordt aan Inlandsche zijde ongunstig over dien invloed geoordeeld en heeft dat oordeel zelfs het aanbinden van den bekenden strijd tegen de Java-suikerindustrie tengevolge gehad.

Noodzakelijkerwijze heeft de Commissie reeds in de voorgaande hoofdstukken de sterke economische inwerking van de Europeesche suikerindustrie met betrekking tot verschillende onderwerpen ter sprake gebracht. Uit al het daar besprokene is niet gebleken, dat de Java-suikerindustrie een beletsel is voor de economische ontwikkeling der Inlandsche bevolking. Let men daarbij op de cijfers betreffende de bedrijfsbelasting, het reizigersvervoer, de bij de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië ingelegde bedragen e.d., welke met betrekking tot de Inlandsche bevolking eene belangrijke stijging vertoonen in het tijdvak van 1913 tot nu, dan wijst dit op eene toename van welvaart, die in vele gevallen zelfs aanzienlijk mag heeten. Of evenwel de Java-suikerindustrie op zich zelf beschouwd bevorderlijk is voor de welvaart der Inlandsche bevolking, is daarom met met eene enkele bevestiging of ontkenning te beantwoorden, wijl dit geheel afhangt van de houding door die bevolking aangenomen, van de wijze, waarop zij de groot-industrie aanvaardt en zich daarbij aanpast. Beter toch dan de bedoelde vraag te stellen, lijkt het de Europeesche suikerindustrie dezer landen te aanvaarden als een feit, en te constateeren dat van Overheidswege alles wordt gedaan om schadelijke economische werkingen van die nijverheid op de bevolking op te heffen. Of de nijverheid ook kan bijdragen tot verhooging van de welvaart dier bevolking, zal moeten blijken uit de wijze waarop die bevolking van hare, door die nijverheid gewijzigde, omstandigheden profijt trekt. In meerdere mate zal dit het geval zijn naar gelang het peil van ontwikkeling zich hooger stelt. Reeds herhaaldelijk wees de Suiker-Enquête Commissie op deze noodzakelijkheid. Dat ook de Regeering hiervan overtuigd is, moge blijken uit de Memorie van Antwoord op het Afdeelingsverslag van den Volksraad inzake de algemeene beschouwingen over de Indische begrooting voor 1922, waarin met betrekking tot de richting der Regeeringspolitiek wordt gezegd:

„Het is echter onmogelijk den achterstand (op sociaal-
„economisch gebied) die bij vergelijking met meer ontwikkelde
„Westersche landen te constateeren valt, op eenmaal in te halen.
„Hiertoe ontbreken niet alleen de middelen, maar voor menige

„gewenschte verbetering wordt evenzeer een grondslag in het „ontwikkelingspeil der bevolking gemist.

„Op verhooging van dit peil dient met alle kracht aange- „stuurd, teneinde zoowel den grondslag voor verbetering te leg- „gen, als de krachten, noodig om die verbetering tot stand te „brengen, te verkrijgen."

De Inlander is door de aanwezigheid der Europeesch-commercieel gedreven groot-nijverheid in de suikercentra genoodzaakt geworden vrij snel de producten-huishouding waarinhij nog grootendeels leefde te verwisselen voor eene geldhuishouding, waarvoor hij aanvankelijk de geschiktheid nog niet bezat. Gaf dit schokken, veroorzaakte het zelfs naar wij zagen ontevredenheid en zekeren onbewusten wrevel jegens die industrie, anderzijds was het een spoorslag zich aan die nieuwe omgeving aan te passen en voor de vervulling der meerdere behoeften die daaruit voortvloeiden, zich ook meerdere inspanning te getroosten, De gelegenheid om tot meerdere welvaart te komen is voor den Inlander tengevolge van de algemeene economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië zeer zeker niet verminderd, doch hij mist veelal nog de eigenschappen om daarvan in voldoende mate partij te trekken. Meerdere inkomsten worden nog te vaak aangewend voor meerder genot, instede van tot nieuwe productie en daarmede tot verhooging van eigen welvaartspeil. Moge de door de Suiker-Enquête Commissie aangeprezen opvoeding tot zelfstandigheid eerlang haar doel bereiken, dan zal de algemeene welvaart er slechts bij kunnen winnen.

De groote beteekenis van de suikernijverheid voor deze gewesten werd nog in het licht gesteld door den Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken in de vergadering van 22 Juni 1920 met de volgende woorden: „De Regeering erkende „steeds de suikerindustrie als een zoo belangrijken factor in „het economische leven van Java, dat Zij zich verplicht acht „ontwrichting daarvan te voorkomen."

De economische beteekenis der Java-suikerindustrie zou wellicht het best uitkomen, indien deze nijverheid eens plotseling kwam weg te vallen. Niet anders dan eene economische ontwrichting van Java zou inderdaad daarvan het gevolg zijn.

Handel, nijverheid en verkeer, crediet- en bankwezen zouden er de verlammende gevolgen van ondervinden, waar uit het voorgaande toch bleek hoe de industrie in belangrijke mate er toe heeft bijgedragen om daarmede verbandhoudende instellingen in het leven te roepen en tot ontwikkeling te brengen. De groote bedragen aan de Inlandsche bevolking rechtstreeks uit loonen, leveringen en grondhuren, dan wel zijdelings uit belastingen en andere bijdragen ten goede gekomen, en dienende om in tallooze uit de gewijzigde levensomstandigheden voortgevloeide behoeften dier bevolking te voorzien, zouden plotseling niet meer worden genoten en zoude dit gemis ongetwijfeld cene vertraging in de uitvoering van de door de Regeering in het belang van den ontwikkelingsgang dezer gewesten te nemen maatregelen veroorzaken.

Wanneer men deze overwegende rol nagaat, die de suikerindustrie in de ontwikkeling van Java vervult, en men stelt daartegenover de klachten die het voorwerp van onderzoek voor de Suiker-Enquête Commissie zijn geweest; klachten, welke, hoezeer de aandacht verdienende die de Commissie er aan geschonken heeft, meerendeels slechts betrekking hadden op de uitvoering en werking van de bestaande bepalingen, welke veelal de gevolgen ondervinden van de onontwikkelde desatoestanden, dan zal niemand wenschen dat deze industrie van Java's bodem zal verdwijnen. Gebleken is, welke groote belangen ook van de Inlandsche bevolking met deze nijverheid zijn verbonden; gebleken is ook, dat het geringe ontwikkelingspeil der desa, veelal de met de industrie bereikbare voordeelen voor de Inlandsche bevolking nog opheft en soms zelfs in bepaalde nadeelen doet verkeeren. Tevens werden echter de middelen aangegeven om die nadeelen weg te nemen, totdat de Inlandsche samenleving door opvoeding zelf zal vermogen van de kansen tot verhooging van haar welvaartspeil een beter gebruik te maken dan zij thans nog doet. Het schijnt daarom onbillijk toe de suikerindustrie al deze grieven zoo aan te rekenen als vaak is geschied, temeer, waar uit het onderzoek der Suiker-Enquête Commissie meermalen is gebleken, dat al werd op misstanden gewezen, en bevonden, dat meerdere grieven grond van waarheid bevatten, deze niet uitsluitend hunne oorzaak

vonden in het bestaan der industrie. Bij de beoordeeling hiervan moge tevens het oog worden gericht op de ontwikkelingsmogelijkheden, die de groote Europeesche nijverheid aan de gansche tropische maatschappij biedt en ook in de toekomst zal blijven schenken. Vestigt men de aandacht op het eene, men verlieze daarbij het andere niet uit het oog. Op deze wijze zal, naar het oordeel der Suiker-Enquête Commissie, aan deze merkwaardige nijverheid, die het voorwerp van haar onderzoek vormde, meer recht geschieden dan tot nu toe van vele zijden het geval is geweest.

Het behoeft echter geen betoog, dat de economische invloed van eene suikerfabriek op hare gansche omgeving een probleem is, dat alleen door langdurige en stelselmatige onderzoekingen tot eene meer scherp omlijnde oplossing kan worden gebracht. De belangrijkheid van het onderwerp wettigt zeker den wensch der Commissie, nu zij aan het einde van haren arbeid is gekomen, dat op dit gebied onverpoosd worde voortgegaan.

Zij spreekt tenslotte den wensch uit, dat haar onderzoek moge hebben bijgedragen tot eene verheldering van inzicht, zonder hetwelk geen economische strijd met succes kan worden gestreden.

§ 8. *Gevolgtrekkingen.*

Naar aanleiding van het in dit hoofdstuk behandelde komt de Suiker-Enquête Commissie tot deze gevolgtrekkingen.

1. De invloed door de Europeesche suikerindustrie op den Inlandschen landbouw uitgeoefend, kan alleen met inachtneming van plaatselijke omstandigheden worden beoordeeld. Is die nadeelig, dan moet oordeelkundige toepassing der Overheidsmaatregelen dien invloed wegnemen.

2. De invloed van suikerriet als voorvrucht voor het rijstgewas is wetenschappelijk nog niet vastgesteld. Het is noodig, dat de onderzoekingen op dit gebied van deskundige zijde worden voortgezet.

3. Van tegenwerking der bevolkingsrietcultuur is geen sprake. Waar deze gedreven wordt met het oog op eigen suikerbereiding wordt zij integendeel door leiding, leering en daadwerkelijke Regeeringshulp gesteund.

Coöperatie wordt aanbevolen als het middel om de bevolkingscultuur onafhankelijk te doen zijn van de opkoopers, waardoor de planters tot meerdere zelfstandigheid en welvaart zullen kunnen geraken.

Van een zelfstandig nationaal groot-suikerbedrijf zal binnen afzienbaren tijd geen sprake kunnen zijn, hetgeen echter niet mag weerhouden van elke poging om de bevolkingsrietcultuur en suikerbereiding tot hooger peil op te voeren.

4. Er is geen belangrijke tak van volksnijverheid aan te wijzen, waarvan achteruitgang door de suikerindustrie is veroorzaakt.

Integendeel blijkt werkverschaffing door deze groot-nijverheid aan Inlandsche ambachtslieden het gevolg te zijn, terwijl meerdere takken van volksnijverheid in de suikerstreken zijn vooruitgegaan. Bij sommige is die vooruitgang duidelijk aan die industrie toe te schrijven.

5. Behalve op vele takken van Inlandsche nijverheid heeft de Europeesche suikerindustrie aanmoedigend gewerkt op de in opkomst zijnde inheemsche industriëen onder Europeesche leiding, vooral tijdens de oorlogsjaren, waardoor tallooze Inlandsche arbeiders werk hebben gevonden.

Voorloopig zal die Indische nijverheid onder uitheemsche leiding moeten blijven, totdat onder de Inlandsche bevolking de onmisbare eigenschappen in voldoende mate zullen worden aangetroffen om die leiding over te nemen. Hier is wellicht een arbeidsveld voor den P.F.B. gelegen.

6. Het z.g. drainage-bezwaar is tweeledig. Het berust eenerzijds op de ongelijke verdeeling van het maatschappelijk inkomen, anderzijds op het feit dat kapitalisten en ondernemers hier te lande van uitheemschen landaard zijn.

De suikerwinst verlaat het land slechts ten deele. Waarschijnlijk is dat deel zeer klein. Het grootste deel toch wordt

hier te lande weder aangewend voor nieuwe voortbrenging, terwijl de geheele suikerwinst bijdraagt in de landsmiddelen tengevolge van de daarop gelegde lasten.

De drainage is overdreven en eenzijdig voorgesteld.

7. De vooral in de laatste jaren zoo aanzienlijke bedragen die den fiscus jaarlijks uit de suikerindustrie toekomen, dienen voornamelijk ter bestrijding van de buitengewone stijging in de uitgaven, welke de ontwikkeling van dit land eischt.

8. De oprichting van een Centraal Bureau voor de statistiek is voor het beoordeelen van invloeden op de welvaart der Inlandsche bevolking een onafwijsbare eisch.

9. De veelzijdige economische werkzaamheid der Europeesche suikerindustrie is geen beletsel voor de economische ontwikkeling der Inlandsche bevolking.

De industrie heeft de bevolking in de cultuurcentra in versnelden gang tot de geldhuishouding geleid, en daarmede in de gelegenheid gesteld tot meerdere welvaart te komen.

Door zich zoo snel mogelijk aan die wijziging aan te passen en zich meer en meer kennis en ontwikkeling eigen te maken kan die gelegenheid, meer dan tot nu toe geschiedde, door de bevolking worden benut.

§. 9. *Voorstellen.*

Op grond van het in dit hoofdstuk behandelde meent de Suiker-Enquête Commissie de volgende voorstellen te moeten doen:

1. Door het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel worde voortgegaan met onderzoekingen betreffende den invloed van suikerriet als voorvrucht van de padi.

2. Evenzoo geve men bij voortduring deskundige voorlichting aan de Inlandsche rietcultuur en suikerbereiding, en steune die door het verstrekken van crediet en andere hulpmiddelen aan Inlandsche suikerboeren.

Men passe de coöperatie in het Inlandsche suikerbedrijf toe.

3. Men ga geregeld voort met de verspreiding van landbouw- en ambachtsonderwijs.

4. Tot de oprichting van een centraal Statistisch Bureau worde zoo spoedig mogelijk overgegaan.

5. Ten slotte wordt de voortzetting aanbevolen van onderzoekingen betreffende den invloed van eene suikeronderneming op den economischen toestand harer omgeving.

Namens de Suiker-Enquête Commissie,

De Voorzitter,

FEITH.

BIJLAGE I.

Staat van de voor de suikerindustrie gesloten gebieden.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Bantam	30-X-'13 No. 1443 (artikel 2)	4-XI-'13 No. 88	Gronden, gelegen binnen het stroomgebied der riviertjes die het in aanleg zijnde Tjioedjoeng hoofdkanaal kruisen.
	Bijbl. 6257	25-X-'18 No. 86	Het niet tot de particuliere landerven Tjikandi-Oedik en Tjikandi-Ilir behoorend gebied, gelegen in de afdeelingen Pandegelang, Serang en Anjer, zoowel op den rechter- als op den linkeroever der Tjioedjoeng, hetwelk wordt bevloeid door de aftapping op den linkeroever dezer rivier bij Pamerajan.
Batavia	26-IV-'15 No. 430 (art. 2)	9-IV-'15 No. 29	De districten Sindangkasih en Darangdan der afdeeling Krawang.
	Sluiting van Regeeringswege op voet Stbl. 1904 No. 274 en 1905 No. 330	25-IX-1904 No. 86	Districten Krawang, Adiarsa, Rengasdengklok der afdeeling Krawang.
Preanger-Regentschappen	15-I-'13 No. 49 (art. 2)	21-I-'13 No. 6	Gronden, gelegen binnen de Res. Preanger-Regentschappen.
Cheribon	257-III-'15 No. 386 (art. 2)	30-III-'15 No. 26	Het ten Westen van de Tjimanoek gelegen gedeelte van de afdeeling Indramajoe.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Cheribon	25-V-'16 No. 752/A.I.	2-VI-'16 No. 44	Binnen de afdeeling Madjalengka, of binnen de in dit gewest voorkomende gebieden bevloeid door de Tjiwaringin, Tjidjomblang, de Tjisaka en de Tjipagger.
	G.B.8/6-'05 No. 20 Bijbl. 6257 14-XII-'17 No. 2244/A.I.	18 XII 1905 No. 101	Gronden bevloeid uit Sindoradja en Doetamatileidingen.
Pekalongan	26-VIII-'12 No. 1024 (art. 2)	30-VIII-'12 No. 70	Gronden, gelegen binnen het gebied, bevloeid door de aftapping uit de Pemalirivier nabij Notok.
	12-I-'14 No. 44 (art. 2)	16-I-'14 No. 5	Gronden, gelegen binnen de bevloeiingsgebieden der Grogek - Simangoe hoofdkanalen.
	6-II-'15 No. 154 (art. 2)	12-II-'15 No. 13	Gronden, gelegen binnen het gebied bevloeid uit de Pemalirivier en hare affluenten boven Notok.
	11-VI-'15 No. 767 (art. 2)	16-VI-'16 No. 48	Gronden, gelegen binnen het gebied der Genteng-Sragi-werken.
	23-X-'15 No. 1411 (art. 2)	29-X-'15 No. 87	Gronden, gelegen tusschen de Sragi en Pekalongan-rivieren.
	13-VIII-'17 No. 1382/A.I. (art. 2)	28-VIII-'17 No. 69	Gronden gelegen binnen het stroomgebied der Djengkellok-rivier.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Pekalongan	24-VI-'19 No. 1613/A.I.	8-VII-'19 No. 54	Gronden gelegen binnen het gebied bevloeid uit het Ramboet-hoofdkanaal, zijnde een aftapping uit de Kali Ramboet bij Tjipiro, gelegen in de afd. Tegal.
	Bijbl. 8101	25-X-'18 No. 86	Het onder den naam van het secundaire vak D 5 bekend staande gedeelte van het gebied, bevloeid door de aftapping uit de Djengkellok bij Tjibendoeng, gelegen in de afd. Brebes, hetwelk ten Westen van de hoofdleiding en ten Z. van de desa Bantasari gelegen is; zijnde voor het overige gedeelte van dat gebied het meerbedoeld tijdstip vastgesteld op 1 Januari 1912.
Banjoemas	6-VI-'20 No. 787/A.I. (art. 2)	13-IV-'20 No. 30	Gronden gelegen in de districten Poerbalingga (afd. Poerbalingga), Soekaradja (afd. Banjoemas) en Poerwokerto (afd. Poerwokerto).
	Bijbl. 8101	25-X-'18 No. 86	Het gebied, bevloeid uit de aftapping uit de Kali Krandji bij Krandji bekend onder den naam van Banjaran-hoofdleiding en gelegen in de afd. Poerwokerto en Banjoemas.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Banjoemas	Bijbl. 8101	25-X-'18 No. 86	Het gebied, gelegen in de afdeeling Bandjarnegara en Poerbolinggo, tusschen de rivieren Serajoe, Klawing en Peketjangan en bevloeid door de aftappingen uit eerstgenoemde rivier op eenigen afstand benedenstrooms van de hoofdplaats Bandjarnegara.
Semarang	8-II-'12 No. 158 (art. 2)	13-II-'12 No. 13	Gebieden te bevloeien door de Bodriwerken.
	3-IV-'13 No. 413 (art. 2)	8-IV-'13 No. 28	Gronden, gelegen binnen het ten Westen van de Toentangrivier gelegen gebied, hetwelk begrensd wordt: ten Noorden: door den weg van Semarang naar Demak; ten Westen: door het Oosterbandjirkanaal; ten Zuiden: door de lijn die getrokken kan worden van Glapan, Tanggoeng, Barang, Poetjanggading, de Westerleiding en de Semarangleiding.
	16-I-'15 No. 67	19-I-'15 No. 6	Het district Bandjaran, a d eeling Japara.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Semarang	17-IV-'16 No. 556/A.I.	2-V-'16 No. 35	Het bevloeiingsgebied der Demaksche waterwerken, gelegen in de afd. Demak, hetwelk begrensd wordt: ten N. door de Javazee; ten W. door de Kali Toentang en hare voortzetting de Demaksche Toentang; ten Z. door het Oosten Glapankanaal, de leiding S. 16 en S. 2 van het Seranggebied en een lijn in Oostelijke richting van de desa Pengkol tot de Serangrivier; ten O. door deze rivier en haar verlengde de kali Boetan tot aan de oude Serang en voorts door laatstgenoemde rivier tot aan zee.
	7-I-'14 No. 21 (art. 2)	13-I-'14 No. 4	Gronden gelegen binnen de afdeeling Salatiga.
	2-X-'14 No. 1701	6-X-'14 No. 80	Gronden gelegen binnen de districten Djakenan en Kajen der afd. Pati, Oendakan der afd. Koedoes en binnen die gedeelten der districten Djoewana en Pati der afdeeling Pati en Tenggeles der afd. Koedoes, welke volgens de bestaande irrigatiekaarten liggen binnen de grenzen van het inundatiegebied der z. g. Rawabesar.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Semarang	19-IV-'15 No. 487 (art. 3)	23-IV-'15 No. 33	De bevloeiingsgebieden der Koeto, Damar en Bloekar der afd. Kendal.
Kedoe	8-VI-'12 No. 615 (art. 1)	11-VI-'12 No. 47	Gronden binnen de Regentschappen Poerworedjo en Koetoardjo, zoomede binnen de districten Remboen, Koetowinangoen en Keboemen (dit laatste district voorzoover gelegen ten O. van de Kedoengbener-rivier) van het Regentschap Keboemen.
	6-VIII-'12 No. 931 (art. 2)	9-VIII-'12 No. 64	Gronden gelegen binnen het Regentschap Karanganjar.
	15-XI-'12 No. 1349 (art. 2)	19-XI-'12 No. 93	Gronden gelegen binnen het ten W. van de Kedoengbenerrivier gelegen gedeelte van het district Keboemen, Regentschap Keboemen (aanvulling van art. 1 van Directeurs beschikking van 8 Juni '12 No. 615).
Rembang	14-XI-'14 No. 1962	20-XI-'14 No. 93	Gronden gelegen binnen het in de afd. Toeban gelegen Kenninggebied.
Madioen	17-VIII-'12 No. 985 (art. 2)	23-VIII-'12 No. 68	Gronden gelegen binnen de districten Ngrambi en Gendingan en verder binnen het bevloeiingsgebied der Andongrivier, afd. Ngawi.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Madioen	7-II-'17 No. 233/A.I.	13-II-'17 No. 13	Het bevloeiingsgebied der Madioenrivier en hare zijrivieren, bovenstrooms van de permanente dam Djatti.
Kediri	9-VII-'12 No. 784 (art. 2)	12-VII-'12 No. 56	Gronden gelegen binnen de afd. Toeloengagoeng.
Kediri Soerabaia Pasoeroean	8-VII-'13 No. 857	11-VII-'13 No. 55	Gronden gelegen binnen het bevloeiingsgebied der Brantasrivier. [1])
Kediri	16-II-'17 No. 281/A.I. (art. 2)	16-III-'17 No. 22	Het district Gandoesarie afd. Blitar.
	Bijbl. 6257	25-X-'18 No. 86	Het gebied bevloeid door de aftapping uit de Brantasrivier bij Meritjan, gelegen in de afd. Kediri en Berbek.
Soerabaia	22-IX-'13 No. 1247	30-IX-'13 No. 78	Gronden gelegen binnen het gebied der Solovallei in de afd. Bodjonegoro en Toeban, res. Rembang en Lamongan en Grissee.
	19-X-'14 No. 1786 (art. 2)	23-X-'14 No. 85	Gronden gelegen binnen het district Goenoeng Kendeng der afd. Soerabaia.

[1]) Bij Bijblad 8490 is dat gedeelte van het Brantasgebied, dat gelegen is binnen de afdeeling Malang der res. Pasoeroean weder opengesteld.

Bij Besluit van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur dd. 17-IV-'16 No. 567/A.I. is dienovereenkomstig bepaald, dat vanaf 1 Juni 1916 verzoekschriften om vergunning tot *uitbreiding* van ondernemingen van suiker of indigo, betrekking hebbende op gronden gelegen binnen het bevloeiingsgebied der Brantasrivier, voorzoover dat gelegen is binnen de afd. Malang der res. Pasoeroean wederom in behandeling worden genomen.

Gewesten	Besluit, ordonnantie of Bijblad	Javasche Courant	Omschrijving van het gebied of de streek
Besoeki	1-XI-'12 No. 1295 (art. 2)	5-XI-'12 No. 89	Gronden gelegen binnen de districten Rogodjampi en Genteng der afd. Banjoewangi. [1])
	22-IV-'13 No. 494 (art. 1)	25-IV-'13 No. 33	Gronden gelegen binnen het door de in aanleg zijnde werken te bevloeien gebied der Bedadoengrivier, hetwelk begrensd wordt: ten N. door de Noorderleiding; „ W. door de afvoerleiding Tjoerahmerah, de westgrens der Rawah Besek en de Kali Besini; „ O. door de Oosterleiding; „ Z. door het Wattagangebergte en den Indischen Oceaan.
Madoera	29-II-'12 No. 236 (art. 2)	5-III-'12 No. 19	Gebieden, te bevloeien door de in de afd. Bangkalan in aanleg zijnde irrigatiewerken.

[1]) Alleen gesloten voor de oprichting van nieuwe fabrieken.

Model van de voorwaarden voor de oprichting van fabrieken.

1. Dat van deze vergunning geen gebruik worde gemaakt alvorens, naar aanleiding van een daartoe strekkend, door de belanghebbenden tot den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken te richten verzoek door dien Departementschef toestemming zal zijn verleend tot gebruikmaking van het voor het bedrijf der krachtens deze beschikking op te richten fabriek benoodigd water;

2. dat de jaarlijksche brutoaanplant van maalriet op van de Inlandsche bevolking gehuurde gronden geen grootere uitgestrektheid hebbe dan.....(.....) bouws van 500 vierkante Rijnlandsche roeden, en beperkt blijve binnen (een meer of minder scherp te begrenzen, liefst naar bevloeiïngsgebieden in te deelen arbeidsveld);

3. dat binnen den tijd van 3 jaren na de dagteekening van dit besluit de op te richten fabriek voorzien moet zijn van door stoom of electriciteit gedreven machinerieën van voldoende capaciteit ter verwerking, binnen den daarvoor gebruikelijken termijn, van een rietaanplant van de sub 1 bedoelde maximum uitgestrektheid en de onderneming alsdan een het jaar te voren te veld gebrachte maalriet aanplant hebbe op van de bevolking gehuurde gronden ter bruto uitgestrektheid van minstens.....(.....) bouws;

4. dat binnen de daarvoor door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur aan te wijzen gedeelten van het sub 1 omschreven arbeidsveld door de onderneming geen riet mag worden geplant, alvorens ten genoegen van dat bestuurshoofd door en op kosten der onderneming volgens de aanwijzingen van den Irrigatiedienst die verbeteringen in de tijdelijke of permanente desawerken dan wel die permanente desawerken zullen zijn tot stand gebracht, welke in verband met de hoogere eischen, die maalrietaanplantingen aan de bevloeiïng stellen, door den Chef der Irrigatie-afdeeling ..... noodig worden geacht;

5a. dat door de onderneming geen riet mag worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking, dan die begrepen zijn in den sub 1 bedoelden aanplant;

5b. dat, te beginnen met jaar....., door de onderneming geen riet mag worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking, dan die begrepen zijn in den sub I bedoelden aanplant;

5c. dat door de onderneming geen riet mag worden verwerkt, afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking, dan die begrepen zijn in den sub I bedoelden aanplant, tenzij het Hoofd van Gewestelijk Bestuur in bijzondere gevallen daartoe tijdelijk, doch telkenmale voor niet langer dan een maaltijd vergunning heeft gegeven;

6. dat door de onderneming geen van de Inlandsche bevolking gehuurde gronden met suikerriet worden beplant, waarop in het voorafgaand jaar dat gewas werd verbouwd;

7. dat over alle door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur aan te wijzen wegen het vervoer van suikerriet, suiker of melasse door of ten behoeve der onderneming niet anders zal mogen plaats vinden dan langs decauville spoor, zullende voorts op eerste aanzegging van dien Plaatselijken Bestuurder die wegen met de daarin gelegen kunstwerken door de onderneming op hare kosten worden verbreed;

8. dat de onderneming geen gebruik make van bevloeiingswater, dan voorzoover zulks naar het oordeel van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur geschieden kan zonder benadeeling van de belangen der Inlandsche bevolking;

zullende dat Bestuurshoofd de bevoegdheid hebben om, indien zulks door hem noodig wordt geacht, voor den geheelen rietaanplant der onderneming, op hare kosten, personeel te doen aanstellen tot het houden van toezicht op de waterverdeeling en de daarvoor noodige meetsluisjes te doen aanmaken en plaatsen, met bepaling, dat de uit deze voorzieningen voortgevloeide of voort te vloeien kosten telkens binnen 14 dagen na aanzegging of aanschrijving van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur door de onderneming moeten zijn voldaan;

9. dat alle omtrent het watergebruik voor de rietaanplantingen der onderneming en voor den landbouw der bevolking ontstane geschillen worden onderworpen aan de uitspraak van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, dat in hoogste instantie beslist;

10. dat de onderneming nimmer eenige aanspraak zal kunnen doen gelden op schadevergoeding voor nadeelen, in welken vorm ook, ondervonden tengevolge van door de Regeering bevolen aanleg, wijziging of herstelling van waterwerken;

11. dat de keuze van het emplacement voor den bouw der fabriek, in verband met de bij het vierde lid van § 1 der onder No. 7238 van het Bijblad opgenomen Voorschriften tot verdere uitvoering der hooger vermelde „Fabriekenordonnantie" (Staatsblad 1899 No. 263, jis. 1905 No. 148 en 1911 No. 85) gestelde eischen , te voren door den Resident van ..... zal moeten zijn goedgekeurd;

12. dat de inhuur door de onderneming van de voor haren maalrietaanplant in gebruik te nemen, in het bezit der Inlandsche bevolking zijnde gronden onder zoodanige voorwaarde geschiedt, dat die gronden in den Westmoesson, welke voorafgaat aan den rietaanplant van eenig jaar, door de Inlandsche bevolking met padi zullen kunnen worden beplant en dat ook op andere wijze vanwege de onderneming op de Inlandsche bevolking geen aandrang in welken vorm ook, rechtstreeks of middellijk wordt uitgeoefend, strekkende om bedoelden aanplant van padi te voorkomen of te belemmeren, een en ander ter beoordeeling van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur.

BIJLAGE: III.

Model van de voorwaarden voor uitbreiding van de maximum uitgestrektheid van den jaarlijkschen bruto-aanplant van maalriet.

1. Dat de aanplant der onderneming binnen den tijd van 3 jaren na de dagteekening van dit besluit tot het verhoogd maximum zal zijn uitgebreid;

Dat de ingevolge deze beschikking toegelaten meerdere aanplant beperkt blijve tot binnen (een meer of minder scherp te begrenzen, liefst naar bevloeiïngsgebieden in te deelen arbeidsveld);

2. dat door de onderneming geen van de Inlandsche bevolking gehuurde gronden met suikerriet worden beplant, waarop in het voorafgaand jaar dat gewas werd verbouwd;

3*a*. dat door de onderneming geen riet zal worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking, dan die begrepen zijn in den sub 1 bedoelden aanplant;

3*b*. dat, te beginnen met het jaar. . . . . , door de onderneming geen riet zal worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking, dan die begrepen zijn in den sub 1 bedoelden aanplant;

3*c*. dat door de onderneming geen riet zal worden verwerkt afkomstig van andere aanplantingen op gronden der Inlandsche bevolking, dan die begrepen zijn in den sub 1 bedoelden aanplant, tenzij het Hoofd van Gewestelijk Bestuur in bijzondere gevallen daartoe tijdelijk doch telkenmale voor niet langer dan één maaltijd, vergunning heeft gegeven;

4. dat over alle door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur aan te wijzen wegen het vervoer van suikerriet, suiker of melasse door of ten behoeve der onderneming niet anders zal mogen plaats hebben dan langs décauville spoor, zullende voorts op eerste aanzegging van dien plaatselijken bestuurder die wegen met de daarin gelegen kunstwerken door de onderneming op hare kosten worden verbreed;

5. dat de onderneming geen gebruik make van bevloeiïngswater, dan voorzoover zulks, naar het oordeel van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur geschieden kan zonder benadeeling van de belangen der Inlandsche bevolking, zullende dat Bestuurshoofd de bevoegdheid hebben om, indien zulks door hem noodig wordt geacht, voor den geheelen rietaanplant der onderneming op hare kosten, personeel te doen aanstellen tot het houden van toezicht op de waterverdeeling en de daarvoor noodige

meetsluisjes te doen aanmaken en plaatsen, met bepaling dat de uit deze voorziening voortgevloeide of voort te vloeien kosten telkens binnen 14 dagen na aanzegging of aanschrijving van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur door de onderneming moeten zijn voldaan;

6. dat alle omtrent het watergebruik voor de rietaanplantingen der onderneming en voor den landbouw der bevolking ontstane geschillen worden onderworpen aan de uitspraak van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, dat in hoogste instantie beslist;

7. dat de onderneming nimmer eenige aanspraak zal kunnen doen gelden op schadevergoeding voor nadeelen, in welken vorm ook, ondervonden tengevolge van door de Regeering bevolen aanleg, wijziging of herstelling van waterwerken;

8. dat binnen de daarvoor door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur aan te wijzen gedeelten van het arbeidsveld der onderneming ten genoegen van dat Bestuurshoofd door en op kosten van de onderneming volgens de aanwijzingen van den irrigatiedienst die verbeteringen in de tijdelijke of permanente desawerken, dan wel die desawerken moeten worden tot stand gebracht, welke in verband met de hoogere eischen, die maalrietaanplantingen aan de bevloeiïng stellen, door den Chef der Irrigatieafdeeling ..... noodig worden geacht;

9. dat de inhuur door de onderneming van de voor haren maalrietaanplant in gebruik te nemen, in het bezit der Inlandsche bevolking zijnde sawahs, onder zoodanige voorwaarden geschiedt, dat die gronden in den Westmoesson, welke voorafgaat aan den rietaanplant van eenig jaar door de Inlandsche bevolking met padi zullen kunnen worden beplant en dat ook op andere wijze vanwege de onderneming op de Inlandsche bevolking geen aandrang in welken vorm ook, rechtstreeks of middellijk, wordt uitgeoefend, strekkende om bedoelden aanplant van padi te voorkomen of te helemmeren, een en ander ter beoordeeling van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur.

BIJLAGE IV.

Nimmer uitgebreide suikerfabrieken opgericht vóór 1899.

Gewest	Afdeeling	Suikerfabriek	Jaar van oprichting	Huidig maximum aanplant in bouws.
Cheribon	Cheribon	Ardjawinangoen	—	675
	,,	Sindanglaoet		1625
	,,	Djatipiring	1869	650
	,,	Leuweung Gadjah	1828	1000
	,,	Nieuw-Losari	1875	375
	Madjalengka	Paroengdjaja	1862	725
	,,	Djatiwangi	1848	1175
Pekalongan	Tegal	Doekoewringin	1842	900
	,,	Balapoelang	1873	900
Semarang	Pati	Langsee	1836	1325
	,,	Trangkil	1835	875
	,,	Pakis	—	1300
	Koedoes	Besito	1835	950
	Japara	Banjoepoetih	1829	175
Soerabaia	Modjokerto	Waroe	1838	1050
	,,	Kremboong	1847	950
	,,	Watoetoelis	1839	1137
	,,	Balongbendo	1838	1350
	,,	Krian	1839	1000
	,,	Poppoh	1874	1138
	Djombang	Blimbing	1888	1000
	,,	Tjeweng	1884	750
	,,	Djombang	1836	980
	,,	Peterongan	1869	925
	,,	Modjoagoeng	1869	1078
	,,	Seloredjo	1882	1800
	,,	Ngelom	1891	1150
Pasoeroean	Bangil	Soemberredjo	—	950
	Kraksaän	Bagoe	1853	1175
	,,	Padjarakan	1813	975
Besoeki	Bondowoso	De Maas	1847	600

Gewest	Afdeeling	Suikerfabriek	Jaar van oprichting	Huidig maximum aanplant in bouws.
Besoeki	Banjoewangi	Soekowidi	1895	650
Banjoemas	Banjoemas	Kalibagor	1838	1375
	Poerwokerto	Poerwokerto	1893	1150
Kediri	Kediri	Bogokidoel	1890	1175
	Berbek	Djati	1847	1125
	„	Djoewono	1896	550

Uitgebreide Suikerfabrieken opgericht vóór 1899.

Gewest	Afdeeling	Suikerfabriek	Jaar van oprichting	Huidig maximum aanplant in bouws.
Cheribon	Cheribon	Soerowinangoen	—	1375
	„	Karangsoewoeng	1854	1100
	„	Gempol	1847	1000
	Madjalengka	Kadipaten	1868	1500
Pekalongan	Pekalongan	Sragi	1836	1270
	„	Wonopringgo	1836	1275
	„	Tirto	1860	1325
	Batang	Kalimati	1836	1420
	Tegal	Pagongan	1848	810
	„	Adiwerna	1842	1275
	„	Kemantran	1873	925
	„	Kemanglen	1841	1225
	„	Pangkah	1832	1590
	Brebes	Djatibarang	1842	1725
	„	Ketanggoengan West	—	1100
Pekalongan	Pemalang	Tjomal	1871	2350
	„	Bandjardawa	1844	1275
Semarang	Kendal	Gemoe	1835	1500

Gewest	Afdeeling	Suikerfabriek	Jaar van oprichting	Huidig maximum aanplant in bouws.
Semarang	Kendal	Tjepiring	1835	2500
	„	Kaliwoengoe	1840	1050
	Koedoes	Rendeng	1840	1225
	„	Tandjoeng Modjo	1836	2500
	Japara	Petjangaän	—	860
	„	Majong	—	953
Soerabaia	Sidhoardjo	Sroeni	1842	1000
	„	Tjandi	1832	750
	„	Boedoeran	1834	950
	„	Ketegan	1834	1428
	„	Porrong	1835	900
	„	Tangoelangin	1834	2000
	„	Toelangan	1876	850
	Modjokerto	Perning	—	950
	„	Tangoenan	1889	1113
	„	Ketanen	1864	1007
	„	Sedatie	1890	950
	„	Soemengko	1884	602
	„	Koning Willem II	1840	1460
	„	Bangsal	1864	1175
	„	Dinojo	1882	787
	„	Sentanan Lor	1834	1178
	„	Pohdjedjer	1888	750
	„	Brangkal	1866	1858
	„	Gempolkrep	1850	2500
	Djombang	Goedo	—	1205
	„	Ponen	1895	975
	„	Soemobito	1884	975
	„	Tjoekir	1886	1225
Pasoeroean	Pasoeroean	Pleret	—	1500
	„	Gajam	1832	730
	„	Winongan	1832	1400
	„	Kedawoeng	1780	330
	„	Pengkol	—	575
	Bangil	Ardjosarie	1872	600
	„	Alkmaar	1875	870
	„	Wonoredjo	—	1000

Gewest	Afdeeling	Suikerfabriek	Jaar van oprichting	Huidig maximum aanplant in bouws
Pasoeroean	Bangil	Pandaän	—	1475
	,,	Soekoredjo	—	1125
	Malang	Panggoengredjo	1896	1500
	,,	Sempalwadak	1889	1500
	,,	Krebet	—	1500
	Probolinggo	Wonolangan	1832	900
	,,	Oemboel	1832	1200
	,,	Soemberkareng	1838	844
	,,	Wonoaseh	1875	750
	Kraksaän	Kandangdjati	1835	910
	,,	Seboroh	1874	625
	,,	Phaiton	1838	900
	,,	Gending	1844	1300
	,,	Maron	1874	875
	Loemadjang	Soekodono	—	1800
	,,	Ranoepakis	1895	1010
Besoeki	Bondowoso	Boedoean	1839	850
	,,	Olean	1851	925
	,,	Tangarang	1893	1000
	Panaroekan	Pandji	—	2000
	,,	Wringin Anom	1844	1300
	,,	Asembagoes	1885	825
	,,	Pradjekan	1883	1000
Kedoe	Keboemen	Remboen	1891	3300
Madioen	Madioen	Kanigoro	1883	1800
	,,	Redjoagoeng	—	2880
	Ngawi	Soedhono	1888	2400
	Magetan	Pagotan	1883	1920
	,,	Redjosari	1834	1500
	,,	Poerwodadi	1830	2200
Banjoemas	Banjoemas	Klampok	1889	2400
	Poerbalingga	Bodjong	1893	1975
Kediri	Kediri	Poerwoasri	—	1770
	,,	Meritjan	1883	1200
	,,	Minggiran	1831	1339

Gewest	Afdeeling	Suikerfabriek	Jaar van oprichting	Huidig maximum aanplant in bouws.
Kediri	Kediri	Pesantren	1849	2000
	,,	Menang	1851	1330
	,,	Soemberdadi	1892	2061
	,,	Kentjong	1890	1680
	,,	Kawarasan	1873	2505
	,,	Badas	1893	920
	Brebek	Ngandjoek	1883	1125
	,,	Baron	1887	700
	,,	Koedjonmanis	1875	1200
	Toeloeng-agoeng.	Modjopanggoeng	1854	1400

Nieuwe fabrieken na 1899 opgericht.

Gewest	Afdeeling	Suikerfabriek	Jaar van oprichting	Huidig maximum aanplant in bouws	Toelichting
Cheribon	Cheribon	Nieuw Tersana	1900	2350	
	,,	Tjidahoe	1909	400	uitgebreid in 1913
Pekalongan	Brebes	Bandjaratma	1910	1800	—
	Pemalang	Petaroekan	1912	1750	uitgebreid in 1912
	,,	Soemberhardjo	1913	1200	,, 1914
Pasoeroean	Malang	Kebonagoeng	1905	1200	,, 1916
	Loemadjang	Djatiroto	1908	4400	,, 1917
Kediri	Kediri	Ngadiredjo	1912	865	,, 1914
	,,	Tegowangi	1900	1875	,, 1917
	Berbek	Garoem	1906	4466	,, 1908
	,,	Lestari	1910	1200	,, 1912
	Blitar	Kenongo	1905	800	,, 1911
Kedoe	Poerworedjo	Poerworedjo	1909	4700	—
Banjoemas	Banjoemas	Kaliredjo	1911	2000	—
	Tjilatjap	Madjenang	1908	1025	uitgebreid in 1910, 1911, 1912 en 1919.

BIJLAGE V.

NOTA, houdende uiteenzetting van de houding der Regeering in zake het vraagstuk van het planten door de Inlandsche bevolking van door fabrikanten op te koopen suikerriet.

1. Ingevolge artikel 1 der zoogenaamde „Fabriekenordonnantie" van 1899 (Staatsblad No. 263) is in de Gouvernementslanden op Java en Madoera voor het in werking brengen en drijven van eene onderneming voor de bereiding van suiker, voor zoover niet gedreven op erfpachtsperceelen of particuliere landerijen, eene vergunning vereischt, oorspronkelijk van den Gouverneur-Generaal en sedert 1905 (Staatsblad No. 148) van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

2. Genoemde ordonnantie onderscheidt ondernemingen, berustende op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking *tot inhuur van gronden* en die, waarbij het gewas van de bevolking wordt *opgekocht.*

3. Aan bestaande rechten werd door die verordening niet tekort gedaan. Alleen werd ten aanzien der huurondernemingen een maximum vastgesteld voor den jaarlijkschen brutoaanplant van maalriet, waarbij werd aangesloten bij den bestaanden toestand. Ten aanzien van den opkoop werden geen beperkingen gesteld, zoodat alle bestaande ondernemingen vrij bleven om dien opkoop voort te zetten en uit te breiden en zelfs, voor zoover zij zulks te voren nog niet deden, daartoe alsnog over te gaan.

4. Oorspronkelijk werden de vergunningen tot het oprichten van suikerfabrieken verleend door het plaatselijk bestuur op den voet der resolutie in Staatsblad 1836 No. 10.

5. Deze verordening, welke slechts van politioneelen aard is en ten doel heeft de verzekering der openbare veiligheid van personen en goederen en der openbare gezondheid, zoomede de afwending van bezwaren voor de bewoners der belendende perceelen, kon uiteraard slechts betrekking hebben op de oprichting van het fabrieksgebouw met toebehooren.

6. Alhoewel artikel 3 van voormelde Hinder-ordonnantie het Plaatselijk Bestuur de bevoegdheid toekent om „de toestemming te verbinden aan zoodanige restrictiën en voorwaarden als hetzelve oirbaar zal achten" kon — gelet op den aard der verordening en het aan het slot van evengenoemd artikel voorkomend voorschrift, dat steeds gezorgd moet worden om de nijverheid der ingezetenen zoomin mogelijk te belemmeren of aan banden te leggen — van deze bevoegdheid geen gebruik worden gemaakt om ook ten aanzien van de uitoefening van het bedrijf voorwaarden en beperkingen te stellen.

7. Eerst bij de ordonnantie van 9 April 1894 (Staatsblad No. 87) werd ook daaromtrent eene voorziening getroffen; bij wijze van voorloopigen maatregel werd voor Java en Madoera aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om het in werking brengen van ondernemingen voor de bereiding van suiker op den grondslag van overeenkomsten met de bevolking te verhinderen, wanneer daarvan voor de Inlandsche bevolking nadeelige gevolgen verwacht werden en die inwerkingbrenging te binden aan beperkende voorwaarden of bepalingen.

8. Voormelde ordonnantie maakte nog geen onderscheid tusschen inhuur en opkoopen; ook bij de op den voet van die bepalingen verleende vergunningen is zulks niet geschied.

9. Het vorenstaande samenvattende valt dus op te merken dat alle ondernemingen, werkende krachtens vergunningen, welke dagteekenen van vóór de inwerkingtreding der geldende Fabriekenordonnantie, onbeperkte vrijheid hebben tot opkoop van door de Inlandsche bevolking op eigen risico geteeld maalriet, althans voor zoover sindsdien, zooals hieronder nader zal worden uiteengezet, ter gelegenheid van ingediende wijzigings- of uitbreidingsaanvragen ter zake geen verbod is gesteld, gelijk sedert Augustus 1908 stelselmatig geschiedde.

10. Aan vergunningen, verleend onder de werking der tegenwoordige Fabriekenordonnantie is alleen dan bevoegdheid tot opkoop van bevolkingsriet te ontleenen, indien daarin vrijheid is gegeven voor het oprichten en in werking brengen van „eene onderneming, berustende op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking" met de aanvulling „tot opkoop van gewas".

11. De eerste vergunning voor het oprichten en in werking brengen van eene suikeronderneming, uitsluitend bestemd voor de verwerking van opkoopriet, verleend op den voet der ordonnantie in Staatsblad 1899 No. 263, werd bij het besluit van Mei 1902 No. 39 uitgegeven aan Ch. W. van Leeuwen. De fabriek zou worden opgericht in het district Loano, afdeeling Poerworedjo der residentie Kedoe.

12. Ondanks de voor die onderneming gemaakte propaganda was voor deze zaak geen voldoend kapitaal te vinden, zoodat de vergunninghouder zich in 1906 tot de Regeering wendde met het verzoek om hem tegen billijke rente f 300.000. in leen te verstrekken, welk verzoek bij besluit van 29 Juli 1906 No. 66 werd afgewezen. In 1909 werd daarop de concessie, waaraan nog steeds geen ernstig begin van uitvoering was gegeven, door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur ingetrokken.

13. Deze zaak heeft in 1906 tot eene vrij uitvoerige polemiek in het Weekblad voor Indië aanleiding gegeven.

„Pro" werd aangevoerd, dat de Inlandsche grondbezitter zijne zelfstandigheid behoudt en zijn initiatief ontplooit; dat zoowel de fabrikant als de bevolking bij goede samenwerking behoorlijke verdiensten zullen kunnen maken; dat de ondernemer geen uitgaven behoeft te doen voor grondverhuur en grondbewerking en vrijblijft — behoudens het verschaffen van goed kweekmateriaal en van een voorschot — van ingrijpende bemoeienis met het plantwerk en het gewas en van de risico van het landbouwbedrijf. Ook voor bevloeiïng, bewaking der terreinen en het voorkomen van rietbranden zou de ondernemer dan niet behoeven te zorgen, evenmin als voor het riettransport.

14. Daartegenover werden als bezwaren aangevoerd, dat het voorschottenstelsel bij het opkoopsysteem eene even groote plaats zal innemen als thans bij grondverhuur; dat de moeilijkheden met de bevloeiïng zullen blijven bestaan en zelfs zullen vermeerderen, omdat de riettuinen der Inlanders meer verspreid zullen liggen en daardoor meer irrigatiewater zullen behoeven. De oorzaken van de rietbranden zullen blijven bestaan, de bewaking tegen brandstichting en rietdiefstallen echter ten laste van den Inlandschen planter komen.

15. Als verdere bezwaren werden genoemd, dat de ondernemer het niet voldoende in de hand zal hebben om het opkooprriet op tijd en regelmatig te ontvangen; dat een groot rayon noodig zal zijn om op dezelfde hoeveelheid riet te kunnen rekenen, waardoor de transportkosten zouden vermeerderen; dat overprikkelde concurrentie tusschen de verschillende ondernemingen zal leiden tot dezelfde slechte gevolgen als zich bij de tabakscultuur hebben voorgedaan, terwijl tenslotte door de tegenstanders van rietlevering door de bevolking werd gewezen op de moeilijkheid van het bepalen van den prijs, op den te verwachten achteruitgang van de cultuur, en op het bezwaar dat uit den grond niet meer het maximum-rendement zou worden verkregen, hetgeen oneconomisch zoude zijn.

16. In dat zelfde jaar werden verschillende verzoekschriften ingediend en in Zuid-Kediri, alwaar van oudsher eene belangrijke Inlandsche cultuur van suikerriet wordt aangetroffen, eensdeels suikerfabrieken te mogen oprichten, welke zouden werken op den grondslag van opkoop van bevolkingsriet, anderdeels om aldaar bestaande fabrieken, n.l. de fabriek Kenongo op het erfpachtsperceel van dien naam en de fabriek der nieuwe onderneming Garoem voor verwerking van opkoopriet te mogen gebruiken. Voormeld gebied was n.l. voor de Europeesche suikerindustrie zooveel mogelijk gesloten gehouden, uit vrees dat het

Inlandsche bedrijf — er werkten daar ± 2600 Inlandsche suikermolens — schade zoude ondervinden of zou worden verdrongen.

17. De bestuursambtenaren verklaarden zich tegen de inwilliging van die verzoeken, eerstens in verband met de belangen der Inlandsche suikercultuur doch voorts ook omdat de teelt van voedingsgewassen door invoering van de rietcultuur zou worden ingekrompen, wanneer, hetgeen te vreezen stond onder aandrang van den fabrikant het riet ook op sawah's zou worden geplant (tot dusver plantte de bevolking haar riet op erven en droge gronden); verder omdat moeilijkheden werden geducht met het waterbeheer en eindelijk omdat werd gevreesd voor plantenziekten en dat het voorschottenstelsel zich zoude uitbreiden.

18. Bij de behandeling van deze aanvragen werd van de zijde van het Departement van Binnenlandsch Bestuur er van uitgegaan, dat op zich zelf tegen het verwerken van „opkoopriet" geen bedenking bestaat en dus diende te worden nagegaan of de aangevoerde bezwaren niet op de een of andere wijze zouden kunnen worden ondervangen. De vrees voor vermindering van de teelt voor Inlandsche voedingsmiddelen en voor het verbreiden van plantenziekten door de mindere zorg, welke de Inlandsche planter aan het riet besteedt, werden door het Hoofd van voormeld Departement min of meer gezocht geoordeeld; ten aanzien van de andere bezwaren was de Directeur van oordeel, dat het voorschottenstelsel vanzelf wel getemperd zoude worden door het onzekere van het object, waarop het voorschot zou worden verstrekt, terwijl de contrôle middelen op het waterbeheer zouden kunnen worden versterkt.

19. Hoewel de aangevoerde bezwaren hem dus niet overwegend voorkwamen en het bovendien door hem als een voordeel van het opkoopsysteem werd beschouwd, dat de landbouwer daarbij meester van zijn grond blijft, achtte dit Departementshoofd het niettemin noodig, dat er beperkende voorwaarden bij het geven van opkoopvergunningen zouden worden gesteld.

20. Waar het niet wel doenlijk was deze voorwaarden reeds al dadelijk te formuleeren, meende de Directeur van Binnenlandsch Bestuur den weg daarvoor te kunnen openhouden door den houder der vergunning zich vooraf te doen verbinden om elke beperkende voorwaarde, welke naderhand mocht worden noodig geacht te aanvaarden. Onder deze voorwaarde werd in de afdeeling Blitar der residentie Kediri voor de onderneming Kenongo eene opkoopvergunning verleend. Voorts wenschte genoemde Departementschef eene bepaling in het leven te zien

geroepen tot nietigverklaring van alle overeenkomsten tot levering van riet van een lateren oogst dan dien van het eerstvolgende jaar.

21. De Regeering echter achtte het voorbehouden van eene bevoegdheid om door latere beperkende bepalingen eene concessie elk oogenblik te wijzigen, strijdig met geest en bewoordingen der Fabriekenordonnantie, en de nietigverklaring van evenbedoelde contracten en van alle op zoodanige overeenkomsten betrekking hebbende handelingen zoowel op theoretische als practische gronden ongewenscht, in verband waarmede werd goedgekeurd, dat voorshands werd voortgegaan met het nemen van afwijzende beschikkingen op verzoeken om vergunning tot vestiging van aanplant- of opkoopfabrieken in de afdeeling Toeloengagoeng.

22. Voorts gaf Zij aan voornoemden Departementschef te kennen, dat een spaarzaam gebruik behoorde te worden gemaakt van de bevoegdheid tot het verleenen van opkoopvergunningen, inzonderheid in streken, waar de feitelijke toestand weinig ruimte meer laat voor uitbreiding van de suikerindustrie en dat voorts het bedrijf der toegelatenen naar gelang van omstandigheden worde beperkt, door aan elke vergunning bijzondere bedingen te verbinden.

23. De beperking van opkoopvergunningen bleef een onderwerp van overweging op het Departement van Binnenlandsch Bestuur uitmaken. De opkoopvergunning van Kenongo, welke in de praktijk bleek geen behoorlijken grondslag voor een loonend en goed ingericht bedrijf op te leveren, werd in 1908 op verzoek van de belanghebbende eigenaren omgezet in eene vergunning tot inhuur (aanplant), waartoe de Directeur van Binnenlandsch Bestuur op raad van de plaatselijke ambtenaren zijne medewerking verleende in verband met de ernstige misstanden, waartoe het planten van riet door de bevolking ten behoeve van die ondernemingen aanleiding had gegeven. Voorts werd de praktijk aanvaard, om telkenmale wanneer daartoe de gelegenheid bestond en zulks in billijkheid kon geschieden, aan vergunningen tot uitbreiding van bestaande of tot oprichting van nieuwe ondernemingen een verbod tot verwerking van opkoopriet te verbinden.

24. Een en ander geschiedde niet alleen op grond van de gebleken misstanden doch ook op grond van de navolgende overwegingen. Bij eene aanvraag tot oprichting of uitbreiding eener suikeronderneming wordt n.l. nauwkeurig onderzocht of de gewenschte aanplant van suikerriet ten behoeve dier onderneming niet strijdig zou zijn met de economische en irrigatiebelangen der Inlandsche bevolking, en aan de onderneming wordt in

verband daarmede slechts vergunning verleend hoogstens een rietaanplant van zoodanige uitgestrektheid in den grond te brengen als blijkens de resultaten van bedoeld onderzoek voor de bevolkingsbelangen niet nadeelig behoeft te worden geacht. Het geven van vrijheid aan zoodanige onderneming om nu *bovendien* nog riet van de bevolking op te koopen, zou dus een meerderen rietaanplant tengevolge kunnen hebben dan in het belang der bevolking zou zijn. Bovendien zouden alsdan, om van stroomannen der ondernemingen niet te spreken, wellicht Europeesche of andere tusschenpersonen zich bezig kunnen gaan houden met het voor eigen rekening aanplanten van maalriet om dit aan de ondernemingen te verkoopen, hetgeen dus zou leiden tot ontduiking van de in het economisch belang der bevolking in het leven geroepen bepalingen der Fabrieken-ordonnantie.

25. In 1914 werd het vraagstuk van den opkoop wederom aan de orde gesteld door den Minister van Koloniën PLEYTE, die, gevolg gevende aan eene toezegging, gedaan bij de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer nopens de Indische begrooting voor het jaar 1914, den Gouverneur-Generaal verzocht, te willen overwegen, of het wenschelijk is, het planten en leveren van suikerriet door de Inlandsche bevolking te bevorderen en, zoo ja, wat in die richting van Regeeringswege zoude kunnen worden gedaan.

26. Naar aanleiding daarvan werd o.m. de raad ingewonnen van de Commissie van Advies inzake de Suikerindustrie op Java (het Dagelijksch Bestuur van het Suikersyndicaat). De door dit lichaam aangevoerde bezwaren, welke, bijzonderlijk uit een oogpunt van bedrijfstechniek, naar het oordeel van de deskundigen bij de suikerindustrie bestaan tegen het denkbeeld om het leveren en planten van suikerriet door de Inlandsche bevolking te bevorderen, komen in het kort op het volgende neer.

27. Het welig tieren in de Inlandsche tuinen van schimmels en boorders, welke een gevaar vormen voor de fabriekstuinen, het geregeld gebruiken van denzelfden grond voor suikerriet zonder tusschencultuur, slechte keuze van kweekmateriaal, weinig intensieve bewerking van den grond en slechte verzorging van den aanplant en daardoor lage rendementen, toonen overal ten duidelijkste aan, dat de Inlandsche verbouwer ondanks de goede voorbeelden, die hem omringen, zijne rietcultuur niet verbetert.

28. De praktijk van tal van jaren leerde dan ook volgens deze raadgeefster, dat de opkoop van riet van de bevolking, voor zoover niet slechts bij wijze van toegift plaats hebbende, niet is vol te houden. Het wezen en de bloei der Java-suikerindustrie

berusten op de uiterste intensiteit der cultuur, verkregen door toepassing eener Westersche energie en door alle hulpmiddelen, die wetenschap en techniek hebben aan te bieden, niet het minst ook door eene voorbeeldige organisatie harer bedrijven. Met de intensiteit harer cultuur staat of valt de Java-suikerindustrie. Dit zoo zijnde was het de bovengenoemde Commissie van Advies niet mogelijk zich eenige illusie te maken van het succes van rietcultuur door de bevolking.

29. Haars inziens zou het tegenwoordige bedrijf onmogelijk zijn, indien de fabriek afhankelijk zou worden van den goeden wil der Inlandsche bevolking ten opzichte van den tijd van planten van het riet, (waarmede het rijpen nauw verband houdt), en van de indeeling der rietsoorten, welke berekend is op successieve vermaling gedurende de campagne van het riet op maximum-suikergehalte.

30. Behalve op de ernstige en onbillijke schade, welke de suikerfabrieken zouden ondervinden van fabrieken, die met opkoopvergunningen werken, wees zij voorts nog op de demoraliseerende concurrentie, welke daardoor zou ontstaan, terwijl verder werd betoogd, dat opkoopriet voor de bevolking een nadeel zoude zijn tegenover verhuur van gronden, daar aan grondhuur, bewerkingskosten en rietaanvoer per bouw meer betaald wordt dan de Inlandsche bevolking aan eigen aanplant bij opkoopriet kan verdienen. Daarom meende zij bevordering van het planten en het leveren van riet door de bevolking aan de fabrieken op de meest besliste wijze te moeten ontraden.

31. Onder de argumenten, welke het Suikersyndicaat aanvoerde waren er vele van groot gewicht en in ieder geval bleek voldoende duidelijk, dat van de zijde der suikerindustrie geen medewerking te wachten zou zijn om den aanplant van suikerriet uit handen te geven en aan de bevolking over te laten; ook dat er bij de Europeesche ondernemingen niet de minste neiging bestaat om met inkrimping van eigen aanplant tot opkoop van riet van de bevolking over te gaan, indien door het Gouvernement bepaalde maatregelen in die richting zouden kunnen worden getroffen.

32. Daardoor werd het vraagstuk vanzelf beperkt tot streken, waar nog geen suikerondernemingen werken, doch dergelijke streken komen, op Java althans, weinig voor en bovendien zou het daar zeer veel moeite kosten om de bevolking er toe te krijgen zelf een rietaanplant te beginnen. Men zou moeten beginnen met de oprichting van eene kostbare fabriek, die in de eerste jaren bijna geen riet zou ontvangen en ook later van voldoenden en geregelden toevoer van riet van behoorlijke kwaliteit niet verzekerd zoude zijn.

33. Dr. Lovink, terzake om zijne meening gevraagd, doch door zijn ophanden zijnd vertrek met Europeesch verlof niet in de gelegenheid om de zaak tot geheele afdoening te brengen, stelde nochtans zijn tijdelijken vervanger in de gelegenheid om als zijne meening ter kennis van de Regeering te brengen, dat eene vrijwillige suikerrietcultuur door Inlanders op Europeesche wijze gedreven — een vrije bevolkingsaanplant dus voor de fabrieken — vooralsnog onmogelijk is, doch dat een suikerrietcultuur op Inlandsche wijze gedreven, zooals die bijv. in de afdeeling Toeloengagoeng plaats vindt waarbij de bevolking zelf het product verwerkt, allen steun verdient.

34. De meening van Dr. Lovink stemde dus ten aanzien van dit vraagstuk overeen met die van het Dagelijksch Bestuur van het Suikersyndicaat en met die waarop de gedragslijn rustte, tot dien door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur met goedvinden van de Regeering gevolgd.

35. Door de Regeering werd de zienswijze gedeeld van de hoogergenoemde raadgevers, dat van eene conversie van fabrieken met eigen aanplant in opkoopfabrieken nimmer sprake zal kunnen zijn en zulks niet alleen omdat de gronden, waarop de rietcultuur in hoofdzaak gedreven wordt, zich in het algemeen voor een bevolkingsaanplant minder eigenen, maar ook — en wel in de voornaamste plaats — omdat de financieele belangen van de industrieëlen door die conversie in belangrijke mate zouden worden geschaad.

36. Te wijzen viel daarbij op de in de afdeeling Toeloengagoeng gelegen suikeronderneming Modjopanggoeng, welke hoezeer zij per jaar nog ± 400.000 pikols riet van de bevolking opkocht, een verzoek had ingediend om omzetting van haar recht tot opkoop van riet, en dus blijk had gegeven aan uitsluitend eigen aanplant de voorkeur te geven en zulks in de eerste plaats, omdat de prijs, waarvoor het riet door haar van de bevolking gekocht moet worden, verre den kostprijs te boven gaat, waarop het riet haar in eigen teelt op ingehuurde gronden komt te staan.

37. Afgescheiden van alle andere bezwaren aan het verwerken van opkoopriet verbonden, was het naar het oordeel van de Regeering alleszins begrijpelijk dat die winstderving alleen al voldoende is de ondernemers van het verleenen van medewerking tot bedoelde conversie te doen afzien en aangezien die medewerking onmisbaar zoude zijn, werd — gelijk ook de Directeur van Binnenlandsch Bestuur Tollenaar in zijn terzake handelend advies had opgemerkt — het onderwerpelijk vraagstuk beperkt tot die enkele streken, waar nog geen suikerfabrieken werken. Of aldaar het kapitaal zich echter ooit willig zoude

toonen voor de oprichting van eene fabriek uitsluitend aangewezen op opkoopriet, meende de Regeering in verband met de zoo talrijke, daartegen door de Commissie van Advies inzake de Suikerindustrie aangevoerde bezwaren te moeten betwijfelen: de basis van zulk een bedrijf is te onzeker en de risico te groot, terwijl in verhouding tot eene fabriek met eigen aanplant, de te behalen winst te klein zou zijn gelijk trouwens was gebleken bij de hiervoren vermelde lijdensgeschiedenis der in 1902 aan Ch.W. van Leeuwen verleende vergunning waarvan, niettegenstaande de voor die zaak gemaakte propaganda, nimmer was gebruik gemaakt, zoodat zij 7 jaren later weer werd ingetrokken.

38. Gold het vorenstaande de omzetting van huur in opkoopondernemingen alsmede de oprichting van ondernemingen die zich uitsluitend met opkoop zouden bezighouden, eenigszins anders stond de zaak ten aanzien van bestaande ondernemingen die den opkoop als nevenbedrijf uitoefenden. Bij zijne behandeling van het aan de orde gestelde vraagstuk wijdde de toenmalige Directeur van Binnenlandsch Bestuur Tollenaar nog eenige beschouwingen aan de bijkomstige vraag of het wel gewenscht moest worden geacht om voortaan bij het verleenen van vergunning tot oprichting en uitbreiding van suikerondernemingen het opkoopen van riet door die ondernemingen, gelijk tot dusver zooveel doenlijk geschiedt, door het stellen van eene voorwaarde dienaangaande te beletten en daardoor de teelt van suikerriet in het groot door de bevolking praktisch onmogelijk te maken.

39. Voor het handhaven van bedoelde voorwaarde pleitte z.i., dat, zooals reeds hiervoren werd vermeld, bij eene aanvraag tot oprichting of uitbreiding eener suikeronderneming overeenkomstig de Fabriekenordonnantie nauwkeurig onderzocht wordt of de gewenschte aanplant van suikerriet ten behoeve dier onderneming niet strijdig zou zijn met de economische en bevloeiingsbelangen der Inlandsche bevolking, en dat aan de onderneming ten slotte slechts vergunning wordt verleend hoogstens een rietaanplant van zoodanige uitgestrektheid in den grond te brengen, dat deze voor die bevolkingsbelangen niet nadeelig kan worden geacht. Het geven van vrijheid aan zoodanige onderneming om nu bovendien nog riet van de bevolking op te koopen zou dus een meerderen rietaanplant tengevolge hebben dan in het belang van de bevolking zoude zijn.

40. Bovendien konden alsdan wellicht ook Europeanen zich bezig gaan houden met het voor eigen rekening aanplanten van maalriet om dat aan de ondernemingen te verkoopen, hetgeen dus zou leiden tot ontduiking van de in het belang der

Inlandsche bevolking in het leven geroepen Fabriekenordonnantie.

41. Wel zou men door aan eene onderneming een kleiner areaal toe te wijzen dan in verband met het algemeen belang mogelijk is, haar kunnen dwingen tot rietopkoop, maar eene dergelijke kunstmatige bevordering van de bevolkingscultuur was naar het oordeel van genoemden Directeur niet te verdedigen. Slechts in bijzondere gevallen zouden dus de bezwaren tegen den opkoop van bevolkingsriet minder overwegend zijn; zoo bijv. in sommige streken der residentie Kediri, waar de bevolking riet gaat telen op droge gronden met geen of weinig gebruik van irrigatiewater.

42. Hoewel opkoop van riet aan de meeste ondernemingen aldaar thans is verboden, had de Heer TOLLENAAR er geen bezwaar tegen om dien opkoop toe te laten, indien deze door eenige ondernemingen bij wijze van uitzondering mocht worden gewenscht en de noodige waarborgen zouden kunnen worden gegeven dat de bezwaren, aan den opkoop verbonden, zooveel mogelijk zouden worden ontgaan.

43. Ook in eene bij den desbetreffenden raad van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel overgelegde nota van den landbouwleeraar VAN DER STOK, die naar de Inlandsche Suikernijverheid in de afdeeling Toeloengagoeng een onderzoek had ingesteld werd dit onderdeel van het vraagstuk besproken. Op grond van de gedane onderzoekingen werd ontkend, dat de kwaliteit van het door de bevolking gekweekte riet inferieur zoude zijn en evenzeer dat de onderzochte Inlandsche rietaanplantingen belangrijk meer last van ongedierte en plantenziekten zouden hebben dan de onder gelijke omstandigheden verkeerende rietvelden der fabrieken. Speciaal het ijverigste en meer welvarende gedeelte der bevolking kan bij het telen van opkoopriet meer geld verdienen dan bij verhuur van hare gronden aan de ondernemingen en in bijzondere omstandigheden, zooals zich in het Toeloengagoengsche doch ook elders als in Ponogoro, Pati, Koedoes en Japara voordoen, kan deze cultuur voor de bevolking zelfs zeer voordeelig zijn.

44. Zij het ook op grond van verschillende overwegingen waren dus de Hoofden der Departementen van Binnenlandsch Bestuur en van Landbouw, Nijverheid en Handel het er over eens, dat slechts in bijzondere gevallen de bezwaren tegen het planten van bevolkingsriet en het opkoopen daarvan door de ondernemers minder overwegend zullen zijn en die cultuur dus zou kunnen worden toegelaten of aangemoedigd.

45. Het spreekt vanzelf, dat de bijstand en leiding, welke thans vanwege het Landbouwdepartement aan de bevolkingsrietcultuur wordt gegeven, zal kunnen bijdragen om, waar de omstandigheden dat toelaten, die cultuur allengs tot meerdere volmaking te brengen.

46. Op grond van het hierboven vermelde gaf de Gouverneur-Generaal IDENBURG den Minister van Koloniën in overweging af te zien van het denkbeeld om maatregelen te treffen, ten doel hebbende het planten en leveren van suikerriet door de Inlandsche bevolking te bevorderen, doch deelde hij tevens mede, dat voortaan de opkoop van bevolkingsriet steeds zou worden toegelaten, wanneer zulks inderdaad zonder nadeel zou kunnen geschieden.

47. Voorts werd de Directeur van Binnenlandsch Bestuur uitgenoodigd om met de betrokken Hoofden van Gewestelijk Bestuur in overleg te treden over de wenschelijkheid om hem te machtigen in bijzondere gevallen aan suikerondernemingen onder de noodige waarborgen vergunning te verleenen om van het gesteld verbod tot opkoop van riet afwijking toe te staan, indien en voor zoolang naar hun oordeel de daaraan verbonden bezwaren niet overwegend zouden zijn.

48. Uit de dientengevolge van de Hoofden van Gewestelijk Bestuur ontvangen antwoorden en ook uit de inlichtingen, welke werden verkregen door de ambtenaren van de Agrarische Inspectie, die op hunne dienstreizen de onderwerpelijke aangelegenheden plaatselijk nader bespraken, is gebleken, dat bij de meeste der gehoorde bestuurders tegen opkoop van riet op eenigszins groote schaal ernstige bedenking bestaat.

49. Opkoop van bevolkingsriet op kleine schaal, vooral van riet, dat door de bevolking op erven en droge bouwvelden wordt geteeld, kan echter in de meeste gevallen wel worden toegelaten, indien door het stellen van de noodige voorwaarden allerlei bij dien opkoop zich voordoende misbruiken zooveel mogelijk worden tegengegaan.

50. Zooals de Resident van Pasoeroean opmerkte, zal men dien opkoop dan echter niet moeten beschouwen als een middel om het planten en leveren van riet voor de groote Suikerindustrie door de Inlandsche bevolking zelve te bevorderen. Men zal er alleen in kunnen zien eene tegemoetkoming:

1. aan de Inlandsche rietplanters, in gevallen, dat deze anders met hun oorspronkelijk voor de Inlandsche markt geteeld riet zouden blijven zitten, en

2. aan de groote suikerondernemingen in bijzondere omstandigheden, waarvan in de ontvangen, bovenbedoelde brieven eenige voorbeelden werden aangegeven.

51. Wijl de groote suikerondernemingen er geen voordeel inzien het planten en leveren van het voor haar bedrijf noodige

riet door de Inlandsche bevolking zelve te bevorderen wanneer zulks met opoffering van eigen aanplant zou moeten geschieden, en waar in de meeste streken eene Inlandsche rietcultuur voor de bevolking weinig loonend zou blijken te zijn of in vele gevallen verdere uitbreiding der rietaanplantingen, zij het dan ook door de Inlandsche bevolking zelf om verschillende redenen — waaronder tegenwoordig van veel belang is het voedselvraagstuk—ongewenscht moet worden geacht, zal het verleenen van vergunning tot opkoop van bevolkingsriet of liever tot afwijking van het voor sommige ondernemingen geldend verbod daartoe, wel tot enkele uitzonderingsgevallen van weinig belang beperkt blijven.

52. Welke voorwaarden in die gevallen aan bedoelde vergunning zullen moeten worden verbonden, is niet in het algemeen te zeggen. Zulks zal afhangen van plaatselijke omstandigheden. In vele gevallen zal er mede volstaan kunnen worden de vergunning op korten termijn te verleenen, zonder daarbij andere voorwaarden te stellen dan dat de betrokken ondernemer bij dien opkoop de aanwijzingen van het Bestuur heeft te volgen.

53. Een en ander kan, naar het oordeel der Regeering, zonder bezwaar, althans voorshands, zoolang de belangen der voedselvoorziening zich verzetten tegen eene aanmerkelijke uitbreiding der rietaanplantingen geheel worden overgelaten aan het beleid der Gewestelijke Bestuurshoofden, die bij de voorwaarde, waarbij opkoop van riet wordt verboden, in den laatsten tijd tevens gemachtigd worden, in bijzondere gevallen telkens voor den duur van een maaltijd, afwijking van het verbod toe te staan. Te gelegener tijd zal voormeld vraagstuk dan nader onder de oogen kunnen worden gezien.

BIJLAGE: VI.

Gewest	Afdeeling waar bevolkingsriet in eenigszins belangrijke mate voorkomt	De aldaar gelegen suikerondernemingen	Voorwaarde model uitbreidingsbesluit (zie bijlage III)
Semarang	Pati	Langsee	vrij
	,,	Trangkil	vrij
	,,	Pakis	vrij
	Koedoes	Tandjoeng Modjo	vrij
	,,	Rendeng	3 *c*
	,,	Besito	vrij
	Japara	Majong	3 *c*
	,,	Petjangaän	3 *c*
	,,	Banjoepoetih	vrij
Pasoeroean	Malang	Panggoengredjo	3 *c*
	,,	Kebonagoeng	3 *c*
	,,	Sempalwadak	3 *c*
	,,	Krebet	3 *c*
Madioen	Madioen	Kanigoro	3 *c*
	,,	Redjoagoeng	3 *c*
	,,	Pagottan	3 *b*
	Ngawi	Soedhono	3 *c*
	Magetan	Poerwodadi	3 *c*
	,,	Redjosari	vrij
Kediri	Kediri	Pesantren	3 *b*
	,,	Meritjan	3 *a*
	,,	Soemberdadi	3 *c*
	,,	Ngadiredjo	3 *c*
	,,	Poerwosari	vrij
	,,	Bogokidoel	vrij
	,,	Menang	3 *b*
	,,	Minggiran	3 *a*
	,,	Kentjong	3 *c*
	,,	Kawarassan	3 *c*
	,,	Badas	3 *c*
	,,	Tegowangi	3 *c*
	Berbek	Ngandjoek	vrij
	,,	Baron	vrij
	,,	Koedjonmanis	vrij
	,,	Djati	vrij
	,,	Djoewono	vrij
	,,	Lestarie	3 *a*
	Blitar	Garoem	3 *b*
	,,	Kenongo	3 *c*
	Toeloengagoeng	Modjopanggoeng	3 *a*

BIJLAGE VII.

AFSCHRIFT.

DEPARTEMENT
VAN
BINNENLANDSCH BESTUUR.

Weltevreden, 30 Augustus. 1919.

No. 9844/A.I.

RONDSCHRIJVEN.

1. Het is een algemeen bekend feit, dat bij de inhuur van gronden door niet-Inlanders op den voet van de grondhuurbepalingen de huurders aan de hoofden der betrokken desa's in vele gevallen eene premie uitkeeren, welke gewoonlijk evenredig is aan de oppervlakte van den gehuurden grond.

2. Die premie moet dienen om de desahoofden schadeloos te stellen voor den last en het tijdverlies, die de inhuur der gronden hun veroorzaakt. Had deze betaling geen andere strekking, dan zou daartegen geen bepaald bezwaar bestaan, vooral ook omdat zij past in het rechtsbewustzijn der bevolking. Ook desalieden betalen voor hunne onderlinge grondverhuringen, verpandingen enz. doorgaans eene schatting aan het dorpshoofd.

3. Een gevolg dier premie blijft evenwel, dat daardoor een band wordt gelegd tusschen de onderneming en de desaoverheid; een toestand welke de mogelijkheid opent tot het ontstaan van minder gewenschte verhoudingen.

4. In eene groote desa, waar het bedrag dat een desahoofd bekomt, onevenredig groot is in verhouding tot den gepresteerden arbeid, draagt de premie bovendien meer het karakter van eene ruime gift dan van eene schadeloosstelling. Is een dorpshoofd eenmaal gewend aan het ontvangen van de premie, dan kan de onderneming door het tijdelijk inhouden der betaling of door het verleenen van voorschotten daarop — en dit zijn wel de voornaamste bezwaren tegen het premiestelsel in zijn tegenwoordigen vorm — op hem meer invloed uitoefenen dan gewenscht is.

5. Dergelijke bezwaren vloeien voort uit het feit dat de onderneming eenzijdig het bedrag der bepalingen vaststelt en den datum bepaalt, waarop zij geschieden. Kon dit nadeel worden opgeheven, dan zouden daarmede de tegen het premiestelsel bestaande bedenkingen voor het grootste deel verdwijnen.

Aan
de Hoofden van Gewestelijk Bestuur
op Java en Madoera, uitgezonderd
die der Vorstenlanden,

6. Daar het practisch onmogelijk en zelfs ongewenscht schijnt om het premiestelsel geheel te verbieden komt het mij wel gewenscht voor om na te gaan of dit eenmaal bestaand gebruik niet aan eene beperkende regeling kan worden onderworpen of worden omgezet in eene verplichte bijdrage aan de gemeente als erkenning van de overigens uiteenloopende voordeelen, die de ondernemers van de desa en hare middelen en instellingen genieten.

7. Zulk eene regeling zou kunnen voorschrijven, dat premiebetaling aan desahoofden voortaan alleen veroorloofd zal zijn onder bepaalde voorwaarden.

8. Wellicht zou de regeling zijn te treffen, dat de uitbetaling nog wel door de onderneming rechtstreeks aan de desahoofden geschiedt, doch dat van Bestuurswege daarop toezicht wordt uitgeoefend of dat aan de premies eene wettelijke basis wordt gegeven in den vorm van een getuigengeld.

9. Naar aanleiding van het bovenstaande heb ik de eer UHoogEdelGestrenge beleefd te verzoeken om mij van Uw gevoelen te willen doen blijken nopens de vraag of, en zoo ja, op welke wijze ten deze zou kunnen worden ingegrepen.

De Directeur van Binnenlandsch Bestuur
(w.g.) H. CARPENTIER ALTING.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris der Suiker-Enquête Commissie,
FIEVEZ DE MALINES VAN GINKEL.

BIJLAGE: VIII

AFSCHRIFT.

No. 2581/A.I.

Batavia, 5 Maart 1919.

1. Het geval heeft zich voorgedaan, dat bij het sluiten van meerjarige grondhuurcontracten ten behoeve van eene suikeronderneming eene vooruitbetaling van den huurschat in eens plaats vond, welke weliswaar in strijd was met de bestaande grondhuurbepalingen, doch die toch niet tot nadeel strekte van de belangen der verhuurders, omdat deze daardoor daadwerkelijk werden verlost uit de handen van schuldeischers en pandhouders.

2. Nu kan, vooral in streken, waar de nieuwe Grondhuurordonnantie (Staatsblad 1918 No. 88 en 214) werkt en een minimum grondhuurprijs zal moeten worden betaald, op die wijze den verhuurder het groote voordeel worden gewaarborgd, dat hij bij eene zoodanige transactie niet alleen telkens voor geruimen tijd de volle beschikking krijgt over de opbrengst van zijn eigen, door hem zelf bewerkten grond, maar ook, dat hem, althans later als het voorschot eenmaal zal zijn verrekend, op geregelde tijden eene behoorlijke huursom in handen komt. Bij het verpand zijn van den grond daarentegen mist de bezitter geheel de beschikking daarover of krijgt hij hoogstens het recht zijn grond in deelbouw te blijven bewerken.

3. Ook in andere opzichten brengt het uiteraard voordeelen mede voor den grondbezitter, dat in de plaats van de bestaande, maar al te vaak niet duidelijk omschreven en voor onereuze wijzigingen vatbare overeenkomst, eene vaststaande, duidelijke, door een bevoegden ambtenaar aan beschermende bepalingen getoetste overeenkomst wordt gesteld.

4. Het zijn bovenstaande overwegingen, welke bij mij de vraag hebben doen rijzen of er geen aanleiding bestaat de grondhuurbepalingen in dier voege te wijzigen, dat voortaan transacties als de hier bedoelde niet verboden zullen zijn.

5. Bezwaren tegen eene dergelijke wijziging zouden alleen kunnen bestaan, indien tegenover het boven omschreven tastbare voordeel ernstiger nadeelen zouden zijn te stellen.

6. Dit nu schijnt niet het geval.

7. De kans, dat de grondbezitters er misschien toe zullen overgaan om hun grond weder opnieuw te verpanden, mag geen overwegend bezwaar vormen. Zulks toch zal wel nooit eene reden

Aan
de Hoofden van Gewestelijk Bestuur
op Java en Madoera.

mogen zijn, om na te laten hun de mogelijkheid te openen op de aangegeven wijze in voordeeliger omstandigheden te komen.

8. De moeilijkheid, dat van de bedoelde verandering in de grondhuurbepalingen door minder scrupuleuse ondernemers misbruik zou kunnen worden gemaakt, schijnt voldoende te kunnen worden ondervangen door den met de bekrachtiging der akten belasten ambtenaar voor gevallen als deze eene ruime bevoegdheid te geven om de bekrachtiging te weigeren, zonder dat een wettig bewijs wordt vereischt of een beroep op den rechter zal zijn toegelaten. Het risico, verbonden aan het doen van uitbetalingen, welke niet in alle opzichten den toets der critiek kunnen doorstaan, wordt daardoor zoo groot, dat aan dergelijke voorschotten wel geen geld zal worden gewaagd.

9. Ter voorziening in de bovenbedoelde moeilijkheden zouden in de nieuwe Grondhuurordonnantie (Staatsblad 1918 No. 88 en 214) de volgende aanvullingen kunnen worden aangebracht.

10. In alinea 2 van artikel 8 zou tusschen de woorden: „voor elk jaar of elk oogstjaar" en „zij mag voorts" de volgende zinsnede kunnen worden ingelascht:

„uitzondering hierop is toegelaten, wanneer, ter uitsluitende be-
„oordeeling van den met de bekrachtiging der grondhuur-
„overeenkomsten belasten ambtenaar, de vooruitbetaling in
„haar geheel heeft gediend om den verhuurden grond vrij te
„maken van daarop rustende schulden, waarvan vaststaat,
„dat zij direct noch indirect onder den invloed van of vanwege
„den huurder zijn aangegaan".

11. Ook zou dan in artikel 8 aan lid f. eene eerste alinea zijn toe te voegen van dezelfde strekking als bovenstaande inlassching.

12. Alvorens deze aangelegenheid bij de Regeering voor te brengen zou ik gaarne het oordeel van UHoogEdelGestrenge over de hier bedoelde wijziging der nieuwe Grondhuurordonnantie vernemen.

De legger dezes is door
den Directeur vastgesteld.

De Directeur van Binnenlandsche Bstuur
Bij verhindering
De Secretaris,
(w.g.) SMEETS.
Voor eensluidend afschrift:
De Secretaris der Suiker-Enquête Commissie
FIEVEZ DE MALINES VAN GINKEL.

BIJLAGE: IX

NOTA.

Aan

Den Voorzitter der Suiker-Enquête Commissie

te SOERABAIA.

In mijne nota van October 1920 [1]) is gebleken, dat ik voorloopig niet gekant ben tegen het gebruikelijk voorschottenstelsel voor de Inlandsche maatschappij in haren tegenwoordigen economischen toestand. Doch dat de Commissie het mogelijk maken van het doen van meerdere vooruitbetalingen op de huursom de Regeering zou willen aanbevelen, kan ik er niet mee eens zijn.

De Commissie erkent zelf in haar voorstel, dat zij niet blind is gebleven voor de nadeelen verbonden aan onoordeelkundige verleening van voorschotten op de door haar aangewezen manier en dat de ondernemer in de eerste plaats eigen belang in het oog heeft en dus bedoelt de door hem begeerde gronden gedurende den door hem gewenschten tijd aan zijn bedrijf te verbinden.

Het is de Commissie ook bekend, hoe gevoelig zich de meeste desabewoners nog altijd betoonen, wanneer hen aanbiedingen van contant geld worden gedaan. Uit het door de Commissie uitgebrachte rapport omtrent hier mogelijke toepassing van participatiestelsel is gebleken, hoe men zelfs bang is, dat die gewone desabewoners zich zouden demoraliseeren door den invloed van de door hen ontvangen gelden.

De door de Commissie voorgestelde aanvulling terzake van de Grondhuurordonnantie zou dan juist een wapen zijn ter verkrijging van den grond ten voordeele van de ondernemers, die ondanks de dichtheid van het net van wettelijke bepalingen er toch nog doorheen kunnen glippen, om de meerdere vooruitbetalingen op de huursom te doen, als ze er hun eigen belang bij hebben. Ik betwijfel of de fabrikant belangeloos milddadig daartoe zal overgaan. Algemeen bekend is in de residentie Besoeki het Madoereesche woord „tengngep"; dat is meerdere vooruitbetaling van de huursom, waarvan bij verlijding in den regel niets wordt gerept. Het schijnbaar renteloos voorschot is eigenlijk voldoende uitgezet, want over het algemeen is de daarop volgende huursom minder dan die van het eerste huurjaar. Bovendien is zoo'n verhuurder soms gedwongen een nieuw contract te sluiten, voordat de vorige overeenkomst verloopen is.

1) Deze bevatte opmerkingen over toenmaals aan de leden rondgezonden overzichten van verkregen gegevens.

Ik vrees, dat de stroomannen of de handlangers misbruik zullen maken van die meerdere vooruitbetalingen, om hunne kwade practijken bot te vieren, d.w.z. dat ze met fabrieksgelden zich sawahs zullen aanschaffen ten behoeve van de fabriek. En zulks zal gemakkelijk gebeuren vooral in de streken met individueel grondbezit.

Zelfs bij eerlijkheid van belanghebbenden van beide partijen meen ik het nog niet in het voordeel van den verhuurder. In de jaren, dat zijn grond ter beschikking gesteld wordt aan de fabriek, zal hij niets van de opbrengst van zijne sawah genieten, terwijl de landrente belasting nog door hem zelf wordt betaald. Van tani wordt hij gedegradeerd tot koelie, die nu nog zijn brood kan verdienen bij den ondernemer.

In afzienbaren tijd, wanneer de menschenarbeid hier op Java reeds vervangen wordt door de machine, kan zoo'n ex-boer-arbeider geen werk meer vinden en eene groote werkeloosheid zal het gevolg zijn ten nadeele van de gemeenschap, terwijl verstoring van orde en rust niet zal uitblijven.

Ik vind het grondenpandstelsel dan ook uit den booze. Doch in den daaraan verbonden deelbouw kan de tani zich getroosten en berusten in den nood, terwijl hij bovendien de landrente niet behoeft te betalen, zoolang de grond nog in handen van den pandhouder is.

Naar aanleiding van bovenstaande verzoek ik de Commissie beleefd deze meening aan de Regeering kenbaar te willen maken.

Djember, 28 Februari 1921.
(w.g.) KARTOSOEDIRDJO.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris der Suiker-Enquête Commissie,
FIEVEZ DE MALINES VAN GINKEL.

GEWESTELIJK OVERZICHT VAN DE Rietbranden gedurende de jaren 1913 t/m 1920.

Gewesten.	Aantal rietbranden gedurende de jaren								Verbrand oppervlak gedurende de jaren.							
	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Soerabaia	222	112	70	113	87	128	108	114	432	263	110	166	130	203	200	134
Pasoeroean	576	356	174	219	212	248	208	230	1466	720	399	245	292	418	485	387
Kediri	426	480	382	455	350	510	189	102	761	1016	687	799	701	974	354	145
Besoeki	124	130	62	67	99	70	95	63	181	212	78	106	253	85	122	148
Madioen	30	26	17	24	15	16	25	10	84	78	62	94	49	12	43	6
Banjoemas	162	109	59	32	35	61	22	9	270	288	86	30	12	37	31	4
Kedoe	72	55	65	58	26	57	65	18	213	180	224	172	19	125	228	30
Cheribon	114	138	82	51	56	95	41	69	526	462	128	108	175	459	100	196
Pekalongan	191	227	102	120	92	190	99	77	1031	778	198	245	253	454	248	204
Semarang	183	172	119	85	142	98	62	55	513	750	304	216	357	350	341	238
Totaal	2100	1805	1132	1221	1114	1473	914	747	5477	4747	2276	2181	2241	3117	2152	1493

BIJLAGE XI.

Suiker-Enquête
Commissie
Toendjoengan No. 2.

Soerabaja, den 19en Mei 1920.

AFSCHRIFT.

No. 463/V.
BIJLAGEN: 3.
Onderwerp: **Aandeel der bevolking in de winsten der suikercultuur.**

§ *1. Inleiding.*

In voldoening aan de missive van den Gouvernements-Secretaris van 24 Februari 1920 No. 481/III B wordt eerbiedig het volgende medegedeeld.

Zooals in dat schrijven wordt aangehaald, is door Mr. FOCK in de vergadering der Tweede Kamer van 3 April 1919 het denkbeeld geopperd om de grondverhuurders naast de huur een zeker winstaandeel toe te kennen, met het doel hen hier in het bijzonder voor de suikercultuur te interesseeren, hen anders tegenover de cultuur te doen staan en hunne medewerking te bevorderen bij de bestrijding van de rietbranden en diefstallen.

De Heer FOCK stelt zich, gelijk uit de desbetreffende handelingen der Tweede Kamer eenige regels verderop blijkt, voor, dat dit mogelijk te regelen ware door een imperatief voorschrift op te nemen in de grondhuur-ordonnantie.

Het Kamerlid Jhr. DE MURALT breidde in de vergadering der Tweede Kamer van 19 December 1919 het denkbeeld van den Heer Fock nog uit door den wensch uit te spreken, dat behalve de grondverhuurders ook de koelies en allen die in het suikerbedrijf meewerken, in die winstdeeling zullen worden betrokken.

Aan
Zijne Excellentie
den Gouverneur-Generaal van
Nederlandsch-Indië

te

BUITENZORG.

Waar de Minister van Koloniën DE GRAAFF zich blijkens het verhandelde in de vergadering van 22 December d.a.v. (Indische begrooting voor 1920) tot deze denkbeelden zeer voelt aangetrokken, gaat het dus om de vraag in hoeverre het beginsel der winstparticipatie voor toepassing op het suikerbedrijf op Java vatbaar is, daarbij lettende op de grondverhuurders en voorts op alle categorieën van Inlandsche werknemers, die aan de voortbrenging der suiker op eenige wijze medewerken.

In dit verband zal het daarom in de eerste plaats noodig zijn een onderzoek in te stellen naar het resultaat, bereikt met het stelsel van winstuitkeering op de ondernemingen der Koloniale Bank toegepast volgens de denkbeelden van den toenmaligen Hoofdagent te Soerabaja J. J. BENJAMIN, welke uitkeeringen door genoemden Minister van Koloniën worden beschouwd als proefnemingen in de onderwerpelijke richting genomen.

§ 2. *Het plan* BENJAMIN.

De Heer FOCK noemt in zijne in den aanhef dezes bedoelde rede zijn denkbeeld „niet nieuw." Genoemde Volksvertegenwoordiger gaat dan voort als volgt:

„Ik weet dat het aandeel in de winst voor de grondver-
„huurders reeds sedert 3 jaar wordt toegepast door de Koloniale
„Bank voor hare 7 suikerfabrieken".

Bedoeld worden dus ook, blijkens hetgeen de Minister van Koloniën IDENBURG in de vergadering van 8 April d.a.v. zeide, de maatregelen, door de Koloniale Bank genomen op initiatief van den Heer J. J. BENJAMIN.

Aan dit geheel eenige voorbeeld van toepassing eener winstparticipatie in de suikernijverheid op Java, eene toepassing, welke evenwel blijkens het navolgende hemelsbreed afwijkt van het hierna te bespreken Europeesche stelsel, moge de volgende beschouwing worden gewijd.

Reeds in 1908 zette de Heer BENJAMIN in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië zijne vooruitstrevende denkbeelden aangaande de verhouding tusschen suikerfabrikanten en bevolking uiteen.[1]) Gevoelens van billijkheid brachten er den schrijver toe het denkbeeld aan de

1) „Opmerkingen over de suikercultuur en omtrent hetgeen gedaan kan worden om de Inlandsche bevolking in de Gouvernementslanden van Java, speciaal voor zoover zij den landbouw beoefent, vooruit te brengen". (Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië-April-Mei-aflevering 1908 blz. 285 e.v.).

hand te doen om den Inlandschen medewerker in het suikerbedrijf, meer dan toen het geval was, te doen deelen in de behaalde voordeelen. Er bestond echter volgens schrijver geen voldoende zekerheid, dat de Inlander bij uitkeering van jaarlijksche winstaandeelen het geld behoorlijk zou besteden.

In hoofdstuk II van dat artikel, „Tantièmes der Inlandsche bevolking in de winsten der suikerindustrie", betoogt de Heer BENJAMIN, dat het individu in zijn tegenwoordig stadium van economische ontwikkeling nog niet financiëel te helpen is en het individueel doen deelen in de suikerwinsten van den inlander slechts dienen zou hem te demoraliseeren door hem in verband met zijne economische zwakheid en de groote onveiligheid van geld en goed in de desa, te maken tot een verkwister en luiaard of wel, nog meer dan thans, de speelbal van zijn meerderen in stand, intelligentie, slimheid en durf.

Niettemin achtte de Heer BENJAMIN het een zedelijke plicht der suikercultuur om de Inlandsche gemeenschap krachtiger te maken en dacht hij zich dit door een aandeel in hare jaarlijksche winsten onder toezicht tot op zekere hoogte van den fabrikant in het belang van die gemeenschap te doen strekken.

Die hulp kan dan volgens den Heer BENJAMIN worden verleend al dan niet bij wijze van don gratuit, ter tegemoetkoming aan locale behoeften, ter ontwikkeling der plaatselijke toestanden en tot bestrijding van den Inlandschen woeker.

De desa stond dus in den gedachtengang van den Heer BENJAMIN op den voorgrond, de desa zou het winstaandeel ontvangen en aanwenden ten algemeenen nutte.

Als te nemen maatregelen stelde schrijver zich voor:

Ten eerste: Tot eene zekere grens de desaloemboengs resp. hunne reservefondsen te versterken.

Ten tweede: Als Europeesch lid der afdeelings-landbouwcredietbank tot het grondkapitaal bij te dragen en — ook als niet-lid — de deposito's op langen termijn tot eene minimumrente of renteloos te verstrekken, zoomede bij wijze van don gratuit het reservefonds dier instelling tot eene zekere grens aan te vullen.

Ten derde: De desa's te helpen aan kapitaal voor desabankjes.

Naast eene zekere gedachte van vrijgevigheid uit eigen overvloed, is het eigenbelang hierbij niet uit het oog verloren.

„Ook het eigenbelang der ondernemers" — aldus de Heer BENJAMIN aan het slot van Hoofdstuk II — „brengt trouwens
„het betrachten eener ethische gedragslijn met zich mede ter
„voorkoming, dat de omvang van de moeilijkheden die in stijgen-
„de mate zich doen gevoelen met betrekking tot de inhuur van

„grond en tot tegengang van rietbranden niet grooter wordt. Hoe „hooger de suikerindustrie op ethisch terrein staat, des te sterker „zal zij zijn tegenover uitbreiding der evenbedoelde misstanden".

Uit het volgende zal blijken dat aan de gedachte maatregelen geen uitvoering is gegeven; wel echter steeds aan het beginsel is vastgehouden van de desa tot deelgenoot der behaalde voordeelen te maken.

Eene nadere uitwerking van zijne denkbeelden geeft de Heer BENJAMIN in zijne Memorie dd. 20 Mei 1911 betreffende het aandeel in de overwinst ten behoeve der desa's in welker grondgebied de ondernemingen der Koloniale Bank gronden inhuren. Deze Memorie bevat in hoofdzaak het volgende:

Uit de z.g. overwinst zou door de ondernemingen Bandjaratma, Seloredjo en Kanigoro worden uitgekeerd resp. 12½%, 10% en 10%, in te gaan bij eerstgenoemde fabriek over campagne 1913, bij beide laatstgenoemde ondernemingen over 1911.

Als principe werd aangenomen, dat die bedragen zouden verdeeld worden onder de in het bedrijfsareaal der betrokken onderneming gelegen desa's, welke aan deze gronden pleegden te verhuren, te verdeelen naar evenredigheid van de in elk dier desa's gewoonlijk door de betreffende onderneming in gebruik te nemen uitgestrektheden, ook al werd er in een bepaald jaar daar geen riet geplant.

Deze gelden zouden dienen voor desabruggen, -dammen, -wegen, afwaterings- en andere desa-irrigatiewerken, dekstieren, loemboengs, desabankjes, pasars, desascholen, artesische putten, ziekenverpleging, premies aan Inlanders (individueel ter bevordering van land- en tuinbouw en veeteelt) enz.

Om in slechte jaren deze maatregelen te kunnen doorzetten zou in gunstige jaren een reservefonds worden gecreëerd, ook dienende voor grootere werken van algemeen nut.

Overleg met het Binnenlandsch Bestuur dat de gelden zou beheeren werd uitdrukkelijk voorgeschreven.

Tot zoover de Memorie van den Heer BENJAMIN, welk stuk in afschrift als bijlage I dezes is opgenomen.

De maatregelen in het belang van het credietwezen, oorspronkelijk de eenige waaraan de Heer BENJAMIN dacht, bleven dus gedeeltelijk (de sub 1 en 3 hierboven genoemd) op het programma staan, doch daarnaast werd eene rijke verscheidenheid van onderwerpen aangegeven, alle liggende op het terrein der dorpsgemeenschap, ten aanzien waarvan versterking en opheffing dier gemeenschap het parool zou zijn. De desa was en bleef het doel waarnaar het streven zich richtte, het object ten gunste waarvan de gevoelens van billijkheid jegens den Inlandschen landbouwer tot uiting zouden komen.

Gelijk de winstparticipatie door den Heer BENJAMIN is gedacht, wijkt zij dus in twee voorname opzichten belangrijk af van den oorspronkelijken vorm waarin het stelsel veelal in Europa is toegepast.

1e. Door zijn collectief karakter, waarbij het winstaandeel niet aan individuen, doch aan de gemeenschap in casu de dorpsgemeenschap ten goede komt en wel in den vorm van werken van openbaar nut, omdat de Heer BENJAMIN het individu uit een economisch oogpunt niet rijp achtte voor het ontvangen van een winstaandeel.

2e. Door zijn karakter van permanente uitkeering, niet rechtstreeks verband houdend met de winst van elk jaar.

Gelijk de Heer BENJAMIN sub 7 van zijne Memorie uiteenzet is dit laatste een gevolg van de overweging dat eene continuïteit in de tot stand brenging dier gemeenschapswerken gewenscht, en dus eene reserveering van fondsen uit goede jaren noodig is.

Erkend moet worden dat deze twee aanpassingen aan de tropische omstandigheden geboden waren doch tevens, dat de hoofdkenmerken van het Europeesche stelsel daarmede bijna geheel worden uitgeschakeld, nl. het interesseeren van den medeproducent bij den uitslag van het bedrijf, en zulks als arbeidsvoorwaarde waarbij de werknemer een recht op een bepaald aangewezen, hem toekomend winstaandeel kan doen gelden.

Het plan BENJAMIN kan slechts beschouwd worden als een vorm van hulpverleening, van eene eenzijdige wilsuiting van den werkgever.

§ 3. *Uitslag der gedane proefnemingen.*

Inderdaad mag het plan BENJAMIN opgevat worden als eene proefneming voor eventueele invoering van eene participatie, en met deze opvatting voor oogen is het onderzoek dezerzijds naar de resultaten dan ook gehouden. Het doel, waarnaar door de genoemde Kamerleden gestreefd wordt kan immers zonder bezwaar zoo ruim mogelijk worden opgevat. Participatie is dan letterlijk te begrijpen als eene deelneming op welke wijze ook aan de behaalde voordeelen, ook dus in den zin waarin de Heer BENJAMIN zich dit deelhebberschap dacht.

Gedurende de maand Maart 1920 zijn in overleg met het Hoofdagentschap te Soerabaia de betrokken suikerondernemingen der Koloniale Bank bezocht en is ten aanzien van de uitvoering van de hierboven geschetste denkbeelden van den Heer BENJAMIN het volgende gebleken.

Hierbij moet al dadelijk worden opgemerkt, dat alleen op de onderneming Seloredjo in 1912 en 1913 eene verdeeling van het

beschikbaar bedrag over de desa's naar evenredigheid van de in gebruik genomen gronden dus letterlijk volgens het plan BENJAMIN heeft plaats gehad. Met die verdeeling van gelden is niets bereikt. De betrokken administrateur zegt hierover in een verslag aan het Hoofdagentschap:

„Worden de gelden verdeeld, zooveel mogelijk naar ver-„houding der gewoonlijk verhuurde gronden, dan kan het niet „anders of het aandeel van elke desa is zoo klein, dat hieruit „moeilijk iets degelijks tot stand is te brengen.

„Dit demonstreerde zich duidelijk in de verdeeling van het „desafonds 1912, toen een bedrag van f 10.000.— [1]) te verdeelen „viel onder 70 desa's, waarbij de uitgekeerde bedragen varieerden „van f 24.20 tot f 638.71 per desa. Als we dan weten, dat het be-„drag van f 638.71 ten goede kwam aan eene desa met veel „pedoekoeans, dan is het wel duidelijk, dat van degelijk gebruik „der gelden geen sprake kan zijn. Ook van desafonds 1913 voor „de Soerabaia desa's groot f 11000.—[2]) en verdeeld over 72 desa's „met bedragen varieerend van f 7.86 tot 449.44 is daarom niets „blijvends tot stand gebracht".

Oorspronkelijk werden de winstaandeelen afgedragen aan den betrokken Assistent-Resident, die dan in overleg met de onder hem staande Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren voor die gelden eene bestemming zocht. Deze regeling heeft in de praktijk niet voldaan. In den ijver om de fondsen zoo vlug mogelijk te besteden werden ook minder noodige doeleinden daarvoor uitgekozen, en zoo kon het voorkomen dat belangrijke bedragen werden uitbetaald aan desahoofden die dat geld niet behoorlijk konden beheeren, zoodat die werken slecht of in het geheel niet werden uitgevoerd.

Het geld bleek dan later besteed te zijn aan improductieve doeleinden. Irrigatiewerken waarvoor ± f 10.000.— was bestemd bleken niet verbeterd te zijn, en het geld verdwenen. Verder hadden sommige desa's totaal voor bijna f 2000.— benoodigdheden voor desafeesten, zooals lampen, serviezen e.d. aangeschaft, welke artikelen spoedig niet meer terug te vinden waren.

Ook was de administratie der gelden onpraktisch ingericht; zoo moesten de desahoofden elke maand nihilstaten indienen, hetgeen eene onnoodige vermeerdering van schrijfwerk veroorzaakte, ook op de kantoren der Inlandsche en Europeesche ambtenaren, en er niet toe medewerkte deze poging populair te maken.

De Administrateur gaat dan voort:

„Men zag dan ook wel in dat bij het versnipperen der gel-„den over zoovele desa's van iets blijvends geen sprake kon zijn

1) ten rechte f 10.500,—
2) ten rechte f 11.580,—

„en had men tusschen twee wegen te kiezen: òf men hield zich „aan de „memo" (het plan van BENJAMIN) wat betreft de gelijkma „tige verdeeling in evenredigheid van het aantal bouws, doch dan „zouden de gelden vrijwel ongecontroleerd „verwerkt" worden „zonder definitief nut, òf men zou overgaan tot het stichten van wer-„ken van algemeen belang, waarbij echter van evenredige verdee-„ling geen sprake meer kon zijn. Deze laatste weg werd gekozen".

Na 1913 heeft de uitvoering van het plan BENJAMIN op Seloredjo dus tot grondslag gekregen een fonds, waarin de bijdrage uit de overwinst wordt gestort. Op de andere ondernemingen der Koloniale Bank, waar het plan BENJAMIN, in verband met de minder goede winstjaren eerst later kon worden uitgevoerd, is men dus dadelijk bij de beschikbaarstelling der gelden met dit fondssysteem begonnen en heeft dus nimmer eene verdeeling plaats gehad gelijk in 1912 en 1913 op Seloredjo. De ondervinding op Seloredjo daarmede opgedaan was hiervan de reden.

Het blijkt dus, dat reeds onmiddellijk bij toepassing der denkbeelden van den vooruitstrevenden Hoofdagent het principe van uitkeering aan de desa, op grond van de ervaringen der praktijk, is moeten worden verlaten.

De eerste maatregel der uitvoering van het plan BENJAMIN is dus eene mislukking geweest.

Uit hetgeen hierboven is medegedeeld over de besteding der fondsen door de desahoofden, blijkt wel hoezeer het standpunt, waarop de desahuishouding thans nog staat, hieraan schuldig is. Slechts verbetering van die huishouding, waaraan de desaraden t.z.t. veel zullen kunnen bijdragen, kan het slagen van zulk een maatregel in de toekomst verzekeren.

Thans mogen de op grond van het gewijzigde systeem genomen verdere maatregelen eene bespreking vinden.

Het hierboven bedoelde fonds wordt op Seloredjo en Kanigoro „desafonds", op Gending en Maron „bevolkingsfonds" en op Tjandisewoe, Bandjaratma en Medarie „fonds voor bevolkingsbelangen" gehecten.

Voor de onderneming Wonosarie, welke de Koloniale Bank geheel in eigendom toebehoort, en niet tot hare meest winstgevende gerekend kan worden, is tot dusver geen bepaald bedrag afgezonderd, evenmin voor de onderneming Manishardjo, welke in het bezit is van den Zelfbestuurder van Soerakarta en door de Koloniale Bank geëxploiteerd wordt.

De mogelijkheid dat ook hier maatregelen van algemeen belang zullen worden genomen is evenwel volstrekt niet uitgesloten.

Ter tegemoetkoming aan de hierboven geschetste bezwaren, bij de besteding der gelden ondervonden, werd in begin 1916, in

overleg met den toenmaligen Directeur van Binnenlandsch Bestuur en de betrokken Residenten bepaald, dat de winstaandeelen in kas zouden blijven bij de betrokken ondernemingen en de administrateur voor uitvoering en toezicht daarop zou zorg dragen. Zoodra telkens van uit Nederland bekend is geworden hoe groot de uitkeering per onderneming zal zijn, worden de betrokken Hoofden van Gewestelijk en Plaatselijk Bestuur in de gelegenheid gesteld voorstellen te doen voor de besteding dier gelden.

Sedert 1916 berust dus het beheer dier fondsen en de uitvoering der maatregelen in handen van den Administrateur der betrokken onderneming. Deze pleegt echter voortdurend overleg over de te nemen maatregelen met het Europeesch en Inlandsch Bestuur. Ook adviseert hierin sedert eenigen tijd op elke onderneming eene gemengde commissie, voornamelijk bestaande uit Inlandsche geëmployeerden.

De verdere uit het fonds BENJAMIN bekostigde maatregelen kunnen worden samengevat in het volgend overzicht [1]).

Het maken en onderhouden van desawerken (wegen, bruggen, dammen en irrigatiewerken) op bijna alle ondernemingen.

Hiermede is ongetwijfeld, in overleg met het Europeesch en Inlandsch Bestuur, veel nuttigs tot stand gebracht. Niet te ontkennen valt echter de juistheid van eene door den Administrateur van Seloredjo in diens rapport aan het Hoofdagentschap gemaakte opmerking, welke voor alle ondernemingen geldt en luidt: „Al komt dit werk (de verbetering van desawegen en -brug-„gen) zeker den algemeenen toestand van de geheele streek ten „goede, de fabriek zelf profiteert in hooge mate van deze ver-„betering van wegen en bruggen. Er is dus geen sprake van dat de „gelden uitsluitend besteed worden ten nutte van de bevolking, „terwijl bij den aanleg van wegen en bruggen de schijn niet te „ontloopen is, dat hierbij ook egoïstische bedoelingen voorgezeten „hebben".

Dat het besef van fabriekshulp bij de bevolking ten aanzien van dezen maatregel niet blijkt te zijn gewekt, is derhalve grootendeels aan den aard van den maatregel toe te schrijven. Beschouwd echter in het licht van de grondgedachte van ons onderwerp, nl. van eene door de rechtvaardigheid geboden bemoeienis met het algemeen welzijn der betrokken streek, zoo kan deze maatregel zeker geslaagd heeten.

1) Een staat van alle uit de overwinst op de verschillende ondernemingen der Koloniale Bank gedane uitgaven ten laste dezer fondsen wordt hierbij als bijlage II overgelegd.

Distributie tegen verminderde prijzen van rijst en suiker heeft op Maron en Gending plaats met behulp van het bevolkingsfonds. Het verschil tusschen in- en verkoopsprijs wordt nl. op dit fonds afgeschreven. Ook hier kan worden opgemerkt dat het algemeen belang door den getroffen maatregel is gediend.

Het veefonds te Seloredjo.

In het begin van 1914 werd door de Koloniale Bank in overleg met den Resident van Soerabaia besloten het desafonds hoofdzakelijk aan te wenden voor veeverbetering. In dit gedeelte der residentie Soerabaia werd, gelet op het feit, dat de veehouders er talrijk zijn, en een goede veestapel een levensfactor voor de streek is, dit doel wel als het meest urgente beschouwd. Eene commissie van beheer werd gevormd, waarin behalve de administrateur van Seloredjo en de Plaatselijke Bestuursambtenaren, ook de Gouvernements veearts zitting nam.

Dit fonds heeft dus reeds eene ietwat langere geschiedenis achter den rug, door den administrateur genoemd: „Van het begin tot heden één lijdensperiode".

Bij het beoordeelen van deze geschiedenis moet echter niet worden vergeten, dat zij eigenlijk moet worden opgevat als eene voorbereiding, welke thans voltooid is, en bestaan heeft in een zoeken naar de goede, plaatselijk meest gewenschte soort van vee. Door de wisselende inzichten der opeenvolgende veeartsen is gedurende de eerste jaren te weinig en ook minder geschikt (Balineesch en $^3/_4$ Bengaleesch) vee voor de dekking aangeschaft. Thans zijn er 90 volbloed Bengaleesche stieren ter dekking gestationneerd, zoodat de Inlander, die zijne koe wil laten dekken, een goeden stier steeds in zijne onmiddellijke omgeving vindt, en kan eerst van nu af aan beoordeeld worden hoe de maatregel werken zal. Dat het resultaat tot dusver miniem was, moet dus voorshands hoofdzakelijk aan de uitvoering, niet aan het systeem zelf worden geweten. Tot ultimo Februari 1920 was ruim een kwart ton aan veeverbetering uitgegeven.

De bezwaren, die de bevolking in den loop dezer jaren bleek te hebben tegen de verschillende achtereenvolgende regelingen, zooals die bezwaren ter sprake kwamen in de bijeenkomsten der betrokken commissie van beheer van het fonds, zijn grootendeels een gevolg van het hierboven geschetste zoeken en tasten naar de juiste wijze van besteding van het fonds. Zij betreffen meestal de methode van fokken, de regeling van het onderhoud der stieren, de raseigenschappen dier stieren en hunne nakomelingen enz. Deze bezwaren leidden vaak, blijkens die notulen, zelfs tot ontstemming bij de betrokken bevolking. Deze zijn daarom, evenals die regelingen zelve, van plaatselijken en tijdelijken

aard en er moet daarom niet te groote beteekenis aan worden gehecht.

Wel van belang is echter, dat de verzorging der in de desa's geplaatste fokstieren, aan welke verzorging zeer geringe kosten zijn verbonden (± 7 cent per hoofd en per jaar) dermate de ontevredenheid der bevolking opwekte, dat zij meermalen de stieren terug wilde aanbieden en wel op grond van het feit, dat op advies van den toenmaligen Resident van Soerabaia die verzorging (ons inziens terecht) aan de betrokken desa's was opgedragen.

Het is wel teekenend voor de wijze, waarop deze bemoeienis met de veeverbetering door de bevolking wordt opgevat, dat zij zoo geringe bijdragen niet wenscht te leveren.

Inderdaad zijn de voor de bevolking zichtbare resultaten tot nu toe, gelijk gezegd, zeer gering gebleven. Tot ultimo 1917 waren er nog slechts 22 stuks stieren, en nog wel van niet zeer door de bevolking gewaardeerd ras, gestationneerd. De afstammelingen van deze vaders zijn dan ook weinig talrijk en van twijfelachtige soort.

De Koloniale Bank is daarom besloten de verzorgingskosten voorloopig op zich te nemen, echter niet langer dan tot 1922. Blijkt dan, niettegenstaande de aanwezigheid van voldoende en geschikt fokvee, en van behoorlijke afstammelingen hiervan, de bevolking de maatregelen nog steeds te beschouwen als een haar van boven af opgelegden zachten dwang, zoodat zij dan ook niet tot het op eigen kosten onderhouden van de fokstieren wil overgaan, dan zal met veeverbetering in deze streek ten eenenmale worden opgehouden.

Ten aanzien van deze proefneming kan dus eerst thans een voorloopig oordeel worden uitgesproken.

In verband met de geringe medewerking welke van den Inlandschen veebezitter vooralsnog is te verwachten, zal voor het welslagen der pogingen belangstelling, vooral van de zijde der Inlandsche Bestuursambtenaren, waaraan het nog wel eens ontbrak, niet dan bevorderlijk kunnen zijn, ja zelfs een eisch moeten worden genoemd.

Het bouwfonds Randoegoenting-Tjandisewoe.

Dit fonds is sedert 1918 o.a. in overleg en met medewerking van den Resident van Soerakarta opgericht.

Als bijlage III wordt hierbij overgelegd een afschrift van het betrokken reglement.

De Administrateur dezer onderneming deelt omtrent de werking van het fonds het volgende mede:

„De woningverbetering in verband met het opgerichte „bouwfonds vordert niet naar wensch en zouden de resultaten „belangrijk gunstiger zijn, indien de aanvoer van dakpannen „niet ontoereikend was. In den loop van 1919 werden 240 wo„ningen afgebroken, wederom opgebouwd en van dakpannen „voorzien. Daar de regeling feitelijk geheel bij het Binnenlandsch „Bestuur berust, is de onderneming niet vrij, om die maatrege„len te nemen, die, in verband met vlotter werken, noodig zijn. „De aflossing van $^3/_5$ der gelden, welke de eigenaren ontvingen „voor aankoop van materialen, terwijl $^2/_5$ daarvan door het bouw„fonds wordt betaald, geschiedt maandelijks via Binnenlandsch „Bestuur en wel met f 0.50 tot f 1.— per hoofd. Deze aflossing „vastgesteld door den Assisitent-Resident van Klaten is m.i. „ontoereikend en zal het zoodoende van 6 tot 8 jaren duren, „voordat genoemde $^3/_5$ deel van den kostprijs weder door de eige„naars aan het bouwfonds gerestitueerd is. Theoretisch zouden „met de gestorte f 25.000.— totaal 1500 woningen verbeterd „kunnen worden. Door te langzame restitutie zal in de praktijk „dit aantal niet binnen bekwamen tijd bereikt kunnen worden. „Opnieuw zal de onderneming daarom over 2 jaren een bedrag „beschikbaar moeten stellen, wil het practisch nut zich doen ge„voelen over al de desa's van Tjandisewoe".

Inderdaad blijken bezwaren bij de uitvoering ondervonden de oorzaak te zijn, dat het fonds niet zoo werkt als gewenscht is, hoewel elke verbeterde woning, na bij plaatselijk onderzoek bleek, eene werkelijke verbetering mag heeten. De bevolking gaat vrijwillig over tot de verbetering der woningen op de voorwaarden, zooals die door het bouwfonds worden aangeboden. Ook hier wordt voortdurend met het Binnenlandsch Bestuur (Europeesch en Inlandsch) overleg gepleegd.

Sedert 1 Januari j.l. berust de leiding weer in handen van den ondernemer en heeft deze daardoor meerdere vrijheid van handelen. De onvoldoende aanvoer van bouwmaterialen is echter nog altijd de groote hinderpaal. Hier is ongetwijfeld, zij het dus voorloopig ten gevolge der omstandigheden, op kleine schaal veel goeds tot stand gebracht en is van flinke uitbreiding veel te verwachten. Het tweeledig doel: bestrijding van het Vorstenlandsche euvel der huisbranden en bevordering van hygiëne in het algemeen, zal dan beter dan tot dusverre worden bereikt.

Zieken- en armenzorg te Medarie en Tjandisewoe.

De gestie in dezen van de Koloniale Bank beperkt zich tot het subsidieeren van een zendingshospitaal op elk der beide genoemde ondernemingen.

Ter schetsing van den omvang van deze ziekenzorg diene, dat deze hospitalen 60 à 70 bedden bevatten en de exploitatiekosten f 4000.— à f 5000.— bedragen.

Deze kosten stijgen geleidelijk en zullen over 1920 denkelijk ± f 7000.— bedragen.

Deze inrichtingen worden van Regeeringswege gesubsidieerd.

De geneesheer van het Petronella-hospitaal te Djokjakarta bezoekt deze inrichtingen geregeld, terwijl het dagelijksch toezicht aan geschoolde verplegers is opgedragen.

Genoemd zendingshospitaal heeft de superintendentie over deze ziekeninrichtingen en beschouwt die als hare filialen. Voor Christelijke Godsdienstoefeningen op Zon- en feestdagen wordt dan ook van uit Djokja gezorgd; de verplegers worden van daaruit gezonden.

Op beide ondernemingen is de wenschelijkheid gebleken van zieken- en armenzorg zooveel mogelijk te scheiden. Het verschijnsel doet zich n.l. voor, dat vooral in de eerste maanden van het jaar, wanneer er niets te oogsten en op de onderneming weinig te verdienen valt, behoeftige zwervers die geen eigenlijke zieken zijn, zich in grooten getale aanmelden, met het oogmerk voedsel, geen geneeskundige hulp dus, te erlangen. Deze categorie van verpleegden brengt het hospitaal in de betere lagen der Inlandsche samenleving in den reuk van minderwaardigheid, van armhuis, en zulks belet het populair worden van de eigenlijke ziekeninrichting.

Het doel is thans door oprichting van afzonderlijke armhuizen of bedelaarskoloniën aan dit bezwaar tegemoet te komen, waarna dan door oordeelkundige splitsing van patiënten de armen door verzorging en werkverschaffing, en de zieken middels geneeskundige behandeling zullen worden geholpen.

Van deze hospitalen kan evenzeer worden geconstateerd, dat zij nuttig werken en met de geschetste verbetering zeker in eene behoefte voor de streek zullen voorzien. Natuurlijk moet hier, gelijk overal in de Inlandsche samenleving, de strijd met den doekoen worden gevoerd, en zal vooral kraamhulp van deskundige zijde vooralsnog slechts begeerd worden wanneer het reeds te laat is. Het confessioneele karakter dezer hospitalen heeft volgens den vorigen administrateur der fabriek Medarie daar wel eens afbreuk gedaan aan het bezoek, doch dezerzijds is daarvan niet gebleken, de inrichting was goed bezet. Van tact moet hier zoonoodig verbetering worden verwacht.

Schadevergoeding aan Inlandsche landbouwers op de onderneming Randoegoenting bij rampen van hoogerhand.

De eigenlijke reden van deze instelling was het gevaar van zandbandjirs der rivier Konklangan, waardoor de bouwvelden

der bevolking voortdurend bedreigd werden. De onderneming heeft bedoelde rivier daarop ingedijkt, teneinde de aangrenzende bouwvelden afdoend tegen die zandbandjirs te beschermen, zoodat de schadevergoedingen in de laatste jaren uitbetaald aanmerkelijk minder zijn dan vroeger noodig was.

Eene poging tot verbetering van den veestapel in het ressort van de fabriek Randoegoenting gedaan is geheel en al mislukt en opgegeven. De bevolking dezer streek stelt hierin niet het minste belang.

Individueele uitkeering van een bepaald bedrag per bouw verhuurden grond aan de bezitters der bouwvelden waarover, door de suikerfabrieken Gending en Maron voor de cultuur is beschikt.

Te Gending is, te beginnen met October 1919 aan de grondverhuurders voor oogstjaar 1918 een bedrag van f 5.— per bouw uitgekeerd. In Maart van 1920 hadden zoodanige uitkeeringen over oogst 1919 plaats, en zullen die eind 1920 over den oogst van dit jaar gedaan worden. De Maart-uitkeering bedroeg f 10.—.

Ook op Maron hebben die uitkeeringen plaats.

Het behoeft geen betoog, dat deze bedragen blijde zijn aanvaard, terwijl de betrokken administrateur beweert, dat het verband tusschen het genoten bedrag en de resultaten van het oogstjaar, waarop de gemaakte winst betrekking heeft door de belanghebbenden goed wordt begrepen. De met de bevolking gehouden bespreking hierover bevestigde evenwel deze zienswijze niet. De meerderheid bleek, desgevraagd, de voorkeur te geven aan eene periodieke vaste uitkeering instede van eene uitkeering, welke met de grootte van de behaalde winst op- doch ook neergaat. In het algemeen werd zelfs niet beseft, dat de fabriek, die in de oogen der eenvoudige desalieden als onmetelijk rijk wordt beschouwd, als beschikkende te allen tijde over contanten, ook wel verlies kon lijden. Daardoor wordt de bedoelde uitkeering naar dezerzijdschen indruk meer opgevat als de hier en daar gebruikelijke premie of toeslag op grondhuur, welke premie of toeslag, gelijk bekend, uit gansch andere overwegingen pleegt te worden toegekend dan op den voet van aandeel in de winst.

Hiermede kan ons overzicht van de proefnemingen der Koloniale Bank op hare ondernemingen worden afgesloten.

Gelijk uit het behandelde blijkt is het denkbeeld van den Heer Fock nl. van toekenning, naast de huur, van een zeker winstaandeel aan de bevolking, van wie de gronden voor de suikercultuur worden gehuurd (met uitzondering van zeer

recente uitkeeringen te Gending) niet toegepast, en zijn evenmin aan andere categorieën van medeproducenten als zoodanig uitkeeringen gedaan.

Ten aanzien van den uitslag der proefnemingen kan worden besloten, dat, voorzoover van mislukkingen moet worden gesproken, zooals tot nu toe met betrekking tot de veeverbetering op Seloredjo, inderdaad de wijze van toepassing de schuld draagt. Daartegenover kan worden gewezen op beter geslaagde maatregelen.

Nimmer mag echter uit het oog worden verloren, dat ook de best bedoelde maatregelen moeten stranden door miskenning van de mentaliteit der belanghebbenden. Voorzichtigheid en beleid zijn hier geboden, wil niet verspillen van gelden het eenige zijn dat bereikt wordt.

Het *stelsel*, zooals dat belichaamd is in de denkbeelden van den heer BENJAMIN, zij het dan eenigszins gewijzigd, gelijk wij zagen, met behoud echter van het principe van uitkeeringen per onderneming ten bate van de geheele streek, dit stelsel is naar dz. bevinding niet dan goed te keuren als leidende in de gewenschte richting van deelneming van de bevolking in de voordeelen met hare hulp behaald.

De *uitvoering*, de organisatie en leiding lieten vaak te wenschen over, zij het dan, dat de beste bedoelingen voorzaten en gelijk bij alle proefnemingen het geval is, naar den juisten weg moest worden gezocht.

§ 4. Bij het dz. gehouden onderzoek is mede de aandacht geschonken aan talrijke door de Koloniale Bank getroffen maatregelen, welke ten doel hebben de arbeids- en woningtoestanden op hare ondernemingen te verbeteren en zoodoende eene algemeene economische opheffing te bereiken. Deze maatregelen verdienen vermelding. Zij betreffen in hoofdzaak arbeids-voorwaarden (loonen, duurtetoeslagen, gratificaties, pensioenregeling op Medarie, werktijden), huisvesting van enkele categorieën van vast personeel[1]), scholen, hetzij zelf gebouwd, hetzij gesubsidieerd, geneeskundige hulp, veeverbetering (op Gending en Maron), pasars en landbouwcursussen en -proefvelden (Maron), rijst- en zelfs kleedingverstrekking, terwijl b.v. op Seloredjo dit jaar proeven zullen worden genomen met het overlaten van de eigenlijke rietcultuur aan de bevolking al of niet onder leiding van het Europeesch aanplantpersoneel, van welke proefnemingen opvoedende kracht kan uitgaan. Bovendien zijn de voor grondhuur betaalde bedragen, gelet op de verschillende plaatselijke

1) Op alle ondernemingen zijn goede woningen gebouwd voor toekangs en betere woningen voor het meer intellectueele deel van het Inlandsch personeel. Met dezen woningbouw wordt nog steeds voortgegaan.

toestanden, voldoende te noemen, en valt te dezen aanzien met lof melding te maken van de liberaliteit, gelegen in de (ongevraagde) toekenning van een bijslag op de periodieke betalingen bij loopende langjarige contracten, welke zijn gesloten in een tijd van lageren levensstandaard, teneinde de grondbezitters zoodoende schadeloos te stellen voor het gemis aan het meerdere dat zij tengevolge van de algemeene prijsstijging thans voor hunne producten hadden kunnen bedingen. Bovendien vindt men thans op elke onderneming eene erkende, gemengde vertegenwoordiging van werknemers, onder den naam van grievencommissie, fabrieksraad, prapat, enz., met welke de verschillende wenschen en verlangens worden besproken.

De meeste van de geschetste maatregelen zijn echter tegenwoordig ook op ondernemingen aan andere directies toebehoorend, op een of andere wijze getroffen. Daar zij door de Koloniale Bank worden bekostigd uit de z.g. gewone exploitatierekening, geheel gescheiden van de uitkeering van het overwinstaandeel, kunnen zij hier verder buiten beschouwing blijven.

Alleen op grond van de overweging dat zij overeenkomst vertoonen met de uit het fonds-BENJAMIN bekostigde maatregelen, kan nog als dz. bevinding worden medegedeeld, dat de zichtbare resultaten gering moeten worden genoemd. Lotsverbetering en grondhuurverhooging worden door de belanghebbenden meer als het voldoen aan een eisch des tijds dan als een motief van waardeering voor wat de ondernemer doet, opgevat.

De tegenwoordige [1]) Hoofdagent, de Heer LABOHM, zegt hierover ongeveer het volgende:

„Op de vraag of en zoo ja, welken invloed onze handelingen „op de bevolking hebben gehad, moet ik tot mijne spijt het ant„woord schuldig blijven. Eenige waardeering heb ik niet kunnen „constateeren, waarmede ik echter geenszins wil zeggen, dat die „niet zou bestaan. Wellicht dat van waardeering eenig blijk ont„vangen wordt, indien het steeds hangende en dreigende conflict „tusschen de arbeiders en de werkgevers bij de suikerindustrie „zich verscherpt, doch illusies maak ik mij daaromtrent niet, om„dat tot dusver nog steeds gebleken, is dat de overgroote meerder„heid van arbeiders geen conflict wenscht, doch slechts medegaat „uit vrees voor eene kleine minderheid, die deze conflicten pro„voceert. Een en ander zal de Koloniale Bank echter niet weer„houden om voort te gaan op den weg, dien zij tot nu toe gegaan is".

Enkele der genomen maatregelen kwamen niet tot hun recht. Zoo voldoet de o. a. op Medarie tijdens de campagne ingevoerde achturige arbeidsdag niet, daar de nachtploeg dan

1) 1920.

niet uitkomt. De arbeiders geven de voorkeur aan 16 uur doorwerken, waarna zij ook langeren tijd rust nemen. Het 's nachts van en naar het werk gaan geeft aan velen bezwaren met het oog op de onveiligheid buiten. Van de verbeterde woningen wordt hier en daar (Medarie b.v.) slechts door een deel der belanghebbenden gebruik gemaakt, daar deze, in de kampong wonende, zich beter aan toezicht (op dobbelen, onzindelijke bewoning, bijtimmeren van bamboeconstructies, enz.) kunnen onttrekken. De door Kanigoro gebouwde scholen mislukten door slecht schoolbezoek en slecht personeel, ofschoon geen moeite werd gespaard om de proef te doen slagen. De veeverbetering op Maron en Gending mislukte geheel. De in de desa gestationneerde stieren verkommerden door slechte verzorging. Thans wordt gepoogd dit te verhelpen door de dieren niet meer aan de desa als zoodanig doch, wat in deze individueele streek meer aangewezen schijnt, aan bijzondere personen in de desa ter verzorging toe te vertrouwen. De resultaten van dezen maatregel moeten nog worden afgewacht.

Zeker mag van de gestie der Koloniale Bank — en dit lichaam staat, gelijk gezegd, hierin niet alleen — worden getuigd, om met Mr. Fock (verg. van 3 April 1919) te spreken, dat uit dit onderzoek gebleken is „dat ook wat te waardeeren valt in de „wijze, waarop de suikerplanters hunne bevolking behandelen".

§ 5. Het stelsel van participatie en de daarmede in Europa opgedane ervaringen.

Vat men het denkbeeld van den heer Fock op in dien zin, dat gewenscht wordt eene toepassing in het leven te roepen van het stelsel van participatie, daarbij dit woord in economisch-technischen zin opgevat, dan komt men tot het volgende:

Gelijk de Minister van Koloniën in de vergadering der 2e Kamer van 22 December 1919 opmerkte, zal dat beginsel (nl. van winstparticipatie met de Inlandsche bevolking) „*indien practisch uitvoerbaar*" een geheel ander karakter aan het bedrijf kunnen geven. „Met recht toch" — aldus genoemde bewindsman t.z.p. — „mag het suikerbedrijf zooals het op Java jaarlijks „op de bouwgronden der bevolking wordt gedreven in zekeren „zin een gemeenschappelijk bedrijf tusschen fabrikant en be„volking worden genoemd".

Alvorens na te gaan in hoeverre toekenning van een winstaandeel aan het deel der Inlandsche bevolking, bij het suikerbedrijf betrokken, wenschelijk dan wel mogelijk is, komt het gewenscht voor eerst een blik te werpen op de resultaten, met het winstparticipatiestelsel in Europa behaald.

Mag men de schrijvers gelooven, dan heeft het stelsel niet dan matig aan de verwachtingen beantwoord en is het aantal voorstanders in de laatste jaren niet toenemende, ook niet onder de leiders der arbeidsbeweging. Sommigen hunner zien in het geheele stelsel niets anders dan een middel van den patroon om zijne winst te vergrooten door de arbeiders tot de uiterste krachtsinspanning te dwingen. Prof. J. J. Aengenent zegt in zijn „Leerboek der Sociologie" (uitg. 1918 § 79): „De hooge verwachtingen die men van dit stelsel heeft gekoesterd, als zou het vervormend op de maatschappelijke verhoudingen werken zijn zeer teleurgesteld". Prof. Mr. Diepenhorst gaat zoover in zijne Economische Voorlezingen dl. II de uitspraak te doen, dat de participatie als bevredigingsmiddel voor de arbeiders volkomen is mislukt. Een sprekend feit is verder, dat geen enkele vakvereeniging op dit oogenblik in Nederland het stelsel als zoodanig op haar program heeft geplaatst. De arbeidersbeweging is van oordeel, dat bij de bepaling van het aandeel te veel factoren in het spel zijn, welke aan de contrôle der arbeiders zijn onttrokken en grijpt daarom over de participatie heen naar socialisatie van bedrijven. De participatie is eene phase in de ontwikkeling der arbeidersbeweging, welke Europa reeds heeft doorgemaakt en thans te boven is. Het staat nog te bezien of de zich h. t. l. ontwikkelende arbeidersbeweging die phase evenzoo zal hebben door te maken. Gaat men na, op welke bezwaren de uitbreiding van het systeem in de praktijk is afgestuit, zoo zelfs, dat verschillende industrieele ondernemingen het reeds lang hebben opgegeven, dan zijn die bezwaren:

a. Als het aandeel tegenvalt, of zelfs, zooals bij verlies natuurlijk het geval is, geheel uitblijft, wijten de arbeiders dit aan den patroon; hun wantrouwen, hun achterdocht worden gevoed. Zij toch rekenen dikwijls vooruit op eene bepaalde som als winstaandeel en ondervinden dan groote teleurstelling als de winst geringer blijkt te zijn of ontbreekt. De arbeiders gaan twisten over de vraag of de patroon de winst wel juist berekend heeft en of hij niet sommige voordeelen voor zijne arbeiders heeft verborgen gehouden. Zij zullen dus contrôle eischen op de boeken, hetgeen bij eene onderneming met talrijke arbeiders commercieele bezwaren met zich kan brengen en, indien die arbeiders dan nog bovendien onontwikkeld zijn, hun wantrouwen niet zal vermogen weg te nemen, daar zij de balans en winst- en verliesrekening niet zullen begrijpen. Ook al begrijpen en vertrouwen zij dat er verlies is geleden, dan wijten zij dat aan den patroon en zijne bedrijfsleiding, hetgeen eene bron van moeilijkheden is gebleken.

b. De arbeiders verzetten zich vaak tegen het invoeren van verbeteringen die tijdelijk de winst verminderen.

c. Bij groote ondernemingen die met vele arbeiders werken, is het aandeel van ieder uiteraard slechts betrekkelijk gering, en verliest daardoor bijna geheel zijne beteekenis van stimulans.

Zonder pessimist te zijn moet men erkennen, dat de hierboven genoemde bezwaren bij invoering van het stelsel op Java onder de oogen moeten worden gezien, wat te meer klemt waar de gemiddelde arbeider hier te lande minder ontwikkeling bezit dan die in Europa, waardoor de sub *a* en *b* genoemde bezwaren zich hier alle ernstiger zullen doen gevoelen, en dat sub *c* evenzeer, waar het aantal der medeproducenten op de kleinste suikerondernemingen in de duizenden loopt.

Met betrekking tot de zoo beperkte toepasselijkheidssfeer van het stelsel mogen hier eenige uitspraken volgen.

„Wirklich durchschlagende Erfolge sind aber nur bei „einzelnen Unternehmungen eingetreten, wo die Natur der Ge„schäfts- und sonstige Umstände dem System besonders günstig „waren" [1]).

„On this question the warning is needed that nothing could „be of more sinister omen to the future of profitsharing than an „indiscriminate application of it by all sorts and conditions of „employers" [2]).

„Het ware eene verkeerde conclusie uit het resultaat van „het plaats gehad hebbende wetenschappelijk onderzoek (be„doeld wordt het bekroonde antwoord van E. Waxweiler op „eene in 1895 uitgeschreven prijsvraag hierover) hetwelk aan„toonde dat de participatie aan beide partijen, dus èn den pa„troon èn den werkman ten voordeel strekken kan, te besluiten „dat zij ook van algemeen industrieel standpunt zonder eenige „aarzeling kan worden aanbevolen ..... Winstdee„ling is voor alles een vraagstuk van opportuniteit. Om „haar te doen plaats hebben moet steeds aan eenige vaste „voorwaarden voldaan zijn. Ten eerste veronderstelt de parti„cipatie te allen tijde eene zekere mate van ontwikkeling bij „de arbeiders. Ten tweede moet de industrie zelve de noodige „geschiktheid daarvoor bezitten" [3]).

Deze beperkende voorwaarden zijn dan ook oorzaak geweest, dat de geslaagde toepassingen in Europa uiterst weinig in aantal zijn. Het Sociale Jaarboek wijdt er in het tweede deel een enkelen regel aan, waaruit de onbeduidendheid van het

1) Handwörterbuch der Staatswissenschaften; Band V (1910), artikel van Prof. A. Wirminghaus. (Gewinnbeteiligung).
2) Palgrave. Dictionary of Political Economy (1910) artikel „Profitsharing".
3) De Economist 1899. (artikel van C. Eringaard; over winstdeeling in het algemeen en mededeelhebberschap in het bijzonder).

stelsel voor de Nederlandsche Nijverheid voldoende blijkt. In de Vereenigde Staten past alleen Ford het in zijne automobielfabriek toe, een modelbedrijf, waar men b.v. het Taylor-stelsel vindt; in Australië niemand, hoewel de ontwikkeling der arbeiders ook daar op hoog peil staat. Het Official Yearbook gaat het althans met stilzwijgen voorbij. Het behoeft nauwelijks betoog, dat Japan, met zijne sterk kapitalistische grootindustrie en de Filippijnen met hare onontwikkelde arbeidersbevolking aan het stel sel zijn vreemd gebleven.

Aldus beschouwd leent het Europeesche stelsel zich weinig voor overbrenging naar deze landen. Het heeft in Europa zijn tijd gehad. Zelfs de arbeiders begeeren het niet meer.

Ontwikkelt zich de arbeidersbeweging, gelijk te verwachten is, h. t. l. blijvend naar het Europeesche voorbeeld, dan zal zij de participatie niet in haar vaandel schrijven. De Inlandsche pers heeft er tot nu toe met geen woord van gerept. Men denkt er eenvoudig niet aan. Het gaat thans slechts om het bedingen van behoorlijke grondhuurprijzen en behoorlijke loonen, waaraan te verbinden zoude zijn een oordeelkundig premiestelsel voor het tijdig opleveren van den grond, dan wel voor vlugge afwerking der arbeiderstaak. De werkgevers anderzijds zullen weinig geneigd zijn daar, waar meerdere betaling voor loonen en leveringen wordt geëischt, tot vrijwillig invoering van het stelsel op eigen initiatief over te gaan, waarbij komt, dat de fiscus meer en meer komt opeischen wat anders voor uitkeering als winstaandeel in aanmerking zou hebben kunnen komen. Terecht schrijft E. Duplessix in het Journal des Economistes van 15 Augustus 1918 in zijne critiek op de Fransche wet van 26 April 1917 tot regeling van de winstdeeling in Naamlooze Vennootschappen:

„En résumé, l'admission statutaire des salariés à la participation aux bénéfices est pratiquement inapplicable, surtout dans la grande industrie. La participation discrétionnaire elle-même est appelée à devenir très rare, car l'Etat s'est institué participant au moyen d'impôts sur les bénéfices de guerre et sur les bénéfices normaux. Il fixe lui-même sa quotepart et l'accroît sans cesse. Comment espérer dans ces conditions voir les commerçants et industriels permêttre à leurs salariés de compter sur l'allocation usuelle d'une de leurs bénéfices quand ils ignorent ce que l'Etat leur permettra d'en conserver demain?"

Des te meer te waardeeren valt het dan ook, indien er ondernemers worden gevonden, die blijk geven den geest des tijds zoo goed te begrijpen, dat zij niet slechts de arbeidsvoorwaarden verbeteren doch ook ten gunste van de gansche bevolking van de streek hunner werkzaamheid maatregelen nemen van maatschappelijk belang.

Het „Congrès International de la Participation a ux Bénéfices" deed te Parijs op 19 Juni 1889 deze uitspraak:

„La participation aux bénéfices ne peut pas être imposée par l' Etat. Elle doit résulter uniquement suivant les circonstances, de l'initiative du patron ou d'un voeu librement accepté par lui au même titre que toute autre convention relative à la rémunération du travail".

De resultaten, sedert met de participatie in Europa behaald, bevestigen deze uitspraak geheel.

Samenvattende moet onze slotsom luiden, dat de participatie eene phase in de ontwikkelingsgeschiedenis der Europeesche arbeidersbeweging is, die, tengevolge van de eigenaardige bezwaren die het stelsel aankleven, waaronder niet het minste geldt de uiterst beperkte toepasselijkheidssfeer ervan, niet aan de verwachtingen heeft voldaan. De ontwikkeling der arbeidersbeweging in Europa is die phase reeds te boven; die in Nederlandsch-Indië is er nog lang niet aan toe. Men moet afwachten of dat moment ook hier zal moeten worden doorgemaakt, hetgeen niet zeker, zelfs niet waarschijnlijk is.

Imperatief kan men het stelsel niet voorschrijven; de Overheid heeft zich hier van inmenging te onthouden.

Dit punt is van belang met het oog op de gedachte door Mr. Fock uitgesproken en in den aanhef dezes vermeld, n.l. als zoude regeling van een aan grondverhuurders uit te keeren winstaandeel kunnen geschieden door opneming van een desbetreffend voorschrift in de grondhuurordonnantie.

Wij zullen thans zien, hoe de eigenaardige bezwaren van het stelsel zich op Java à plus forte raison doen gevoelen en dan de richting aangeven waarin aan de verlangens, zooals die in de volksvertegenwoordiging tot uiting zijn gebracht, in overeenstemming met de eischen der practijk kan worden tegemoet gekomen.

§ 6 *Eventueele toepassing van het participatiestelsel bij het suikerbedrijf op Java.*

Beschouwt men het denkbeeld van den Heer Fock in het bijzonder in verband met de suikercultuur in deze gewesten, dan is het de bedoeling om dat deel van de Inlandsche bevolking, dat zijne gronden verhuurt aan het suikerbedrijf, behalve de grondhuur ook nog een zeker aandeel toe te kennen in de winsten der onderneming, in de verwachting dat de grondverhuurder daardoor in die mate belangstelling in het suikerbedrijf zal verkrijgen, dat hij, voorzoover dat in zijne macht is, zijne volle medewerking zal verleenen tot het doen slagen van den aanplant.

Dringt de beteekenis van de uitkeering van een aandeel in de winst der onderneming voldoende tot het begrip van den Inlandschen grondverhuurder door en wordt zijne belangstelling voor de cultuur op deze wijze inderdaad opgewekt, dan zal die medewerking niet alleen kunnen bestaan in het grif aanbieden tot verhuur van zijn grond tegen algemeen billijk geachte grondhuurprijzen, waardoor de inhuur van de voor het bedrijf benoodigde gronden geen moeilijkheden zal ondervinden, maar vooral in het tijdig ter beschikking stellen van den grond ten behoeve van het landbouwbedrijf, waardoor de zekerheid verkregen wordt, dat in het belang van het welslagen van den rietoogst de grond op het juiste tijdstip zal kunnen worden bewerkt en beplant. Dat de ondernemer aan deze tijdige bewerking en beplanting veel waarde hecht moge volgen uit het feit, dat voor het tijdig opleveren van den grond veelal premiën worden uitgeloofd, zelfs tot bedragen van f 30.— per bouw. De grondverhuurder zal aan deze voorwaarden kunnen voldoen door te zorgen, dat zijn veld op zoodanig tijdstip beplant wordt, dat de oogst op tijd kan plaats hebben, terwijl wanneer het planten van laat rijpende padi een beletsel mocht vormen voor het tijdig opleveren van den grond, hij er zelfstandig toe overgaat eene vroeg rijpende padisoort te planten. Mocht het gelukken op de hier aangegeven wijze de medewerking van den grondverhuurder te verkrijgen, dan zoude inderdaad zeer veel bereikt zijn. Waar echter het uitloven van premies voor het tijdig opleveren van den grond over het algemeen niet het gewenschte resultaat heeft gehad, zal het goed zijn de verwachtingen omtrent de medewerking van den grondverhuurder als een gevolg van eene eventueele winstuitkeering niet te hoog te spannen. Men houde nog in het oog, dat ook bij volle medewerking van de zijde van den grondverhuurder, gelijk die hier is geschetst, het verband tusschen diens prestatie en den einduitslag der productie tot en met de prijsbepaling uiterst los blijft. Immers, tal van factoren, waarover hij alle contrôle mist, waarop hij geen invloed kan uitoefenen en waarin alle inzicht hem zelfs ontgaat, zijn in den loop van de suikerproductie betrokken. Het bezwaar der participatie in gedetailleerde, groote bedrijven, zooals wij dat hierboven leerden kennen, is dus ten volle aanwezig.

De aandacht moge er hier verder op gevestigd worden, dat waar veel verhuur van gronden van Inlanders onderling voorkomt en de ingehuurde gronden weer aan de suikercultuur worden verhuurd, deze verhuurders, niet de deelgerechtigden in den communalen grond, het winstaandeel uitgekeerd zullen krijgen.

Het meest komt deze Inlandsche verhuur voor in de desa's met periodieke verdeeling van den communalen grond. De

aandeelen liggen in die desa's gewoonlijk over 3 of 4 blokken verspreid en waar de totaal uitgestrektheid dezer verspreide aandeelen nauwelijks 1 bouw bedraagt, in de meeste gevallen veel minder, is het verklaarbaar, dat na aftrek van het gedeelte hetwelk aan de suikercultuur is verhuurd, de minder kapitaalkrachtigen in de desa ervan afzien om die grondstukken zelf te bewerken en er toe overgaan deze aan desagenooten te verhuren. Als gevolg van dezen vorm van grondbezit is het geen zeldzaamheid, dat ± 50% van de deelgerechtigden in den communalen grond hun aandeel doorloopend verhuren en daarmede feitelijk ophouden landbouwer te zijn. Het zijn de meer kapitaalkrachtigen in de desa, die deze gronden voor geringe bedragen inhuren, dikwijls slechts tot het bedrag der op den grond rustende landrente, om deze weer aan de suikercultuur te verhuren, met het gevolg dat ook deze aanspraak kunnen maken op eene eventueele winstuitkeering. Deze winstuitkeering zou dan, geheel in tegenstelling tot de oorspronkelijke bedoeling, grondspeculaties in de hand werken en het effect hebben van eene premie op het groot-grondbezit, temeer waar het voor niet-ingewijden vaak onmogelijk is den eigenlijken eigenaar van den grond te bepalen.

In den hier vermelden agrarischen misstand zal verbetering kunnen worden gebracht door eene herziening van het grondbezit op de wijze als dit in het gewest Cheribon plaats heeft ingevolge Uw besluit van 13 October 1919 No. 69, waardoor het weer mogelijk zal zijn eenen gezonden landbouwersstand in het leven te roepen. In het kort medegedeeld zal deze herziening tot stand worden gebracht door het nemen van de volgende maatregelen:

1. selectie van landbouwers door de desa;
2. conversie van communaal bezit met periodieke verdeeling in communaal bezit met vaste aandeelen;
3. vergrooting der aandeelen zoo mogelijk tot 1 bouw;
4. het treffen van desaregelingen tot bestendiging van den nieuwen toestand en beperking van den verhuur;
5. het verstrekken van crediet tot aflossing der op den te verdeelen grond rustende schulden.

Hiermede zal echter geruimen tijd gemoeid ijn.

Is eenmaal het aan de grondverhuurders uit te keeren winstaandeel berekend, dan zoude de verdeeling onder de verhuurders kunnen plaats hebben evenredig aan de uitgestrektheid van den verhuurden grond en de waarde van dien grond, waarvoor de huurwaarde ware te nemen, welke tot maatstaf heeft gediend voor het vaststellen der minimum-grondhuurprijzen op den voet van Bijblad No. 9030.

Moeilijkheden zal deze verdeeling niet opleveren. Bezwaarlijker zal het echter zijn om den Inlandschen grondverhuurder het begrip bij te brengen, dat hem bij gelijke medewerking zijnerzijds het eene jaar een zeker bedrag als winstaandeel wordt uitgekeerd en een ander jaar niets, wanneer verlies wordt geleden, en zoodanig begrip is toch het eene noodige, wil de participatie het door Mr. Fock geschetste gunstige gevolg kunnen hebben.

Bij de hier en daar terzake met de bevolking gehouden besprekingen is de moeilijkheid daarvan reeds gebleken, omdat men niet kon aannemen, dat eene suikeronderneming verlies kan lijden. Wij wezen in dit verband reeds op het ter suikeronderneming Gending bij de recente, individueele uitkeeringen terzake geconstateerde. Wordt dus eenig jaar niets uitgekeerd, dan zal men dat niet toeschrijven aan de wisselvallige uitkomsten van het bedrijf, maar uit deze handelwijze meenen te moeten afleiden, dat men de gedane belofte van uitkeering niet nakomt. De kiem van wantrouwen is hiermede afgelegd, van welke omstandigheid handige volksleiders niet zullen nalaten gebruik te maken om de bestaande harmonie te verstoren, met de onaangename gevolgen daaraan verbonden.

Een ander bezwaar is, dat men te lang zal moeten wachten op de uitkeering van een eventueel winstaandeel, omdat de vaststelling van het winstcijfer door de suikerfabriek gemaakt eerst eene maand of zes na het beëindigen van den maaltijd zal kunnen plaats hebben. De grondverhuurders, die in de maand April hunne gronden aan den ondernemer hebben geleverd, zullen dus eerst twee jaar later hun winstaandeel uitgekeerd krijgen. Behalve dat dit weinig tot hen zou spreken, zal men bij de uitkeering met de gedurende die twee jaar voorgevallen veranderingen wegens overlijden dan wel verhuizing rekening hebben te houden.

Ten aanzien van de door den Heer Fock gemaakte gevolgtrekking dat als resultaat van toekenning van een winstaandeel meer medewerking van de bevolking zou zijn te verwachten bij de bestrijding van rietbranden en diefstallen, moge worden opgemerkt dat aan de resultaten daarvan ten zeerste wordt getwijfeld. Gaat men toch de oorzaken der rietbranden na, dan blijkt het dat meestal wraakneming in den ruimsten zin van het woord daartoe aanleiding heeft gegeven en zij in nauw verband staan tot het volkskarakter. Die wraakneming bleek nu eens gericht te zijn tegen het desabestuur, mandoers of gecommitteerden van de fabriek, of ook tegen geëmployeerden der onderneming, dan weer haren oorsprong te vinden in desakwesties en onderlinge veeten. Zoo juist werd dit gezegd door den toenmaligen Resident van Soerabaia, den Heer Ebbing, in zijne nota omtrent

de rietbranden in zijn gewest, opgenomen in „Eenige ambtelijke bescheiden nopens het vraagstuk der rietbranden op Java" met de woorden: (Bladzijde 11): „Mijns inziens is het aantal oorzaken, „dat tot brandstichten leidt, legio en van den meest verscheiden „aard, doch vinden zij meest alle hun grond in het Inlandsch „volkskarakter, dat liever dan zich met beslistheid tegen ver„meend onrecht te verzetten of eene openlijke klacht daarover „in te dienen langs een omweg zich tracht te wreken over dat „vermeende onrecht".

Op het bijzonder karakter van den rietbrand wijzende, schrijft de commissie van onderzoek in evengenoemde „Ambtelijke bescheiden enz". (blz. 69): „Deze is voor den desaman geen „onheil zooals de brand in een padi- of djagoengveld zou zijn, „evenmin een algemeen gevaar, dat de bevolking uit zelfbehoud „zou weren. Het riet behoort den vreemden ondernemer, die „voor dat gewas zelf heeft te zorgen, als hij dat noodig vindt, „en het gewas wordt niet eens vernietigd, eenige winstderving „is alles. De bevolking ziet den rietbrand meer als eene zaak, „waar zij buiten staat, al zal zij gereedelijk voldoen aan den last „om te komen blusschen. Den brandstichter is de rietbrand „het „koopje" dat hij den ondernemer dan wel zijn desahoofd of „aan beiden wil bezorgen".

Het wil ons dan ook voorkomen, dat zoolang de mentaliteit der Inlandsche bevolking nog van dien aard is, dat zij het veroorzaken van rietbrand of het vernielen van het gewas nog beschouwt als middel om bij wijze van wraakoefening personen tegen wie zij al dan niet gegronde grieven heeft onaangenaamheden te bezorgen, dan wel in moeilijkheden te brengen, de vraag of door het uitkeeren van een winstaandeel de medewerking der bevolking zal worden verkregen bij de bestrijding van gemeld euvel ontkennend moet worden beantwoord.

Het blijkt dus ten slotte, dat alleen de mogelijkheid bestaat, dat naar aanleiding van de toekenning van een zeker winstaandeel de grondverhuurders zullen willen medewerken tot het tijdig opleveren van den grond, welke bestemd is om met suikerriet te worden beplant. Zekerheid bestaat hieromtrent allerminst en waar thans met het uitloven van premies tot tijdige oplevering van den gehuurden grond op de fabrieken, die dit in toepassing brengen, niet steeds het doel bereikt wordt, is de waarschijnlijkheid groot, dat met het stelsel van winstuitkeering al evenmin het gewenschte resultaat zal worden verkregen.

§ 7. Beschouwt men vervolgens het denkbeeld van het Kamerlid den Heer Jhr. de Muralt en gaat men na welke personen bij het bedrijf betrokken zijn, dan behooren te worden

onderscheiden diegenen die in den aanplant werken en zij, die in de fabriek werkzaam zijn. De eerste categorie bestaat voor een klein deel uit vaste arbeiders, nl. de gecommitteerden, de mandoers en de schrijvers, terwijl de losse arbeiders verreweg het grootste deel uitmaken, die het werk in taakloon verrichten. Tot de laatsten behooren de mannen die den grond bewerken, de geulen graven, plantklaar maken en later aanaarden, en de vrouwen die planten, begieten en wieden, waaraan ook wel kinderen medehelpen.

Zal het voor het vaste personeel bij den veldarbeid, zooals de gecommitteerden, mandoers en schrijvers geen bezwaar opleveren om deze groep van personen in de winst van het bedrijf te doen deelen, waarbij dan bij de vaststelling van het winstaandeel rekening ware te houden met de dienstprestatie en den diensttijd van den betrokkene, anders is het evenwel gesteld met de losse arbeiders. Deze toch zijn personen die niet uitsluitend op de suikercultuur aangewezen zijn, maar die op ongeregelde tijden en zoolang als zij zelf noodig vinden gaan werken om geld te verkrijgen ter aanvulling van het in hunne desahuishouding ontbrekende, gewoonlijk voor doeleinden, buiten die huishouding gelegen. Zij komen en gaan en is het contact van deze categorie arbeiders met het bedrijf dan ook uiterst gering.

Komen deze werklieden uit dezen hoofde al niet in aanmerking voor uitkeering van een winstaandeel, er is nog een practisch bezwaar dat noopt om daarvan geheel af te zien n.l. de onmogelijkheid om deze steeds wisselende groep van arbeiders, in duizendtallen vertegenwoordigd en voor een deel niet uit de streek afkomstig, behoorlijk te registreeren naar hun arbeidsverrichtingen en arbeidsduur.

Een andere groep van arbeiders, evenzoo medewerkende aan het suikerbedrijf en in nauwer verband daarmede staande zijn de karrevoerders en lorrycontractanten, die het riet vervoeren. Met deze personen worden voor de transportdiensten gewoonlijk overeenkomsten afgesloten tegen uitkeering van voorschotten, zoodat deze dus voldoende bij de fabriek bekend zijn. Over het algemeen zorgt de transportaannemer tevens voor het snijden van het riet. Het komt echter ook voor dat het vervoer van het snijden van het riet wordt gescheiden en voor deze werkzaamheid eene afzonderlijke overeenkomst wordt gesloten. Waar ook deze personen voldoende bekend zijn zou het wel mogelijk wezen zoowel voor de transportaannemers als voor de afzonderlijke snijders een winstaandeel te berekenen. Daarmede is men er echter niet. Immers werd bij de bespreking van eene winstuitkeering aan de verhuurders van gronden reeds op de moeilijkheid gewezen om dezen personen een juist begrip bij te

brengen van de beteekenis van het medegaan met de wisselvallige uitkomsten van het bedrijf, t.w. bij winst eene jaarlijks wisselende uitkeering en bij verlies niets, deze zelfde moeilijkheid doet zich voor bij de groep van personen behoorende tot de karrevoerders en afzonderlijke rietsnijders en wel in meerdere mate, waar het peil van ontwikkeling waarop deze groep staat, weer zooveel lager is dan dat van den doorsnee-grondverhuurder. In meerdere mate zal dan ook bij hen het wantrouwen in de handelwijze van den ondernemer worden opgewekt, wanneer als gevolg van verlies in het bedrijf geene uitkeering zou plaats hebben.

Voor het Inlandsch personeel betrokken bij den fabrieks- en kantoorarbeid zal ten slotte de uitkeering van een aandeel in de winst al de minste moeilijkheden opleveren. Aan dit personeel, dat zich geleidelijk ontwikkeld heeft tot eenen geschoolden arbeiders- en beambtenstand, werden op vele ondernemingen reeds gratificaties toegekend. Evenals bij het Europeesch personeel reeds is geschied, zullen deze gratificaties bestemd zijn om omgezet te worden in aandeelen in de winst in den vorm van tantièmes.

Bij eventueele toepassing van het participatiestelsel mag echter niet uit het oog worden verloren, als voorwaarde te stellen, dat het vast minimum-loon zoodanig wordt bepaald, dat een menschwaardig bestaan den werknemer verzekerd wordt, zulks om te voorkomen dat in verliesjaren, wanneer niets wordt uitgekeerd, de betrokkene in financieele moeilijkheden zou geraken. Immers het loon wordt betaald voor verrichten arbeid, de winst uit de overschotten. Het loon moet overeenkomen met den levenstoestand van den arbeider, voldoende zijn om in zijne behoeften en die van zijn gezin te voorzien. In geen geval dus mag eventueele participatie een druk uitoefenen op loonen en leveringen; deze moeten op zichzelf beschouwd ruim voldoende betaald worden.

§ 8. *Gevolgtrekkingen.*

Wanneer thans in het kort moge worden samengevat hetgeen in de vorenstaande regelen onder Uwer Excellentie's aandacht is gebracht, dan komt de Suiker-Enquête Commissie tot deze slotsom:

Ten aanzien der proefnemingen volgens de — gewijzigde — denkbeelden van den Heer BENJAMIN genomen is het wellicht wat sterk uitgedrukt, indien men van mislukkingen spreekt; zichtbaar resultaat hebben zij intusschen slechts in geringe mate opgeleverd en zulks tengevolge van het geheel nieuwe dezer

denkbeelden, waarbij men in alle opzichten nog zoeken en tasten moest naar de goede methode van toepassing. Naar de meening der Commissie moet de reden van het minder goed slagen daarvan niet zoo zeer geweten worden aan het stelsel, maar meer aan de wijze, waarop dit werd toegepast. Daar echter vele der genomen maatregelen uit hunnen aard nuttig zijn voor de betrokken bevolking, verdient het aanbeveling, dat in die richting voortgegaan worde, en ook door meerdere suikerondernemingen het voorbeeld der Koloniale Bank worde gevolgd.

Met betrekking tot de vraag, hoe dit denkbeeld verwezenlijkt zou kunnen worden, komt de Suiker-Enquête Commissie tot de overtuiging, dat de omstandigheden, tengevolge waarvan het z.g. participatiestelsel in Europa op verre na niet aan de daarvan gekoesterde verwachtingen heeft beantwoord, in het suikerbedrijf op Java eveneens, en in nog sterkere mate aanwezig zijn. Een imperatief voorschrift tot invoering eener participatie ten behoeve der grondverhuurders meent zij dan ook beslist te moeten ontraden. In Europa is men in geene enkele wetgeving zoover gegaan met in te grijpen in deze zuiver economische verhoudingen.

Ook meent de Commissie dat, gelet op het stadium waarin de agrarisch-economische verhoudingen in de Inlandsche maatschappij nog verkeeren, het begrip participatie in de winst daarin nog niet voldoende kan worden opgenomen. Zij geeft dus eerbiedig in overweging dit punt geheel aan partijen ter regeling over te laten en af te wachten of de ondernemers, hetzij uit eigen beweging, hetzij op aandrang van organisaties van landbouwers, gelijk die zich hier en daar vormen, daartoe meenen te moeten overgaan.

Wat betreft andere groepen van medeproducenten, zoo worde evenzeer onthouding van bemoeienis betracht met betrekking tot de losse veldarbeiders, de karrevoerders en de afzonderlijke rietsnijders.

Alleen ten aanzien van het vaste tuin- en fabrieks- (w.o. kantoor-) personeel zoude eene eigenlijke participatie kunnen worden ingevoerd [1]).

1) Als voorbeeld van een geslaagde invoering eener dergelijke participatie, die tevens rekening houdt met den diensttijd der betrokkenen moge hier de onderneming Gondanglipoero (Residentie Djokjakarta) worden genoemd. Artikel 9 der betrekkelijke arbeidsovereenkomst luidt:

Aan het personeel in vasten dienst wordt eene gratificatie met aandeel in de winst toegekend, waarvan de grootte als volgt wordt berekend: Voor elk jaar dienst bedraagt de gratificatie 1 10 maand salaris; voor elke f 30.000.— winst, door de onderneming behaald, bedraagt het winstaandeel eveneens 1/10 maand salaris. Als minimum zal onder alle omstandigheden een maand salaris worden uitgekeerd: 1,2 maand wegens diensttijd en 3 maanden wegens winst of totaa 4,2 maand salaris.

Verder zal het mogelijk blijken ook de breede groep van de verhuurders van gronden, de karrevoerders, en afzonderlijke rietsnijders, benevens de tallooze losse arbeiders, en ten slotte de gansche bevolking, die de betrokken streek bewoont van de ondernemingswinsten voordeel te doen trekken, wanneer n.l. door de suikerondernemingen geldelijk wordt bijgedragen in de kosten voor het nemen van maatregelen in het belang van de bevolking, welke van algemeenen aard zijn, b.v. op het gebied van de hygiëne, w. o. woningverbetering, van het onderwijs, van het verkeers- en bevloeiïngswezen, van den veterinairen dienst enz., waarvoor de gelden zijn te vinden uit een voor dat doel af te zonderen deel van de door het bedrijf gemaakte winsten.

Zooals wij zagen, was de Koloniale Bank reeds in de hiervoren aangegeven richting werkzaam in het belang van de gemeenschap zij het ook dat gebrek aan organisatie en goede leiding oorzaak was, dat de plannen onvoldoende dan wel in het geheel niet tot uitvoering kwamen. Dit voorbeeld volgende gingen ook andere directies van cultuurondernemingen er toe over, gelden voor gemelde doeleinden beschikbaar te stellen, en is vooral den laatsten tijd, daartoe in staat gesteld door den overvloed van geldmiddelen waarover men thans de beschikking heeft, bij alle directies van suikerondernemingen algemeen een drang merkbaar om op maatschappelijk gebied in het belang van de gemeenschap iets nuttigs tot stand te brengen. De invloed van de zich baanbrekende arbeidsbeweging zal hieraan wel niet geheel vreemd zijn, waardoor de werkgevers tot het besef werden gebracht, dat zij ook op sociaal-economisch gebied in het belang van hunne werknemers eene taak te vervullen hebben. Van dezen bij de ondernemers bestaanden drang ware thans op de juiste wijze partij te trekken. De Suiker-Enquête Commissie stelt zich voor, dat dit op de volgende wijze het best kan geschieden.

Het valt n.l. te betreuren, dat bij de voorbereiding van die goed gemeende plannen geen overleg wordt gepleegd tusschen de directies, die in dezelfde streek hare ondernemingen gevestigd hebben. Hierdoor kan het gebeuren, dat twee aan elkaar grenzende ondernemingen aan verschillende directies toebehoorende, ieder op zich zelf een ander onderwerp van maatschappelijk nut in studie nemen, waar gezamenlijk overleg er toe zoude

De ondernemingswinst wordt op dezelfde wijze berekend als voor het Europeesch personeel geschiedt, de gegevens zullen voor het Bestuur der Vereeniging TJIPTO OETOMO na afsluiting van de Balans en Winst- en Verliesrekening op het kantoor ter inzage liggen. Ter bepaling van het winstaandeel wordt het jaar voor het tuinpersoneel berekend op 18 maanden (1 April-30 September), en voor het fabriekspersoneel op 12 maanden (1 Januari-31 December). Aan de daggelders wordt de gratificatie met winstaandeel uitgekeerd evenredig aan de verhouding tusschen het aantal dagen dat zij zijn uitgekomen en het totaal aantal werkdagen.

kunnen leiden, dat eenzelfde onderwerp in behandeling wordt genomen, waardoor zooveel meer bereikt zoude kunnen worden. Tot nog toe werd te weinig aandacht geschonken aan de noodzakelijkheid, dat wil men het welslagen van een te treffen maatregel zooveel mogelijk verzekeren, in de eerste plaats aan de uitvoering der plannen eene degelijke voorbereiding vooraf zal dienen te gaan en in de tweede plaats de uitvoering bij goede organisatie van den arbeid aan zooveel mogelijk deskundige leiding zal behooren te worden toevertrouwd. Hiervan is het gevolg geweest dat veel arbeid werd verricht en veel geld werd uitgegeven zonder evenredig nut. Ten einde een en ander bij de uitvoering der bij de directies aanhangige plannen in den vervolge te vermijden, en de zoo gewenschte samenwerking tusschen de betrokken ondernemingen benevens eenheid in de wijze van werken te bevorderen zal het noodig zijn te bepalen, dat geen maatregelen van maatschappelijken aard in het belang van de bevolking zullen worden genomen alvorens daaromtrent met het Bestuur overeenstemming is verkregen, dan wel met den Localen Raad aan wie de behartiging van eenig onderdeel van maatschappelijken arbeid is opgedragen. Zoo zal men b.v. voor het oprichten van hospitalen en maatregelen op hygiënisch gebied zich hebben te wenden tot den betrokken Localen Raad, evenzoo waar het verbetering van het verkeerswezen betreft, voor zoover dat aan den Localen Raad is opgedragen, terwijl men op onderwijs- bevloeiïngsgebied, ten aanzien van armenzorg, dan wel voor het nemen van maatregelen in het belang van den veestapel zich tot het Bestuur zal hebben te wenden.

In overleg met de terzake deskundigen zal dan door het Bestuur dan wel door den Localen Raad een werkplan zijn op te maken dat geleidelijk afgewerkt kan worden en in de kosten waarvan door de betrokken ondernemingen zal zijn bij te dragen.

Is men het, na gehouden overleg met de betrokken cultuurondernemingen over het werkplan en de bijdragen eens, dan zal de uitvoering van het werk al dan niet met behulp van de ondernemingen naar gelang van den aard van het werk berusten bij het Bestuur dan wel bij den Localen Raad.

Wellicht ten overvloede moge worden aangeteekend, dat bij alle hierboven genoemd overleg plaats moet worden ingeruimd aan de vertrouwensmannen der betrokken bevolking; (zijn eenmaal desaraden ingesteld, dan zullen deze moeten worden gehoord). Deze vertrouwensmannen zullen daardoor meer en meer worden doordrongen van het besef, dat de voor die maatregelen benoodigde fondsen door de ondernemingen worden beschikbaar gesteld, en zullen op hunne beurt dit begrip in steeds ruimer kring bij de bevolking ingang kunnen doen vinden. Zoo zal de

gewenschte versterking van banden tusschen werkgever en werknemer allengs een feit kunnen worden.

Op deze wijze zal in een bepaald gebiedsdeel, als de afdeeling er een is, door onderlinge samenwerking iets nuttigs tot stand kunnen worden gebracht dat van blijvenden aard kan zijn.

Heeft eenmaal bij doorvoering der decentralisatie de komende Regentschapsraad dat deel van de taak van het Bestuur en van den Gewestelijken Raad overgenomen, hetwelk aan het College ter verzorging zal worden overgedragen, waardoor de behartiging o.m. van de volksgezondheid en het volksonderwijs, van het plaatselijk verkeers- en bevloeiïngswezen, van het marktwezen en van den veestapel aan zijne zorgen zal worden toevertrouwd, dan zal het uit den aard der zaak de Regentschapsraad zijn, welke in overleg met de cultuurondernemingen en de vertrouwensmannen der bevolking het werkplan voor maatschappelijken arbeid in den vervolge zal hebben te ontwerpen en uit te voeren, daartoe in staat gesteld door van de ondernemers ontvangen bijdragen.

Deze gelden zullen verstrekt kunnen worden uit ondernemingsgewijze in te stellen fondsen, waarin het deel van de winst wordt gestort, dat door de in het ressort van het Regentschap gelegen onderneming (w.o. ook de niet-suikerondernemingen) voor bovengemeld doel zal worden afgezonderd. Dit fonds, dat men zoude kunnen noemen: fonds voor maatschappelijke doeleinden, zoude onder beheer kunnen blijven van den betrokken ondernemer, die voor de verstrekking der benoodigde gelden zorg draagt, terwijl om het fonds onder alle omstandigheden zoowel in gunstige als in ongunstige jaren aan zijn doel te doen beantwoorden en de geregelde voortzetting der voorgenomen plannen te waarborgen, het noodig zal zijn er dadelijk voor te zorgen, dat eene krachtige reserve gevormd wordt, waarvoor men in deze jaren van voorspoed ruimschoots de gelegenheid heeft en waaruit in jaren van weinig of geen winst naar behoefte zal kunnen worden geput [1]).

Zoo stelt de Suiker-Enquête commissie zich voor ook dat deel van de bij het suikerbedrijf betrokken personen te kunnen bereiken, die niet voor uitkeering van een aandeel in de winst in aanmerking komen.

Het behoeft geen betoog, dat voor een afdoend succes van de geschetste maatregelen een hooger ontwikkelingspeil dan dat waarop thans de massa der Inlandsche bevolking staat

1) Het lid der Suiker-Enquête Commissie Sardjan alias Kartosoedirdjo, zich in beginsel met bovengenoemd systeem kunnende vereenigen, is in zooverre eene afwijkende meening toegedaan, dat hij zonder nochtans de practische bruikbaarheid van zijn plan nader aan te toonen, de voorkeur geeft aan eene individueele uitkeering van het winstaandeel aan alle groepen van diegenen, die aan de productie hebben medegewerkt.

een noodzakelijk vereischte is. Alleen bij zekere mate van ontwikkeling kan worden verwacht, dat de in het algemeen belang ten koste van de ondernemingswinst genomen maatregelen inderdaad in dien zin kunnen worden begrepen en gewaardeerd, dat ondernemings-en bevolkingsbelang één kunnen zijn. Eerst dan zal verbetering van euvels als rietbranden en -diefstallen te verwachten zijn.

Ook de veiligheid van geld en goed in de desa zal eerst tegen dien tijd aanmerkelijke verbetering kunnen ondergaan, waartoe de desaraden en de door hun toedoen op hooger peil gebrachte desahuishouding het hunne zullen kunnen bijdragen.

Niet weinig zullen ten slotte betere agrarische toestanden, als waarop hierboven in verband met het Gewest Cheribon is gedoeld, vooral in streken waar communaal bezit met periodieke verdeeling regel is, alsmede de daarmede samenhangende economische opheffing van den landbouwersstand, het welslagen van de ontworpen maatregelen kunnen bevorderen. Immers alle werkelijke verbetering moet beginnen met eene verbetering der desatoestanden, welke een eisch des tijds kan worden genoemd.

Een en ander behoeft echter geen beletsel te zijn om reeds nu tot het nemen van de geschetste maatregelen over te gaan.

Zoover was de Suiker-Enquête Commissie met hare beschouwingen gereed gekomen, toen zij in de gelegenheid werd gesteld, uit de bijlagen der inmiddels (17 dezer) ontvangen missive van den Gouvernements Secretaris van 3 Mei 1920 No. 1329/IIIB kennis te nemen van hetgeen naar aanleiding van het denkbeeld van den Heer FOCK van verschillende, zoowel ambtelijke als niet-ambtelijke zijde in den jongsten tijd is naar voren gebracht.

De inzage der betrekkelijke bescheiden heeft der Commissie evenwel geen aanleiding gegeven tot herziening van haren hierboven ontwikkelden gedachtengang, noch ook van hare daaruit gemaakte gevolgtrekkingen; integendeel vindt zij die uit meer dan één oogpunt volkomen daarin bevestigd.

Zoo bleek haar uit het schrijven, door den Voorzitter van het Dagelijksch Bestuur van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten dd. 21 April j.l. No. S. 954, gericht aan Uwe Excellentie, dat dit College met de Suiker-Enquête Commissie overeenstemt betreffende het gemis aan economischen grondslag voor eene uitkeering aan grondverhuurders, o.a. doordat het hun ontbreekt aan het noodige begrip van het verband dat bestaat tusschen het te ontvangen aandeel en de uitkomsten van het bedrijf.

De meening der Suiker-Enquête Commissie, dat bij de onderneming tegenwoordig het besef levendig is van eene op hen rustende sociale taak vond evenzeer in dat schrijven hare bevestiging.

Nieuwe gezichtspunten werden haar niet geopend, en de commissie meent dan ook met het reeds terzake medegedeelde te kunnen volstaan.

Een enkel woord moge intusschen hier gewijd worden aan het door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur bij diens aan Uwe Excellentie gericht schrijven van 27 December j.l. No. 15081/A.I. uitgebracht advies, alsmede aan de denkbeelden van den Resident van Soerakarta HARLOFF, deze laatste voorzoover zij zijn neergelegd in diens brief van 12 Januari j.l. No. 803/4 aan den Vertegenwoordiger van den Bond van Eigenaren van Vorstenlandsche Landbouwondernemingen en vervolgens door genoemden Hoofdambtenaar zijn toegelicht en gehandhaafd in zijne replieknota van 10 April j.l. No. 6658/4.

Zoowel het standpunt van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur als dat waarop zich de Resident van Soerakarta plaatst wijken n.l. eenigszins af van de door de Suiker-Enquête Commissie gehuldigde opvatting.

Sub 13 van zijn hierboven aangehaald schrijven wordt door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur de meening geuit, dat het sociale doel bereikt moet worden langs den weg van belastingheffing.

Het zij der Suiker-Enquête Commissie vergund in dit verband eerbiedig te mogen verwijzen naar het hierboven ontwikkelde schema van uitvoering der te nemen sociale maatregelen, hetwelk ten eenenmale vreemd is aan de gedachte van eenen op de ondernemers van Overheidswege te leggen last. Integendeel ligt de overtuiging der Commissie meer in de lijn van de door den Directeur van Landbouw (schrijven aan Uwe Excellentie van 17 Januari j.l. No. 633/A) bedoelde vrijwillige samenwerking met hulpvaardig gestemde, sociaal voelende ondernemers, waardoor deze tevens in de gelegenheid worden gesteld blijk te geven van het bij hen levendig geworden besef, dat zij in het belang van werknemers en bevolking op sociaal-economisch gebied eene taak te vervullen hebben.

Wat betreft de denkbeelden van den Resident van Soerakarta, zoo moet n.h.v. niet uit het oog worden verloren de omstandigheid dat deze in de eerste plaats zijn ontworpen met het oog op den ongunstigen, afhankelijken toestand, waarin de bevolking der Vorstenlanden als gevolg van den sterk verouderden feodalen toestand op agrarisch gebied verkeert, en voor alles gericht zijn op de bestrijding van het specifiek Vorstenlandsche euvel der huisbranden. Het plan HARLOFF is en blijft daarom beter te beschouwen in het licht van die plaatselijke toestanden, welke onder meer oorzaak zijn, dat het denkbeeld FOCK hier nog niet aan de orde kan worden gesteld. Ten aanzien van den

algemeenen gedachtengang en de aangegeven maatschappelijke maatregelen past het plan-HARLOFF intusschen volkomen in de lijst van de door de Suiker-Enquête Commissie gegeven beschouwingen.

In één opzicht wijkt het daarvan echter belangrijk af, n.l. in zooverre als de Heer HARLOFF de voorbereiding en uitvoering, zij het ook na gehouden overleg met het Europeesch en Inlandsch Bestuur en bevolking, geheel legt in handen der door hem gedachte, ondernemingsgewijze ingestelde Fondsbesturen, onder leiding, hetzij van den beheerder der betrokken onderneming, dan wel van een ander daarvoor geschikt geoordeeld persoon behoorende tot het ondernemingspersoneel, waar de Suiker-Enquête Commissie daarentegen de leiding wenscht op te dragen aan het Plaatselijk Bestuur dan wel den betrokken Localen Raad. De reden waarom zij tot deze overtuiging kwam werd hierboven op bladzijde 381 uiteengezet, alwaar in het licht werd gesteld dat de voorbereiding, ter voorkoming van versnippering van geld en arbeid, ter bereiking alzoo van de noodige eenheid en het stelselmatige in de wijze van werken, aan de daar genoemde publiekrechtelijke lichamen zal moeten toevallen, welke doeleinden naar onze meening niet bereikt zullen worden, wanneer zooals de Resident HARLOFF op blz. 4 van zijne replieknota zich uitspreekt:

„Iedere onderneming op zich zelf alleen die maatschappelijke „maatregelen toepast, waaraan, in verband met plaatselijke „omstandigheden, behoefte bestaat".

De Suiker-Enquête Commissie kan geene vrijheid vinden op dit overwegende punt van haar gevoelen af te wijken en zij heeft daarvoor te minder aanleiding, wanneer men rekening houdt met de moeilijkheden welke aan alle maatschappelijk werk verbonden zijn. Terecht wijst de Heer HARLOFF op blz. 5 van zijn schrijven aan den Vertegenwoordiger bovengenoemd — erop, dat behalve eene vrij groote mate van algemeene ontwikkeling, ook toewijding en doorzettingsvermogen van den leider geëischt worden. Temeer moet men deze eischen in het oog vatten waar nog te vaak bij ondernemers het verkeerde denkbeeld wordt aangetroffen — en het betrekkelijk geringe succes door de Koloniale Bank geboekt is hieraan niet vreemd — dat het beschikbaarstellen van geld alleen reeds een waarborg is voor het welslagen van maatschappelijk werk, terwijl deze moeilijke arbeid inderdaad eerst een begin neemt wanneer de fondsen er zijn. Neemt men nu verder in aanmerking, dat de leiding zal worden uitgeoefend door iemand, die uit hoofde van zijne eigen drukke werkzaamheden de verzorging van dit deel van zijne taak als nevenzaak zal hebben te beschouwen, dan behoeft het geen

nader betoog, dat van zoodanige leiding niet die resultaten zijn te verwachten als bereikt kunnen worden wanneer van Overheidswege onder deskundige leiding de plannen worden voorbereid en uitgevoerd.

Samenvattende neemt de Suiker-Enquête Commissie de vrijheid Uwe Excellentie eerbiedig als hare meening kenbaar te maken:

1e. dat het haar niet raadzaam voorkomt dwingende voorschriften van Overheidswege te doen vaststellen met de strekking de suikerondernemers te verplichten eenige groep van werknemers bij het bedrijf betrokken een rechtstreeksch aandeel in de ondernemingswinst toe te kennen.

2e. dat het niettemin uitvoerbaar zal zijn die werknemers, onder wie zijn te verstaan de grondverhuurders, losse veldarbeiders, karrevoerders en afzonderlijke rietsnijders, en tegelijk met deze werknemers de gansche Inlandsche bevolking in het arbeidsveld der suikerondernemingen wonende, langs indirecten weg in de behaalde winsten te doen deelen, en wel door het nemen van maatregelen van sociaal-economische strekking, ten deele te bekostigen uit de behaalde winst, op den voet van de door de Koloniale Bank, ingevolge het stelsel van den voormaligen Hoofdagent te Soerabaia J. J. Benjamin gedane proefnemingen, zoodanig dus, dat de door de ondernemingen voor die maatregelen ter beschikking te stellen bedragen de beteekenis zullen hebben van een door hen te nemen aandeel in de maatschappelijke Overheidstaak, terwijl het aan de ondernemers ter beoordeeling moet worden overgelaten of wellicht ten gunste van het vaste tuin- en fabrieks- (w.o. kantoor-) personeel het thans reeds op vele suikerfabrieken bestaande stelsel van uitkeering van eene gratificatie kan worden omgezet in eene toekenning van een winstaandeel of tantième.

3e. dat het noodig zal zijn ter voorkoming van verspilling van geld en arbeid en ter bevordering van eene stelselmatige uitvoering der genoemde maatregelen voor te schrijven dat eenige directie van eene suikerfabriek, welke voornemens is maatregelen te nemen van maatschappelijken aard in het belang van de bevolking der streek — en gezegd mag worden dat de wenschelijkheid en uitvoerbaarheid van zoodanige maatregelen tegenwoordig meer en meer door de ondernemers wordt ingezien — daarvan vooraf kennis geeft, met opgave van het bedrag, dat zij voor dit doel wenscht beschikbaar te stellen, aan het Plaatselijk Bestuur dan wel den betrokken Localen Raad, teneinde deze Overheidsorganen in de gelegenheid te stellen de gewenschte maatregelen in overeenstemming met de betrokken Directies,

en rekening houdende met andere belangen, in de eerste plaats die der bevolking, te doen voorbereiden en uitvoeren.

4e. dat zij ter verbetering van de agrarisch-economische toestanden in de desa's met communaal bezit met periodieke verdeeling het wenschelijk acht, dat eene herziening van het grondbezit op de wijze als dit thans in het Gewest Cheribon plaats heeft, over geheel Java tot stand wordt gebracht.

Namens de Suiker-Enquête Commissie
De Voorzitter,
(w.g.)Feith.

voor eensluidend afschrift:
De Secretaris,
Fievez de Malines van Ginkel.

BIJLAGE 1.

AFSCHRIFT

Memo, betreffende aandeel in de overwinst, ten behoeve der desa's, door de Suikerfabrieken Bandjaratma (Brebes), Seloredjo (Djombang en Kediri) en Kanigoro (Madioen), ook in verband met brieven van den resident van Soerabaja en den directeur van Binnenlandsch bestuur dd. 23 Januari en 10 Februari 1911.

1. Onder overwinst te verstaan de winst, die overblijft, na aftrek der bedragen voor:
   a. Kapitaalrente ad 5%;
   b. de noodige afschrijvingen en de reserves;
   c. de noodige uitgaven voor nieuwe aanschaffingen, voor zoover niet reeds bij de bepaling van het winstcijfer afgetrokken.
2. Van de overwinst uit te keeren door:
   Bandjaratma 12½ %
   Seloredjo 10 %
   Kanigoro 10 %
   in te gaan bij:
   Bandjaratma over hare eerste campagne in 1913;
   Seloredjo over 1911;
   Kanigoro over 1911.
3. Telkens b.v. in Januari, voorschot disponibel te stellen op het overwinst-aandeel uit de afgeloopen campagne, het overige na afsluiting der Balans, dus ongeveer in Juli daaropvolgend, met in achtname — voor zooveel door de Koloniale Bank noodig wordt geacht — van artikel 7 dezer Nota.

   Derhalve beginnen Seloredjo en Kanigoro — indien er voldoende winst is over 1911 — te betalen in Januari 1912 en storten het restant der overwinst-aandeelen uit exploitatie 1911, ongeveer medio 1912.
4. Als principe aan te nemen, dat de overwinst-aandeelen verdeeld worden onder de in het bedrijfsareaal der betrokken onderneming gelegen desa's, welke aan deze gronden plegen te verhuren. Die verdeeling geschiedt over de desa's, ook al wordt daar geen riet geplant, zooveel mogelijk naar evenredigheid van de aldaar gewoonlijk door de betreffende onderneming in gebruik te nemen uitgestrektheden.
5. Daar gelaten, dat het beslist in de bedoeling ligt, dat bovengenoemde — en andere — suikerondernemingen, in beheer bij de Koloniale Bank, bovendien doorgaan met het bekostigen,

lastens hare gewone exploitatie-rekening, van dergelijke en andere zaken in het belang der bevolking, en de grondhuren geen verlaging zullen ondergaan, eerder waar wenschelijk eene verdere verhooging, zullen de overwinst-aandeelen dienen voor: *desa-bruggen, desawegen, dammen, afwaterings- en andere desa-irrigatiewerken, dekstieren, loemboengs, desa-bankjes, pasars, desa-scholen, artesische putten, ziekenverpleging, premies aan Inlanders* (individueel ter bevordering van land- en tuinbouw en veeteelt) enz.

De volgorde van bovenbedoelde en andere werken te regelen door het Hoofd van Plaatselijk Bestuur, in overleg met den Administrateur.

6. De gelden worden door den Administrateur afgedragen aan het Hoofd van Plaatselijk Bestuur, die ze beheert als Binnenlandsch Bestuur-fonds voor zaken ten bate der bij de suikerindustrie geïnteresseerde Inlandsche gemeenten, dan wel de gelden belegt op naam van de betrokken desa's.

In het laatste geval zal het beheer en de verantwoording van de gelden, welke het eigendom der desa's worden, geschieden overeenkomstig de dienaangaande, op den voet van het bepaalde bij artikel 5 en 12 sub 2 der Inlandsche Gemeente Ordonnantie, door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur vast te stellen regelen.

Nopens de bestemming der gelden zal in beide gevallen met den Administrateur der betrokken onderneming overleg worden gepleegd, terwijl bij verschil van meening de beslissing van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur zal worden ingeroepen.

Het Hoofd van Plaatselijk Bestuur is jaarlijks verantwoording schuldig aan het Hoofd van Gewestelijk Bestuur en zal er door de Koloniale Bank prijs op gesteld worden, jaarlijks de bevinding van den Resident omtrent de aanwending en de resultaten te vernemen.

7. Ten einde zooveel mogelijk te voorkomen, dat in slechte jaren het beoogde werk zou worden gestaakt, zal in jaren van goede winst een reservefonds worden gecreëerd, ook dienende voor de uitvoering, in overleg met het Hoofdagentschap der Koloniale Bank, van groote werken van algemeen nut.

Dit reservefonds door of van wege de Koloniale Bank te beheeren en te bestemmen, om ten bate zooveel mogelijk van alle in het bedrijfsareaal dier onderneming gelegen desa's te worden aangewend. De bepaling van de aan het reservefonds te geven bestemming wordt overgelaten aan het overleg van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur met den beheerder der onderneming, terwijl bij verschil van meening de beslissing van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur zal worden ingeroepen.

8. Alles zal en moet aangewend worden om de regeling te doen slagen, opdat andere cultuur-instellingen hierdoor aanleiding vinden om deze richting te volgen en geen voorwendsel om haar te deprecieeren en niet te aanvaarden. Immers door ons wordt algemeene invoering dezer regeling van groot belang geacht, niet alleen voor den Inlander, doch ook voor de geheele suikerindustrie.

9. Een en ander onder het voorbehoud, door onze Directie gemaakt, dat de Koloniale Bank de bevoegdheid heeft de geheele regeling te staken, indien haar mocht blijken, dat die niet aan het doel beantwoordt. Doch werkt de regeling goed, dan zal het Hoofdagentschap alles aanwenden, om deze bij de Directie, resp. bij de belanghebbenden, ingang te doen vinden voor de andere suikerondernemingen in beheer bij de Koloniale Bank, daarbij inbegrepen de Vorstenlandsche.

Dit zal dan waarschijnlijk niet moeilijk vallen, daar de Directie sub 6 December j.l. geschreven heeft, dat zij in principe niet tegen toekenning van een aandeel in de overwinst der suikerondernemingen aan de betrokken desa's is, doch eerst wenscht te weten, hoe die maatregel werkt, alvorens er groote uitbreiding aan te geven.

Soerabaia, den 20en Mei 1911.
HOOFDAGENTSCHAP DER KOLONIALE BANK
(w.g.) BENJAMIN.

Voor eensluidend afschrift:
De Secretaris der Suiker-Enquête Commissie,
FIEVEZ DE MALINES VAN GINKEL.

BIJLAGE 2.

UITGAVEN door de hieronder genoemde suikerondernemingen gedaan ten laste van het DESA- en BEVOLKINGSFONDS in de jaren

Ondernemingen	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	Saldo op ulto. 1919 excl. dotatie uit winst 1919.
Maron							f. 2449.40	f. 3550.14	f. 2706.68	f. 17801.99	f. 22307.18
Gending					f. 3560.34	f. 5713.99	f. 1987.74	f. 3346.58		f. 12593.40	f. 37748.23
Seloredjo			f. 10500.-	f. 11580.-	f. 6980.—	f. 507.92	f. 5200.67	f. 12551.51	f. 13591.24	f. 11861.62	f. 38235.96
Kanigoro								f. 7005.30	f. 5805.16	f. 4566.03	f. 23040.50
Randoegoenting	f. 8056.56	f. 564.54	f. 4475.60	f. 20723.32	f. 4788.85	f. 8101.27	f. 5261.79	f. 7993.18	f. 6645.82	f. 16918.93	f. 33081.07
Medarie									f. 3067.28	f. 10149.84	f. 32983.63
Bandjaratma								f. 4977.07	f. 6976.49	f. 19197.54	f. 848 90

De onder 1910 en 1911 voor de suikeronderneming Randoegoenting opgebrachte bedragen hebben betrekking op uitgaven voor padiproefvelden en tegemoetkomingen bij huizenbrand en misgewas tengevolge van bandjirs. Deze uitgaven waren reeds in de bedoelde jaren gedaan, en zijn bij de inwerkingtreding van het fonds daarop afgeschreven.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris,

Fievez de Malines van Ginkel.

BIJLAGE 3.

AFSCHRIFT

Reglement voor het Tjandi-Sewoe-bouw fonds.

I. Doel van het fonds.

Verbetering van de zeer onhygiënische woontoestanden der Inlandsche bevolking en bestrijding van het euvel van moedwillige brandstichtingen harer woonhuizen uit het voor dit doel door de Koloniale Bank beschikbaar gesteld bedrag van f 25.000.—

Aan de daarvoor in aanmerking komende Inlandsche opgezetenen der verschillende desa's, behoorende tot het areaal der suikeronderneming Tjandisewoe, worden rentelooze voorschotten verleend bij den nieuwbouw of het herstel hunner woningen, welke huizen volgens een bepaald model, praktisch en hygiënisch, pest- en zooveel mogelijk brandvrij zullen worden opgetrokken.

II. Wijze van hulpverschaffing.

Ongeveer $^4/_5$ deel van het fonds wordt naar gelang der behoefte aan de bevolking voor de verbetering harer woonhuizen in renteloos voorschot verstrekt in den vorm van materialen (hout, dakpannen en spijkers) het resteerende $^1/_5$ deel zal voorloopig dienen tot bestrijding der kosten van administratie, van toezicht en van inning der voorschotten, zoomede voor de afschrijving van schulden van totaal onvermogenden, transportkosten van materialen enz.

Naar gelang de terugbetalingen der uitstaande voorschotten plaats hebben, worden ook deze gelden aangewend tot verbetering van den woningbouw.

Het aan iederen huiseigenaar te verleenen voorschot aan materialen wordt vooraf begroot door een prapat, bestaande uit het desahoofd, een desabestuurslid en 2 betrouwbare koelies uit de betrokken desa, welke prapat bij hare taak verplicht is rekening te houden met de grootte van de te bouwen woning in verband met de financieele draagkracht van den voorschotnemer. Het te verstrekken voorschot mag in elk geval eene geldswaarde van f 100.— per persoon niet overschrijden.

Op de begrooting van kosten voor elke woning wordt bekend gesteld de soort, de afmetingen, het aantal en de prijs der benoodigde houtwerken, de hoeveelheid dakpannen en spijkers, zoomede de kosten dezer materialen.

Van de geraamde kosten wordt door den directeur $^3/_5$ gedeelte der geldswaarde in maandelijksche afbetalingstermijnen aan het fonds terug betaald; $^2/_5$ deel wordt hem bij wijze van premie geschonken.

III. *Aanzuivering van het genoten voorschot.*

Aan iederen leener wordt een boekje uitgereikt volgens een bepaald model, waarin voorkomen zijn naam, de grootte der schuld, de data, de voorwaarden en het bedrag der maandelijksche afbetalingen. Deze schuldbekentenissen worden door den voorschotnemer geteekend of van zijn duimtop afdruk voorzien, nadat hem de inhoud van het schuldbewijs duidelijk is voorgehouden door het betrokken onderdistrictshoofd, dat ten bewijze hiervan de schuldbekentenis mede onderteekent.

Uiterlijk op den 10en van elke maand, volgende op die waarin de woning gereed gekomen is, draagt de debiteur een deel van het genoten voorschot af aan het onderdistrictshoofd. De afbetalingen geschieden bij payementen van minstens f 0.50; voor zeer gegoede elementen wordt eene afzonderlijke voorziening getroffen. Het onderdistrictshoofd kwiteert voor de ontvangst in het boekje en boekt tegelijkertijd de ontvangen bedragen over in een door hem desa's-en persoonsgewijze aangehouden inningsregister. Voor den 15en van elke maand wordt het totaal der geïnde bedragen overgestort bij den administrateur van het fonds, die als bewijs van ontvangst elke storting van zijne paraaf voorziet, waarna het inningsregister den Assistent-Resident door tusschenkomst van den Regent ter kennisneming wordt aangeboden.

Voor zijne bemoeienis met de inning geniet het onderdistrictshoofd 5% collecteloon, welke som hem bij elke storting wordt uitgekeerd.

IV. Samenstelling van het fondsbestuur en beheer van het fonds.

In het fondsbestuur hebben zitting de Assistent-Resident van Klaten, de beheerder van Tjandisewoe en de Regent van Klaten die in gemeenschappelijk overleg beslissen in alle aangelegenheden, waarin dit reglement niet voorziet. Met de dagelijksche leiding en toezicht is belast de beheerder van Tjandisewoe bij wien de gelden in beheer zijn. De eigenlijke administratie der uitgegeven en terugontvangen voorschotten wordt, onder toezicht van bedoelden beheerder, gevoerd door één zijner geëmployeerden, die voor dit werk eene toelage geniet van f 25.— 's maands.

V. Bouw en toezicht daarop.

Voor de verbetering der huizen wordt eene desa of een complex van desa's in haar geheel achter elkaar afgewerkt. Elke desa wordt hiervoor in golongans van 6 woningen verdeeld, welker eigenaren wederkeerig tegenover elkaar in sambatan dienst de noodige werkzaamheden verrichten. Elk woonhuis dient op minstens 6 Meters afstand van het aangrenzende huis verwijderd en in ongeveer 15 dagen voltooid te zijn, terwijl gemiddeld per maand 18 huizen gereed moeten komen.

De nieuwbouw of het herstel heeft plaats onder toezicht van een speciaal daartoe aangestelden, uit het fonds met f 25. à f 30.— per maand bezoldigden persoon, terwijl zooveel mogelijk gevolgd dienen te worden de door den pestbestrijdingsdienst voor huizenbouw gegeven voorschriften.

VI. Aankoop van materialen.

1. *hout.* Het fondsbestuur beslist of wild-, djatiehout dan wel bamboe voor den bouw der woningen zal worden gebezigd en betrekt dit materiaal uit die streken, welke hem in verband met prijzen en kwaliteit daartoe het meest geschikt voorkomen.

2. *dakpannen.* Aangezien in de omgeving der onderneming geen dakpannen te betrekken zijn en de hoedanigheid van den grond zich niet leent tot het bakken van pannen worden de pannen opgekocht te Klaten en franco Prambanan geleverd tegen een prijs van f 8.— per duizend stuks.

3. *spijkers.* Dit materiaal wordt bij een groothandelaar ingekocht; benoodigd zijn oesoek- en rengspijkers.

VII. Magazijn. De materialen worden verzameld in een magazijn op de fabriek Tjandisewoe; de administratie hiervan wordt opgedragen aan den onder IV bedoelden opzichter.

BIJLAGE XII.

DIRECTE BELASTINGEN VAN DE SUIKERINDUSTRIE SINDS 1 JANUARI 1913.

voor het jaar 1913	inkomstenbelasting naar de:	
	a. winst (jaarl. zuiver ink.) :	1% voor in Nederland gevestigde lichamen (art. 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298). 3% voor elders dan in Nederland gevestigde lichamen (art. 18, § 1, en 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298).
	b. overwinst :	6% (art. 18, § 2, en 21, § 3, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1913 No. 182).
voor het jaar 1914	I. inkomstenbelasting naar de:	
	a. winst (jaarl. zuiver ink.) :	1% voor in Nederland gevestigde lichamen (art. 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298). 3% voor elders dan in Nederland gevestigde lichamen (art. 18, § 1, en 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298).
	b. overwinst :	6% (art. 18, § 2, en 21, § 3, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1913 No. 182).
	II. oorlogswinstbelasting :	30% (art. 23, lid 5, van Stbl. 1917 No. 592).
voor het jaar 1915	I. inkomstenbelasting naar de:	
	a. winst (jaarl. zuiver ink.):	2⅓ % voor in Nederland gevestigde lichamen (art. 21. § 2, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1915 No. 367). 3% voor elders dan in Nederland gevestigde lichamen (art. 18, § 1, en 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298).
	b. overwinst	6% (art. 18, § 2, en 21, § 3, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1913 No. 182).
	II. oorlogswinstbelasting	30% (art. 23, lid 5, van Stbl. 1917 No. 592).
voor de jaren 1916 en 1917	I. inkomstenbelasting naar de:	
	a. winst (jaarl. zuiver ink.):	3% (art. 18, § 1, en 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1915 No. 367).
	b. overwinst :	6% (art. 18, § 2, en 21, § 3, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1913 No. 182).
	II. oorlogswinstbelasting :	30% (art. 23, lid 5, van Stbl. 1917 No. 592).
voor het jaar 1918	I. inkomstenbelasting naar de:	
	a. winst (jaarl. zuiver ink.):	4% (art. 18, § 1, en 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1918 No. 362).
	b. overwinst :	8% (art. 18, § 2, en 21, § 3, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1918 No. 362).
	II. oorlogswinstbelasting :	30% (art. 23, lid 5, van Stbl. 1917 No. 592).
voor het jaar 1919	I. inkomstenbelasting naar de:	
	a. winst (jaarl. zuiver ink.):	4% (art. 18, § 1, en 21, § 2, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1913 No. 362).
	b. overwinst :	8% (art. 18, § 2, en 21, § 3, van Stbl. 1908 No. 298 jo. Stbl. 1918 No. 362).
	II. oorlogswinstbelasting :	30%(art. 23, lid 5, van Stbl. 1917 No. 592).
	III. suikerbelasting 1919 :	f 0.50 per pikol superieure suiker (art. 3 van Stbl. 1921 No. 300).
voor de jaren 1920 en 1921	I inkomstenbelasting naar de:	
	a. winst (jaarl. zuiver ink):	6% (art. 21, lid 2, en 30, lid 2 van de op 19 Mei 1921 vastgestelde ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920).
	b. extra winst :	progressief tarief (art. 22, lid 2 en 31, lid 2 en 3, van de op 19 Mei 1921 vastgestelde ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920).
	c. overwinst :	10% (art. 26, lid 1, en 32 lid 2 en 3, van de op 19 Mei 1921 vastgestelde ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920).
	II. suikerbelasting 1920/22:	progressief tarief (art. 4, lid 1, van Stbl. 1921 No. 299).
voor het jaar 1922	I. Inkomstenbelasting naar de:	
Voorgesteld is om op deze belastingen 20 opcenten te leggen (vgl. Begrooting 1922 Ind. ontw. onderwerp I, afd. III, stuk 1, blz. II middel No. 307)	*a.* winst (jaarl. zuiver ink.):	6% (art. 21, lid 2, en 30, lid 2, van de op 19 Mei 1921 vastgestelde ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920).
	b. extra winst :	progressief tarief (art. 22, lid 2, en 31, lid 2 en 3, van de op 19 Mei 1921 vastgestelde ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920).
	c. overwinst :	10% (art. 26, lid 1, en 32 lid 2 en 3, van de op 19 Mei 1921 vastgestelde ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920).
	II. suikerbelasting 1920/22:	progressief tarief (art. 4, lid 1, van Stbl. 1921 No. 299).

BIJLAGE: XIII

NOTA

AFSCHRIFT

Aan
den Voorzitter
der Suiker-Enquête Commissie
te SOERABAIA.

Djember, 28 Juni 1921.

Naar aanleiding van het zesde en laatste hoofdstuk van ons verslag, waarin onze Commissie sommige punten onbillijk heeft geoordeeld, acht ik het noodig daaromtrent een en ander als mijne meening te uiten met beleefd verzoek aan UHoogEdelGestrenge deze aan de Regeering kenbaar te willen stellen.

1. *Bevestiging van den bestaanden nadeeligen invloed van de suikerindustrie op de economie van de Inlandsche bevolking.*

In het kort gezegd kan onze Commissie tot op het tegenwoordige stadium geen beslissend antwoord geven op de vraag, of de Javasuikerindustrie voor- dan wel nadeelig is voor de economie der Inlandsche bevolking. Immers de Commissie zegt op blz. 301 van haar verslag:

„Of evenwel de Javasuikerindustrie op zichzelf beschouwd „bevorderlijk is voor de welvaart der Inlandsche bevolking, „is daarom niet met enkele bevestiging of ontkenning te beant„woorden, wijl dit geheel afhangt van de houding door die be„volking aangenomen, van de wijze waarop zij de grootindustrie „aanvaardt en zich daarbij aanpast".

Naar mijne bescheiden meening is het een feit, dat in vele streken, waar de moderne suikerindustrie een groote rol speelt, armoede en ellende, dobbelzucht en andere onzedelijkheden onder de Inlandsche bevolking heerschen. Dit verwijs ik o.a. naar de residentie Kediri. Soortgelijke toestanden worden ook aangetroffen onder de bevolking in ondernemingscentra in andere gewesten. Trouwens de Regeering heeft dat euvel ook ingezien en onze Commissie heeft ook dat bevestigd door te zeggen:

„ . . . . . en te constateeren, dat van Overheidswege „alles wordt gedaan om schadelijke economische werkingen van „die nijverheid op de bevolking op te heffen". (Bladzijde 301, zesde hoofdstuk).

Het spreekt vanzelf, dat, zoolang in Indië nog geen statistisch bureau voor sociale en economische aangelegenheden bestaat, het onmogelijk is de feiten met cijfer-bewijs te staven.

2. *Toename van slechte eigenschappen onder de Inlandsche bevolking door kapitalistische politiek.*

Het is gewoonte hier in Indië vooral onder de reactionaire pers, dat de Inlander betiteld wordt met het broeinest van alle mogelijke kwade eigenschappen: verkwister, zonder plichtsbesef e.d.m.

Het spijt mij zeer te moeten zeggen, dat het rapport van onze Commissie ook eenigszins getint is met reactionaire kleur.

Op blz. 302 van dat bovengenoemd hoofdstuk zegt de Commissie: „De gelegenheid om tot meerdere welvaart te „komen, is voor den Inlander tengevolge van de algemeen „economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië zeer zeker „niet verminderd, doch hij mist nog veelal de eigenschappen om „daarvan in voldoende mate partij te trekken. Meerdere inkom„sten worden nog te vaak aangewend voor meerder genot, in„stede van tot nieuwe productie en daarmede tot verhooging „van eigen welvaartspeil".

Als men een geïsoleerde desa -- smetvrij van buiten — nagaat, kan men zich wel van de zuinigheid van de levenswijze der desabevolking overtuigen. Onder uitheemschen invloed echter verandert die bevolking langzamerhand van karakter.

Het is sterk uitgedrukt, wanneer men zegt, dat in de ondernemingen het dobbelen onder de koelies aangemoedigd wordt. Maar het is toch een feit, dat zoowel binnen als in de omgeving van het ondernemingsressort het dobbelen hoogtij viert, vooral daar, waar het moeilijk is aan werkvolk te komen.

Dat euvel behoort nog niet tot het verleden. Zulke kwade praktijken zijn nog te vinden in de residentie Besoeki.

Om een voorbeeld te noemen o.a. het volgende.

Telkens tegen de potelantijd (verlooptijd van het grondhuurcontract) wordt op verschillende plaatsen in de ondernemingscentra het stierengevecht aanbevolen — zoogenaamd Madoereesch volksspel bij uitnemendheid, waar zeer grof gedobbeld wordt. Op het eiland Madoera vrij van Europeesche industrie is daarentegen de vermomde grof-dobbelpartij — het stierengevecht — niet bekend.

Wat betreft de beschuldiging aan het adres der Inlanders inzake het zich aanschaffen van meerder genot door meerdere inkomsten, kan ik wel met zekerheid zeggen, dat het door den Inlander verkwiste geld per hoofd minder zou bedragen dan dat de weelderig opgevoede mensch vermorsen kan.

Het loon der Inlandsche arbeiders is laag. In het vette jaar betaalt menig suikerfabriek haar koelies bij 10 uren-dagwerkens

maar f 0.25. Het is te danken aan de actie van de P. F. B., dat in de laatste jaren het werkloon bij de suikerindustrie hooger is opgevoerd. Doch het verdiende geld is van minder koopkracht. Het kan een gevolg zijn van depreciatie van—waarschijnlijk zonder dekking in omloop gebracht — papierengeld, waarvan men in verschillende vormen, vanaf 10% agio betaalt, en van de woekerwinst door den kleinhandel genomen. Van het aanwenden van meerder genot door meerdere inkomsten is dus geen sprake.

Wat het opiumgenot aangaat, dit laat ik in het midden; iedereen weet, dat de Indische Regeering tot nu toe de tijd van afschaffing van opium regie nog niet gekomen acht.

3. *Of de Inlander werkelijk ongeschikt is voor een bedrijfsleider?*

Op bladzijde 288 o. a. van het verslag staat:

„Het zijn juist de eigenaardige karaktereigenschappen van „den Inlander, die beletten, om hem tot een bedrijfsleider te „maken".

Dat tot nu toe nog geen enkel Inlander als een bedrijfsleider van een grootindustrie, zelfs niet van een suikerfabriek van de Inlandsche vorsten optreedt, is een feit. Enkelen staan echter toch aan het hoofd van hun eigen bedrijf, bijv. rijstpellerij enz. De betreurenswaardige toestand is naar mijne bescheiden meening toe te schrijven aan het feit, dat hier in Indië de meeste grootbedrijven in handen zijn van vreemdelingen. De Inlandsche intellectueele vakmannen zijn reeds tevreden, wanneer zij als ondergeschikten werkzaam kunnen zijn aan de fabriek.

Het is niet zeldzaam, dat de Inlander niet beoordeeld wordt naar zijn capaciteit, doch degelijk als Inlander. Ik kan een voorbeeld met namen noemen, dat de Inlander ondanks zijn behaalde acte en goede prestatie voor leider niet in aanmerking komt. Het is echter overbodig hier namen te noemen van personen, die in den Volksraad zelfs door de reactionairen als de beste leden beschouwd worden. Ik heb daarom geen reden om te veronderstellen, dat deze personen niet geschikt zijn voor leidende ambtenaren. Ik acht, dat bovenaangehaalde zinsnede niet geheel aan de waarheid kan getoetst worden en dus naar mijne bescheiden meening in het verslag onzer Commissie niet thuis hoort.

4. *Voorstel.* Ten slotte moge ik der Commissie hulde brengen, dat door haar aan de Regeering wordt aanbevolen de oprichting van een Centraal Statistisch Bureau. Doch naar mijne meening is dat alleen nog geen afdoende maatregel om de economische verwarring hier in Indië op te heffen. Daarom wensch ik, dat de Regeering na het verkregen resultaat door bedoeld

bureau een lichaam in het leven roepe, bestaande uit de vertegenwoordigers van verschillende groepen, n.l. landbouw (klein- en groot-grondbezitters, landbouwvereenigingen), boschwezen, visscherij, nijverheid, handel-, bank- en verkeerswezen, verzekerings-wezen, ondernemingen, afnemers, consumenten, arbeiders, ambtenaren en Regeeringsmannen. Dat lichaam zal evenals de Volksraad der Regeering van advies dienen bij het ordenen en verbeteren van economische aangelegenheden.

Het lid der Suiker-Enquête Commissie
(w.g.) KARTOSOEDIRDJO.

Voor eensluidend afschrift
De Secretaris der Suiker-Enquête Commissie,
FIEVEZ DE MALINES VAN GINKEL.

BIJLAGE XIV.

1. Totaal aantal werkende fabrieken.

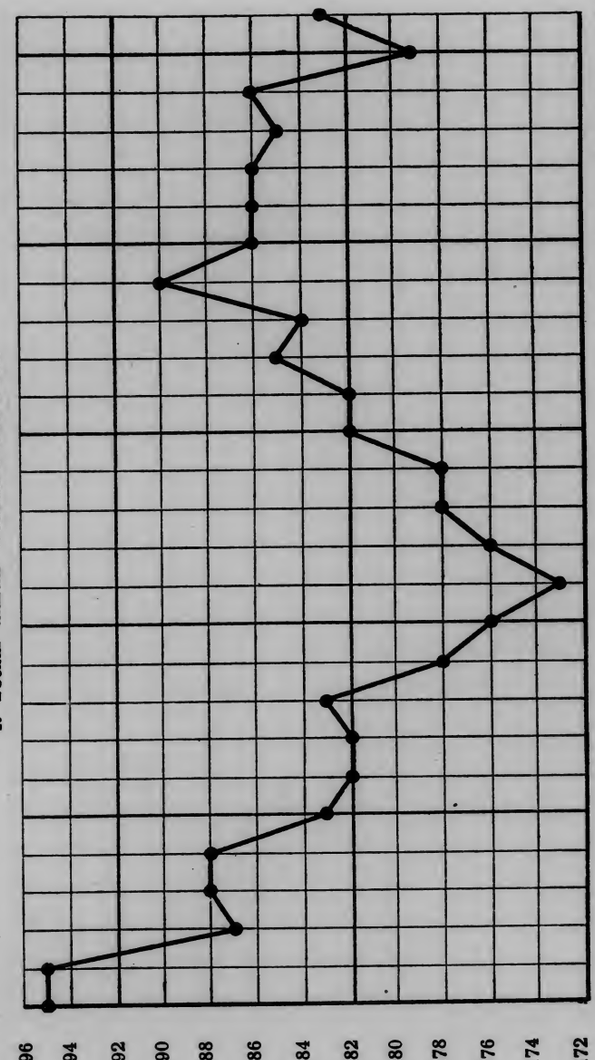

Tot 1915 nam het aantal fabrieken af in verband met de weinig loonende suikerprijzen; daarna nam het aantal weer toe. In 1919 maalden eenige fabrieken niet, omdat zij in 1918 niet geplant hadden wegens de toen zoo slechte vooruitzichten.

BIJLAGE: XIV.

2. Totale met riet beplante oppervlakte in duizendtallen bouws.

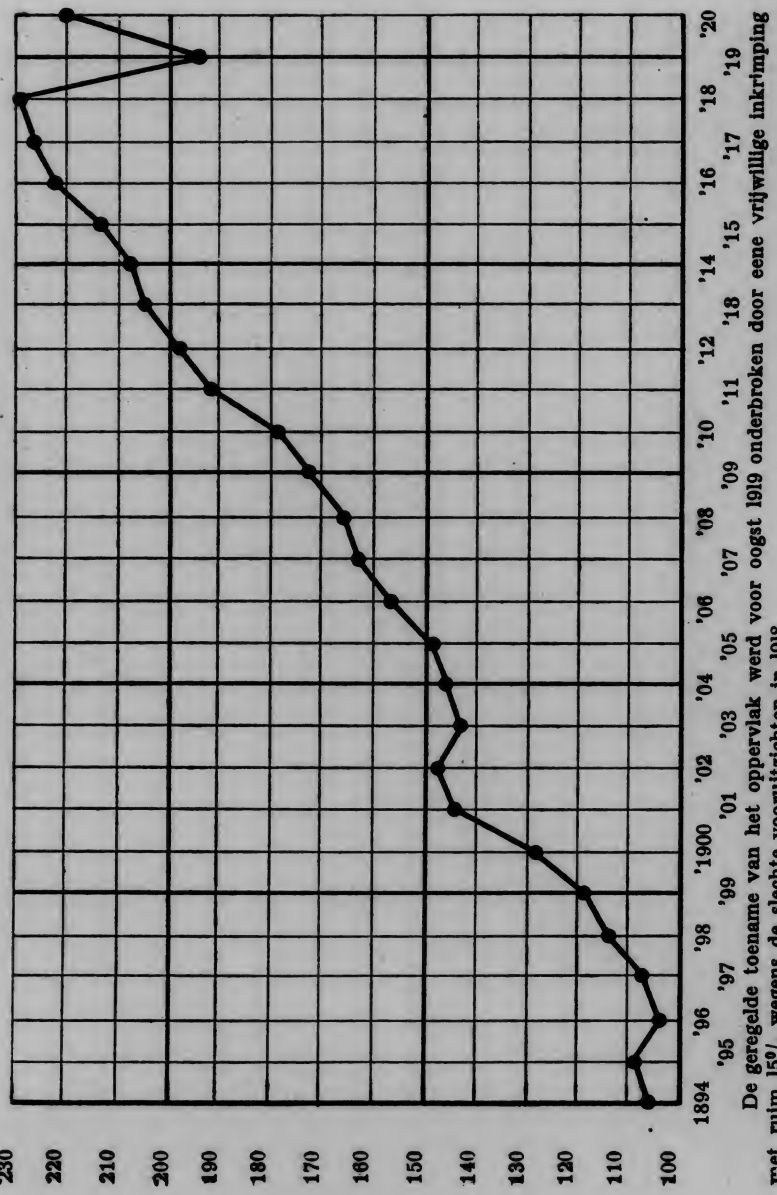

De geregelde toename van het oppervlak werd voor oogst 1919 onderbroken door eene vrijwillige inkrimping met ruim 15% wegens de slechte vooruitzichten in 1918

BIJLAGE: XIV.

3. Totaal oppervlak Inlandsche bouwgrond op Java en Madoera.

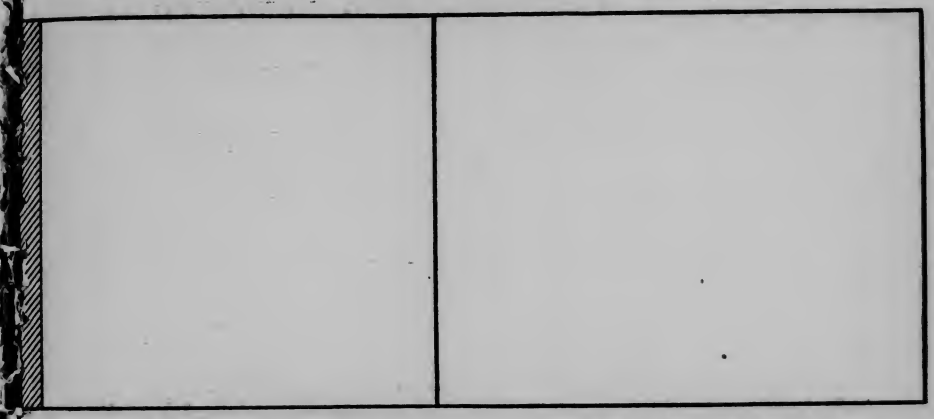

Sawah 4.3 millioen bouw, waarvan 215.000 bouw riet (geharceerd)

Tegallan 5 millioen bouw

Blijkens de Mededeelingen van het Statistisch Bureau van het Departement van Landbouw te Buitenzorg van 25 November 1921 bedraagt de uitgestrektheid Inlandsche bouwgrond op Java en Madoera 9.326.047 bouw, waarvan 4.301.880 bouw sawah en 5.024.167 bouw tegallan; deze oppervlakken zijn hierboven in hunne juiste verhouding grafisch voorgesteld.

Het jaarlijks met riet beplante oppervlak dezer sawah's bedraagt thans omstreeks 215.000 bouw of 5% van het sawah-oppervlak, hierboven grafisch voorgesteld door het geharceerde sawahgedeelte.

Bovendien worden jaarlijks omstreeks 7.000 bouw tegallan met riet beplant: de grafische voorstelling daarvan valt binnen de dikte van de scheidingslijn van sawah's en tegallans.

Volgens Mededeelingen van het Statistisch Bureau No. 2 (Buitenzorg 1921) was de grootste oogst, die van het totale oppervlak sawahs en tegallans verkregen werd, die van 1919. Deze oogst was groot 125.426.000 pikols rijstwaarde (alle producten naar hun voedingswaarde omgerekend in rijstwaarde); hieronder was 55.537.000 pikols rijst (gepeld), met inbegrip van padi gadoe en padi gogo.
In 1918 was de oogst 117.542.111 pikols rijstwaarde,
waaronder 50.934.000 pikols rijst.
„ 1917 „ „ „ 105.829.000 pikols rijstwaarde,
waaronder 50.488.000 „ „
„ 1916 „ „ „ 100.654.000 pikols rijstwaarde,
waaronder 48.067.000 „ „

De grootste suikeroogst was die van 1917, nl. ruim 29.500.000 pikols suiker of $130^1/_2$ pikol suiker per bouw. Van 1916 tot 1920 was de suikeroogst gemiddeld 26.263.000 pikol per jaar.

De hoeveelheid suiker, verkregen op 5% van het sawahoppervlak, is derhalve globaal even groot als de hoeveelheid rijst, verkregen op 50% van het sawahoppervlak.

BIJLAGE: XIV.

4. Gemiddelde productie in pikols suiker per bruto bouw in vijfjarige perioden van 1840 tot 1920.

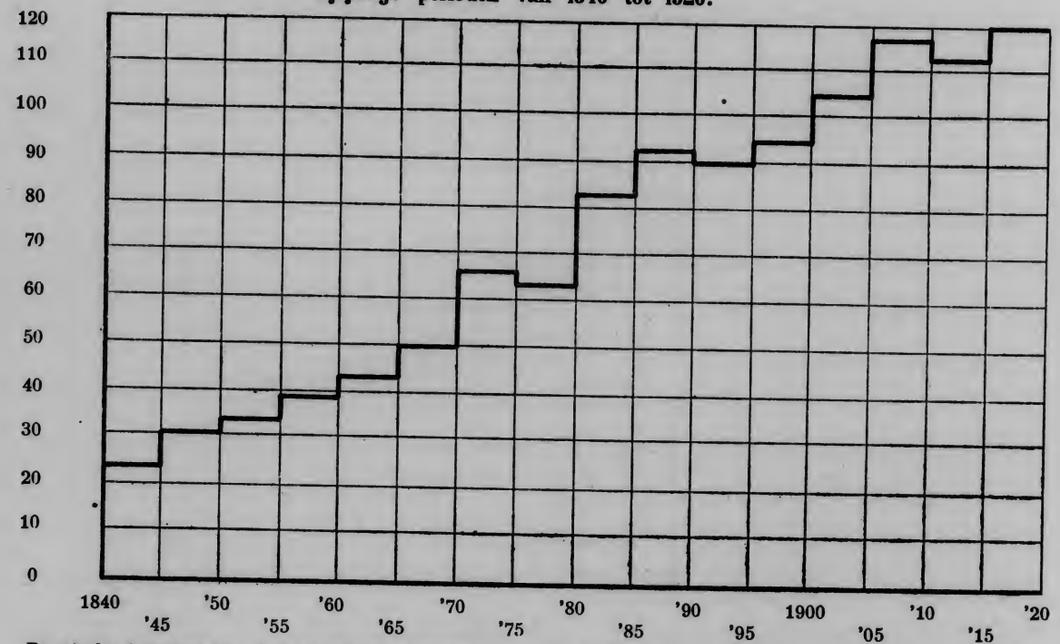

De sterke toename van het gemiddelde suikerproduct per bouw is een gevolg van de voortdurende intensifieering der cultuur.

BIJLAGE: XIV.

5. Gemiddelde productie in pikols suiker per bruto bouw, van 1894 tot 1920.

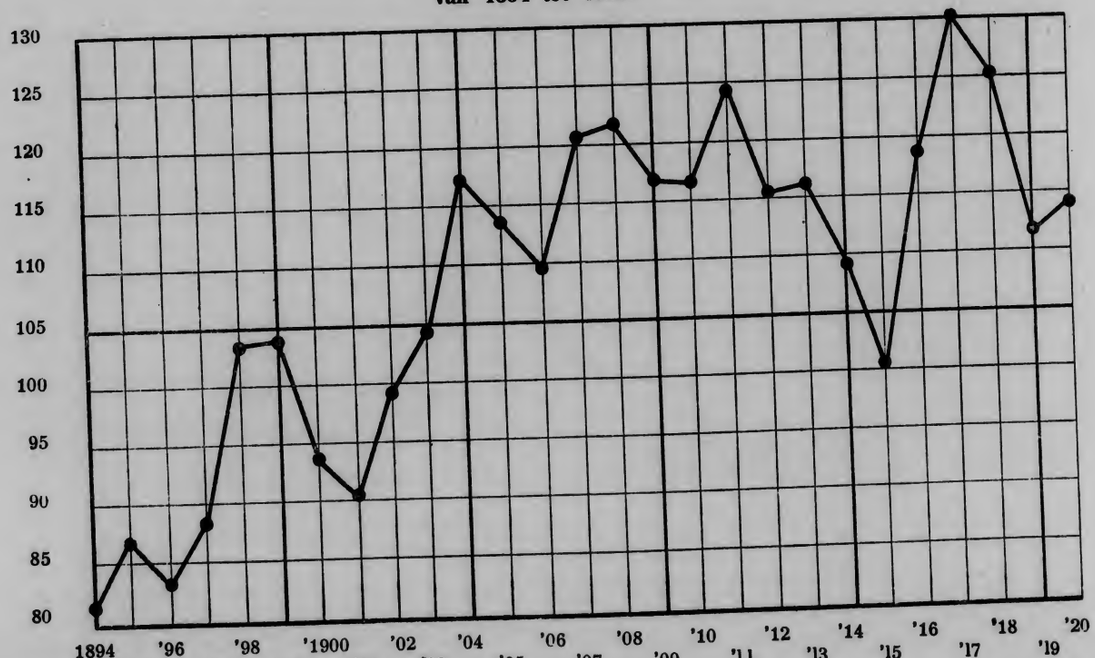

Het hoogste product werd in 1917 bereikt, nl. gemiddeld 130½ pikol suiker per bouw. De tijdelijke ladingen van het product zijn het gevolg van onvoldoenden regenval.

BIJLAGE: XIV.

6. Totale suikerproductie in millioenen picols.

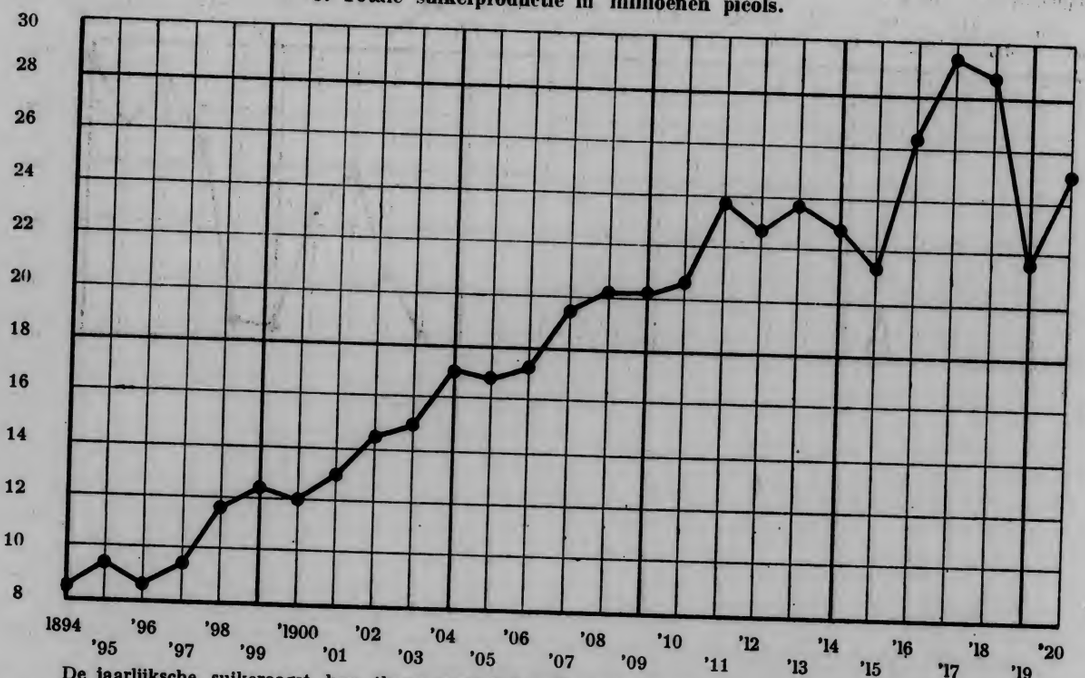

De jaarlijksche suikeroogst kan thans reeds belangrijk meer bedragen dan 150.000 wagons à 10.000 KG. of 300 schepen à 5000 ton. De grootste oogst was die van 1917, nl. 29½ millioen pikols of 1.822.000 ton suiker.

BIJLAGE: XIV.

7. Gemiddelde verkoopprijs en kostprijs per pikol suiker in guldens.

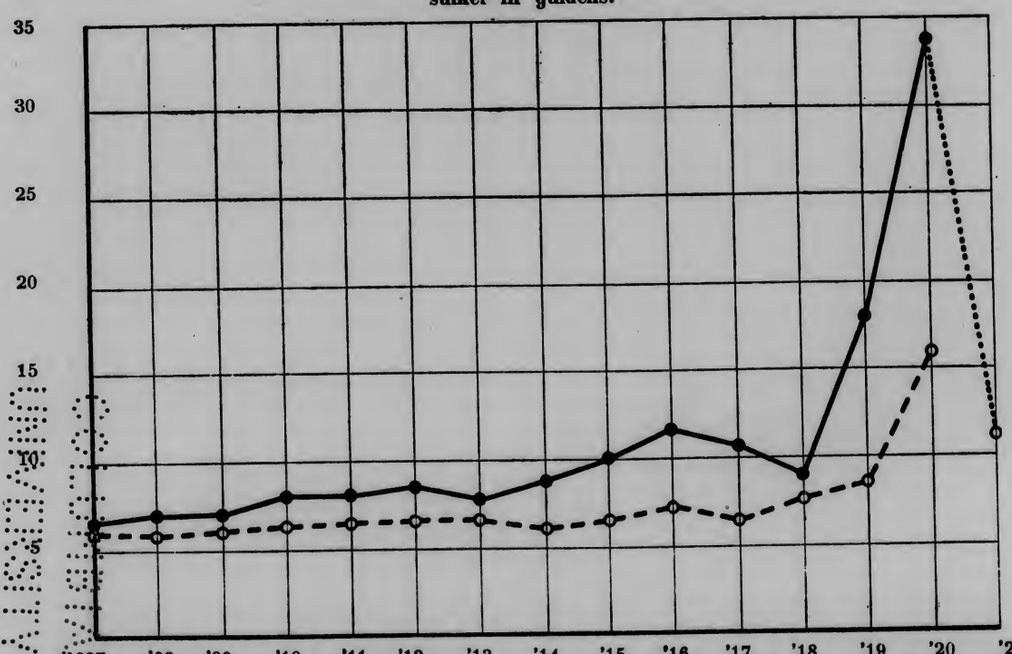

De gemiddelde verkoopprijs (doorgetrokken lijn) bereikte in 1920 het hoogste punt, f 33.65; in Juni 1921 viel de prijs tot f 11.— voor Superieure suiker en f 9.75 voor Muscovado, terwijl de oogst toen nog voor meer dan de helft onverkocht was.

De gemiddelde kostprijs per pikol suiker (streepjeslijn) bedroeg in 1917 f 5.94; in 1918 f 7.50; in 1920 f 15.67.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
0041403959

Date Due

310 D95
Dutch East Indies
Sukiker-Enquête comm. Verslag

DEC 15 1939

END OF
TITLE